

21 *Articulus*

A szent Mise imádságának, és Cérémoniáinak betű szerént
valo¹⁰⁹³ magyarázattya.

1. A Catechuménusok miséjéről.¹⁰⁹⁴ ps.judica. [170b:]

K Miért kezdik a misét akereszt jelének vetésével, segittségül híván
a szent háromságot ezeket a szokal

† In nomine patris et X † Atyának. Fiunak. és szent lélek
5 Filii, et spiritus sancti X Istennek nevében Amen.
Amen

F. Mert a szent haromságnak nevében gyűlnek esze, a kristus szen-
vedése emlékezetinek meg szentelésire.

K Miért mondgya ell a 42 soltárt. judica me deus?

10 F. Azért hogy a pap és a község nagyobb bizodalommal és örömmel
járulnyanak az oltárhoz., a hol ajánlani fogják a szent áldozatot.

Magyarázat.

Ezt a soltárt szent Dávid abban az időben tsinálta, a mikor saultol
üldöztetett, és számkivetésben kelletett¹⁰⁹⁵ maradni, bizván, és remél-
15 vén, hogy még jérusalemben viszá térhet, és az Isten oltára előtt,
áldozatot tehet, azt könnyű mi magunkra szabni, mivel számkivettettek
vagyunk, amennyegből,¹⁰⁹⁶ a ki is ami hazánk, de biznunk, és reméle-
nünk kell, hogy még oda jutunk, az oltár jelenti amenyet a melyhez
bizodalomal. és örömel kel járulni¹⁰⁹⁷ hogy pediglen jobban meg lehes-
20 n látni, az egész soltárt fel teszem, az egyik verset a pap mondgya,
amásikát a kösség.

Introibo ad altare dei.

Az Isten oltára eleiben megyek:

R. Ad deum qui laetificat ju-
ventutem meam

R. Az¹⁰⁹⁸ Isten. aki meg vi-
gasztallya az én iffiuságomat.

25 Judica me deus et dis-[171a:]

Itély meg engem Isten, és itéld

Cerne Causam meam, de gente

meg ügyemet agonosz nemzetség

¹⁰⁹³ betű szerént valo [Később írta be, részben a sor végére, részben
az új sor elejére.]

¹⁰⁹⁴ miséjéről. [j-r-ből javítva; a lap szélén tollpróbászterű tollvoná-
sok.]

¹⁰⁹⁵ kelletett [k-l-ből javítva.]

¹⁰⁹⁶ amennyegből, [l-k-ből javítva.]

¹⁰⁹⁷ az oltár jelenti amenyet a melyhez bizodalomal. és örömel kel
járulni [Kereszttel jelölt későbbi beírás a lap alján; oltár r betűje meg-
kezdett l-ből javítva.]

¹⁰⁹⁸ Az <ki> Isten. aki

non sancta, ab homine iniquo do-
loso erue me.

Quia tu es deus fortitudo mea,
quare me repulisti, et quare tristis
incedo dum affligit me inimicus.

Emitte lucem tuam et veritatem
tuam, ipsa me deduxerunt et ad-
duxerunt in montem sanctum tu-
um, et in tabernacula tua,

Et introibo ad áltáre dei, ad
deum qui laetificat juventutem
meam.

Confiteor tibi in Cithara., deus
deus meus; quare tristis es anima
mea, et quare Conturbas me.

Spera indeo. quoniam adhuc
Confitebor illi, salutáre vultus
mei et deus meus.

Gloria patri et filio. et spiritui
sancto.

Sicut erat in principio, et nunc
et semper et in saecula saeculo-
rum amen.

K Miért nem mondgyák. ezt a soltárt ahalottak miséjén, és a husvét
előtt valo két heteken.?

F Azt tarttyák némellyek. hogy ez a soltár. vigassági soltár lévén, az
anyaszent egy ház el akarja távoztatni a vigasságot azokon a napokon.
és ahalottak napján, de azt inkább el mondhatni. hogy ez arégi szokástol
maradot

A Cartusiánusok. dominicánusok. a Carmeliták, vagy még mások
is, soha sem mondgyák ezt a soltárt. amise előtt, hanem más verseket
mondanak a soltárbol. a régi romai lyurgia szerént. nem mondották.
ezt a soltárt az oltár előtt. hanem a pap a segrestyében mondotta ell.,
idővel. az oltár előtt kezdék mondani.

ellen. a hamis és álnok embertől
ments meg engem.

Mert te vagy Isten az én erőssé-
gem. miért vetettel meg engem, és
miért járok szomoruán. midőn az
ellenség sanyargat engem.

Botsásd ki világóságodot. és igaz-
ságodot, azok hordoztak engem
és ate szent hegyedre hoztak, és
ate hajlékidban.

Es bé megyek az Isten oltárához
az Istenhez. aki iffiuságot ör-
vendezteti.

Hálákot adok néked a Czitaran.
óh Isten. én Istenem; miért vagy
szomoru én lelkem, és miért ha-
borgatz engem.

Bizál Istenben. mert még hálákot
adok néki. én orczám szabadito-
ja, és én Istenem,

Ditsőség az atyának. és a fiunak.
és a szent léleknek.

Valamint kezdetben volt, és most
is. és mind örökkön örökké
amen.¹⁰⁹⁹ [171b:]

¹⁰⁹⁹ [A lap alján tollpróbaszerű beírások: *juven juv*]

2. A Gyonás tételről.

K A soltár után. a pap és anép miért tézsen közönségesen valo gyonást?

F Azért hogy meg tisztulván. aleg kisseb vétektől is., nagyob bizodalommal. és örömmel. járulhasson az oltárhoz.

K Mitsoda formában. tézsen gyonást a pap, és a nép. a büneiről?

F Azt a pap a 123. soltárnak a 8 dik versén kezdi ell.

Adjutorium nostrum¹¹⁰⁰ in no- A mi segítségünk, az urnak¹¹⁰¹
mine Domini. nevében vagyon.

10 A nép feleli:

Qui fecit Coelum et terram. ki az eget, és a földet teremptette.

A pap azután igy kezdi el a gyonást. [172a:]

Confiteor deo omnipotenti, Be- Gyonom a mindenható Istennek,
atae mariae¹¹⁰² semper virgini mindenkor szeplötelen szüz mári-
15 beato michaéli archangelo, beato ának, szent mihály archangyal-
joanni baptistae, sanctis apostolis nak, keresztele sz. Jánosnak, sz.
petro et paulo, omnibus sanctis et péter, és sz. pál apostolnak, és
vobis fratres¹¹⁰³ (et tibi pater:) Istennek minden szenteinek. mert
quia peccavi nimis Cogitatione, felette vétkeztem gonosz gondo-
20 verbo, et opere. mea Culpa. mea latomal, szomal, és tselekedete-
Culpa. mea maxima Culpa. ideo mel. én vétkem, én vétkem, én
precor beatam mariam semper igen nagy vétkem, kérem azért a
virginem. beatum michaellem¹¹⁰⁴ mindenkor szeplötelen szüz mari-
archangelum. beatum joannem át, sz. mihály. árchangyalt. ke-
25 baptistam, sanctos apostolos pe- resztelő sz. jánost, sz. péter és
trum et paulum., omnes sanctos et sz.pál apostolt. és Istennek min-
vos fratres, (et te pater,) orare pro den szenteit. imádgják ami urun-
me ad dominum deum nostrum kot Istenünket érettem

Ezutan a nép mondgya.

30 Misereatur tui omnipotens de- A mindenható Isten irgalmazon
us, et dimissis peccatis tuis perdu- néked. és meg bocsátván vétkei-
cat te, ad vitam aeternam. Amen. det, vigyen tégedet az örök élet-
ben Amen.

A nép el végezvén a gyonás tételt, a pap azon imádságot mondgya
35 el a népért, és azután, az Isten irgalmaságát kéri magára és a népre,
mondván.

Indulgentiam, absolutionem et A mindenható irgalmas Isten le-

¹¹⁰⁰ nostrum [s – beszúrás halvány tintával.]

¹¹⁰¹ urnak [r-n-ből javítva.]

¹¹⁰² mariae [ae-g-ből javítva.]

¹¹⁰³ fratres [Első r – beszúrás.]

¹¹⁰⁴ michaellem <sem> archangelum,

remissionem peccato¹¹⁰⁵[172b:]- rum. nostrorum tribuat nobis omnipotens et¹¹⁰⁶ misericors dominus, Amen.

K Miért mondják agyonás tételben, gyonom a mindenható Istennek. a boldogságos szűz. máriának. szent¹¹⁰⁷ Mihály archangyalnak., a szenteknek, és a papnak?

F. Az által azt akarják mondani, hogy vétkesnek üsmérik magokat lenni, az Isten, az angyalok, és a szentek előtt, az egész¹¹⁰⁸ menyei, és földi anya szent egy ház előtt. a gyonást pedig az Istennek teszik, akit meg bántottak, és a szenteknek, akik itélni fogják a világot akristusal, és hogy esedezenek érettünk. 1 Cor. 6. 2. ¹¹⁰⁹

K Miért verik a melyeket agyonás tételben?

F A publicanus példájára való nézve. aki is a melyét verve, megvallotta bűneit, és bocsánatot nyert. 15

K A gyonás tétel után, mitsoda imádságokat mond¹¹¹⁰ a pap egy más után anépel?

F Azok az imádságok a szent írásból vannak ki szedegetve. hogy az Istentől a bűnöknek bocsánatját kérje, és kegyelmet, hogy tisztán ajánlhassa a szent áldozatot. 20

Ezek az imádságok.

Deus tu Conversus vivificabis Istenünk tekénts kegyelmeséggel nos. mi reánk, az által ujj életett adcz nekünk.

R Et plebs tua laetabitur inte. R. Es ate néped örvendezni fog te benned.

Ostende nobis domine misericordiam tuam. Mutasd meg uram hozánk irgalmaságodat.

[173a:] R. Et salutare tuum da nobis. R. És ad meg üdveségedet nekünk. 30

Domine exaudi¹¹¹¹ orationem meam. Uram halgasd meg imádságomat.

¹¹⁰⁵ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások.] peccato [172b:] <botsásssa meg>rum, nostrorum

¹¹⁰⁶ et <misero[s]s> misericors [A törlésben <ſ>-r-ből javítva;] <deus> dominus, Amen. [utána beírás: *hejavagyon*]

¹¹⁰⁷ szent Mihály [sz-m-ből javítva.]

¹¹⁰⁸ egész [é-y-ből javítva.]

¹¹⁰⁹ [A latin utalás után beírás: *hejavagyon*]

¹¹¹⁰ mond<anak,?> a pap

¹¹¹¹ exaudi <vocem> orationem

- R. Et Clamor meus ad te veniat. R. És az én kiáltásom jusson elődbe
- Dominus vobiscum. Az ur légyen ti veletek.
- R. Et Cum spiritutuo. R. És a te lelkedel.
- 5 A pap az oltárhoz fel menvén. ezt az imádságot mondgya. *oremus.* *imádkozunk*
- Aufer a nobis¹¹¹² quae. sumus domine iniquitates nostras. ut ad sancta sanctorum puris mercatur mur mentibus introire. per Christum dominum nostrum. Amen. kérünk uram tégedet veddel ro-lunk vétkeinket, hogy tisztasággal járulhassunk a szentek szenttyéhez, a mi urunk Jesus kristusunk által Amen.
- 10 Oramus te domine per merita sanctorum quorum reliquiae hic sunt., et omnium sanctorum ut kérünk uram tégedet, azon szenteknek erdemekért, akiknek¹¹¹³ tetemi itt vannak. és atöbb szenteknek erdemekért. hogy botsás-sad meg minden vétkeimet.
- 15 indulgere digneris omnia peccata mea.
- K A községnek. kellé el mondani ezeket azimádságokat?
F Jobban nem tselekedhetik mint ha el mondgya apapal.
K Miért mondgyák oly gyakorta ezeket a szokot amisében. dominus
20 vobiscum. et Cum Spiritutuo. az ur légyen ti veletek. és ate¹¹¹⁴ lelke-del.? [173b:]
- F. Ez a pap. és a nép közöt valo köszöntés, apap ezeket a szokal figyelmetességre indittyá anépet., a nép is feleletével meg mutattyá figyelmeteségit.
- 25 K Miért mondgya a pap minek előtte fel mennyen az oltárhoz, oremus. imádkozunk,?
F Hogy anép figyelmeteséggel halgassa. és mondgya az imádságokat a mellyeket fog mondani.
K Miért tsokollya meg a pap annyiszor az oltár közepit.?
- 30 F A, köszöntésnek jele, és azért is, hogy meg egyesüllyön akristusal. aki avalóságos oltár,¹¹¹⁵ és a kinek etsak képe.
Sok helyyeken nem tsokollyák meg az oltárt, hanem tsak meg hajt-tyák magokat, ez a Chartusiánusok, és a dominicanusok szokása. atsak mind egy.
- 35 3. Az *Introitusrol.* és hogy mi okért. mondanak a misében némely

¹¹¹² a nobis <nobis> quae. sumus

¹¹¹³ akiknek requiáji tetemi [tetemi – requiáji fölé írva; a latin szót nem törölte, bár íráshiba *reliquiáji* helyett.]

¹¹¹⁴ [Sor végén:] a [új sor elején:] ate lelkedel.? [a lap alján tollpróba-szerű tollvonások és beírás: Es]

¹¹¹⁵ oltár, [r-l-ből javítva.]

imádságokat jobb felől, némelyeket bal felől, és némelyeket az oltár közepin.

K Mitsoda imádság a, melyet apap az oltárhoz fel menvén. jób kéz felől mondgya?

F Rend szerént valamely soltárnak averseiből¹¹¹⁶ vagon az az imádság. az előtt az soltárt magát egészen el éneklették. azért is vagon hogy a vers után. a Gloria patrit mondgya ell, mivel az apostoli traditio szerént. az a szokás hogy minden soltárnak avégin el mondgyák, Car-din. Bona libr. de psalmod. Cap. 16. [174a:]

K Minek nevezik ezt az imádságot?

F Introitusnak, az az, bé menetelnek. mert ezt a soltárt akkor éneklük, mikor a pap ki jövén a segrestyéből, az oltárhoz mégyen.

K A népnek kellé mondani az introitust?

F Az anyaszent egy ház szándéka a., hogy a nagy misekor az egész nep is énekellye azt.

K A pap az oltárnak job felől mondgya az introitust, és atöb imádságokat az évangéliumig, az évangéliumot bal felől mondgya. a Gloria in excelsis, a Credot, és atöb imádságit az áldozatnak. a/ oltár közepin, mondgya, azutan jobb felől megyen hogy ót a hálaadó könyörgéseket el mondgya. az áldozat után. mitsoda oka lehet mind ezeknek a Ceremoniáknak., nem jobb volnaé mind ezeket egy helyben el mondani, mire valo annyiszor¹¹¹⁷ változtatni ahelyet?

F. Hogy erre akérdésre meg felelhessek, azt kell meg tudni, hogy némelyek mind ezeknek természet és betü szerént valo okait adgyák. némelyek pedig lelki okokra magyarázzák, azért fel teszem mindenikét, de azt meg kell vallani. hogy nem a lelki okokra valo nézve jött¹¹¹⁸ bé eza szokás, és tsak azután magyarázták lelki képpen, a midön már bé volt véve.

Magyarázat

A régi szokás szerént. a mint még most is láttyuk a pontificali-misekben, és¹¹¹⁹ minden nagy misekben, a pap nem [174b:] ment fel az oltárhoz. valamég a Cathecuménusok miséje tartott, hanem a szokot helyen ült az oltár mellet, onnét halgatta az epistolat, melyet a sub diaconus énekelte, és az évangéliumot. melyet a diaconus énekelte. maga pedig azokat különösön nem olvasta. mikor ezeknek vége volt

¹¹¹⁶ averseiből [Alatta keresztjelölés, a kereszt fölött beszúrás; va; majd kereszttel jelölve a lap aljára írta:] vagon az az imádság. [eredetileg: *averseiből mond ell* állt, de a beírás után nem törölte a fölöslegessé vált *mond ell-t.*]

¹¹¹⁷ annyiszor <he> változtatni ahelyet?

¹¹¹⁸ jött bé [j előtt felfelé húzott szárú betüt (b-?) kezdett.]

¹¹¹⁹ és <a> minden nagy misekben, [minden <a> alá írva a lap alján.]

és a szent áldozathoz kelletet kezdeni., akkor a pap fel ment az oltárhoz, és az oltár közepin mondott¹¹²⁰ el minden imádságot, szükséges volt tehát két okra való nézve. hogy a könyvet bal felől tegyék, 1. a pap alkalmosságára való nézve, aki az oltár közepin lévén, akönyvből
5 kelletet olvasni az áldozathoz való imádságokat. 2. mert a jobb felire az oltárnak, az ajándékokot szokták volt rakni, a mellyeket a község ajánlot. ezen rendet tartották anagy misékben.

Hogy pediglen meg különböztessék azokat akis¹¹²¹ misékben, amiket a nagy misékben az oltárnál mondották, azoktól. a miket az oltáron
10 kívül mondották, tehát a miket az oltáron kívül mondottak. azt jobb felől kezdék mondani, és a közepin az oltárnak amit ot szoktak volt mondani, és lassanként ez a szokás. anagy misékben is bé vétetődék, a mi pedig az evangéliumot illeti, a kis misékben apapok szokásban
15 évángyeliumot éneketle. a pap missáléja bal kéz felől volt. amelyet mindgyárt a Collecta után oda vitték volt, és amelyre a papnak szüksége nem volt. valamég az offertoriumhoz nem kezdet, a ki-[175a:]hez akkor kezdet. mikor az ajándékokat az oltárnak jobba felől tették, a könyv tehát bal felől maradot. a Collectától fogvást. a Communionak
20 végi-ig. hanem akkor jobb felől vitték a könyvet, mert már üres volt az a része az oltárnak, úgy hogy, azon a részin végezék el a misét, a melyen el kezdettek volt. ezek tehát betű szerént való okai a könyv egy helyről, a más helyre való hordozásának. egy bizonyos auctor szerént, aki erről irt. ennek előtte őtt, vagy hat száz esztendővel micrologus. Cap. 9.
25 aromai regi ordok¹¹²²

A mely lelki magyarázatot adnak pedig annak, nem egyéb, hanem hogy az oltárnak jobb felől való része a sidokot jelentí, a kik legg
előbször hivatattak vala ahitre, és abal felől való része, a pogányokot¹¹²³ jelentí, akik örömmel vették fel, a sidoktól el vettetett évángyéliumot, de mint hogy ők is végtire meg fognak térni, arra való nézve
30 viszik tehát viszzá az áldozat után, a jobb felől való részre akönyvet,

Ez a lelki magyarázat igen jó, és áitatos dolog, de azt meg kell vallani hogy eza szokás az évángyéliumot bal felől olvasni. nem azért kezdődöt, mivel nintsen több hat száz esztendejénél, hogy romában a diaconus még¹¹²⁴ bal felől éneketle az évángyéliumot,¹¹²⁵ mert mint hogy

¹¹²⁰ mondott <a> el

¹¹²¹ akis [ki-m-ből javítva.] misékben,

¹¹²² aromai regi ordok [Utólag írta be a latin utalás mellé.]

¹¹²³ a pogányokot (<.) jelentí,

¹¹²⁴ még <jobb> bal felől [bal <jobb> fölé írva később, világosabb tintával.]

¹¹²⁵ évángyéliumot, [é-á-ból javítva.]

az emberek jobb felől állottak, az diaconus is az emberek. felé volt fordulva, az aszonyok helye pedig bal felől volt, ezt a szokást¹¹²⁶ tehát, a mint ide fellyeb meg mondottuk, akis misékben, a papok [175b:] kezdék, ugyan a meg mondot okokra valo nézve, vagyon immár annak ött száz esztendeje, hogy ugyan a papokra valo nézve, némely diaconusok is¹¹²⁷ jobb felől kezdék énekelni az évangéliumot. és bal felé fordultak,¹¹²⁸ és ez a szokás végtire törvényé változék.

4. Kyrie¹¹²⁹ eleison. Gloria in excelsis.

K Mit téssen ez az imádság kyrie eleison?

F E görög szó, amely azt téstsi, uram irgalmaz nekünk, kristus 10 irgalmaz nekünk.

K Miért mondgyák görögül, és nem deákul ezt az imádságot?

F Ez olyan régi szokás, a melynek kezdetit nem tudgyák, azt tarttyák ugyan., hogy a hatodik saeculumban. kezdődöt volna, az anyaszent egy ház, sok sido szokal éll, melyeket az apostoloktól vette. ugy 15 mint. az amen, alleluja, hosánna, sabba hoth., a hivek már közönségesen értik ezeket a szokot. az anyaszent egy ház., ezekel a szókal élvén, meg akarja mutatni. az egész anyaszent egy háznak egységét, ámbár a nyelvek különbözének is.

K Miért mondgyák kilentzser a kyrie eleison.? 20

F. A szent háromság közül mindenik személynek háromszor mondgyák ezt az imádságot. ezért is mondgyák a második hármát, Christe eleison. kristus irgalmaz nekünk.

Az előtt romában annak száma nem volt., hanem a Chorusban mind addig énekeltek, valamég a pap nem intette hogy hadgyák el. eki tettzik 25 arégi romai ordobol. [176a:]

K Miért füstöli apap az oltárt a nagy misekor, midön akyrie eleison¹¹³⁰ énekelik?

F hogy a népnek imádságát, aki irgalmaságot kér, az Istennek bé mutassa, és azon kéri az Istent, hogy vegye kedvesen azokat az imádságot., mint kedves illatu temjént, akristus által, kit jelent az oltár. 30

K Mit kell tselekedni anépnek, midön akyrie eleison énekelik?

F Ő néki is kell énekelni vagy mondani, de nagy alázatosságal., töredelmeségel. meg emlékeztvén arról. hogy irgalmaságot kér.

K Mitsoda könyörgés az, a melyet nevezik. Gloria in excelsis Deo? 35

F. Az olyan hymnus., a melynek kezdetit az angyaloktól vettük., a

¹¹²⁶ a szokást <pedig> tehát,

¹¹²⁷ is <bal> jobb felől [jobb <bal> alá írva.]

¹¹²⁸ és bal felé fordultak, [Kereszttel jelölt későbbi beírás a lap alján.]

¹¹²⁹ Kyrie [y-i-ből javítva.]

¹¹³⁰ akyrie elison [Elírás eleison helyett.]

többit az anyaszent egy ház adta hozzája nem is lehet ennél¹¹³¹ hathatob imádság.

Gloria in Excelsis deo, et in terra pax hominibus bonae¹¹³² voluntatis. laudamus te, benedicimus, te, adoramus te. glorificamus te. gratias agimus tibi, propter magnam gloriam tuam, domine deus. Rex Coelestis, deus pater, [176b:] omnipotens, Domine fili unigenite Jesu christe, Domine deus Agnus dei filius patris. qui tollis peccata mundi, miserere nobis, qui tollis peccata mundi, suscipe deprecationem nostram, qui sedes ad dexteram patris, miserere nobis, quoniam tu solus sanctus., tu solus dominus, tu solus altissimus, Jesu christe, Cum sancto spiritu, in gloria dei patris. Amen

Ditsőség Istennek, amagoságokban, és békeség a földön ajó akaratú embereknek, ditserünk téged, imádunk téged, és ditsöitünk téged. hálaot adunk néked, ate nagy ditsőségedért, uram Isten menybéli király, atya minden ható Isten, uram jesus kristus¹¹³³ atyának egyetlen egy szülöttje, Uram Isten, Istennek báránya, atyanak fia, ki el vészed a világ bűneit, irgalmaz¹¹³⁴ nekünk. ki el vészed avilág bűneit fogadd bé könyörgésünket, ki az atyának jobbján ülsz, irgalmaz nekünk, mert te vagy egyedül ur, te vagy egyedül fölséges jesus kristus, a szent lélekel. az atya Istennek ditsőségében Amen.

K Mit kel a népnek tselekedni, mikor ezt a hymnust¹¹³⁵ mondgyák, vagy énekelik.?

F Azt el kell mondani apappal. vagy a nagy misekor énekelni kell., de inkább szível. mint szájjal

K Miért nem mondgyák ezt a hymnust nagy böjtbén, és a halottak miséjekor?

F mert az anyaszent egyház, ezt a könyörgést úgy tekénti mint a vigasságnak enekét.

30 5. Dominus vobiscum. Collecta.

K Miért fordul a pap a nép felé. mondván. dominus vobiscum?

F Természet szerént valo dolog ahoz fordulni akit köszönteni akarnak. Romában. olyan régi templomok vannak ahol az oltárok olyan formában vannak helyhezvetve., hogy [177a:] apap arczal vagyon fordulva a néphez mikor misét mond, azokban atemplomokban nem

¹¹³¹ ennél [l-k-ből javítva.]

¹¹³² bonae [b-v-ből javítva.] voluntatis.

¹¹³³ kristus [k-C-ből javítva; a lap alján tollpróbaszerű tollvonások.]

¹¹³⁴ irgalmaz [l-z-ből javítva.]

¹¹³⁵ mikor ezt a hymnus mondgyák, [Helyesen: hymnust]

szükséges hogy a pap ki forduljon mikor dominus vobiscumot kell mondani.

K Miért nem fordul akkor is anéphez mikor azt mondgya oremus, imádkozunk, hanem a szeméit és kezeit emeli fel, a kereszt felé, vagy a szenttség felé, mikor az oltáron vagyon? 5

F Mert ezekel a szokál. nem tsak anéphez szól.¹¹³⁶ hanem még magát is a könyörgésre indittyta. fel emeli szeméit, és kezeit a kereszt felé, vagy a szenttség felé, azért hogy a nép is ő reája valo nézve. fel emelye szívét az Istenhez,

K Mikor valamely püspök mond misét, miért nem mondgya valamint apap. *Dominus vobiscum. hanem pax vobis, békeség legyen veletek?* 10

F E más féle köszöntés, a melyből ki tettzik, hogy a kristus nagyob hatalmat adván apüspököknek, mint a közönséges papoknak, inkább illeti őket, hogy a békességet hirdessék¹¹³⁷ a kristus nevében.

K Miért hogy a penitenzia tarto napokban. a püspök úgy köszönti a népet. valamint apap. dominus vobiscum, és nem pax vobis. 15

F Mert ez a köszöntés pax vobis. vigasságbéli köszönet lévén, az anya szent egy ház, azt el távoztattya. apenitenzia tarto napokon.¹¹³⁸ **[177b:]**

K. A pap ki fordulván azt mondgya Dominus vobiscum. de mikor azt mondgya Dominus. a kezeit ki terjeszti, és mikor azt mondgya vobiscum, a kezeit esze teszi, mitsoda oka lehet ennek? 20

F Ez által azt akarja meg értetni, hogy az Istent kéri azon, hogy a népel legyen, és ő hozája halyollyon., régenten, és még most is a Chartusianusoknál, a pap meg hajtya magát az oltár előtt, mikor azt mondgya Dominus, és azután úgy fordul a néphez mondván, vobiscum. 25

K Mitsoda imádság a, melyet Collectának nevezik?

F Ez olyan imádság melyet¹¹³⁹ az anyaszent egyház ajánl az Istennek apap által, hogy kegyelmit adgya reája. ez az imádság változik. az esztendőben lévő innepek szerént.

K Miért nevezték ezt az imádságot Collectának? 30

F Ez a deák szó Collecta, gyülekezetet, eszeszedést¹¹⁴⁰ téssen, l. A régi időkben anép, az egy házi szolgálk után ment bé atemplomban. a midön az introitust énekelték, és ki ki a maga helyére ült, azután a kyrie eleisont és a Gloria in excelsist éneklették valamint mostanában, a kyrie: és a gloria után valo imádságot Collectának nevezték. mert leg 35

¹¹³⁶ szól. <hanem> hanem [Törlés a sor végén.]

¹¹³⁷ hirdessék [k-g-ből javítva.]

¹¹³⁸ [A lap alján két tollpróbaszerű tollvonás.]

¹¹³⁹ melyet [et – beszúrás a szóközbe.]

¹¹⁴⁰ eszeszedést [Második sz-a-ból? javítva.]

először¹¹⁴¹ mondták ezt az imádságot, azután hogy a nép esze gyülekezett., ezt az értelmet¹¹⁴² adták leg először ennek a szónak Collecta, Cardin. Bona liturg. libr. 2. Cap 5. num 3.

K Miért mondgya a nép a Collecta,¹¹⁴³ és atöbb imád-[178a:]ságot után. az Ament?

F. Azért, hogy azzal mint egy meg bizonyította mind azt valamit a pap kért a nép nevében. ezt már másut meg mondtuk,

6. Epistola. Graduale Alléluja,¹¹⁴⁴ tractus.

K Mitsoda az epistola.?

10 F A szent írásból. anép oktatására való olvasás. azért is nevezik epistolának. mert rend szerént a szent pál, vagy más apostoloknak leveleiből vannak kivéve. noha gyakorta az ó testámentumból is olvasnak. és némelykor két épistolát olvasnak. az egyikét az ó, amásikát az új testámentumból. emég arégi szokástól maradot, mivel az előtt minden misékben eszerént tselekedtek. de mostanában. tsak bizonyos böjti napokon követik ezt a szokást.

K Mit kell anépnek tselekedni midön az epistolát olvassák?

F Azt figyelmeteségel kel halgatni., és az Istennek kegyelmit kell kérni, hogy abból tanulhasson.

20 K Mitsoda könyörgések azok. amelyeket az epistola és az évangyélium között énekelnek.?

F Ezek az imádságok rend szerént a szent¹¹⁴⁵ írásból, és a soltárok-ból vannak ki véve, ezek változnak. az¹¹⁴⁶ innepekhez való képest. ezt az éneket¹¹⁴⁷ azért nevezik gradualénak, mert romában in gradu ambonis énekelik.¹¹⁴⁸ [178b:]

A graduale után énekelik az alléluját, mely teszi, ditsérjed az Istent., ez a vígasságnak éneke, amelyel meg akarjuk¹¹⁴⁹ mutatni Istennek, örömrünköt, és háláadásunkot, az ő kegyelmiért. melyet adot az igazság meg üsmérésére., apenitentzia tarto napokon nem éneklük az alléluját.

30 hanem ahelyet a soltárból énekelnek holmi verset. melyet nevezik tractusnak.

¹¹⁴¹ leg először [r-n-ből javítva.] mondták

¹¹⁴² értelmet [Az é ékezte mintha át lenne húzva.]

¹¹⁴³ Collecta, [e-o-ból javítva.]

¹¹⁴⁴ Alléluja, [Harmadik l-j-ből javítva.]

¹¹⁴⁵ szent [e-o-ból javítva.]

¹¹⁴⁶ az <n> innepekhez

¹¹⁴⁷ éneket [Első e-é-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

¹¹⁴⁸ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások és beírások: *radot* $\frac{16}{32}$

¹¹⁴⁹ meg akarjuk [meg akarjából javítva.]

K Mit kell anépnek tselekedni. midön mind ezeket énekelik?

F néki is kell mind azokat énekelni., vagy valamely más imádságot mondani.

7. Az Évangyélium.

K Mitsoda imádság a, melyet adiaconus térden mondgya el az oltár előtt., minek előtte áldást vegyen apaptol. hogy az évangyéliumot énekellye?

F Ez az imádság.

Munda Cor meum, et labia¹¹⁵⁰ mea, omnipotens deus, qui labia Isaiiae prophetae Calculo mundasti ignito, ita me tua¹¹⁵¹ grata miseratione mundare dignare. et digne sanctum évangélium. valeam nuntiare. per christum dominum nostrum
Amen.

Minden ható Isten. tisztid meg az én szívemet. és ajakimot., valamint meg tisztítottad az Isaiás¹¹⁵² profétának ajakit átúzzel. úgy tisztid meg engemet is irgalmaságodból, hogy hadd lehessen erdemesen ki hirdetnem évangyéliumodot, ami urunk jésus kristusunk által Amen.

Ugyan ezen imádságot mondgya a pap. mikor néki kel olvasni az évangyéliumot. [179a:]

K Miért teszi az oltár közepire az évangyéliumos könyvet a diáconus, minek előtte el mondgya ezt az imádságot?

F. Az által meg akarja mutatni. hogy tsak akristus nevében, és az ő parantsolattýából. akarja hirdetni az évangyéliumot, és hogy az évangyélium. szavai, magának akristusnak beszédi.

K Mitsoda imádságot mond apap, midön áldást ád a diaconusra? 25

F. Dominus sit in corde tuo, et in labiis tuis, ut digne et Competenter annuncies sanctum évangélium. in nomine patris † et filii, et spiritus sancti Amen.

F. Hogy az ur légyen ate szívedben, és ate ajakidon. hogy illendő képen hirdethessed a szent évangyéliumot. az atyának †. és a fiunak. és a szent léleknek nevében 30
Amen.

K Mikor a diaconus az évangyéliumot megyen énekelni. miért visznek előtte füstölöt.. és gyertyát?

F Azért mert az évangyélium. a lélekben, világóságot önt, a szívben szeretetett, és el hinti mindenüt a kristusnak jó illattýát. 35

K Miért mondgya¹¹⁵³ adiaconus. valamint a pap. dominus vobiscum.?

¹¹⁵⁰ labia [b – javítva.]

¹¹⁵¹ tua <gr> [Törlés a sor végén; új sor elején:] <grata> grata [a törlésben a szövégi a-ia-ból? javítva.]

¹¹⁵² [Sor végén:] Isa [új sor elején, hosszú f-sel:] Iás [elírás.]

¹¹⁵³ mondgya <apap>. adiaconus [A javítás a törlés fölé írva.] valamint a <d> pap. dominus

F Hogy anépet köszöntvén, a figyelmetességre indította azzal.

K Miért tsinál keresztet az evangéliumra?

F Meg akarja az által mutatni, hogy akristus tanítása, tsak a kereszt által munkálodot evilágban.¹¹⁵⁴ [179b:]

5 K Miért hogy, mind az, aki olvassa, mind az aki halgattya az evangéliumot. keresztet tsinálnak a homlokokra, a szájokra, és a melyekre?

F Azon jellel. fogadást tésznek. hogy soha meg nem pirulnak az evangéliumért. hanem arrol szájokkal vallást tésznek. és mindenkor
10 szivekben hordozzák,

K Miért halgattják fent álva az evangéliumot?

F Hogy meg mutassák azzal. hogy készek engedelmeskedni a kristus szavainak,¹¹⁵⁵ és hogy meg mutassák azt is, hogy mitsoda nagy tisztelettel. akarják, halgatni. az igazságokat. melyek az evangéliumban¹¹⁵⁶
15 vannak.

8. A hivek Miséje, a Credo.¹¹⁵⁷

K Min kezdik el ahivek Miséjít?

F A Crédon. itt már az előtt, a Catechuménusokat, a penitenzia tartokot; a hitleneket a templomból ki küldötték, mivel a tanításoknak
20 vége volt. és az áldozat kezdődöt¹¹⁵⁸

K Miért éneklék. a symbolumot vagy a¹¹⁵⁹ hitt tételt. az evangélium után.?

F Azért, hogy fogadgyák azt hinni, valamit az evangéliumban olvastak., és mind azt, valamit az anyaszent¹¹⁶⁰ egy ház hiszen.

25 K Mi formában kell mondani azt a hitt tételt.?

F. Eszerént.

Credo in unum Deum. [180a:] Hiszek egy Istenben mindenható atyában, menynek földnek, és minden látható s' láthatatlan állatoknak teremtőjében, és az egy ur
30 dominum jesum Christum., filium jesu kristusban, Istennek¹¹⁶¹ dei unigenitum., et ex patre na- egyetlen egy fiában. ki az atyától

¹¹⁵⁴ [A lap alján egy vonásnyi tollpróba.]

¹¹⁵⁵ szavainak, <a ki> és [és <a>] fölé írva.]

¹¹⁵⁶ evangé<lum>liumban [lium <lum> fölé írva.]

¹¹⁵⁷ a Credo. [Utólag, de az írással egyidejűleg írta a cím mellé, kissé távolabb.]

¹¹⁵⁸ mivel atanításokk vége volt. és az áldozat kezdődöt [Később írta be, folytatólag.]

¹¹⁵⁹ a [Beszúrás.]

¹¹⁶⁰ anyaszent [Első a-o-ból javítva.]

¹¹⁶¹ Istentennek [Elírás.]

tum ante omnia saecula Deum de deo. lumen de lumine, deum verum. de deo vero. genitum nom factum. Consubstantialem patri. per quem omnia facta sunt. qui propter nos homines, et propter nostram¹¹⁶⁴ salutem. descendit de Coelis, et incarnatus est de spiritu sancto ex maria virgine., et homo factus est., Crucifixus etiam pro nobis. sub pontio pilato, passus et sepultus est, et resurrexit. tertia die, secundum scripturas. et ascendit¹¹⁶⁶ in coelum. sedet ad dexteram patris.,¹¹⁶⁷ et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos, cujus regni non erit finis, et spi[180b:]ritum sanctum. dominum, et vivificantem. qui ex patre filioque procedit, qui Cum patre, et filio simul adoratur. et Conglorificatur: qui locutus est per prophetas, et unam sanctam Catholicam et apostolicam ecclesiam, Confiteor unum baptismum. in remissionem peccatorum. et expecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi saeculi Amen.

születet. minden üdöknek¹¹⁶² előtte, Istentől Istent. világoságot világoságot: igaz Istentől való¹¹⁶³ igaz Istent. aki születettet, nem teremtetett, az atyával egyenlő természetű, ki által mindenek alkottattak., ki mi érettünk emberekért, és ami üdvességünkért,¹¹⁶⁵ mennyekből alá szálla. és meg testesüle. a szent lélek által mariátul, és emberré lön. meg is feszíteték mi érettünk, poncius pilatusnak alatta., kint szenvede, és el temetteték, és fel támada harmad napon, az írárok szerint, és fel mene mennyekbe, ül az atya Istennek jóbján. és ismét el jövendő ditsőségben. hogy meg itéllye az elevene-¹¹⁶⁸[180b:]ket, és holtakat, akinek országának vége nem lészen, hiszek az elevenítő szent Lélek urban, ki az atyától, és fiutol származik, ki az atyával,¹¹⁶⁹ és fiuval egyenlőül imádatatik, és ditsértetik, ki a proféták által szállót, és egy, szent, közönséges és apostoli gyülekezett, vallom az egy keresztséget, bűnöknek botsánattyára;¹¹⁷⁰ és várom a halottak fel támadását, és a jövendő boldógságnak életét Amen.

¹¹⁶² üdöknek [A k betű után egy hosszú szárú betűt kezdett írni, valószínűleg k-t.]

¹¹⁶³ Istentől való <Istent.> igaz Istent.

¹¹⁶⁴ nostram [notramból javítva, egy hosszú f betű beírásával.]

¹¹⁶⁵ udveségünkért, [Ékezethiba.]

¹¹⁶⁶ ascendit <ad> in coelum. [in <ad> fölé írva.]

¹¹⁶⁷ sedet ad dexteram patris., <sedet ad dexteram> et iterum

¹¹⁶⁸ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások.]

¹¹⁶⁹ az atyával, <f> és fiuval

¹¹⁷⁰ botsánattyára; [botsánattyát.-ből javítva; r-t-ből javítva.]

K Mi képpen nevezik ezt a hitt tételt?

F Niceai symbolumnak, mivel a Nicéai első közönségesen tartot Conciliumban vették az atyák rendben tsak nem egészen ezt ahitt tételt. az áriánusokra valo nézve, a kik tagadták az kristus Istenségét.

5

Magyarázat

Azt mondám. hogy az atyák vették rendben. tsak nem egészen ezt a hit tételt, mivel vannak némely ágazatok. a melyeket, az anyaszent egyház adott azután hozája. a Concilium tsak ugy tette volt fel. hiszek a szent lélekben. [181a:] de azután a Constántzinápolyi első Conciliumnak, a macédonius, és az Eunomius eretnekekre valo nézve, kik tagadák a szent léleknek Istenségét. ezekhez a szokhoz. *hiszek a szent lélekben.* ezeket kelleték adni. *a ki is ur, és életet ad, ki az Atyától. és a fiutól származik, kit imádni, és ditsöíteni kell az atyával, és a fiuval. ki a proféták által beszéllet.*

10
15 Angliában. akik az¹¹⁷¹ anglicana liturgiát követik. egészen el mondgyák ezt a symbolumot.

K Miért nem mondgyák minden misékben ezt a hitt tételt.

F Rend szerént. a romai liturgiában tsak a nagy innepekben énekelik. ugy mint vasárnapokon. és a nagy Innepeken. az apostolok, és a szent doktorok innepein is énekelik. mivel ök voltak a hitnek oszlopai. régenten romában sok időkig nem énekeltek, a Credot a mise alatt, a melyen szent Henricus tsaszár. romában valo létekor igen tsudálkozot., és tudakozván annak az okát. a diáconusok azt felelték, néki. hogy nem szükség romában. a symbolumot énekelni, mivel ött eretnység. soha
20
25 nem támadot. de idővel. romában is szokásban vévék.

9 Az offertorium.

K Mit tsinál a pap a Credo után.?

F ki fordul, anépet köszönti mondván.

Dominus vobiscum

Az ur légyen ti veletek.

30

Et cum spiritu tuo.

És a te lelkedel.¹¹⁷² [181b:]

Azután mondgya. Orémus. könyörögjünk.

K Mit tsinál apap azután?¹¹⁷³

F A néptől az ajándékot veszi ell, az alatt a Chorusban holmi verseket enekelnek a szent írásból.

35

K Mitsoda ajándékot tészén anép?

F A régi időben anép maga vitte az oltárhoz az áldozathoz valo

¹¹⁷¹ az [Beszúrás:] anglicana [na – későbbi beszúrás, világosabb tintával.]

¹¹⁷² [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások.]

¹¹⁷³ [Utána beírás: *héja vagyon*]

kenyeret, és bört., mostanában is sok helyeken, a nép kenyeret, gyertyát, és pénzt. ajánl. a pásztoroknak, és a szent egyháznak szükségire. akenyeret meg szentelik. és a gyülekezetben. darabacskánként el osztogatták.¹¹⁷⁴ a Communionak jelül.

Magyarázat.

5

A sidok között, mikor anép áldozatot akart ajánlani az Istennek, azt¹¹⁷⁵ apap kezében adta, és azt, apapnak az Istennek kelletet azután ajánlani., amisének áldozattya. amint már azt meg mondtuk. ugy anép áldozattya, valamint apapé., anépnek nem lehet a pap kezében adni akristus testét, akit az Istennek ajánlyák, hanem a helyet, kenye- 10 ret. és bort ad, ugyan ezt is teleskeszi a diáconus által., a ki kenyeret, bort, és vizet ad apapnak,¹¹⁷⁶ a népnek képében.

A régi időben. a nép maga ajánlotta a kenyeret, és abort, abból a kenyérből. és borból, anyit vettek. amen[182a:]nyi szükséges volt. apap Communiojára, és a nép Communiojára. és minek előtte Consecrálják 15 volna. azokat az Istennek ajánlották, eki tettik sok imádságokból. a melyeket most is mondgyák amisében, és a melyekben az Istent azon kérik, hogy vegye kedvesen az ajándékokot. amelyeket néki ajánlanak a hivek. *quod singuli obtulerunt.*

Sok idővel ezután, az egy háziak jobbnak találák lenni, hogy ő 20 magok készítsék az áldozathoz való kenyeret. és bort., mostanában tehát, ha szinte maga anép nem ajánlya is a kenyeret, és a bort az áldozatra, mind azon által. ajándékokot, és fundatiokot tévén¹¹⁷⁷ atemplomra, és a mi szükséges az Isteni szolgálatra, azért el mondhatni. hogy mostanában is a nép ajánlya akenyeret, és a bört. 25

K Mít tsinál apap azután, hogy a nép ajándékát el veszi?

F Az Istennek ajánlya anép ajándékot, és minek utánna azokat az Istennek ajánlotta volna., meg füstöli. az ajándékokot és az oltárt.

Magyarázat

A pap az Istennek a¹¹⁷⁸ kenyeret. és abört elegyesen vizez, ajánlya, 30 amelyeket. a diáconus adgya kezében, a nép nevében,

K Mitsoda imádságot mond apap midön a kenyeret ajánlya?

F. Suscipe sancte pater, vegyed kedvesen mindenható¹¹⁷⁹

¹¹⁷⁴ el osztogattját. [Íráshiba.]

¹¹⁷⁵ azt [Beszúrás;] apap kezében adta, <azt., amit> és azt [és azt <amit> fölé írva.]

¹¹⁷⁶ apapnak, [nak-nekből javítva.] a népnek

¹¹⁷⁷ tévén<, > atemplomra,

¹¹⁷⁸ a kenyeret. és abört

¹¹⁷⁹ [A lap alján tollpróbászerű tollvonások.]

[182b:]omnipotens Deus, hanc
immaculatam hostiam, quam ego
indignus famulus tuus offero tibi
deo meo vivo et vero, pro in nu-
5 merabilibus peccatis, offensionibus,
et negligentis meis, et pro
omnibus circumstantibus. sed et
pro omnibus¹¹⁸⁰ fidelibus Christianis.
vivi atque de functis, ut
10 mihí et illis proficiat ad salutem,
in vitam aeternam Amen

K Mint hogy a. tsak még kenyér amit apap ajánl, miért mondgya
tehát. hanc immaculatam hostiam. ezt atiszta osttyát.?

F A pap egy nehány szor nevezi eszerént akenyérat, és a bort. az
15 áldás előtt, nem azért hogy magokban tiszták volnának. hanem arra
valo nézve. hogy tsudálatosan., akristus¹¹⁸¹ testévé, és vérévé változ-
nak aki tsak egyedül atiszta osttya.

K Mitsoda imádságot mond apap. midön vizet tölt a pohár¹¹⁸²
borban.?

20 F. Deus qui humanae substantiae¹¹⁸³
Dignitatem, mirabiliter
Condisti, et mirabiliter reformasti,
da nobis per hujus aquae et vini
misterium, ejus divinitatis esse
25 Con¹¹⁸⁴[183a:] sortes., qui humani-
tatis nostrae¹¹⁸⁵ fieri dignatus
est particeps, Jesus christus filius
tuus dominus noster, qui tecum
vivit et regnat in unitate spiritus
30 sancti Deus, per omnia saecula
saeculorum Amen.

szent Atya Isten: ezt a tiszta ost-
tyát, melyet én érdemetlen szol-
gád tenéked élő és igazán való
Istennek ajánlok, az én meg
számlalhatatlan vétkeimért, és fo-
gyatkozásimért, és mind azokért
kik itten jelen vannak, ugy az élő
és meg holt keresztény hivekért,
hogy a mind nékem, mind ő né-
kik. az örökké való üdvességünkre
legyen Amen

oh Istenünk, aki oly tsudálatosan
teremtetted az embert. és még
tsudálatosabban hoztad azt hely-
re., engedgyed hogy azon. titok
által., a melyet jelent a viznek., a
boral valo [183a:] elegyítése, ré-
szesülhessünk Istenségében a mí
urunk Jesus kristusunknak, aki
nem sajnálta magára venni a mi
emberi voltunkot, aki áll, és ural-
kodik teveled és a szent lélekel.
most és mind örökké Amen.

K Miért töltenek a kehelyben vizet a bór közé?

¹¹⁸⁰ omnibus [n – megkezdett hosszú szárú betűből, nyilván b-ből javítva.]

¹¹⁸¹ akristus.<k> testévé,

¹¹⁸² pohár [Sor alatti későbbi beszúrás] a borban.? [alá, a sor végén.]

¹¹⁸³ substan<t>iae [Törlés a sor végén;] Dignitatem [D-d-ből javítva.]

¹¹⁸⁴ [A lap alján őrszó: Consortes]

¹¹⁸⁵ nostrae <fieri dignatus est particeps. Jesus>fieri dignatus est particeps, Jesus [Azért törölte, mert véletlenül beleírta a magyar szöveg közé a latin szavakat. L. még az 1218., 1329. sz. jegyz. is.]

F Azzal, azt akarják tselekedni, amit akristus tselekedet, midőn az Eucharistiát rendelte. ezen elegyítéssel, nagy titkot is akart előnkben adni. s. just. apolog. 2. s. Cypr. epist. 63. ad Cecilium.

K Honnan tudgyuk mi azt, hogy a kristus meg elegyítette a bort vizeL. a pohárban? 5

F A traditiobol. ugyan abbol is tudgyuk, hogy a pohárban bort töltöt. a mint ezt már meg mutattuk¹¹⁸⁶

K Mitsoda titkot jelent a bornak vizeL valo meg elegyítése a kehelyben?

F 1. Az emberi természetnek, az Isteni természettel valóságos meg egyesülését a kristus személyében. 2. a hiveknek. a kristusal aző fejekel valo titkos meg egyesüléseket.¹¹⁸⁷ 3. a vizeL, es a vért, mely a kristus oldalából fölyt ki. s. Cypr. epist. 63.

K Miért szenteli meg apav avizeL. minek előtte a bór¹¹⁸⁸ közI tölttse. és a bört nem? 15

F Régenten, meg szentelte avizeL és a bört együt a kehelyben,¹¹⁸⁹ [183b:] mostanában pedig tsak avizeL szenteli meg. mivel a bór akristust jelentvén. a viz anépet, akinek vagon szüksége a szenteltetésre, a népek pedig meg szenteltetése.¹¹⁹⁰ akristusal valo egyeségében¹¹⁹¹ áll, apav tehát avizeL szenteli meg. minek előtte abór közI tölttse, ennek a 20 titoknak meg mutatására.

A halottak misejekor pedig a vizeL meg nem szentelik., meg mutatván az által, hogy a meg holt hivek, már nintsenek az anyaszent egy ház. hatalma alat

K Mitsoda imádságot mond a pap, midőn az Istennek ajánlya. a 25 kehelyben lévő bört. és vizeL.?

F offerimus. tibi domine Calicem salutaris, tuam deprecantes¹¹⁹² Clementiam, ut in conspectu divinae majestatis tuae pro nostra et totius mundi salute Cum odore svavitatis ascendat Amen.

Ajánlyuk uram néked ezt az üdvességnek pohárát, kérvén kegyelmeségedet, hogy vegyed kedvesen. és mennyen szent felséged 30 eleiben. mint kedves illat. a mi üdvességünkre, és az egész világnak üdvességére. Amen.

¹¹⁸⁶ a mint ezt már meg mutattuk [Később írta be, folytatólag.]

¹¹⁸⁷ meg egyesüléseket. [ú – ékezési hiba a Mikesnél szokásos ũ ~ ü helyett.]

¹¹⁸⁸ bór [bör; ékezési hiba bór helyett. Vö. előző jegyz. is.]

¹¹⁸⁹ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások.]

¹¹⁹⁰ meg szenteltetése. [Utolsó t-s-ből javítva.]

¹¹⁹¹ egyeségében [Második e-é-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

¹¹⁹² deprecantes [n – beszúrás.]

A Diáconus apapal együt mondgya el ezt az imádságot. tartván véle együt a kehelynek alsó részit.

K A diáconus miért mondgya apapal együt ezt az imádságot?

F Mert a víz, és abór esze elegyítésének titka, látható képpen meg mutattya nekünk, hogy a misében, a pap, akristusal együt ajánlya a népet, eki tettzik a fellyeb valo imádságból., amelyet a vizet, a boral valo elegyítéskor mondgyák el. a diáconus a nép képit viselvén. a nép nevében ajánlya a papal együt. abórt, elegyesen vizel. [184a:]

K Miért nevezik a kelyhet üdveség pohárának, holot még tsak bór 10 vagon benne?

F E szerént azért nevezik, a kristus Jésus vérére valo nézve. mivel az a bór. kevés idő mulva. a kristus vérévé változik.

K Mít tsinál a pap¹¹⁹³ azután. hogy a kelyhet ajánlotta.

F. Az Isten előtt magát meg hajtván,¹¹⁹⁴ a szent írásból valo követ- 15 kezendő imádságot mondgya el néki. a nép nevében.

In spiritu humilitatis. et in animo Contrito. suscipiamur ate domine, et sic fiat sacrificium nostrum. in Conspectu tuo hodie, et placeat tibi domine Deus.	Alázatos, és töredelmes lélekel lévéen előtted, uram, végy kedvesen minket. és hogy a mi áldozatunk, ma kedves lehessen előtted. dan. 3. ¹¹⁹⁵ 39. 40.
---	--

Ezen imádság után. a pap fel emeli kezeit. és szemeit az ég felé, kérvén a szent lélek kegyelmének, és erejének le szállását. és azután keresztet vet¹¹⁹⁶ a kenyére. és a borra, mondván,

Veni sanctificator ¹¹⁹⁷ omnipo- tens aeterne deus, et benedic hoc sacrificium tuo sancto nomini praeparatum.	Jövel meg szentelő minden ható örök Isten. és áld meg ezt az áldozatot., melyet szent nevednek díszítésére készítettünk
---	---

Azután a diaconus kezében meg szentelvén atemjént,¹¹⁹⁸ a kenyeret, abort, és azután az oltárt meg füstöli, a füstöléskor ezeket az imádságot 30 mondgya el. amelyekből ki tettzik, hogy a füstölések mi végre valok.

Incensum istud a te benedictum, ascendet ad te Dominus. [184b:]dictum, ascendet ad te Do-	Ez a tölled meg szenteltetett füst ¹¹⁹⁹ [184b:] tehozad fel men-
---	---

¹¹⁹³ a pap [Szóvégi *p-t*-ből javítva.] azután

¹¹⁹⁴ meg hajtván, [*meg hajván*,-ből javítva a *t* betű beszúrásával.]

¹¹⁹⁵ dan. 3. <4> 39. 40.

¹¹⁹⁶ keresztet vet<vén> a kenyére.

¹¹⁹⁷ sanctificator [Első *a-e*-ből javítva.]

¹¹⁹⁸ atemjént, <a kenyeret, a bort,> a kenyeret, abort, [Itt nem volt indokolt a törlés, hiszen Mikes ugyanazokat a szavakat írta le a törlések fölé.]

¹¹⁹⁹ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások.]

mine, et descendat super nos misericordia tua,

Midőn pedig az oltárt füstöli, ezeket mondgya a soltárból. 140. 2.

Dirigatur domine oratio mea, sicut incensum in Conspectu tuo; elevatio manuum mearum., sacrificium vespertinum, pone domine Custodiam ori meo, et ostium Circumstantiae labiis meis, ut non declinet Cor meum in verbalitiae.; ad excusandas excusationes in peccatis.

nyen uram, és ate irgalmaságot mi reánk le szállyon.

Hasson fel uram az én imádságom elődben, valamint ezen temjének füstí, az én kezemnek fel emelése olyan kedves légyen előted, mint az estvéli áldozat., tégy őrizőt az én szájamra, és ajtot az én ajakimra, hogy a hamisságnak beszédire ne hajoljon az én szívem, sene mentegesse¹²⁰⁰ vétkeimet.

A diaconus kezében viszá adván a füstölőt mondgya
Accendat in nobis dominus ignem sui amoris, et flammam aeternae Charitatis. Gerjesze fel az ur bennünk, szeretetének tüzét, és az ő örökké való szeretetének lángját.

K Mit kell anépnek tselekedni, midőn ezeket az imádságokat mondgyák, és az oltárt füstölik?

F A népnek is igen jó ezeket az imádságokat mondani, szivét buzgósággal az Istenhez fel emelni. és mondani. hogy az én imádságom fel hasson uram te hozzád.

10 A pap az ujjait mossa. suscipe sancta Trinitas.

K Miért mossa meg a pap az ujjait, azután. hogy az oltárt meg füstölte.

F. 1. mert a füstölőhöz, és anép ajándékihoz nyulván.,¹²⁰¹ [185a:] ha tsak kevés is meg szennyesithette ujjait. holot nem lehetnek elegendő tiszták. az olyan¹²⁰² ujjak., melyek akristus testéhez érnek,

2. A kéz mosás, jelenti azt a nagy tisztaságot., a melyel kell lenni a szent áldozat ajánlására, a jerusalemi sz. Cyrillus szerént. Catech. 5. mystag. Cardin. Bona liturg. libr 2. Cap. 9. num. 6. ugyan ezért is kér tiszta szivet a pap az Istentől. mondván. ps. 25. 6.

Lavabo inter innocentes manus meas, et Circum dabo altare tuum Domine. et audiam vocem laudis. Meg mosom kezeimet az ártatlanok között, és környül veszem uram ate oltárodát,¹²⁰³ hogy et enarrem universa mirabilia tua, hallyam a ditséret szozattját, és

¹²⁰⁰ sene mentegesse <beszéd> vétkeimet.

¹²⁰¹ nyulván., <h> [185a:] ha tsak kevés is meg <szenyett> szennyesithette

¹²⁰² az olyan <j> ujjak.,

¹²⁰³ oltárodát, [a-o-ból javítva.]

domine dilexi deorem domus
tuae, et locum habitationis glo-
riae tuae., ne perdas Cum impiis
deus animam meam, et Cum viris
5 sanguinum vitam meam, in quo-
rum manibus iniquitates sunt.
dextera eorum repleta muneribus.
ego autem in innocentia mea in-
gressus sum, redime me et miserere
10 mei, pes meus stetit in directo. in
Ecclesiis benedicam te domine,
gloria patri. &c.

15

K Mit kell a népnek mondani midőn a kezeit mossa apap?

F. jobban¹²⁰⁷ nem tselekedhetik. mint ha azt kéri az Istenőtől. hogy
meg tisztítsa minden bűneiből.¹²⁰⁸ [185b:]

20 K Mitsoda imádságot mond apap. az oltár közepin. azután hogy az
ujjait meg mosta?

F. Az Istennek ajánlya. ujonnan a kenyeret. és abort. a mellyeket
már különösön. az Istennek ajánlotta volt, erre valo nézve. szemeit és
kezeit az égg felé emelvén. és magát meg hajtván. ezeket az imádságo-
kot mondgya.

25 Suscipe sancta trinitas hanc ob-
lationem. quam tibi offerimus. ob
memoriam passionis, et resurrectio-
nis, et ascensionis domini nostri
jesu christi, et in honorem beatae
30 mariae semper virginis, et beati¹²⁰⁹
joannis baptistae. et sanctorum
apostolorum petri et pauli et
istorum, et omnium sanctorum ut
illis proficiat ad honorem, nobis
35 autem ad salutem, et illi pro nobis
intercedere dignentur, in Coelis,

meg beszélyem minden tsudálatos
dolgaidot; uram szerettem ate
házadnak ékességit, és ate ditső-
ség¹²⁰⁴ lako helyét. ne veszed
el Isten az én lelkemet az Istente-
lenekel. és a vér szopo ferfiak-
kal¹²⁰⁵ az életemet, akiknek ke-
zekben hamiságok vannak., az ő
jobb kezek meg tölt ajándékok-
kal. én pedig azén ártatlanságom-
ban jártam. vált meg engem, és
irgalmaz nékem, az én lábam az
igyenesen állott, a gyülekezetek-
ben áldalak uram tégedet. ditső-
ség az Atyának.¹²⁰⁶ &c.

Vegyed kedvesen szent Haromság
ezt az ajándékot. melyet néked
ajánlunk, ami urunk jesu kristu-
sunk szenvedésinek, fel támadá-
sának, és menyben menetelének
emlékezetire, a Boldogságos szüz-
nek, tiszteletire, keresztelő szent
jános, szent péter, es szent pal
apostoloknak, és azon szenteknek
kiknek reliquiai itt vannak. és min-
den szenteknek légyen tiszteletek-
re. nekünk pediglen üdveségünk-

¹²⁰⁴ ditsőséged [Második s (hosszú f) g-ből javítva.]

¹²⁰⁵ ferfiakkal [Az e fölött áthúzott ékezet van.]

¹²⁰⁶ Atyának. [A – javítva, talán I-ből?]

¹²⁰⁷ jobban [n-t-ből javítva később, halvány tintával.]

¹²⁰⁸ [A lap alján egy tollvonás van.]

¹²⁰⁹ bati [Íráshiba beati helyett.]

quorum memoriam agimus in ter-
ris, per eundem dominum no-
strum Amen.

re, és hogy azon szentek, akiknek
emlékezeteket tiszteljük e föl-
dön, méltóztassanak esedezni
érettünk a menyekben. a mi
urunk Jésus kristusunknak általa
Amen. 5

K Mivel már apap akenyeret, és abört mindenikét különösön aján-
lotta volt. miért ajánlya ismét mind akettőt egy szers mind?

F Vannak olyan anyaszent egy házak. ahol különösön nem aján-
lyák a kenyeret, és a bort, hanem egy szers mind, mind akettőt, ezen 10
imádságal. suscipe sancta trinitas. eszerént is tse[186a:]lekesznek a
Dominicanusok, a Carméliták. de meg más anyaszent egy házakban,
igen régtől fogvást. követik. a romai anyaszent egyháznak mái szoká-
sát, hogy a kenyeret, és a bort. különösön ajánlyák. és azután. mindenikét
egy szers mind., mediolánumban is¹²¹⁰ ezt követik. ezek nem nagy 15
külömbözések. kinek, kinek, a maga. anyaszent egy háza szokását kel-
követni. a mely jó. Cardin Bona liturg. libr. 2. Cap 9.

K Miért mondgya apap. hogy ezt az áldozatot. a kristus szenvedése-
nek, fel támadásának, és menyben menetelének emlékezetire aján-
lya?¹²¹¹ 20

F. Mert akristus maga mondotta. hogy azt tselekedgyük az ő emlé-
kezetire. 2 az ő fel támadásának emlékezetire, mert a kristus áldozattya
az ő fel támadásáig tartot. ajánlván¹²¹² ugyan azon életet. a melyet fel
vett, 3. az ő menyben menetelének emlékezetire, melyel el végezte az ő
áldozattját, bé menvén vére által. avalóságos sanctuariumban. 25

K Miért mondgyák azt. hogy a szentek emlékezetire. és tiszteletire
is ajánlyák az áldozatot?

F Azt már másut meg mondtuk hogy az anyaszent egy ház,
soha¹²¹³ nem ajánlya másnak az áldozatot. hanem egyedül az Istennek,
ez a misében valo imádsagokból is ki tettzik, és hogy az anyaszent egy 30
ház. mindenkor azt mondotta ez iránt, valamit mond szent agoston. mi
a martyrok Istenének¹²¹⁴ teszünk áldozatot, midön aző emlékezetekre
oltárokat epítettünk, mert mitsoda pap az, aki valaha azt mondotta
volna, az oltárnál, néked ajánlyuk péter, pál, Cyprianus., hanem amit
ajánlanak. az Istennek ajánlyák. a, ki meg¹²¹⁵ [186b:] koronázta a 35
martyrokat libr. 20. Contr. faust.

¹²¹⁰ is <e>] ezt [Törlés a sor elején.]

¹²¹¹ [Utána beírás: *heja vagon*]

¹²¹² ajánlván [v-y-ból javítva.]

¹²¹³ soha <m> nem ajánlya másnak [Törlés a sor elején.]

¹²¹⁴ Istenének [Első e-o-ból? javítva.]

¹²¹⁵ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások és beírás: *Ma jó*]

De a szentek emlékezetire ajánlani nem más, hanem hogy tiszteljük. az ő győzedelmeket., a melyek, akristus győzedelmi, és így akristust tiszteljük az ő szenteiben, és a szenteket akristusban., távul. légyen tehát. azt gondolni hogy az anyaszent egy ház az Istenhez, vagy a
 5 kristushoz hasonlitaná aszenteket, ez irtoztato káromlás volna, mivel akristus áldozattját úgy ajánlyák az Istennek, hogy az Isten tiszteltesék a kristus által, és a szentek által, akik fel áldozták véle magokat., és akik az üdvezítő áldozattjának érdeme által vetek győzedelmet a világon, és az ördögön, tisztelnünk kell tehát a szenteket, és jobb helyre
 10 nem lehet tenni tiszteleteket, mint a szent áldozatban., a mely által lettek érdemeseké. és ditsőségeseké

11. orate fratres. oratio secreta

K Mitsoda imádságot mond azután apap?

F Az oltárt meg tsokolván, ki fordul. és mondgya a népnek.

15 Orate fratres, ut meum ac vestrum sacrificium. acceptabile fiat apud Deum patrem omnipotentem
 könyörögjetek atyám fiai, hogy az én áldozatom, a mely ugy a tiétek is. kedves légyen a mindenható atya Isten előtt.

A nép engedelmeskedvén apapnak, eszerént könyörög.

20 Suscipiat dominus¹²¹⁶ sacrificium de manibus tuis, ad laudem, et gloriam nominis sui, ad utilitatem quoque nostram, to-¹²¹⁸[187a:]tiusque ecclesiae
 25 suae sanctae.
 Vegye kedvesen az ur az áldozatot¹²¹⁷ kezeidből., amelyet ajánlás, és amelyet mi is ajánlyuk általad, az ő nevének ditséretire és ditsőségire, a mi hasznunkra, [187a:] ugy az egész anyaszent egy háznak hasznára..

Ezekről a szokrol eszerént kell elmélnedni, és amelyeket anépnek, ne tsak szájal. hanem szivből kell mondani.

1. A mint már azt meg mondtuk, másut. a pap mind a kristus
 30 nevében, mind a nép nevében ajánlya aszent áldozatot.,¹²¹⁹ és ő ebben, a népnek is szolgálja valamint akristusé.

¹²¹⁶ dominus <de mani> sacrificium de manibus

¹²¹⁷ az áldozatot <melyet> kezeidből., amelyet

¹²¹⁸ to-[187a:] <ugy az egész anyaszent egy háznak hasznára.> tiusque ecclesiae suae sanctae. ugy az egész anyaszent egy háznak hasznára.. [A magyar szöveget a latin szövegnek fenntartott bal féllapon is folytatta, azért törölte.]

¹²¹⁹ áldozatot., [l-d-ből javítva;] és ő ebben, <mind akristus> a népnek is szolgálja valamint akristusé. [törlés a sor elején; valamint akristusé. – utólagos beírás, a törléssel egyidejűleg.]

2. hogy a népnek. meg kell egyezni¹²²⁰ apapal, és együtt kell vele ajánlani a szent áldozatot,, mivel az az áldozat. ugy anépé, valamint apapé,

3. hogy az áldozatot ajánlyák. 1. az Isten tiszteletére, 2. a nép hasznára. tudni illik, meg nyeresire mind azoknak. amelyek nekünk 5
szükségesek. ugy mint abünnek bostánattyát, lelki, és testi kegyelmet és áldást.

4. hogy¹²²¹ minden miséket, az egész anyaszent egyháznak hasznára mondgyák, és nem lehet különös miséknek nevezni az ollyanakat,¹²²² amelyekben különös szükségünkért. kérjük az Istent. 10

K Mít mond azután apap?

F. Azt az imádságot mondgya ell. a melyet secreta. vagy titkon valo imádságnak nevezik, amelyben azon kéri az Istent, hogy vegye kedvesen ahivek ajándékít., ez az imádság változik az innepek szerént.

K Miért nevezik ezt az imádságot secretanak, vagy titkos imádságnak.? 15

F Ennek sok féle okát adgyák, de atöbbit közöt azt, hogy ezt az imádságot nem énekelik. hanem lassan szokták mondani, sok¹²²³ [187b:] régi missálékban. ezt nevezik. oratio super oblata. de akár mitsoda okat adgyák annak, meg lehet látni, az imádságból mitsoda 20
végre. mondgya azt az anyaszent egy ház, példának okáért azt fel teszem. amelyet mondanak pünkösd után valo ötödik vasárnapon

Propitiare domine suplicationibus nostris, et has oblationes famulorum tuorum. benignus assume ut quod singuli obtulerunt. ad honorem nominis tui. Cunctis proficiat ad salutem per dominum 25
Légy kegyelmeségel uram imádságinkhoz, és vegyed kedvesen szolgálád áldozatokat., ugy hogy valamit ki ki ajánlot nevednek tiszteletire, mindnyájunknak légyen üdveségünkre, ami urunk jesus kristusunk által Amen..

K Miért mondgya a pap ezt az imádságot lassu szoval.,¹²²⁴ ugy atöb 30
következendő imádsagokat is

F Az igen régi szokás mind agörögoknél. mind nálunk, hogy némely

¹²²⁰ meg kell egyezni <és>apapal, és [és – beszúrás:] együtt kell vele [vele – beszúrás.]

¹²²¹ az <egész> minden miséket, az egész [minden <egész>] fölé írva; a fölösleges az-t nem törölte; de a főszövegben csak minden áll, az nélkül (II. 218. verso)]

¹²²² ollyanakat, [Első a-o-ból, második a-i-ből? javítva.]

¹²²³ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások.]

¹²²⁴ lassu szoval., <és tsak mind atöbbit is.?)> ugy atöb 30
következendő imádsagokat is [A törlés és javítás későbbi, világosabb tintával írva; imádsagokat-a betűje g-ből javítva.]

imádságokat lassu szoval mondgyák. és némelyeket fel szoval. eki tettzik aleg régieb liturgiákból. az anyaszent egy ház ezeket így szokta mondani, nem azért. hogy el titkolná a nép előtt az imádságokat, mivel anépet arra oktatták. és néki azt meg magyarázák. és¹²²⁵ apap is azért⁵ emeli fel szovait minden imádságnak¹²²⁶ avégin. hogy a nép felelhesse az ament, hanem, vagy azért szokta így az anyaszent egy ház, hogy tisztelle a krisztusnak szenedésekor valo tsendeségit, vagy hogy a nép tsendeségben lévén. nagyob figyelmeséssel kérje az Istentől, amit apap kér tölle. a gyülekezet nevében.

10 K Miért mondgya a pap fel szoval ezeket a szókat. per omnia saecula saeculorum.? [188a:]

F. Ezekel a szokal végezvén ell. a secreta imádságot. a szovát felelyebb emeli azért, hogy a nép¹²²⁷ felelhesse az ament.

12. Praefatio. sanctus.

15 K Mit mond a secreta imádság után apap?

F A népet köszönti ezekel a szokal.

Dominus vobiscum.

Az ur légyen tiveletek.

Et Cum spiritu tuo.

Es ate lelkedel. feleli anép.

Azután apap ezeket anevezetes szokat mondgya anépnek, a melyek-

20 ről emlékeznek. mind azok a szent atyák. kik a liturgiariol irnak.

Sursum Corda.

Emellyétek fel sziveteket.

Habemus. ad dominum.

Mi azt az urhoz fel emeltük. feleli anép.

A pap ez által anépet arra inti, hogy az elméjit fel emelvén, szükséges²⁵ hogy léleken az égben legyen. hogy az angyalokkal énekelhesse ezt a szent éneket. szent. szent. szent. szükséges tehát hogy anép. az Istenhez fel emelje szivét. mert más¹²²⁸ képpen. nem mondhattya igazán. habemus ad dominum.

A pap azután mondgya.

30 Gratias agamus Domino Deo nostro.

Halakot adgyunk a mi urunk Istenünknek.¹²²⁹

Dignum et justum est

A Méltó. és igasságos. feleli anép.

A pap erre feleli.

Vere dignum et justum est,
35 aequum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Do-

Bizonyára méltó, és igasságos, és üdvességes dolog. tenéked hálá-
kot adnunk mindenkor, és minde-

¹²²⁵ és [é-a-ból javítva:] apap [a névelő e-ből javítva.]

¹²²⁶ imádságnak [i-e-ből? javítva.]

¹²²⁷ a nép [p-m-ből javítva később, világosabb tintával.]

¹²²⁸ más [Keresztel jelölt későbbi beszúrás a sor alá, világosabb tintával.]

¹²²⁹ Istenünnek. [Íráshiba.]

mine sancte pater [188b:] omnipotens, aeterna deus, per christum Dominum nostrum, per quem Majestatem tuam laudant Angeli, adorant dominationes, tremunt potestates, Coeli Coelorumque virtutes ac beata seraphim socia exultatione Concelebrant cum quibus et nostras voces ut ad mitti jubeas deprecamur, supplici confessione dicentes. sanctus, sanctus, sanctus. Dominus Deus sabaoth, pleni sunt Coeli et terra gloria tuâ, Hosanna in excelsis, benedictus † qui venit in nomine Domini. Hosanna in Excelsis.

nüt, oh mindenható szent atya ur Isten., a mi¹²³⁰ [188b:] urunk Jesus kristus által, aki által dicsérik felségedet az angyalok, imádgák az uraságok, rettegik a hatalmaságok, és a mennyeknek ereji, és a boldog seraphimok egyenlő nagy vigassággal dicsérik, vegyed közükbe ami szavainkot kerünk, alázatos vallás tétellel¹⁰ mondván, szent, szent, szent, a seregeknek ura Istene, tellyesek az égék, és aföld, ditsőséggel, légy segítségül, ki vagy a magosságban. áldot † légyen. a ki jött az urnak nevében, Légy segítségül, ki vagy a magosságban.

Ezt a szent háláadást a melyet mond az anyaszent egy ház, az angyalokkal együt. az Isten dicséretire. praefacionak nevezik, mivel kezdeté a mise rendének, ezt a görögök eucharistica orationak nevezik,²⁰ az az. háláadás imádságának, eváltozik az innepek szerént., de mindenkor a sanctuson. végeződik, a melyet is Isaiás proféta hallotta énekelni az Isten széke előtt. Isai. 4. 3. az anyaszent egy ház ezekhez adgya azokat¹²³¹ a szokot, amelyeket tisztelték a sido gyermekek akristust midön jerusalembe ment dicsőségesen, mondván. Benedictus qui venit.²⁵ [189a:]

K Mít kell a népnek tselekedni a praefatio alatt?

F. A papal együt hálákot kell adni az Istennek, és szivből kell énekelni az angyalokkal. szent. szent. szent. az ur Isten¹²³²

13. Canon Missae. Te igitur. 30

K A praefatio után való imádságokat. miért nevezik a Mise rendének?

F Mert azok olyan rend szerént való imádságok, a mellyek nem változnak, és minden misékben azokat mondgyák,¹²³³ Canon görög szó, amely rendet téssen. 35

K Min kezdik el amise rendét?

F. A pap az ég felé emelvén kezeit és szeméit, a következendő

¹²³⁰ [A lap alján tollvonások.]

¹²³¹ azokat [ezeketből javítva.]

¹²³² az ur Isten [Későbbi beírás.]

¹²³³ mondgyák, <ez> Canon [Törlés a sor végén.]

imádságot mondgya, a melynek kezdetin meg hajtván¹²³⁴ magát, az oltárt meg tsokollya,

Te igitur Clementissime pater,
per Jesum Christum filium tuum
5 dominum nostrum, supplices ro-
gamus ac petimus. uti accepta ha-
beas et benedicas haec † dona,
haec † munera, haec † sancta sa-
cificia illibata, imprimis quae tibi
10 offerimus pro ecclesia tua sancta
Catholica, quam pacificare, Cu-
stodire, adunare,¹²³⁷ et regere di-
gneris. toto orbe terrarum, una
Cum famulo tuo. [189b:] papa
15 nostro N. et Antistite nostro N. et
Rege nostro N., et omnibus or-
thodoxis atque Catholicae at apo-
stolicae fidei Cultoribus.

20 K A pap miért tsinál keresztet a kenyére, és aborra, midön ezeket a szokot mondgya, kérünk hogy meg áldgyad. ezeket az ajándékokot, ezeket az ajánlásokat, ezeket az áldozatokat?

F. Hogy meg mutassa az által, hogy tsak a krisztus keresztyének ereje által. áldatnak meg, és lesznek kedvesek Isten előtt azok az ajándékok,

25 K Mitsoda oktatást vehetünk magunknak ebből az imádságból?

F. I. Hogy minden miseket az egész anyaszent egy házért. mondanak, azután apápáért, a püspökért, a királyért, és közönségesen az egész hivekért, és ugy mondván. nincsen különösön valo mise, mindenik közönséges. amint már ezt meg mondtuk, Conc. trid. sess. 22. Cap

30 6. de sacrifi. Missae,

2. Hogy mindenkor emlékezetet tésznek apápárol, apüspökről, a királyrol, vagy a fejdelemlről. hogy a népet. az Isten akarattya szerént vezérelhessék békeségben. és hogy az Isten áldását vegyék. 1 tim. 2. 1.

3. Hogy minden misékben.¹²³⁹ az Istentől négy fő dolgot kérnek az
35 egész anyaszent egy háznak. 1. hogy békeségit adgya reája, meg oltol-

¹²³⁴ hajtván [hajvából javítva a *t* betű beszúrásával.]

¹²³⁵ irgalmas [g-m-ből javítva.]

¹²³⁶ által, (hogy) hogy [Törlés a sor végén;] vegyed kedvesen, [n-k-ből? javítva.]

¹²³⁷ audanare, [Ezt a szót idegen kéz áthúzta és alája írta: *adunare*]

¹²³⁸ egüt, [Íráshiba; a lap alján tollpróbászterü tollvonások.]

¹²³⁹ misékben. [b – valószínűleg r-ből javítva;] az Istentől [beszúrás.]

mazván akülső üldözésektől. 2. hogy azt meg tartsa az igaz hitben., mind azok ellen kik ellene támadnak, úgy mint, a sidok, a hitetlenek, és¹²⁴⁰ az eretnekek., 3. hogy meg egyeztesse a schis-[190a:]maticusok ellen, és mind azok ellen, kik egyesége ellen támadnak. 4. hogy azt vezérellye, jó pásztorokat adván néki, aroszaktól pedig meg oltalmazza. 5

5.¹²⁴¹ Hogy a szent áldozatot a szent Háromságnak ajánlyák, noha az atyát emlittik a fiu által, a szent lélekel együt., az anyaszent egy háznak mindenkori szokása szerént.

6. Hogy az anyaszent egy ház. tsak ahivekért ajánlyá közönségesen a szent áldozatot, a hitleneket, eretnekeket nem nevezik, de ezekért. 10 kinek kinek lehet és kel¹²⁴² imádkozni különösön.

K Mít kell anépnék tselekedni midön ezt az imádságot mondgyák?

F Mint hogy apap az ő nevében mondgya ezt az imádságot, jobbat nem tselekedhetik. mint ha apapal együt mondgya el azt.

14. Memento. az élökért. 15

K Melyik a mise rendében valo¹²⁴³ második imádság?

F A pap minek utánna könyörgöt volna az Istennek az egész Anyaszent egyházért, különösön imádkozik azokért, akikért akar imádkozni, azután, mind ajelen valokért,

Memento Domine famulorum. Emlékezel meg uram szolgálidrol. 20
famularumque tuarum. N.N. és szolgáloidrol. N.N.

A pap itt egy kevesé meg állapodik, hogy az Istennek ajánlyá azokat a kikért akar imádkozni, azután mondgya.

Et omnium Circum stan- Es mind azokrol akik itt jelen¹²⁴⁴
[190b:]tium, quorum tibi fides [190b:] vannak, a kiknek hiteket, 25
Cognita est, et nota devotio, pro és buzgoságokat üsmered, aki-
quibus tibi offerimus. vel qui tibi kért neked ajánlyuk. vagy a kik
offerunt¹²⁴⁵ hoc sacrificium. lau- neked ajánlyák ezt a ditséretnek
dis pro se suisque omnibus, pro áldozattyát, magokért, vagy ho-
redemptione animarum suarum zájok valokért, lelkeknek. váltsá- 30
pro spe salutis et inColumitatis gára, üdveségeknek remenségére,
suae. tibi que reddunt vota sua. és magok meg tartására, és a kik
aeterno Deo vivo, et vero. fogadást téznek te néked, mint
öröktől fogva valo,¹²⁴⁶ élő, és
igaz Istennek. 35

¹²⁴⁰ és [Beszúrás.]

¹²⁴¹ 5. <4.> Hogy

¹²⁴² és kel [Sor alatti beszúrás.]

¹²⁴³ a mise rendében valo <imádság?> második imádság? [A törlés és javítás későbbi.]

¹²⁴⁴ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások.]

¹²⁴⁵ offerunt <hogy> hoc [hoc <hogy> fölé írva.]

¹²⁴⁶ fog- valo, [Elvlasztás után nem folytatta.]

K Mitsoda értelme lehet ezeknek aszoknak?

F 1. Ezek aszók, akikért néked ajánlyuk. vagy akik néked ajánlyák, világosan meg mutatták, hogy a nép úgy ajánlya az áldozatot valamint apap, tsak azzal különbözik. hogy a pap a maga kezei által ajánlya,
5 anép pedig a pap kezei által.

2. A kiknek hiteket. és buzgoságokat üsméred, ezek meg mutatták, hogy mitsoda hittel. és buzgoságal. kell jelen lenni ezen a szent áldozaton.

3. lelkeknek válttságára., az az. bünöknek bótánatyára, üdveségeknek reménségére, és magok meg tartására, az az, hogy mind lelki, mind testi, szükségekre valo kegyelmet nyerhessenek és akik fogadást tésznek te néked, ezen az imádást, és a háláadást kell érteni,

4. Ezek aszok, magokért, vagy hozájok valokért, meg mutatták hogy tartozunk másokért imádkozni a misekor, főképpen azokért kik
15 hozánk tartoznak.

K Mit kell anépnek ez alat mondani?

F különösön kell imádkozni azokért, akiket az Istennek akarnak ajánlani, azután apapért, és a jelen valokért. [191a:]

15. Communicantes,

20 K Mellyik a Mise rendében valo harmadik imádság?

F A pap minek utánna imádkozot volna az anyaszent egy házért, és ajelen valokért, egy néhány szenteket meg nevezvén., kéri az Isten hogy amenyben lévő anyaszent egyháznak esedezésére, hinttse kegyelmét. és jó tétemenyét, a földön lévő anya szent egy házra.

25 Communicantes et memoriam
venerantes, imprimis gloriosae
semper virginis. mariae genitricis
Dei et domini nostri¹²⁴⁷ Jesu
Christi, sed et beatorum aposto-
30 lorum. et martyrum tuorum petri,
et pauli, andreae., jacobi joannis,
thomae jacobi, philippi, bartholomaei,
matthaei, simonis., et thad-
daei, lini, Cleti, Clementis, xisti,
35 Cornelii, Cypriani, laurentii,
Chrysogoni, joannis et pauli,
Cosmae et damiani, et omnium
sanctorum tuorum, quorum meri-
tis precibusque Concedas, ut in
40 omnibus protectionis tuae munia-

Meg egyezvén, és emlékezetit tisztelvén először a ditsőséges szüz Máriának; az Isten és mi urunk Jésus kristusunk Annyának, azután a te boldog apostolidnak, és martyrumidnak péternek, és pálnak, andrásnak jakabnak, jánosnak, thamásnak, jakabnak, filepnek, bertalannak, máthénak, simonnak, és thaddaeusnak, linusnak, Clétusnak. kelemennek, xistusnak, Cornéliusnak, Cypriánusnak, lörintznek, Chrysogonusnak, jánosnak és pálnak, kozmának, és dáiánusnak, és minden szenteidnek. érdemekért. en-

¹²⁴⁷ nistri [Íráshiba.]

mur auxilio. per eundem Christum Dominum nostrum Amen.

gedd meg hogy mindenkor ategond viselésed alatt lehessünk. ami urunk Jézus. kristus által Amen

K. Mitsoda a leli értelme ennek¹²⁴⁸ az imádságnak.?

F Meg lehet abban látni, amint már gyakorta meg mondtuk hogy a földön lévő anyaszent egyház, együt ajánlya amenyei anyaszent egyházal a szent áldozatot. azt is meg mondtuk hogy miért tesznek emlékezetet aszentekről.

A ki mélyebben akarja meg tudni ennek a szokásnak. régiségét,¹²⁴⁹ [191b:] olvassa meg, a leg régiebb görög, és deák liturgiákat. s. aug. libr de virginitate. Cap. 45. tract. 84. supr st. joan.

K Miért tesznek különösen¹²⁵⁰ nevezet annyi szentről, nem volna elegendő azt mondani, hogy közönségesen az egész szentekel kívánnak meg egyesülni.?

F Hogy jól meg lehesen felelni erre akérdésre. azt kel meg tudni, hogy az előtt, mindenik diécesisben három Catalogust tartattak,¹²⁵¹ a melyeket dypticumnak neveztek. a mely görögül tézsen kétt felé nyíló táblát.,

A egyik Catalogusban. a szentek neveit irták, főképpen, a martyrok, és a diécesisbeli püspökök neveit. akik szentül éltenek. eleinte mindgyárt. tsak a martyrok neveit irták fel, mert tsak a martyrok innepeit illették az első saeculumokban., azután a Confessorok neveit is fel kezdék tenni, leg előbször. a szent márton nevét tevék fel.

A második Catalogusban, az¹²⁵² élő hiveknek a neveket irták fel, főképpen azoknak neveket. kik nagy renden lévőek valanak, vagy akik nevezetes szolgálatot tettek az anyaszent egy háznak. abban fel volt téve. a pápa neve, a pátriárkáké, adiecésis béli püspöké, és a¹²⁵³ cléricusoké, azután fel volt téve. a CSászáré, a fejedelem, és a magistrátusok neve,

A¹²⁵⁴ harmadik Catalogusban. a hivek neveit irták fel. kik az anyaszent egy háznak egységében holtak meg. amisében, ugyan azon ahe-

¹²⁴⁸ ennek <ennek> az imádságnak.?

¹²⁴⁹ [A lap alján tollpróbaszerű beírások: *ne itely soha speravi, T m ez In te Domine*]

¹²⁵⁰ különösen [Ékezethiba.]

¹²⁵¹ tartattak, [tartak,-ból javítva a sor végén; valószínűleg nem Mikes javítása.]

¹²⁵² az [Beszúrás.] élő<k> hiveknek

¹²⁵³ a [Beszúrás.]

¹²⁵⁴ A <har> harmadik [A törlésben <r> megkezdett k-ból vagy l-ből javítva.]

lyen olvásták el. ezeket aneveket. ahol mostanában is emlékezet vagy on ahalotákról.

Midőn valakit a szentek közti akartak írni, annak nevét a szentek dypticumában tették. vagy is, a romai szokás szerént, a Cánonban, .
5 mert romában a dypticumokat. tsak a [192a:] Canon alatt olvásták, ugyan innét is jöt bé eza szó. Cannonizatio. és a midőn valakit exCommunicantáltak. annak nevét ki törölték a dypticumból.

Ezt a három Catalogust a mise alatt olvasták ell, de mikor hoszu volt, tsak a leg fővebeknek neveket olvasták el. külön külön, a többit pedig
10 közönségesen nevezték, nem is mindenkor apap olvasta ezeket a neveket, hanem rend szerént. vagy a diaconus, vagy a subdiaconus,

Ebből az okból. olvassák. tehát. mostan is a Canonban a szentek neveit. Card Bona. libr. 2. liturg. Cap. 8. et 12. s. aug. serm. 17. de verbis apost.

15 K Ebben az imádságban. miért kérjük az Isten segítségét. a szentek érdemi és könyörgési által. nem bánttyuké meg ezzel akristust,¹²⁵⁵ aki tsak egyedül aközben jár?

F Azt már egy néhány helyt meg mondtuk, hogy a szentek tsak a kristus által. könyörögnek, és az ő erdemek a kristus által vagy on.
20 ez így lévén, tsak akristus közben jároságához folyamodunk, a szentek érdemi, és könyörgési minékünk tsak arra valok. hogy könnyebben kegyelmet nyerhessünk akristus által, a mint hogy minden imádsága az anyaszent egy háznak. így végeződik. a mi urunk jesus kristus által.

K Mit kell anépnek mivelni midőn. ezt az imádságot mondgyák.
25 Communicantes.?

F Azt, hogy az égben lévő anyaszent egy házal együt ajánlya a szent áldozatot., és kérje az Istent, hogy a szenteket követhesse, és része lehessen ditsőségekben.¹²⁵⁶[192b:]

16 Hanc igitur oblationem

30 K Mellyik a negyedik imádsága a Canonak.?

F. A pap akehelyre. és a kenyére. terjesztvén kezeit. ezt az imádságot mondgya.

Hanc igitur oblationem servitutis nostrae., sed et Cunctae familiae tuae, quaesumus domine
35 ut placatus accipias, diesque nostros in tua pace disponas, atque ab aeterna damnatione nos eripi,¹²⁵⁷ et in electorum tuorum ju- Kérünk uram tégedet. vegyed kedvesen a mi, és az egész tselédid szolgálattyanak ajánlását. adgyad nekünk ez életben való békeségedet., oltalmaz meg minket az örök kárhozattól. és számlály minket ate választotidnak seregé-

¹²⁵⁵ [Sor végén:] a [új sor elején:] akristust,

¹²⁵⁶ [A lap alján egy tollvonás.]

¹²⁵⁷ eripi, [Szóvégi *i-e*-ből javítva.]

beas grege numerari, per Christum dominum nostrum Amen. ben. ami urunk Jesus kristus által Amen.

A husvéti. és a pünkösdi hetekben emlékezetet tésznek ebben az imádságban, azokról. kik akoron kereszteltettek meg, mert a mint már meg mondtuk. husvét, és pünkösöd előtt való szombatok. voltak az előtt rendeltette a Ceremoniával való keresztelésekre. és az új kereszteltettek fejér ruhában voltak jelen a misén¹²⁵⁸

K A pap, miért terjeszti kezeit akehelyre. és akenyérre. midőn ezt az imádságot mondgya?

F Azt már láttuk másut. hogy az ó törvényben., aki¹²⁵⁹ valamely 10 áldozatot akart ajánlani az Istennek, minek előtte azt fel áldozták volna, az áldozatra tette kezeit, meg akarván azal mutatni. hogy helyében teszi halálra az áldozatot. a mely halált. ő maga meg érdemlette volna. Erre való nézve teszi tehát apap az áldozat kezdetekor akehelyre. és akenyére kezeit a nép nevében, a kiért és akivel ajánlja azt a kristus 15 által az Istennek, hogy ő általa, botsánatot,¹²⁶⁰ és üdves-[193a:]ségeit nyerjen, magának, és az egész anyaszent egy háznak. st. aug. ¹²⁶¹ libr. 10. de civit dei. cap.20.

K Mit kell a népnek mivelni. midőn ezt az imádságot mondgyák.

F. Az Istennek kell ajánlani magát, akristus által, és akristusál, mint 20 élő osttyát. de nagy alázatoságal., és kérje azt az Istentől., amit apap kér az ő nevében.¹²⁶² igen jó tehát. apapal el mondani ezt az imádságot.

17. quam oblationem

K Mellyik a Canonak ötödik imádsága?

F A pap meg szenteli ujjonnan akenyeret, és abórt. keresztet vetvén 25 reájok és mondgya.

Quam oblationem tu deus in omnibus quaesumus benedictam †. ascriptam † ratam rationabilem †. acceptabilemque facere digneris, ut nobis Corpus † et sanguis † fiat dilectissimi filii tui domini nostri Jesu Christi

A mely ajándék. kérünk Istenünk, hogy mindenben legyen áldot. † bé vétessék, † helyes †. és kedves legyen előtted, úgy 30 hogy¹²⁶³ ate kedves fiadnak, ami urunk Jesus kristusunknak testévé † és vérévé † vállyek nekünk.

K Miért mondgya. a pap annyi féle képpen. az Istennek hogy az az

¹²⁵⁸ és az új kereszteltettek fejér ruhában voltak jelen a misén [Utólag írta be, folytatólag.]

¹²⁵⁹ aki <al> valamely áldozatot [Törlés a sor végén.]

¹²⁶⁰ botsánatot, <nyer> és üdveséget nyerjen,

¹²⁶¹ st. aug. [Mellelte, a sor végén egy tintafolt van.]

¹²⁶² nevében. [névében.ből javítva az ékezet áthúzásával.]

¹²⁶³ úgy hogy <nekünk> ate kedves fiadnak, [...] nekünk.

ajándék. áldot legyen, bévételessék, helyyes, és kedves legyen ő előtte. és mindenik után keresztett vett, mitsoda oka lehet mind annak?

F. Mind ezek azok nagy értelmet foglalnak magokban., azt már meg mondtuk hogy az anya szent egy ház tsak a krisztus¹²⁶⁴[193b:] keresztének érdeme által, kér kegyelmet., és hogy a szenttségek a kereszt jel nélkül¹²⁶⁵ nem munkálodnak. amint szent ágoston mondgya. *quod signum nisi adhibeatur sive frontibus. Credentium, sive sacrificio quó aluntur, nihil eorum recté perficitur. tract. in joan. serm 18. de temp.*

Benedictam. midőn akristus a kenyeret meg áldá, a maga testévé is változtatá, azt kérjük tehát az Istentől. hogy minden hatóságából hintse áldását. akenyére, és aborra, amely is változtassa azokat a krisztus testévé, és vérévé, az anyaszent egy ház, valamit tsak kérhet az áldozat iránt,¹²⁶⁶ közönségesen ezekben a szokban foglallya mikor mondgya, in omnibus benedictam, hogy mindenben meg áldassék., de hogy jobban ki tessék ez a nagy kegyelem. egy néhány féle szokal mondgya ki kérését.

Adscriptam. hogy az oltáron lévő áldozat el vétessék. és hogy a magunkból álló aldozatot meg ne vesse. hanem azt el vegye, a krisztuséval együt.

Ratam. hogy a mi áldozatunk állandó és álhatatos legyen, és hogy ugy lehessünk kaptsolva az Istenhez, hogy soha tölle meg ne vályjunk.

Rationabilem. soha ilyen féle dolgot nem kértek. akristus el jövele előtt, mert az áldozat oktan állatokból állot, a melyeknek nem volt okosságok., de mostanában azt kérjük Istentől. hogy az oltáron lévő osttya, a krisztus testévé változék. aki is egyedül az okosság. és méltó az imadásra. azt is kérjük hogy a magunkból álló áldozat okosságal, és értelemel [194a:] legyen fel ékesítve, *rationabile obsequium*. mondgya szent pál, rom. 12. és hogy fedezés nélkül valo okos áldozatok legyünk. *rationabile sine dolo*, az az hogy az elménk, akaratumk., szivünk, és minden valami bennünk vagon. tellyeségel az Isten akarattya alá vetessék, ugy hogy lelki, és okosságal valo ditséretet adhassunk néki.

Acceptabilemque. hogy kedves legyen. a bizonyos, hogy az Isten előtt, az ő szerelmes fiának áldozattya mindenkor kedves, de azon kérjük, hogy mi töllünk vegye kedvesen akristus áldozattját. melyet néki ajánlunk. és hogy amagunkból álló áldozat hová tovább kedveseb legyen szemei előtt. bé töltven hivatalinkat, és az ő szent akarattját., ezeket kérjük tehát hogy vegye kedvesen, a krisztus teste, és vére áldozattjának érdeme által.

¹²⁶⁴ [A lap alján imaszerű beírás: *En Istenem mindenem loranfi susanna* – I. előbb a 967., 902., 709. sz. jegyz.]

¹²⁶⁵ nélkül [Íráshiba.]

¹²⁶⁶ iránt,⟨k⟩ közönségesen [Tollhiba.]

K Miért kéri azt az Istentől, hogy az oltáron lévő osttya, minékünk a kristus testévé és vérévé válylyék?

F. 1. Ezek azok által, az anyaszent egy ház azt kéri, hogy a kenyér és abór, melyeket ajánlot, a kristus testévé, és vérévé válylyék, noha az anyaszent egy ház. azt tudgya, hogy a kristus. szavainak ereje által ez a változás minden bizonyal végben megyen, mind azon által azt kéri, hogy a mi meg szentelésünkre legyen ez a változás. ez az imádság fel találattik. aleg régieb liturgiáiban, a deák, és a görög anyaszent egyháznak, és szent basilus azt tarttya. hogy ez az imádság apostoli traditio. libr. de sancto spiritu. Cap. 27.

2. Ez által kegyelmit kérjük. az Istennek, hogy méltán, és üdvességünkre vehessük akristus testét és vérét.

18. Consecratio.

K Mitsoda imádságot mond apap. a fellyeb meg mondot imádság után?¹²⁶⁷ [194b:]

F. Meg szenteli a kenyeret. és abórt.

K Miképpen tselekeszi ezt a szentelést?

F. A kristus nevében, és az ő szavai által, vagy is inkább. nem ő, hanem akristus áldgya meg az ő szája által, st. ambr. de sacramentis. libr. 4. Cap 4.

Mivel apap nem tselekeszik egyebet, hanem amit akristus tselekedet és mondot., veszi akenyeret és azután apohárt, valamint akristus vette, fel emeli az égg felé szemeit, valamint ő tselekedet. meg áldgya akenyeret., és azután abórt. hálákot adván az Istennek., a kristus eszerént tselekedet, el mondgya. azokat a szokot, melyeket a kristus mondot, és azon szók által, el változtattya. valamint akristus, a kenyeret és a bort. a kristus valóságos testévé, és vérévé, és a mise vége felé, meg szegi akenyeret, és el osztogattya. valamint a kristus meg szegte. és el osztogatta

Minek¹²⁶⁸ utánna pedig azok az Isteni szók. azt a meg foghatatlan változást. tselekedték volna. a pap fel emeli ezt a szent áldozatot. hogy a nép imádgya. és ezen tselekedetével., előnkbe adgya a kristusnak, a keresztre való fel emeltetésit.

K A görög anyaszent egy házban, eszerént megyené végben. a Consecratio.?

F Igen is, ekitettzik aliturgiákból., mind azon által, mostanában az a külömbözés. vagon közöttök, és mi közöttünk, hogy nálók, a Consecratiohoz való szokot fel szoval mondgyák. a nép az áment feleli, mi nálunk pedig már egy néhány [195a:] saeculumoktól fogvást. a kristus

¹²⁶⁷ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások és betűk: m m m a a a a]

¹²⁶⁸ <M m> Minek utánna

szavait lassan mondják, és a nép semmit nem felel, Azt mondám, hogy egy néhány saeculumoktól fogvást, mert az előtt. a deák anyaszent egy házban is fel szoval mondták. valamint agörögöknél, és a nép. az ament felelte. amostani szokás szent és nem ok nélkül rendeltet¹²⁶⁹

⁵ Cardin. Bona. liturg. libr. 2. Cap 13.

K Miért mutattya fel a pap a kristus testét, és vérét a Consecratio után?

F 1.¹²⁷⁰ A kristus testének a kereszten valo fel emeltetésének emlékeztetire. 2. hogy a nép imádgya a kristust, a kenyernek, és a bornak színek alat.

K Régi szokásé az, hogy a kristus testét fel mutassák a Consecratio után?

F Ezt a szokást, a leg régiebb. deák, és görög¹²⁷¹ liturgiákban meg láthatni, de a misében hogy mitsoda helyen mutassák fel, a nem volt mindenüt egyenlő képen, mivel a görögöknél. a Communionio előtt mutatták fel. romában régenten. a mi atyánk előtt¹²⁷² mutatták fel. amint azt meg fogjuk mondani. a kehelynek fel mutatása,¹²⁷³ különösön, se nem oly régi, senem oly közönséges szokás, mint az osttyának fel mutatása, még mostanában is. a Chartusiánusok az osttyát fel emelik a Consecratio után. valamint mi. de a kelyhet akkor fel nem emelik. Card. bona liturg, libr. 2. Cap 13. st aug. supr ps. 98. n. 9.

K Mit kell a népnek¹²⁷⁴ tselekedni midön az ur testét, és vérét fel mutattják.?

F. Félelemel és tisztelettel kell imádni akristust. és irgalmaságot kell tölle kérni.¹²⁷⁵[195b:]

19 unde et memores.

K Mitsoda imádságot mond apap a Consecratio után?

F A kristus testét és vérét az Istennek ajánlván. ezeket az imádságot¹²⁷⁶ el mondgya

¹²⁶⁹ amostani szokás szent és nem ok nélkül rendeltet [Utólag írta be, a latin utalás fölé a sorközbe.]

¹²⁷⁰ F 1. A [I. – utólag írta be F és A közé.]

¹²⁷¹ görög [Szóvégi g megkezdett k-ból javítva.]

¹²⁷² előtt mutatták fel.

¹²⁷³ fel mutatása, <se nem oly> különösön, se nem oly régi, senem oly

¹²⁷⁴ a népnek <te> tselekedni

¹²⁷⁵ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások és beírások: *ki ki a mit szeret*]

¹²⁷⁶ imád-<ságot>sagokat [A javítás a törlés alá írva, a sor elején; valószínűleg nem Mikes írása.]

Minek utánna. apap már el mondotta volna ezeket a szavait akrisztusnak

Haec quotiescumque feceritis. valamikor ezeket tselekszitek.
in mei memoriam facietis. azén emlékezetemre tselekedgyetek.

5

E szerint követi imádságát.

Unde et memores domine, nos A honnét uram mi ate szolgálid. és
servi tui, sed et plebs tua sancta, ate szent néped, ate fiadnak a mi
ejusdem christi filii tui domini urunk Jesus kristusunknak,¹²⁷⁷
nostri, tam beatae passionis, nec boldog szenvedésinek, fel táma- 10
non et ab inferis¹²⁷⁸ resurrectionis, sed et in Coelo gloriosae ascensionis offerimus praeclearae emlékezetire. ajánlyuk szent felsé-
majestati tuae, de tuis donis, ac gednek. ate töled vett ajándékok-
datis hostiam † puram, hostiam † bol. atiszta † ostyát, szent † os-
sanctam, hostiam † immaculatam. panem † sanctum vitae aeternae. et Calicem † salutis perpetuae.

15

K Miképpen lehet meg érteni ennek az imádságnak értelmét? 20

F. 1. Ezek a szók, mi ate szolgálid., és ate szent néped, meg mutatják, hogy a népnek, ugy valamint apapnak, el kel mondani ezt az imádságot., ebből is ki tettzik, amint már sokszor meg mondtuk. hogy a mise¹²⁷⁹ áldozattya, ugy a népé, valamint apapé. [196a:] ezért is kell néki a pappal ajánlani azt.

25

2. A Consecratio után valo kereszt vetéseket nem azért. tselekeszi a pap. hogy azt meg áldaná. hanem azt akarja azokkal meg mutatni, hogy a kristus testének és vérének ajánlása. melyeket mi ajánlunk a misében, a keresztben lévő áldozatért hasznos, és érdemes,

3. Noha az anyaszent egy ház, azt hiszi. hogy a kenyér a kristus 30
testévé változott. és hogy nintsen már kenyér az osttyában, mind azon által. az ostyát. szent kenyérnek nevezi, mert a kenyér név alat. közönségesen minden féle eledel értődik, és akristus maga mondgya magáról, Én vagyok az élő kenyér., ugyan ezt az élő kenyeret, és azt a menyeci eledelét¹²⁸⁰ az örök életnek. ajánlya az anyaszent egy ház.

35

20 Supra quae.

K Mitsoda imádság következik azután?

¹²⁷⁷ kristusunknak, <menyben> boldog [...] menyben menetelnek

¹²⁷⁸ inferis [ris-t utólag írta be.]

¹²⁷⁹ mise [e-o-ból javítva.]

¹²⁸⁰ eledelét [é-t-ből javítva.]

F. Azon kéri az Istent hogy vegye kedvesen azon élő kenyérnek ajánlását, és az üdveségnek pohárát.

Supra quae propitio, ac sereno
vultu respicere digneris, et accep-
ta habere, sicuti accepta habere
dignatus es munera pueri tui abel,
et sacrificium patriarchae nostri
abrahae. et quod tibi obtulit sum-
mus sacerdos tuus melchisedech.,
sanctum sacrificium immacula-
tam hostiam.

Méltoztassál uram kedvesen ven-
ni az életnek ezt a ¹²⁸¹ kenyérét,
és az üdveségnek ezt a pohárát,
és tekénts kegyességgel ezekre, va-
lamint kegyességgel vetted ate szol-
gádnak ábelnek ajándékát, és az
ábrahám áldozattját és ate fő pa-
podnak melkisedeknek tiszta
osttyából álló szent áldozat-
tyát.¹²⁸²

[196b:] K Midön az anyaszent egy ház. azon kéri az Istent hogy kedvesen vegye a kristus testét, és vérét. melyeket néki ajánlunk, és
15 hogy azokat kegyelmes szemekel tekintse, akoron akristusért imádko-
ziké?

F. Nem, hanem mi érettünk, mert mint ha azt mondaná az Istennek, irgalmazz mi nekünk., akristus testéért. és véérért, a melyeket ajánlunk néked.

20

Magyarázat

A bizonyos, hogy az ábel, ábrahám, és a melkisedek áldozattok, azért voltak kedvesek Isten előtt, mert akristus áldozattját jelentették, meg is bántanak akristust. hogy ha azt kérnök az Istenőtől, hogy vegye az ő testének, és véérének áldozattját, olly kedvesen, valamint kedvesen
25 vette ezeket arégi áldozatokat, hogy ha tsak magokban tekéntenök azokat az áldozatokat. epedig az értelme ennek az imádságnak.

Mint hogy tsak azért vetted kedvesen az ábel, melkisedek, és az ábrahám áldozattjokat, mert azok arégi áldozatok.¹²⁸³ azt az áldozatot jelentették, amellyet emái napon ajánlunk néked., és hogy ugyan
30 ezen áldozatra valo nézve is tekintettél kegyelmes szemmel reájok. kérünk. tekints kegyelmes szemmel mi réánkis, mi akik azt a valóságos áldozatot ajánlyuk néked, amelyet arégi áldozatok jelentették.

K. Az anyaszent egy ház miért¹²⁸⁴ téssen emlékezetet az ábel, ábrahám, és amelkisedek áldozattjokrol. és nem az Ááron áldozattjáról?

35 F. Azért mert ez három szent mind magokban. mind áldozattokban, inkább jelentették akristust. és aző áldozattját. mint sem azó testámentumbéli áldozatok., az irás a kristust [197a:] melkisedek szerént valo, és nem ááron szerént valo fő papnak nevezi.

¹²⁸¹ a [Beszúrás.]

¹²⁸² [A lap alján két tollvonás.]

¹²⁸³ áldozatok. <azt> azt [Törlés a sor végén.]

¹²⁸⁴ miért <nem> téssen

Magyarázat.

Abel, az ő ártatlanságáért, az ő ártatlanul való meg öletéséért, buzgó, és hűségel való áldozatiért, az ártatlan kristust jelentette, a kit is a sidok¹²⁸⁵ irigységből ölték meg, és aki még születésekor ajánlotta maga magát. áldozatul az Istennek. hebr. 11. 4. 5. st aug. de civit dei libr. 15. 5
Cap 18.

Ábrahám, a minden hívők atya, az ő fiát isákok fel áldozza, és azt, mint egy aholdtak közül viszá veszi. amint szent pál is mondgya, a kristust jelentette, aki által. vettük mi ahített, és aki engedelmeségből. halálra adta maga magát, egy szers mind lévén, mind pap, mind áldozat. de olyan áldozat, aki maga magát fel támasztotta. hebr. 11. 17. 18. 10
st aug. de civit dei libr. 16. Cap. 32.

Melkisedek, ugy mint pap. és ugy mint, abékeségnek, és az igasság-
nak királyla, akristust jelentette, aki az öröktől fogva valonak papja
volt, a ki Aaronál fővebb pap volt. és olyan pap. a ki, az Istennek, 15
kenyérel, és boral áldozot. agyőzedelem után.¹²⁸⁶ hebr. 7. 1. 2. st aug.
de Civit dei. libr. 16. Cap 22.

Fel találtatik eképpen. ezen három áldozatokban., annak az áldozatnak figurája, a melyet a kristus¹²⁸⁷ még születésekor el kezdette, a kereszt fán fel áldozta, és a menyekben. bé töltötte, és a melyet még 20
mostanában is gyakorollya. oltárinkon. igen nagy bölcseséggel tselekeszi
tehát az anyaszent egy ház hogy emlékezetet teszen erről ahárom
áldozatrol.¹²⁸⁸[197b:]

21. Supplices te rogamus.

K Mitsoda imádság következik azután?

25

F. A pap meg hajtván alázatoságal magát, akövetkezendő imádságot mondgya.

Supplices te rogamus omnipotens Deus, jube haec perferri per manus sancti angeli tui. in sublimi altare tuum, in Conspectu divinae majestatis tuae., ut quotquot ex hac altaris participatione sacro sanctum filii tui Corpus et sanguinem sumpserimus, omni

Minden ható Ur Isten alazatosan kérünk tégedet, hogy ezek, a te szent angyalod által, szent Felséged eleiben bé mutattassanak, 30
ugy hogy mindnyájan valakik erről az oltárol részesülünk, ate fiadnak szenttséges testében, és vériben, minden menyei áldasal. és 35

¹²⁸⁵ a sidok <o> irigységből ölték meg,

¹²⁸⁶ agyőzedelem után. [Kereszttel jelölt beírás, a sor alá.]

¹²⁸⁷ a kristus [Beszúrás.]

¹²⁸⁸ [A lap alján tollpróbászertű tollvonások és beírás: az Istennek irgalmaz]

benedictione¹²⁸⁹ Coelesti et gratia repleamur. per eundem christum Dominum nostrum Amen. kegyelemel bé töltessünk. a mi urunk Jesus kristus által Amen.

K Mitsoda értelemel kell érteni ezt az imádságot.?

- 5 F Ennek az imádságnak értelme olyan. nehéz. és titkos. hogy akik azt magyarázni akarták ennek előtte kilentz száz esztendővel, azt végben nem vihették, ki is foghattya meg ezeket a mély, és tsudálatra méltó szokot. flor. in Can missae.

- A betű szerént valo értelme ennek az imádságnak azt adgya¹²⁹⁰ 10 előnkbe., mint ha az anyaszent egy ház. azon kérné az Istent. hogy az oltáron lévő testét és vérét akristusnak maga eleiben vitesse. az angyal által, de mint hogy az anyaszent egy ház azt hiszi, hogy a kristuson kívül senki más arra nem érdemes hogy azt bé mutassa, azért, ugyan a kristust is kéri, hogy ő mutassa bé az oltáron lévő ajándékokot., de 15 mitsoda An[198a]:gyal által,? a nagy tanáts béli angyal által, az anyaszent egy ház a kristushoz valo nagy tiszteletire, és szeretetire valo nézve, nem meri akristust nevezni, hanem az angyal név alat nevezi, a mely szó angyal. követet téssen, akristus aza fő¹²⁹¹ követ. és messiás, az az követ, ennek atsudalatos imádságnak értelmét, eszerént¹²⁹² kell 20 pedig érteni.

- Kérünk nagy Isten tégedet. engedd meg, hogy akristus,¹²⁹³ akit, ezen az oltáron ajánlunk néked. és aki szüntelen ajánlya magát. éretünk az égben. hogy akristus. ate szent angyalod, a nagy tanátsbéli angyal, ő maga mutassa bé neked menyekben., a maga testét, és vérét, 25 a mellyeket mi itt eföldön ajánlunk tenéked. ami szívünknek buzgoságával együt, ugy hogy részesülvén fiadnak testében. és vérében. bé töltessünk menyei áldásal és kegyelemel. ugyan azon mi urunk Jesus kristus által

22 Memento. a holtakért.

- 30 K Mitsoda imádság következik ez után?

F A holtakért valo imádság. eszerént.

- Memento etiam Domine famulorum, famularumque tuarum Emlékezel meg uram ate szolgáláidrol. és szolgálóidrol is. N.N. akik bennünket meg előztenek a hitnek szentségével, és akik abékeségnek álmában nyugosznak. 35 signe fidei et dormiunt in somno

Itt a pap meg álapodván. egy kevesé, az Istennek ajánlya név szerént

¹²⁸⁹ benedictione [Szóvégi e-i-ből javítva.]

¹²⁹⁰ [Sor végén:] ad- [új sor elején:] adgya

¹²⁹¹ fő [Beszúrás.]

¹²⁹² eszerént [é-á-ból? javítva.]

¹²⁹³ akristus, <t> akit [Törlés a sor végén.]

az olyan holtakat, a kikért különösen akar imádkozni. és azután ismét mondgya¹²⁹⁴[198b:]

Ipsis domine. et omnibus in Christo quiescentibus. locum refrigerii, lucis, et pacis, ut indulgeas deprecamur. per eundem christum dominum nostrum Amen. 5

K Mi képpen kell érteni ezt az imádságot?

F ¹²⁹⁶ Az anyaszent egy ház nem ajánlya közönségesen az egész holtakért a szent áldozatot, hanem csak azokért. akik a hitben, és az Isten békeségében holtak meg. de a kik még nintsenek. avilágosságnak. és abékeségnek helyében, ez így lévén nem ajánlya a boldog lelkekért. akik a világosságnak. és abékeségnek helyében vannak., se a kárhozott lelkekért., akik az Istennek haragjában holtak meg.

2 Az anyaszent egy ház, minden misekben imádkozik közönségesen. 15 az egész purgatoriumban lévő lelkekért. ámbár különösen nevezzen is némelyeket közüllök.

3 Tsudalhattyuk itt. a földön lévő anyaszent egy háznak. azt az Isteni egyeségit, aki a kristusal ajánlya magát Istennek áldozatul., a ki meg egyezvén a menyei anyaszent egy házal, együtt teszi véle ezt az ajánlást, és aki kéri az Istentől, a purgatoriumban lévő anyaszent egy háznak meg szabadulását: úgy hogy eza három anyaszent egy ház, meg egyezvén menyekben, az ő fejek, akristus jesus alat, egy szivel, egy szoval. szeresék. ditsérjék, áldgyák. és ditsőítsék örökké az Istent. ugyan csak erre is tzéloz a mise szent áldozattya. 25

K Régi szokása a halottakért imádkozni a Misekor? [199a:]

F. Ez az imádság, fel találtatik. mind agörög, mind a deák, legg régiebb liturgiákban. ezt az apostoli traditioból vettük. a mint már ezt meg bizonyítottuk másut.

23 Nobis quoque peccatoribus. 30

K Mitsoda imádság következik ezután?

F Ezen imádság

Nobis quoque peccatoribus famulus tuis de multitudine miserationum tuarum sperantibus, partem aliquam et societatem donare Minékünk is bünös szolgálidnak, kik ate irgalmaságodnak sokaságában bizunk, meltoztassál minket részesíteni társaságokban., a 35

¹²⁹⁴ [A lap alján tollpróbászertü beírások: *Mindent a mit tselekeszel okosan tselekedgyed Magyar z*]

¹²⁹⁵ adgyad [adgyból javítva, ad beszúrásával.]

¹²⁹⁶ 1 [Utólag írta be világosabb tintával, az alább levő 2-vel és 3-mal együtt.]

digneris Cum¹²⁹⁷ tuis sanctis
Apostolis. et martyribus. Cum jo-
anne, stephano, matthia, barna-
bâ, ignatio, alexandro, marcelli-
5 no, petro, felicitate. perpetua,
agatha, lucia, agnete, Caecilia,
anastasia, et omnibus sanctis tuis,
intra quorum nos Consortium
non¹²⁹⁸ aestimator meriti, sed ve-
10 niae quaesumus largitor admitte.
per Christum dominum nostrum.

Per quem haec omnia., Domine,
semper bona Creas, sanctifica-
cas, † vivificas †. benedicis. † et
15 praestas nobis, per †¹³⁰¹ ipsum,
et † cum¹³⁰² [199b:] ipso, et †¹³⁰³
in ipso, est tibi deo patri † omni-
potenti, in unitate spiritus † sanc-
ti, omnis honor, et gloria. per om-
20 nia saecula saeculorum Amen.

K Mitsoda szövetsége lehet ennek az imádságnak, az előbenivel.?

F. A pap minek utánna azon kérte volna az Istent, hogy a purgátori-
umban lévő lelkeket. vigye aszenteK társaságában, hasonló kegyelmet
kér, aföldön lévő anyaszent egy háznak.

25 K Miért veri apap amelyét midőn azt mondgya. minekünk is bünös
szolgaidnak?

F. Hogy meg mutassa külső képpen is. mitsoda alázatosságal, és
töredelmeségal mondgya. ezeket a szokot a publicanus példájára.¹³⁰⁴

K Miért kérjük azt az Istentől, hogy vegyen szentei közé bennün-
30 ket,¹³⁰⁵ nem a mi érdemünkbl, hanem az ő kegyelmeségéből, és
irgalmaságából.?

F Mert az anyaszent egy ház. azt tudgya I. hogy ha az Isten irgalma-

¹²⁹⁷ Cum <sanctis> tuis sanctis

¹²⁹⁸ non [nosból javítva.]

¹²⁹⁹ mindeneket [et – utólagos beírás a szóközbe.]

¹³⁰⁰ szentelsz [szentélszéből javítva az ékezet áthúzásával.]

¹³⁰¹ per † ipsum, [† – beszúrás.]

¹³⁰² [A lap alján tollpróbászzerű tollvonások és beírások: *Mindennek
Min*]

¹³⁰³ et † <inp> in ipso,

¹³⁰⁴ [Utána beírás: *heja vagyon*]

¹³⁰⁵ bennünket, <?> nem

te szent apostolidnak; és martyru-
midnak. janosal, istvánal, mátyá-
sal, barnabásal, Ignatiusal, san-
doral, marcellinusal, péterel,
felicitással. perpetuaval, agathá-
val, luciaval, agnesel, Caeciliaval,
anastásiával, és minden szentei-
del. a kiknek társaságokban noha
nem érdemelyük lenni, de végy
oda minket irgalmaságodbol. a
mi urunk Jesus kristus által.

A ki által mindeneket¹²⁹⁹ te-
remptesz, szentelsz¹³⁰⁰ † éltesz †,
áldasz † és nekünk adcz minden
jókot, ugyan ő általa, † ő † véle,
és ő † benne [199b:] illet tégedet
minden tisztesség. és ditsőség, óh
minden hato atya Isten a szent
lélekel egyetemben. mind örök-
kőn örökké amen.

ság nélkül fontolná meg tselekedetinket., senki ő előtte nem üdvezülhetne. ps. 129.

2. hogy az örök életet az Isten nem úgy adgya az embernek mint adóságul, hanem kegyelméből, és irgalmaságából. valamint szent pál mondgya *Gratia dei. vita aeterna.*: mink azt meg érdemelhettyük. de a mi érdemünk, [200a:] tsak tisztán, az kristus által valo kegyelméből, és irgalmaságából vagyon az Istennek. rom. 6. 23.

K Mitsoda értelme vagyon ezeknek a szoknak, *ami urunk Jesus kristus által, aki által teremtetted ezeket ajóköti, ezeket meg szenteled. ezeket élteted, ezeket meg áldod, és ezeket nekünk adod?* 10

F Hogy ezeket jól meg lehessen érteni., azt meg kell tudni, hogy régenten a Canon végén. az óltárnál gyümölcst, veteményt, tejet, mézet, hust, és más egyéb efféléket meg szentelték, azért,¹³⁰⁶ hogy szentül költhessék azt., amit az Isten az emberek eledelére rendelt, valamint még mostanában is husvét napon bárányt szoktak szentelni, ezekre 15 mondotta tehát apap ezeket a szokot, aki által teremtetted ezeket ajókot, &c. mivel minden meg áldatot. és szenteltetet akristus által, de idővel., hogy a Mise rövideb legyen. a mise utánra halasztották¹³⁰⁷ az eledel szentelését, mind azonáltal,¹³⁰⁸ az ahoz valo imádságot meg tartották, mivel ezeket aszokat ígen szép lelki értelemre is lehet magya- 20 rázni. eszerént.

A kristus által *teremtetted* minden nap akenyeret. és abórt, mellyek, szükségesek az áldozathoz, mindenek is a Fiu által teremtetted. *azokat meg szenteled* az Eucharistiában, *azokat élteted.* mivel a Consecratio előt, élet nem lévén benne, élő kenyérré, és életet ado eledellé változ- 25 nak. aConsecratio után, *azokat meg áldod* mert akenyér, és abor, akristus testvé és vérévé változván, az Isten ditsőségére valo áldott áldozattá lesznek., és szüntelen valo áldására az anyaszent egy háznak., *nekünk adod azokat.*¹³⁰⁹ a Communio-[200b:]ban, ahol veszük a kristusnak¹³¹⁰ valóságos testét, és véré. 30

K Mitsoda értelme vagyon ezeknek a szóknak. ebben az imádságban. *ő általa, ő véle, és ő benne, minden tisztelet, és ditsőség*¹³¹¹ *tegedet illet ő mindenható atya Isten. a szent lélekel együt. mind örökkön örökké.?*

¹³⁰⁶ azért, [a-e-ből? javítva.]

¹³⁰⁷ halasztották <a gyümölcs> az eledel [A javítás a törles fölé írva, a sor végén.]

¹³⁰⁸ azonáltal, [á-t-ből javítva.]

¹³⁰⁹ azókot. [azo-eze-ből javítva; a lap alján tollpróbaszerű tollvonások.]

¹³¹⁰ a kristusnak [Alatta későbbi beírás: *heja vagyon*]

¹³¹¹ ditsőség [di – utólag írta a sor eleji margóra, *tsőség* elé.]

F Ennek az, az értelme., hogy tsak a kristus.¹³¹² áldozattya tiszteli méltán az Istent, és hogy tsak. akristus által, a kristusal. és a kristusban lehet az Istent ditsérni, *a kristus által.* mert egyedül ő aközben járó. tsak egyedül ő általais tettzetünk Istennek. *a kristusal.* mert az Istennek nem lehet tettzeni. hogy ha a kristusal. egyesek nem vagyunk, és ő hozzája egészen nem kaptsollyuk magunkot, *akristusban* mert az Isten kedviben nem lehetünk, hogy ha akristusban nem vagyunk, oltva, mint tagjai.

K Miért tsinál keresztett apap az osttyával akehelyre midön ezeket
10 a szokot mondgya, ő általa, ő véle, és ő benne?

F.¹³¹³ Az által meg mutattya, hogy tsak a keresztben lévő áldozatnak ereje által. tiszteltetik az Isten.

K A pap miért emeli fel egy kevesé az osttyát, és a kelyhet. midön ezeket a szokot mondgya. tégedet illet minden tisztelet és ditsőség.?

15 F. Azzal meg akarja mutatni, hogy tsak. a kristus által, akristusal. és a kristusban tiszteltetik, és ditsöitetik a szent haromság. sok helyt szokás tsengetni ezen másodszeri fel mutatásra¹³¹⁴

Magyarázat

A tizen kettödik saeculum előtt. nem volt a misekor más fel [201a:]
20 mutató, hanem ez, és akoron anyira fel mutatta apap akristus testét és vérét. hogy anép. láthatta. és imádta a kristust. idővel a consecratio utan valo fel mutató. szentül szokásban vétetődven. ezt a második fel mutatót. el kezdke hagyni, és mostanában, tsak egy kevesé emeli fel apap akelyhet. az osttyával együt. és sok helyeken tsengetnek, amely
25 igen régi szokás¹³¹⁵ maradó, ugyan ezért is még mostanában sok helyeken. akik amise alat szolgálnak, ezeket mondgyák. ave salus, ave vita, ave redemptio nostra, üdvözlégym i üdvességünk, mi életünk, és mi meg váltonk.

K Mit kell a nepnek mondani ezen imádság alat, nobis quoque
30 peccatoribus.?

F. 1. Az Isten irgalmaságát kell kérni töredelmes lélekel, és kegyelmét, hogy a szent martyrok társaságában tegye őket, 2. hálátot kell adni Istennek, a kristus által velünk tett jó téteményiért. 3. imádni kell az Istent, a kristus által, a kristusal, es a kristusban, a midön apap fel
35 emeli akelyhet. az osttyával együt.

K A pap a Canonban lévő imádságokat mind lassu szoval mondván,

¹³¹² a kristus. <által.> áldozattya tiszteli méltán [n-l-ből javítva.]

¹³¹³ F. [Eléje beírta: *heja vagyom*]

¹³¹⁴ sok helyt szokás tsengetni ezen másodszeri fel mutatóra [Ké-sőbb írta be, a *Felelet* végére.]

¹³¹⁵ szokás, <az> maradó [maradó <az> fölé írva.]

miért mondgya fel szoval. ezeket a szokot *peromnia saecula, saeculorum. mind örökkön, örökké?*

F. Ezek a szok, bé fejezések.¹³¹⁶ a fellyeb valo imadságoknak, a mellyeknek avégin. apap fel emeli szavát. azért. hogy anép véle egyet értvén. véle meg egyezék. és jóvá hadgya ezet a felelettel. Amen. mind azt, valamint a pap kért az Istentől., mivel¹³¹⁷ [201b:] amint már azt meg mondtuk, valamint apap kér, azt mind anép nevében kéri.

24. Pater noster. — — — libera nos.

K Mitsoda imádságot mond ezután apap?

F A mi atyánkot, a melynek, már másut. meg lehet látni a magyarázattyát.

K Miért mondgya apap ezeket a szokot minek előtte a mi atyánkot el kezdgye.?

praeceptis salutaribus moniti, Ezt az imádságot üdveséges parantsolatból., és Isteni szerzésből¹⁵
et divina institutione formati. a- demus dicere pater. noster &c. vévén, azért is mérészellyük néked mondani. Mi Atyánk. &c.

F, Azt akarja velünk meg értetni. hogy ez az imádság olyan nagy, és szent., hogy ez¹³¹⁸ által bizodalomal mehetünk az Isten eleiben. a melyet el nem mérnök mondani, hogy ha akristus azt nem parancsolta volna²⁰

K Miért hogy. sok helyeken. a diaconus apaténát mutattya a népnek amidön, a mi atyánkot mondgyák?

F Azzal apnének akarja tudtára adni. hogy a Communionak ideje közelget, a melyhez készülni kell, mivel régenten a patena, olyan táll.²⁵ volt,¹³¹⁹ amelyben tették akristus testét. és ugy osztogatták anépnek.

K Miért tarttya az oltár előtt a sub diaconus apaténát. az offertoriumtól fogvást. a mi atyánknak végiig a kezében?

F A patena szükséges léven, az offertoriumkor, mivel arra tészik a kenyeret, a melyet meg szentelik, az offertorium [202a:] után a kenyeret³⁰ az oltárra teszik. azért már akor apatena nem léven szükséges. a Communionioig. a subdiaconus tarttya. mind addig bé fedezve. a kis misékben pedig. a Corporale alá teszi a pap.

K Mitől vagon hogy a pap fel szoval mondgya a mi atyánkot a misekor., egyébkor¹³²⁰ pedig rend szerént tsak lassan mondgya. ugy a hiszek egy Istent is. tsak a misekor mondgya fel szoval?³⁵

F Hogy jól meg lehessen felelni erre a kérdésre, azt meg kell tudni,

¹³¹⁶ bé fejezések. [Ékezethiba.]

¹³¹⁷ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások.]

¹³¹⁸ ez [Későbbi beszúrás halvány tintával. Mikestől?]

¹³¹⁹ volt, [Beszúrás.]

¹³²⁰ egyébkor [Íráshiba.]

hogy régenten aközönségesen valo gyülekezetben., ahol a hitetlenek, és a Catechuménusok jelen lehettek. fel szoval a mi atyánkot, se a hiszek egy Istent. soha nem mondották, mivel ő előttök el titkolták. atitkokat, nem lévén érdemesek azoknak reszesülésében, és attól is tartottak, hogy
 5 azokat viszá ne élylenek, és tsufságra ne fordittsák, azért tsak akkor is tanították a Catechumenusokat a mi atyánkra, és a hiszek egy Istenre. midön már azok közzé számláltattak. akiket nevezték. *Competentes*. az, az, akik már. elegendő képen. meg próbáltattak, és akik akereszttséget fel vehették,¹³²¹ ezek tehát. meg tanulván a mi atyánkot, és a hiszek
 10 egy Istent. fel szoval, könyv nélkül mondották el azokat, kereszteltetések előtt.¹³²² és ezt nevezték, *reddere, symbolum, reddere. orationem dominicam*, azaz, viszá adni, vagy el mondani a mi atyánkot. Ez így lévén, azt mondám, hogy egyéb Isteni szolgálatkor jelen lehettek aCatechumenusok,¹³²³ azért lassan is mondották ami atyánkot, és a hiszek
 15 egy Istent, de a misekor. éneklették, vagy fel szoval¹³²⁴ mondották, mert az Évangélium után, a Catechuménusok ki mentenek¹³²⁵ [202b:] a gyülekezetből. tsak a hivek maradtanak, az olyan klastromokban, ahol. tsak a szerzetesek vannak jelen az Isteni szolgálatokban., a mi atyánkot mindenkor fel szoval mondgyák.¹³²⁶ valamint tselekesznek
 20 mostanábanis. mind azok, kik a szent benedek reguláját követik. ezt a régi szokást követik tehát mostanában is. az anyaszent egy házban

A pap el végezvén, a mi atyánkot, a nép feleli sed libera nos a malo. de szabadits meg minket a gonosztól., azután a pap feleli amen.

K¹³²⁷ A nép minek utánna el mondotta volna fel szoval. az utolsó
 25 részit ami atyánknak., apap miért feleli reá az áment, tsak lassan.?

F Már ennek okát meg mondottuk. amidön. az áment meg magyaráztuk., a mi atyánknak avégin., azt is el mondhatni, hogy itt az ámen, annyit téssen., mint ha apap azt mondaná, igen is Istenem. az egész gyülekezetnek nevében kérlek. hogy szabadits meg minket agonosztól.,
 30 a melyet még bővebben kéri. akövetkezendő imádságban.

¹³²¹ fel vehették, [f-v-ből javítva.]

¹³²² kereszteltetések előtt. [Keresztel jelölt beírás a lap alján; kereszttségek előtt. – nincs ugyan áthúzza, de fölösleges, mert a † jellel betoldott rész ezt helyettesíti.]

¹³²³ aCatechumenusok, <de a misekor ének> azért [...] de a misekor. éneklették,

¹³²⁴ fel szoval [sz-fo-ból javítva.]

¹³²⁵ ki mentenek [tenek – utólagos beírás ki men alá a lap alján; valószínűleg idegen kéz írása. A lap alján tollpróbaszerű tollvonások.]

¹³²⁶ mondgyák. [n-d-ből javítva.]

¹³²⁷ K [F-ből javítva.] A <pap> anép [a törlés után Mikes fölöslegesen ismételte meg a névelőt.]

Libera nos quaesumus domine, ab omnibus malis praeteritis, presentibus, et futuris, et intercedente Beata et gloriosa semper virgine. Dei genitrice. maria, Cum beatis apostolis tuis petro et paulo, atque andrea, et omnibus sanctis, da propitius pacem. in diebus nostris., ut ope misericordiae tuae. adjuti, a pec[203a:] cato simus semper liberi, et¹³²⁹ ab omni perturbatione securi, perdominum nostrum Jesum Christum filium tuum., qui tecum

Kerünk uram. szabadíts meg minket az el mult, ajelen valo., és a jövendő béli minden féle gonosztól., és a boldogságos szüznék. és ate boldog apostolidnak, 5 péter. pál. andrásnak, és minden szenteidnek esedezések által. adgy békeséget nekünk a mi napjainkban. úgy hogy ate irgalmaságodnak segítségével., a büntől. mindenkor szabadosok lehessünk,¹³²⁸ [203a:] és minden nyomorúságokban meg segítettünk., a te fiad, ami urunk Jesus kristus által, kite veled, éll, és uralkodik, 15 a szent lélekel egyetemben. mind örökkön örökké amen

K Mellyek azok az elmult, jelen valo, és következő gonoszok, amelyektől valo meg szabadulást kérünk?

F Az el mult gonoszok. avetek, ajelen valo gonoszok, abelső vagy²⁰ külső¹³³⁰ kísértetek, a következő gonoszok, avétekért valo örökös, vagy ideig tartó büntetések. ugyan ezért is az anyaszent egy ház, minden kérésit. tsak¹³³¹ kettőben foglallya, avétektől valo meg szabadulást, és a békeséget, a vétektől valo meg szabadulást, mivel igazán szolván, avéteknél nincsen nagyob gonosz, és a többi, mind ettől származnak, 25 abékeséget, mivel minden jó ebben foglaltatik, és minden erre tzéloz, tsak akor is vagyunk békeségben, midőn avétektől. meg szabadulunk. és. annak rabságából. meg menekdünk, mivel a más féle békeség. hamis.¹³³² és tsalando. a hamisaknak nintsen békeségek mondgya az ur. Isai. 11. 8. 30

K A pap miért tsinál keresztet a paténával, minek előtte ezeket a szokot mondgya, adgy békeséget nekünk?

F Meg akarja velünk értetni, hogy tsak akereszt által. lehet békeségünk.

¹³²⁸ [A lap alján őrszók: és minden nyomorúságokban]

¹³²⁹ et <ab omni tribulatione securi. perdo> és minden [Azért törölte, mert véletlenül a magyar szöveg helyére írta be; l. még az 1185., 1218. sz. jegyz. is.]

¹³³⁰ vagy külső [Utólagos beszúrás a sor végére és a sor elejére.]

¹³³¹ tsak <k> kettőben [Tollhiba.]

¹³³² hamis. [i-a-ból javítva.]

A patena, jele, és eszköze abékéségnek. mivel az olyan táll, a melyre teszik akristus testét. amelyet a békeség jelül osztogattak ell. ugyan ezért is tsokollya meg apap a paténát, amidön. az Istennek mondgya
5 adgy. békeséget nekünk [203b:]

K Az anyaszent egy ház miért kéri a szenteknek esedezéseket. fő képpen,¹³³³ a Boldogságos szüzet, szent péter. szent pál és szent andrást. midön békeséget kér Istentől akristus által?

F Azért hogy az Isten hamaréb meg halgassa; ugyan ezért is nevezi
10 a szentek közül azokat., akik által. leg inkább adta. az Isten az ő valóságos békeségit az embereknek, a Boldogságos szüz. Anya volt. abékéség Istenének., a három fő apostolok pediglen. az egész világon hirdették. a békeséget. akristus nevében.

25. fractio panis.

15 K Miért szegi meg apap a kenyeret. a fellyebb meg mondot¹³³⁴ imádság után.?

F. 1. A kristus példájára valo nézve, a ki is meg szegé a kenyeret. minek előtte el osztogatta volna., és azért is, hogy kövesse az egész anyaszent egy háznak mindenkori szokását. az apostoloktól fogvást
20 ¹³³⁵ 1 cor. 10. 16. st. Gregor. naz. epist. 240. ad amphiloichium, st aug. epist. 59. ad paulinum.

2. A pap meg szegi akenyeret az imádságnak vége¹³³⁶ felé. a melyben az Isten békeségit kéri. meg akarván nekünk mutatni hogy a kristus azért áldozta fel magát.¹³³⁷ akeresztben. és azért adgya magát az oltári
25 szentségben, hogy nekünk békeségit adgya, és bennünket meg szabaddittson minden gonosztól.

K Az osttyát meg szegvén, meg szegiké akristus testét?

F. Azt másut is meg mondottuk. hogy a kristus testét meg nem szegik, hanem az osttyában ami láthato. azt szegik meg. az egész [204a:]
30 szent atyak ezt tanittyák. és hiszik.

K Hány részre szegik az osttyát.?

F A görög anyaszent egy házban., négy részre szegik. spanyol országban régenten kilencz részre szegték. mostanában is ugy tselesznek abban az országban; az olyan helyen. ahol azt a szokást követik.
35 a melyet nevezik. Mozarabicum. de most az egész deák. anyaszent

¹³³³ fő képpen, [k-a-ból javítva;] a Boldogságos szüzet, [az é ékezetete az ö és ü betűknél szokásos vízszintes ékezetből javítva.]

¹³³⁴ meg mondot <n> imádság

¹³³⁵ az apostoloktól fogvást [Később írta be a sorközbe.]

¹³³⁶ vége felé. [g-l-ből javítva.]

¹³³⁷ magát. [a-e-ből? javítva.]

egyházban csak három részre szedik. cardin. Bona. liturg. libr. 1. cap 11. et libr. 2. Cap 14.

K Mitsoda oka lehet ennek akülömböző szokásnak?

F. A görögök, négy részre szedik akenyeret, egyik rész, apap Communiojára való, a második, anép közül. ha valaki Communicálni akar-⁵ na, a harmadikát, a beteg¹³³⁸ számára tarttyák, anegyedikét, a pap akehelyben. teszi.

A kik pediglen a Mozarabicum. szokást követik., kilentz részre szedik az osttyát, és mindenik résznek. a kristus titkairól való nevet adnak, az első részt nevezik. *meg testesülésnek.* a másodikát. *születésnek,* aharmadikát., *környül metésnek,* a negyedikét., *meg jelenésnek,*¹³³⁹ vagy *szinváltozásnak,* az ötödikét, *szenvedésnek,* ahatodikát, *halálnak,* a hetedikét., *fel támadásnak.* a nyoltzadikát. *akristus menyben való ditsőségének,* és a kilentzedikét. a kristus országának, a midön el fóg jöni. hogy meg itéllye. az eleveneket, és a holtakat.¹⁵

A romai anyaszent egy házban, három részre szedik az osttyát, az egyikét a kehelyben teszik, a másodikát. a pap ma-[204b:]gának meg tarttya, a harmadikát pedig egy néhány részre szegték vagy a nép Communiojára, vagy a betegek¹³⁴⁰ számára tartották. mivel régenten az oltárra való kenyér, mind vastagab, mind nagyob volt mint sem²⁰ mostanában., Romában, még most is meg tartatik ez a régi szokás, mert midön a Pápa, solemnis misét mond, az osttyát három részre szegvén. az egyik részt. a kehelyben teszi, a második részelt maga Communicál, a harmadik részt, kétt felé osztván. a diáconusnak, és a sub diaconusnak osztogattya., Cardin. Bona. liturg. libr. 2. Cap 17. n. 8. és a püspök szenteléskor., a fel szentelő püspök. az osttyát. három részre szegvén.²⁵ az egyik részt. a kehelyben teszi, a másodikával maga Communicál, és a harmadik részelt, az új püspököt Communicálttattya. pontifical. rom.

K A pap meg szegvén az osttyát, miért mondgya a népnek, ezeket a szokót,³⁰

Pax Domini sit semper vobis- Az ur békesége. légyen minden- cum. kor ti veletek.

F. A pap áldást mond anépre. akristus testének érdeme által, ugyan ezért is, ezeket a szokót mondván, három keresztet tsinál az osttyával.

K A pap miért téssen egy részt az osttyából, a kehelyben?³⁵

F Ezt így szokta. az egész világon lévő anyaszent egy ház. a leg régieb liturgiákban ezt fel lehet találni. [205a:]

De ennek a szokásnak. betü szerént¹³⁴¹ való értelme. a, hogy régen-

¹³³⁸ beteg [betégből javítva az ékezet áthúzásával.]

¹³³⁹ meg jelenésnek, ⟨ſ⟩ vagy szinváltozásnak,

¹³⁴⁰ betegek [k-g-ből javítva.] számára.⟨.⟩ tartották.

¹³⁴¹ szerént való [e-o-ből javítva.]

ten, a midőn, akét szín alatt való Communio szokásban volt, gyakran történt a. hogy nem volt elegendő szentelt¹³⁴² bor mind azoknak számokra. kik két szín alatt akartanak Communicálni, olyankor tehát, szenteletlen bórt töltötenek akehelyben., és hogy az a bór meg¹³⁴³ szenteletessék. a krisztus teste által, akehelyben, a szentelt osttyának, egy részt tették, a mely részt. a diaconus. magához vette. a midőn a kelyhet meg törölte, valamint még mostanában. eztet. követik. az olyan., helyeken. ahol két szín alatt szokták Communicáltatni. az oltárnál szolgáló egy háziakat.

- 10 Ezt a régi tartást. még mostanában is látjuk követni. nagy pénteken,¹³⁴⁴ mivel nagy tsötörtökön. az oltári szentséget csak a kenyérnek. színe alatt tarttyák meg más napra. a papnak akinek Communicálni kell. nem Communicálhat két szín alatt, azért. a szentelt osttyának egy részt a kehelyben. teszi, és minek utána akenyérnek színe alatt Communicált volna., meg isza azután. a krisztus testével meg szenteletetett bort.

A pap akehelyben tévén az osttyát, azt mondgya.

20	Haec Commixtio et Consecratio Corporis et sanguinis domini nostri jesu christi. [205b:] fiat accipientibus nobis in vitam aeternam Amen.	Hogy akrisztus testének, és vérének meg elegyítése. és szenteletése., légyen nekünk akik azt veszük, az örökké [205b:] való életre Amen.

K Mit tévén ez a szó Consecratio.?

- F. Ez a szó itt teheti a krisztus lelkének, és vérének az ő testével való titkos meg egyesülését, mely meg lett az ő fel támadásakor. vannak olyan régi Missálék. a melyekben. ezen ahelyen fel nem találhatik ez a szó Consecratio. hanem ilyen formában teszik fel, haec sacrosancta Commixtio,

K Mit kell anépnek tselekedni, midőn apap meg szegi az osttyát, és akrisztus vérével meg elegyíti?

- 30 F I Hálákot kell néki adni annyi hozánk való szeretetiért, hogy nekünk eledelül adta. szent testét. és vérét, 2 azon kérje, hogy a két színnek elegyítése, mely az ő fel támadását jelenti, légyen, zaloga ditsőségesen való fel támadásunknak.

26. Agnus Dei.

- 35 K Mitsoda imádságot mondanak azután?

F Az agnus Deit. a melyet a nép énekeli. és a melyet a pap háromszor mondgya el. a melyét. vervén.

¹³⁴² szentelt <bol> bor [Törlés a sor elején.]

¹³⁴³ meg <tel> szenteletessék.

¹³⁴⁴ nagy pénteken, <sok helyeken.> mivel

Agnus Dei¹³⁴⁵ qui tollis peccata mundi. miserere nobis.

Agnus Dei qui tollis [206a:] peccata mundi, miserere nobis.

Istennek Báránnya, ki el vészed a világ bűneit, irgalmaz nekünk.

Istennek Báránnya, ki elveszed [206a:] avilág bűneit. irgalmaz nekünk

Harmadikszor pedig így mondgya.

Agnus Dei qui tollis peccata mundi. dona nobis pacem.

Istennek Báránnya ki el vészed a világ bűneit. adgy békeséget nekünk.

Az Istennek Báránnya, pedig a kristus. a mint az Irás mondgya. 10

K Miért mondgyák ezt az imádságot?

F, Ez által a Communiohoz készülnek, régenten, három szor mondták egymás után. Istennek báránnya. irgalmaz nekünk, de az anyaszent egy ház rendeléséből. hét száz esztendőtl fogvást. a harmadik Agnus Deire. azt felelik, dona nobis pacem, adgy békeséget nekünk, 15 hogy az Isten békeségít adgya az anyaszent egy háznak. és a keresztény fejedelmeknek.

K Mit kell a népnek tselekedni az agnus Dei alat.?

F Lassan, vagy ének szóval. kell mondani ezt az imádságot, de nagy hittel, és buzgóságal. 20

K Mitsoda imádság következik ezután?

F A pap meg hajtván magát. akövetkezendő imádságot mondgya el. kérvén békeséget azIstentől.

Domine Jesu Christe qui dixisti apostolis tuis. pa.¹³⁴⁷[206b:]cem relinquo vobis, pacem meam do vobis, ne respicias peccata mea, sed fidem Ecclesiae tuae, eamque secundum voluntatem tuam pacificare, et Coadunare digneris. qui vivis et regnas Deus, per omnia saecula saeculorum Amen

Uram Jesus¹³⁴⁶ kristus. ki azt mondtad az apostolidnak. bé-²⁵ keséget hagyok nektek, az én békeségemet adom¹³⁴⁸ néktek, ne-tekéntsed az én. vétkeimet,, hanem anya szent egy háznak hitét. a kit is méltotassál. békeség.³⁰ ben és egyeségben meg tartani, ki élsz és uralkodol Istenünk, mind örökkön örökké Amen

K Miért mondgya apap ismét ezt az imádságot?

F Mert mindgyárt ezután. régenten ahivek egy mást meg tsokolták, ³⁵ meg mutatván azáltal, az egy más közöt valo békeséget, apap. is azt kéri az Istentől, hogy a tsok közöttök szeretettel valo légyen, és hogy az

¹³⁴⁵ Dei <t> qui tollis

¹³⁴⁶ Jesus [e-s-ből javítva.]

¹³⁴⁷ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások.]

¹³⁴⁸ hagyom adom [adom-hagyom fölé írva, de ez nincs törölve.

A főszövegben (II. 239. verso) hagyom nélkül.]

egész anyaszent egy ház. meg egyezvén, úgy hogy a hívek. kik néki tagjai, egy testé, és léleké legyenek. és hogy ebben az egységben. részesülhessenek a krisztus testében.

K Miért adgyák abékeségnek tsokját, a Communio előtt?

- 5 F *Mert mindnyájan egy test¹³⁴⁹ vagyunk* mondgya szent pál és *mindnyájan. egy kenyérben., és egy pohárban részesülünk¹³⁵⁰* 1 Cor. 10. 17. ugyan ezen okra valo nézve is akarta akristus rendelni az olтары szentséget akenyérnek színe alatt. mivel a kenyér jegye az egységnek.

Magyarázat

- 10 Valamint a kenyér hogy sok buza magból áll, és [207a:] a bór, sok szöllő szemből, úgy a híveki. a kik ahoz az asztalhoz járulnak.¹³⁵¹ meg egyesülnek akristus. és egyé lesznek véle, úgy anyira., hogy aző sz.¹³⁵² testét vévén. egy testé is lesznek véle, és mint hogy mindnyájan egy testben részesülnek, magok között is egy testé kell lenniük. hogy mindnyájan egy test lehessenek. akristus. s. aug. serm.¹³⁵³ 82. de diversis.

K Régi szokásé hogy a hívek. egymást meg tsokollyák?

- F Ez a szokás még apostoli traditio. és az egész anyaszent egy ház követi, hanem csak a különbözés vagy. hogy némely helyeken a hívek valóságilag meg ölelik egymást. a Communio előtt, másut pedig a paténát tsokollyák meg. a mely mind egy.

K Mit kell a népnek tselekedni azon idő alatt?

F Az Isten kegyelmét kell kérni. hogy mindennel békeségben élhessen. és hogy soha fel ne bontsa. azt a szent egységet., a melynek kell lenni a keresztények között.

- 25 27 Communio

K Mit mond apap az alatt. midőn anép egymásnak a békeségnek tsokját adgya?

F. A Communiohoz készülvén. ezt akét imádságot mondgya el.

- Domine Jesu Christe filii¹³⁵⁴ Uram Jesus kristus. élő Istennek
30 Dei vivi, qui ex voluntate patris. fia, ki az atya akarattýából, a
Cooperante spiritu sancto. per szent lélek munkája által., avilág-
mor-[207b:]tem tuam mundum nak életet¹³⁵⁵ [207b:] adtál halá-

¹³⁴⁹ egy test⟨ek⟩ vagyunk

¹³⁵⁰ részesülünk [e-é-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

¹³⁵¹ járulnak. [r-z-ből? javítva.]

¹³⁵² sz. testét [sz. – beszúrás.]

¹³⁵³ serm. ⟨207.⟩ 82.

¹³⁵⁴ filii [Szóvégi i – javítva.]

¹³⁵⁵ [A lap alján egy tollvonás és a már előfordult imaszerű beírásra emlékeztető: *En Is M m.* – vö. előbb a 635., 18., és alább az 1388. sz. jegyz.]

vivificasti, libera me per hoc sacrosanctum Corpus et sanguinem tuum, ab omnibus iniquitatibus meis, et universis malis; et fac me tuis semper inhaerere mandatis, et a te nunquam separari permittas, qui Cum Deo patre et spiritu sancto vivis et regnas in saecula saeculorum amen

Perceptio Corporis tui Domine Jesu Christe, quod ego indignus sumere praesumo, non mihi proveniat in iudicium. et Condemnationem, sed pro tua pietate prosit mihi ad tutamentum mentis et Corporis, et ad medelam percipiendam, qui vivis et regnas Cum Deo patre in unitate spiritus sancti deus, per omnia saecula saeculorum amen.

K A népnek szükségesé ezeket el mondani apapal?

F Azok akik Communicálni akarnak, jobban nem tselekedhetnek mint ha szívből el mondják, ezt a két imádságot, akik pedig nem Communicálnak. azok legg aláb az elsöt el mondhatják. 25

K Mit mond ezek után apap?

F A két kezében vévén a kristus testét. ezeket aszókat [208a:] lassan mondgya. a soltárból. 115.

Panem Coelestem accipiam. et nomen Domini invocabo.

A mennyei kenyeret kezemben vévén, az urnak nevét segítségül 30 hivom

Azután fel szoval mondgya ezeket a szokot háromszor. a melyét vervén.

Domine non sum dignus ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo et sanabitur anima mea

Uram nem vagyok méltó hogy béjőj hajlékomban. de tsak parantsoly, és meg gyógyul az én lelkem. 35

Ezek¹³⁵⁶ a szók, amelyeket a százados mondott a kristusnak, az anyaszent egy ház. ezeket mondattya mind azokkal., akik Communicálni akarnak. azért hogy fel gerjesze sziveket arra az alázatoságra., a melyel kell venniek akristus testét. 40

¹³⁵⁶ Ezek [e-o-ból javítva;] azok [a-o-ból, k-n-ből javítva;] a szók, [a - beszúrás.]

lód által, szabadíts meg engem ezen szentséges tested és véred által minden bűneimtől, és minden gonosztól. és adgyad hogy mindenkor parantsolatidban járjak. és ne engedgyed hogy soha is tölled el távozzam, ki élsz, és uralkodol az Atyával, és a szent lélek egyetemben mind örökkön örökké amen 10

Uram Jesus kristus, kérek hogy ate testednek és vérednek vétele, melyet én érdemetlen magamhoz veszem. ne légyen ítéletemre és kárhozatomra, hanem ate irgalmaságodból lelki és testi segítségemre legyen., és lelkemnek orvosságára, ki élsz és uralkodol az Atyával. és a szent lélek Istennel egyetemben. mind örökkön örökké amen. 20

K Mit tsinál ezután apap?

F A kristus testét¹³⁵⁷ magához veszi, de előbször keresztet vetvén a szentséges oszttyával. az ur halálának emlékezetire. ezeket a szokot mondgya.

- 5 Corpus Domini nostri jesu Christi Custodiat animam meam, in vitam aeternam Amen
- Hogy a mi urunk Jesus kristusunknak teste tarttsa meg az én lelkemet az örökké valo életre amen.

A kristus testét magához vévén, figyelmetesen meg vigyázza, hogy ha
10 nem maradot valamely részetske a Corporálén, azt a paténá¹³⁵⁸[208b:]val. nagy tisztelettel fel szedi, és a kelyhet veszi mondván. ezeket a szokot 115 soltárbel.

- Quid retribuam Domino pro omnibus quae retribuit mihi, Calicem salutaris accipiam. et nomen Domini invocabo, laudans invocabo Dominum. et ab inimicis meis salvus ero.
- Mivel hálállyam meg az urnak mind azokat ajókot, a mellyeket tett velem, az üdvességnek póhárát veszem, és az urnak nevét segítségül hívom, azurat ditsérvén., segítségül hívom, és meg szabadit engemet ellenségimtől.

20 Azután akristus vérit magához veszi, de előbször, keresztet vetvén akehellyel, mondgya.

Sanguis Domini nostri jesu Christi, Custodiat animam meam in vitam aeternam amen

Hogy ami urunk Jesus kristusunknak. vére tarttsa meg az én lelkemet. az öröké valo életre.

- 25 A püspökök, és apapok fent álva szoktak Communicálni, De a pápa, mikor solemnis misét mond, aszékiben Communicál, ez igen régi szokás, inkább is hasonlit a kristus tselekedetéhez, a ki ülve rendelé az eucharistiát. az imádás, nem a külömb külömb fele képen valo létiben¹³⁵⁹ áll atestnek, mivel, mind ülve, mind térden, mind álva, lehet
30 imádni a kristust.

K Mit kell anépnek tselekedni. midön a pap Communicál?

- F Azoknak. kik Communicálni akarnak, a Communiohoz kell készülni, akik pedig nem Communicálnak, nagy alázatossággal meg kell magakban üsmérni, arra valo érdemetlen voltakot. mondván, nagy
35 töredelmeséggel. Uram nem vagyok méltó. [209a:]

28. A nép Communioja

K Mit tsinál a pap a Communioja után?

F. A szent Communitot el osztogattya azoknak. akik Communicálni akarnak., és az alat a chorusban énekelik azt az imádságot, a melyet

¹³⁵⁷ testét <v> magához veszi,

¹³⁵⁸ [A lap alján tollpróbaszerű betűk: ae ae]

¹³⁵⁹ létiben <al> áll [Tollhiba.]

antiphonának nevezik. evalamely soltárból vagyon kivéve, eza szokás pedig hogy soltárt énekellyenek a Communio alat. leg előbször áfrikában kezdődék. szent Agoston idejében, a melyről magais téssen emlékezetet. libr 2. de retract. Cap 11. ez a szent szokás. még fent vagyon az egész nap keleti országokban. és aleg régieb liturgiák erről emlékeznek. 5
libr. 8. de Const apost. Cap. 13.

K Régenten mitsoda rendet tartottak. a Communioban?

F. A pap, aki amisét. mondotta. minek utánna Communicált volna, el osztogatta két szin alat, akristus testét. és vérét, apapoknak, kik véle együt mondották a misét, azután maga osztogatta a szenttséges kenyeret a diaconusoknak, de a kelyhet. az assistens papok adták kezekben., a sub diaconusoknak, és a több Clericusoknak maga a Celebrans osztogatta a szenttséges kenyeret. de ezeknek, a diaconusok adták kezekben a kelyhet. a Celebrans pap pedig, az assistens papokal együt osztogatta a szenttséges kenyeret rendről, rendre anépnek; és a diaconusok a kelyhet adták oda azoknak, akik két szin alat akartak Communicálni. leg előbször a férfiak Communicáltak, a kiknek is kezekre tették. a kristus testét, és magok tették szájkban., azután következtenek¹³⁶⁰ az aszszonyok, a kik is hasonló képpen Communicáltak, vala¹³⁶¹[209b:]mint a férfiak, de sok helyyeken. fő képpen nap nyugoton, elsőben azö kezekre ruhát teritettének. a mely ruhát. nevezték. dominicalénak, A papok az oltár előtt Communicáltak., a Diaconusok. az oltár háta meget. mivel az oltár körül el járhattak, a sub diaconusok, és atöb Clericusok a Chorus kerületiben, anép pedig a Chorus kerületin kívül, ki ki a maga helyén, mert kinek kinek a maga helyére vitték a Communiont. hogy a rendeletlenséget el távoztassák. 10
15
20
25

A Communion előtt, egy diaconus fel szoval mondotta sancta. sanctis. a szent dolgok. szenteknek valok, agörögöknél még most is mondgyák ezeket aszokot. a Communion előtt.

Azt el lehet hinni, hogy régenten fent álva Communicáltak, közönségesen. valamint a pap tselekeszik. a görögöknél. most is eza szokás, A pápa, midön Ceremoniaval mond misét, a kétt Diaconus fent álva Communicál¹³⁶² a kezéből, és két szin alat Communicálnak. 30

A pap a Communiont osztogatván. azt mondotta. Corpus Christi, ez a kristus teste. és erre. a ki Communicált, az ament felelte. azért. hogy ezel a feleletel. hit tételt tegyen¹³⁶³ erről a nagy titokrol. minek előtte 35

¹³⁶⁰ következte [Sorvégi elvlasztás után, új sor elején nem folytatta.]

¹³⁶¹ [A lap alján, a jobb sarokban tollpróbaszerű betük: *ae ae*]

¹³⁶² Communicál(<) a kezéből,

¹³⁶³ tegyen <mi> erről a nagy titokrol. minek előtte [Törlés a sor elején.]

Communikállyon. ez olyan szent szokás. a melyet sok helyyeken. köve-
tik. és minden követheti. Card. Bona liturg. libr. 2. Cap. 17.

K A Communio iránt mitsoda rendet tartanak mostanában a romai
Anyaszent egyházban.?

- 5 F A pap Communioja után. a ministransok. a Confitéort [210a:]
mondgyák el. anép nevében, apap azután ki fordulván. mondgya.¹³⁶⁴
Misereatur. et Indulgentiam. &c. és azután. akristus testét kezében
vévén. mondgya ezeket aszokot.

Ecce Agnus Dei qui tollit pec- Im hol az Istennek Báránnya ki el
10 cata mundi. veszi a világnak bűneit.

Ezutan. három szor mondgya. a következő imádságot.

Domine non sum dignus ut in- Uram nem vagyok méltó hogy bé
tres sub tectum meum. &c. jőj az én hajlékomban. &c.

- Azután. a hiveknek el osztogattya a Communionot. a kenyérnek szine
15 alat. mondván. ezeket a szokot

Corpus Domini nostri Jesu A mi urunk Jesus kristusunknak
Christi,¹³⁶⁵ Custodiat animam teste tarttsa meg ate lelkedet. az
tuam in vitam Aeternam,¹³⁶⁶ *R.* örök életre. F¹³⁶⁷ Amen.
Amen.

- 20 A kik¹³⁶⁸ Communicálnak, azok eleiben abroszt teritenek azért
hogy ha valamely kis részecske el talalna törni, az abroszra essék, mert
erre rendeltetet. és nem arra, hogy valaki ahöz töröllye a száját.

K Miért most nem adgyák. a nepnek a Communionot¹³⁶⁹ két szin alatt?

- F Ezt a szokást. tsak lassan, lassan kezdék el hadni, minek előtte
25 még az anyaszent egy ház. eziránt valamely parantsola[210b:]tot adot
volna ki, amint már ezt meg mondottuk másut. ahol a Communionrol
szollottunk.

K Midőn a szenttséget magát nem veszik, mit kell tselekedni.?

- F Akoron leg alább. lelki képpen. kell Communicálni, az az, magun-
30 kat meg alázván, az Isten előtt, szivel egyezzünk meg a kristusal. kérjük
hogy adgya kegyelmét. a szentül valo Communionra, és hogy, ugyan
azon kegyelmét adgya, mint ha magát a szenttséget vettük volna.

K A ki misét nem halgatott, szabadé annak Communicálni?

F A tsak abetégeknek szabad.

- 35 K Mitsoda időben Communical a nép, a misekor?
F Mindgyárt a pap után.

¹³⁶⁴ mondgya. <Indulgentiam.> Misereatur. et Indulgentiam.

¹³⁶⁵ Christi. <Cos> Custodiat

¹³⁶⁶ Aeternam. <*R.* amen.> *R.* Amen.

¹³⁶⁷ F [Megkezdettt *R*-ből javítva.]

¹³⁶⁸ A kik <el> Communicálnak, azok eleiben

¹³⁶⁹ a Communionot <a> két szin alatt?

K Miért hogy sok helyeken., a népnek meg kell várni a misének végét. hogy Kommunikálhasson?

F. Az olyan szokás, nem az anyaszent egy ház akarattya szerént vagyon. elég először valamely nagy parochiában kezdődött. a hol sokan lévén olyanok akik Kommunikáltak, azért amise utánra haszaltották. hogy a misének hamaréb vége legyen. 5

Magyarázat.

Azt már meg mondtuk, hogy a mise olyan áldozattya a népnek, valamint a papnak., ugy is kell néki abban részesülni valamint apapnak., ajó rend ellen vagyon hogy akor részesüljön. a szent áldozatban., 10 a midön annak vége vagyon. és a midön [211a:] már anépet. el küldik, mondván. Ite Missa est; másként is. a post Communio,¹³⁷⁰ amely a Communio után valo hálaadás., a mely imádság ugy tekénti anépet, valamint a papot., hogy mondhattya tehát a papal együt anép ezt az imádságot., hogy ha még nem Communicált: 15

K Miért mondgya el anép a Confitéort. a Communio előtt?

F. E nem oly régi szokás, mivel régenten nem mondták a Confitéort, se az agnus Deit. se Domine non sum dignust. mikor a nép Kommunikált, a mi pedig ennek a szokásnak bé vételét. okozhatta, nem más lehet, hanem a, hogy a nép az introitust énekei akor, amidön apap 20 a Confitéort mondgya, és az Agnust Deit. a midön, a Domine non sum dignust mondgya. tehát az Anyaszent egy ház szükségesnek ítélte, hogy ujjontában el mondassa. a népel, minek előtte Kommunikállyon. idővel, a kis misékben is meg tartatták ezt a szokást. meg is kell tartani. 25 mivel ez, az anyaszent egy ház rendelése,

A Chártusiánusok most is meg tarttyák¹³⁷¹ a régi szokást, mivel nálok. a mise kezdetin. közönségesen mondgyák el a Confitéort, először. a pap fel szoval mondgya el. azután, a Chorus. és a Communiokor el nem mondgyák, a pap a Communioját el végezvén. a Communiot el osztogattya mind azoknak akik a szent asztalhoz járulnak. el nem 30 mondván, se misereatur.¹³⁷² se Indulgentiam, se Ecce Agnus. Dei. se Domine non sum dignus. kinek kinek a maga bé vett szokását kell követni.

K Miért hogy a püspök. midön a Communiot osztogattya¹³⁷³ [211b:] minek előtte a kristus testét adgya., a kezét nyujtgya hogy meg tsokollyák? 35

F. Ez igen régi szokás, mivel régenten, a püspökök, és a papok. a

¹³⁷⁰ post Communio, <és> amely [amely <és> fölé írva.]

¹³⁷¹ meg tarttyák <ezt> a régi szokást,

¹³⁷² misereatur. [u-a-ból javítva.]

¹³⁷³ [A lap alján számok: 25 14 42]

békeségnek jeléül, meg ölelték mind azokat. a kiknek a krisztus testét osztogatták., ez mind a nap keleti, mind a nap nyugoti anyaszent egy házban így volt. hanem azután hogy hamaréb vége legyen ennek a Ceremoniának. azt¹³⁷⁴ a szokást vették. hogy meg tsokollyák. a püspök kezét.

29 Post Communio. A Misének Vége

K Mit tsinál apap. a Communio után?

F. A kehelyre tévén ujjait. bort. és vizet töltenek azokra, a melyeket a krisztus testéhez nyult. de először ezt a két imádságot mondgya lassu szoval.

Quod ore sumpsimus,¹³⁷⁵ Domine, pura mente Capiamus, et de munere temporali, fiat nobis remedium sempiternum.

Adgyad Uram, hogy tiszta szível vegyük¹³⁷⁶ azt, a mit szájjal vetünk, és hogy ezen időbéli aján-dék. öröke valo hasznunkra legyen

15 Corpus tuum Domine, quod sumpsi, et sanguis quem potavi, adhaereat visceribus meis. et praesta, ut in me ne remaneat sce-lorum macula, quem pura et sancta¹³⁷⁷ refecerunt sacramenta. qui vivis et regnas in saecula saeculorum Amen.

Adgyad uram. hogy a tetested, amellyet vettem, és ate véred a mellyet ittam. az én belső részeim-hez ragaszkodgyék. és ilyen szenttségekel tápláltatván, adgyad hogy semmi bűnnek motska, bennem ne maradgyon. ki élsz és uralkodol. mind örökkön örökké Amen

25 K A pap meg mosván ujjait. mit tsinál azután? [212a:]

F. Az oltárnak job felére megyen. az imádságot, melyet Communio-nak nevezik el mondgya. ezt az alat szoktak énekelni, amidön a nép Communal., azután apap. az oltár közepire menvén, ki fordul. és a népet köszönti. mondván. Dominus vobiscum. anép feleli. et Cum spiritu tuo. és az oltár jobb felin a post Communiot el mondgya., eképpen nevezik azért, mert ezen imádság által. apap. és a nép. az Istennek hálákat ad. a Communioban vett kegyelmiért, de minek előtte el kezdgye, a nepet inti hogy véle együt imádkozék, mondván. oremus. figyelmetességgel is kell a népnek lenni. hogy buzgosággal felelhesse avégin az Ament.

35 K Miért hogy nagy böjtben. a post Communio után. apap más imádságot mond, de annak előtte a Diaconus fel szoval mondgya a népnek. humiliare Capita vestra Deo. borullyatok le az Isten előtt?

¹³⁷⁴ azt [t-o-ból javítva. Valószínűleg azont akart írni.]

¹³⁷⁵ sumpsimus [i-s-ből javítva.]

¹³⁷⁶ vegyük [Ékezethiba.]

¹³⁷⁷ sancta [c - beszúrás.]

F. Ezt az imádságot nevezik Oratio supra populum. a népért való imádságnak., ugyan ezért is adgya a népnek tudtára a Diaconus, hogy le borulva halgassa ezt az imádságot., szükséges tehát le terdepelni, és le hajtot fővel alázatosságal mondani ezt az imádságot. és töredelmes szível felelni az ament. 5

K Mit tsinál a pap apost Communio után?

F. A post Communio a misének vége lévén, apap azt el mondván, az oltár közepire megyen. és ki fordulván. anépet így köszönti, Dominus vobiscum. apapnak, ebből a gyakorta való köszöntéséből a népet, ki tettzik szépen. hogy mitsoda egyeség [212b:] vagon. az imádságokban. a pap, és a nép között, és hogy mitsoda figyelmetességgel kell anépnek ő véle mondani az imádságokat, azután. apap tudtára adattya. a diaconus által, vagy maga. tudtára. adgya anépnek. ezen¹³⁷⁸ szók által. Ité missa est. hogy ki ki haza mehet. a nép hálákat adván Istennek, feleli. Deo gratias. a nagy böjtben, vagy más bizonyos napokon, a pap nem mondgya a népnek Ité missa est, hanem Benedicamus Domino. Aldgyuk az urat. 15

K. Miért¹³⁷⁹ nem mondgyák mindenkor amisének végin. Ité Missa est?

F. Mert régenten tsak akor mondották, a midön a nép haza mehetet mindgyárt mise után. 20

Hogy ha pediglen. bizonyos időkben a mise után. imádságokat mondottak, a melyeken jelen kelletet lenni anépnek. olyankor az ite missát nem mondották, valamint hogy mostanában sem mondgyák. a böjti napokon. és mikor a halotakért vagon a mise. 25

K Miért adnak tehát áldást anépre, minek utánna szabadságot adtak volna a haza menetelre. és miért mondgyák. a szent János evangyéliumanak kezdetit. mindgyárt az áldás. után.?

F Régenten ez nem így volt. hanem mihelyt a diaconus az Ité missát mondotta, ki ki el mehetet., és apap minek utánna lassan egy rövid háláado imádságot mondot volna., a mellyet most is el mondanak: a segrestyében ment., a Chartusiá[213a:]nusok, most is eszerént tselekesznek. régenten apapok nem adtak áldást a népre. mise után, mivel a tsak a püspökököt illette, a Chartusianusoknál, most is ez a szokás, leg előbször ötödik pius pápa rendelé a szent János Evangyeliúmát el olvasni az oltárnál. mivel addig szabad volt mondani. vagy nem mondani, némellyek az oltárnál mondották el, némellyek a segrestyében. még most is a Chartusiánusok. éppen nem mondgyák. 35

K Mitsoda imádságot mond apap az oltár közepin, az ite missa után. minek előtte áldást adgyon a népre? 40

¹³⁷⁸ ezen szók [n–megkezdett k-ból javítva.]

¹³⁷⁹ Miért [ié–er-ből javítva.]

F Ezt a rövid háláado imádságot

Placeat tibi sancta trinitas. obsequium servitutis meae., et praesta ut sacrificium quod oculis
5 tuae Majestatis indignus obtuli., tibi sit acceptabile, mihi que, et omnibus pro quibus illud obtuli sit., te miserante, propitiabile. per Christum Dominum nostrum
10 Amen.

Vegyed kedvesen Szent Haromság egy Isten. az én engedelmes szolgálatomat., és adgyad hogy az áldozat melyet én érdemetlen szent felséged¹³⁸⁰ szemei előtt ajánlottam, néked kedves legyen., és hogy,¹³⁸¹ mind én nekem. mind azoknak. a kikért. ajánlottam. bűneinknek botsánattyára legyen: ami¹³⁸² urunk jesus kristus által amen

K Mit kell a népnek tselekedni. midön apap áldást ad reája?

F Meg kell magát alázní. az Isten előtt, és kérni kell., hogy áldását
15 adgya reája apap által.

K Mit kell anépnek tselekedni. midön a szent János Evan¹³⁸³.
[213b:]gyéliumát olvassa apap?

F Azt tisztelettel. és fent álva kell halgatni. imádni kell az Atya kebelében lévő öröktől fogva valo Igét, és hálákat kell néki adni, a mi
20 érettünk valo meg testesüléséért, és¹³⁸⁴ közöttünk valo maradásáért, kérni kell ötet, hogy tarttson meg minket holtig az Isteni fuiságban., a mely kegyelmet ő nyerte meg nekünk, meg testesülése, halála, fel támadása, menyben menetele által.

K Mit kell. tselekedni a mise után?

F Mínek előtte a templombol ki mennyünk, egy kis buzgo fohászko-
dást kell tenni az Istenhez. meg emlékeztvén az áldozatrol. melyet
tettünk, adgyunk hálákat Istennek. és kérjük kegyelmet, hogy a szent
áldozaton valo jelen létünk, üdveségünkre legyen.

¹³⁸⁰ felséged<nek ajánlottam.> szemei előtt ajánlottam,

¹³⁸¹ hogy, <h> mind

¹³⁸² [Sor végén:] a [új sor elején:] ami urunk

¹³⁸³ [A lap alján két tollpróbaszerű tollvonás.]

¹³⁸⁴ és [s (hosszú s) t-ből javítva;] közöttünk [második ö-ü-ből javítva; ékezethibával.]

Első Articulus

Az ördög űzésről.

K Mit értesz ezen a szón. Exorcizatio?

F. E képen nevezik azt a Ceremoniát amelyel éll az Anyaszent egy ház., midön ördögöt űz ki valamely testből. vagy valamely más teremtettt állatból., amelyel ő viszá éll, vagy viszá élhet. [214a:]

K ki adot hatalmat az anyaszent egy háznak. az ördög űzésre? 5

F A kristus maga, marc. 16. 17. luc. 9. 1.

K Miért exorcizállyák. az érzékenység nélkül valo teremtettt állatokat?

F Mert az ördög azokal viszá élhet, és sokszor viszá is éll, az emberek ártalmára. 10

Magyarázat.

Szent pál azt mondgya., hogy az egész teremtettt állatok¹³⁸⁶ várják az Isten fiainak meg jelenését, mert hejában valo. és el mulando állapot alá vettettek nem akarattyok szerént, oly reménség alat, hogy meg szabadulnak a rothadandoságnak¹³⁸⁷ rabságából. az Isten fiainak ditsőséges szabadulásoknak napján. ugyan azután is fohászokodnak., mint egy szüléshez készülvén. keseregnek. rom. 8. 19. 15

Az értelme ezeknek a szoknak a., hogy minden teremtettt állatok azért teremtettek. hogy az Isten ditsőségére szolgállyanak., de mint egy rabságban vannak. amidön az emberektől, ahejábanvalóságára fordítatnak., azt elis mondhatni. hogy fohászokodnak olyankor meg szabadulások után. noha világ végiig abban az állapotban fognak maradni. mert mind addig az ideig, az emberek, és az ördögök, azokal viszá élnek. helyes okbol tselekeszi tehát az anyaszent egy ház. hogy exorcizállya az érzékenység nélkül valo teremtettt állatokat, kérvén azon az Istent, 25 meg ne engedgye hogy az ördög azokal viszá élljen. mivel azokat. a maga ditsőségére szolgáló állapotokra teremtettté. és a mellyeket az anyaszent egy-¹³⁸⁸[214b:]ház szent dolgokra akarja fordítani.

K Mitsoda teremtettt állatokat exorcizál rend szerént. az anyaszent egy ház.? 30

F. 1. Az olyan személyeket, akikben agonosz lélek vagyon. 2. az

¹³⁸⁵ 17 dik. [Rövidítésjellel.]

¹³⁸⁶ állatok [k-t-ből javítva.]

¹³⁸⁷ rothadandoságnak<, >rabságából.

¹³⁸⁸ [A lap alján egy tollpróbaszerű tollvonás és imaszerű beírás: Oh én Istenem oly re vö. előbb az 1355., 635., 18. sz. jegyz. is.]

olyan helyeket. amelyeket az ördög gyakorol. 3. ehez a Ceremoniához tartozandokat., ugy mint, avizet. sôt, olajat &c.

K Mire kell vigyázni, midõn valamely személyt akarnak exorcizálni?

F 1. Bizonyosnak kell abban lenni,¹³⁸⁹ hogy valóságosan ördögös a személy akit akarnak exorcizálni., leg elõször azt tudtára kell adni apüspöknek. 2. abõjtölésel, és az imádságal kell ahoz készülni, mert az ördögöt, ezel akét fegyverel lehet el üzni. 3. szükséges, hogy az exorcista nagy tisztaságban, és alázatoságban élyen, 4. hogy el kerüllye a haszon-talan kérdéseket, hanem tsak azt kövesse a mi¹³⁹⁰ könyben vagyon fel 10 téve.

K Mit kell azoknak tselekedni akik jelen vannak, midõn valakit exorcizálnak.?

F Az Istent kérjék. mind azért. aki exorcizál. mind azért akit exorcizálnak.

2. *Articulus.*

Hogy mit kell érteni ezen a szõn. Benedictio.

15 K Mit kell ezen a szõn érteni. Benedictio. áldás vagy szentelés?

F. Ennek a szonak sok féle értelme vagyon, 1. ez¹³⁹¹ a szó **[215a:]** arra értõdik. midõn valaki jót teszen valakivel. ugyan ezen értelem szerént nevezi sok helyt az Irás az Isten kegyelmét. benedictionak, áldásnak: ephes. 1. 3. szent pál. is az alamisnát áldásnak nevezi, 2. Cor. 20 9. 5.

2 Ez a szó arra is értõdik midõn valakire az Isten kegyelmét és áldását kívánnyuk., eszerént is kell érteni, midõn az irás azt mondgya, hogy Melkisedek meg áldotta Abrahámot,¹³⁹² Isák, jácobot, jácob az õ fiait, sok volna elé hozni amennyi helylen azt fel talallyuk a szent 25 irásban.

3 Ez aszó arra is értõdik. midõn a kiralyokot, királynékot, koronázásokkor fel szentelik,¹³⁹³

4. Arra is értõdik,¹³⁹⁴ midõn az Anyaszent egy ház, meg szenteli a vizet. a kenyeret. a sôt. olajat. harangokat, kápolnákat, tzinteremeket. 30 az oltári öltözeteket. gyertyákat. és mind azokat,¹³⁹⁵ a miket a szent

¹³⁸⁹ lenni, <va> hogy valóságosan

¹³⁹⁰ a mi <arituáléban> könyben [A. m. *könyvben*; Mikes a javítást késõbb írta a törlés fölé, világosabb tintával.]

¹³⁹¹ ez [e-z-bõl? javítva.]

¹³⁹² Abrahámot, [a-á-bõl javítva az ékezet áthúzásával.]

¹³⁹³ fel szentelik, [Második l-d-bõl javítva.]

¹³⁹⁴ értõdik, [r-t-bõl javítva.]

¹³⁹⁵ azokat, [azokotból javítva.]

dolgokra akarja fordítani. ugyan ezen okokra valo nézve is szentelik meg az olvasokat. a köntösöket, a gyűrűket., az anyaszent egy ház ebben a Ceremoniában azon kéri az Istent, hogy áldását adgva mind azokra, kik ezeket viselik. vagy hordozzák.

K Nintsené abban valami babonaság. midőn az ilyen dolgoknak. természet felet valo hasznot vagy erőt tulajdonítanak? 5

F. A babonaság volna, ha valaki azt hinné hogy a teremtett állatok magoktól, természet felet valo hasznot vagy erőt adhatnak, [215b:] az Isteni hatalom nélkül, de az anyaszent egy ház azt nem hiszi. hogy ezeknek magoktól¹³⁹⁶ volna valami erejek, hanem csak egyedül az Isten mindenhatóságától. az anyaszent egy ház. abban nem kételkedik. hogy ereje nem volna. az olyan meg szenteltetett dolgoknak., a melyek a szentségek ki szolgáltatására valok, de a többinek. csak annyiban tulajdonit valamely erőtt. a mennyiben az Istennek tettik azoknak adni, hogy meg jutalmaztassa az olyanoknak hitét, kik tisztelettel. bánnak az olyan dolgokkal, amelyek meg¹³⁹⁷ vannak szenteltetve. az anyaszent egyház. imádságival. 15

K Vagyoné még más értelme ennek aszonak benedictio?

F. Igen is vagyon. mivel az anyaszent egy ház. meg szenteli mind azt. valami az emberek szükségire valo., a mi enni, és innya valo. a mezőt, a szöllőt, aházakat, a hajókót, a menyegzői ágyat,¹³⁹⁸ zászlokot. afegyvert., a köntöst, &c. mind ezeket. az embereknek. az Isten ditsőségére kell élni. pontific. et ritual.

K Azok az imádságok. amelyeket szentelésnek nevezik régieké?

F Már szent pál idejében szokásban voltanak. nézük mit¹³⁹⁹ mond ez iránt. *az Istennek minden teremtett állattya jó. és semmit meg nem kell vetni, amit háláadásal veszünk tőlle, mert meg szenteltetett az Istennek ígéje. [216a:] és a könyörgés által.* 1 tim. 4. 4. itt szent pál a husrol¹⁴⁰⁰ szól, azt akarván velünk meg értetni, hogy minden magában jó., mivel mind jó az, amit az Isten teremtett, és noha avétek legyen annak oka, hogy az ördög, és az emberek viszá élnek ateremtett állatokal. de az Isten ígéje. és könyörgések által meg szenteltetnek. 30

szokásban volt tehát. még szent pál. idejében., hogy az érzékenység nélkül valo teremtett állatokra. imádságokat mondgyanak, ezeket az imádságokat nevezük mi szentelésnek. a mindenkor is szokásban volt. mind a görög, mind a Deák anyaszent egy házban. a mint ki tettik, a leg régiebb rituáléból. 35

¹³⁹⁶ magoktól [t-n-ből javítva.]

¹³⁹⁷ meg <v> vannak szenteltetve. [Tollhiba.]

¹³⁹⁸ ágyat, [g-l-ből javítva.]

¹³⁹⁹ mit [t-v-ből? javítva.]

¹⁴⁰⁰ a<hurol>husrol [A törlés és javítás későbbi, világosabb tintával.]

3. Articulus.

A Ceremoniákrol. a melyekel áll az anyaszent egyház.
a szenteléskor.

K Miért vetnek. egy, keresztet., vagy többet is mind azokra. a miket meg akarnak szentelni?

F Azon jel által. azt akarják meg mutatni, hogy a vétektől fogvást. tsak a krisztus érdeme, és az ő kereszttyének. ereje által áldatnak meg⁵ az Istentől. ateremtett állatok.

Magyarázat.

Nem tsak egyedül az embereken. munkádotot akristus. [216b:] kereszttyének ereje, hanem még az érzékenység nélkül valo teremtet állatokon is., az embernek vétke. az egész természetet rendeletlenségben¹⁰ hozta vala. Az ördögök, és az őket követő emberek. viszá éltenek ateremtett állatokal. ugyan erről is mondgya szent pál. hogy a teremtett állatok a hejában valóság alá vettek akarattyok ellen, rom 8. 20. Azért, tsak egyedül. a krisztus érdeme, és az ő keresztének ereje által. szabadulhatnak meg ateremtet állatok abbol az *el nyomatásbol*.¹⁴⁰¹
¹⁵ mivel tsak egyedül. azon kegyelem által, amelyet a krisztus érdemlet halála által az embereknek, hogy ökk. Istenesen élhetnek ateremtet állatokal., a melyeken valo hatalma az ördögnek, ugyan azon kegyelem által köttetett meg. ugyan erre valo nézve is mondgya szent pál., hogy mindenek meg igazitattak. helyre hozattak, és meg ujittattak menyben,
²⁰ és afördön. akristus által. *instaurare omnia in Christo quae in Coelis, et quae in terra sunt.* ephes.1.10. ugyan¹⁴⁰² ezért is, mikor az Anyaszent egy haz valamely teremtet állatot meg akar aldaní exorcizallya¹⁴⁰³ mind azt, valamit meg akar szentelni, minek előtte meg szentellye. mert noha az ördögnek. ateremtett állatokon valo hatalma meg légyen köt-
²⁵ ve. de még is az elég nagy., az. Isten azt néki meg engedi.

K Miért füstölik meg temjénel mind azt. valamit meg akarnak szentelni?

F Az által az Istent azon kéri, hogy a mi imádságink [217a:] a

¹⁴⁰¹ az *állapotbol*. el nyomatásbol. [*el nyomatásbol*. – Beírás a nem törölt *állapotbol*. szó alá.]

¹⁴⁰² ugyan <ezen ókból> [A törlés elé beírt egy keresztet és kereszttel jelölve írta be a lap aljára:] ugyan ezért is, mikor az Anyaszent egy haz valamely teremtet állatot meg akar aldaní [az egyik *ugyan* fölösleges, de nem törölte.]

¹⁴⁰³ <exorcizációt tészén> exorcizallya [A javítást a törlés alá írta:] <az anyaszent egy ház.> mind azt, [*tt-on-ból* javítva.]

mellyekkel kérjük az ő áldását. a teremtetett állatokra. az ő széki eleiben fel mennyenek. valamint atemjén füsti.

K Miért hintenek szentelt vizet a személyekre,¹⁴⁰⁴ vagy más egyéb állapotokra. a miket meg akarnak szentelni?

F. Az Istent azon kérjük. hogy az ördög azoktól el távozzék. és hogy azok meg tisztittassanak a szent Léleknek ereje által, erről még bővebben fogunk szollani mikor a szentelt vizről szolunk¹⁴⁰⁵

K Miért kenik meg olajjal tsak nem mind azokat. amiket meg akarnak szentelni?

F Az Istent azon kérjük. hogy méltoztassék, azokra küldeni a szent Léleknek erejét. ugy hogy a szent Léleknek ereje által, meg nyerhessük azt., a mely végre azokat szentelik.

Magyarázat

Azt már egy néhány helyt meg mondtottuk. hogy a szent olajjal valo külső kenet. abelső képpen valo kenetett jelenti, ugy mint, a kegyelemnek, és a szent Lélek erejének kenetét. mivel a szent Léleknek kegyelmét, az Uj testámentum, sok helyyeken kenetnek nevezi, a mint hogy ez a szó kristus. fel kenetettettett téssen, a kristus maga mondgya Isaias proféta után. Az urnak lelke vagyon én rajtam. mivel hogy meg kent engemet. luk 4. 18. act. 4. 27. hebr. 1. 9.

4. Articulus

A szentelésekről. melyek tsak a püspököket illetik,¹⁴⁰⁶ és azokról. a melyek nem tsak őket illetik.

K A papok meg szentelhetiké mind azokat, a miket meg szoktak szentelni?¹⁴⁰⁷ [217b:]

F. Bizonyos állapotok vannak olyanok, a mellyek még az Apostoli hagyás szerént tsak a püspököket illetik,¹⁴⁰⁸ ugy mint az olaj szentelés, a templomok, és az oltárok szentelése. &c. olyan állapotok is vannak, a melyeknek meg szentelésere a püspök szabadságot adhat a papoknak., ugy mint az oltári öltözetek, a kápolnák. tziinteremek. keresztek, képek, harangok. zászlok szentelésekre, olyanok is vannak, a melyekre

¹⁴⁰⁴ személyekre, [Hosszú f betűje m-ből javítva.]

¹⁴⁰⁵ mikor a szentelt vizről szolunk [Később írta be.]

¹⁴⁰⁶ illitik, [Íráshiba a Mikesnél is szokásos *illetik* helyett, l. alább is.]

¹⁴⁰⁷ [A lap alján tollpróbászertű tollvonások és beírás: *seigneur fait que jevoit* – vö. alább az 1458. sz. jegyz. is.]

¹⁴⁰⁸ illeti, [Íráshiba *illetik* helyett.]

nem szükséges engedelmet kérni apüspöktől. úgy mint. a só, víz házak., hajok, tyuk tojás. és mind a valami ételnémü, a hamu, gyertyya, és az ágak szentelésekre,

K. Miért rendelte az anyaszent egy ház hogy némely szentelések tsak
5 egyedül apüspököket illessék, némelyek pedig az olyan papokat. akiknek arra szabadságot ad apüspök?

F Az anyaszent egy ház szándéka avolt, hogy meg akarta azzal tartani a püspökséghez tartozando tiszteletet, és a jó rend tartásnak kedviért, ne hogy valami viszsza élések történyenek.

10

Magyarázat

Elöbször azt mondám. hogy az anyaszent egy ház meg akarta azzal tartani a püspökséghez tartozando tiszteletet. hogy némely szentelések tsak öket illetik úgy mint az apát urokat a királyokot., a királynéket.

Azután. azt mondám. hogy némely szentelések az olyan papokat
15 illetik. a kiknek engedelmet ad arra a püspök. hogy a jó rend meg tartassék, és viszsza élések ne történ-[218a:]nyenek, a jó rend hoza magával, hogy meg ne engedgyék azt hogy olyan oltári ruhákat tegyenek a nép eleiben amellyek nem volnának tisztességesek. hogy olyan képeket, és kereszteteket tegyenek ki. a melyek illendök a jó renchez.,
20 hogy a kápolnákat, és atzinteremeket. tsak akor szentellyék meg, a midön abban arendben vannak. a melyben kell lenniük, hogy tsak olyan harangokat szentellyenek meg, a melyekre. semmi illetlen dolgok ne legyenek fel metzve, és a melyek illendök legyenek a helyhez. mind ezekről a püspököknek kell itéletet tenni, hogy pediglen. mindenek
25 láttára semmit olyat ki ne tegyenek. a mi nem a rend szerént volna. az anyaszent egy ház tehat az ilyen dolgoknak meg szentelését. a püspököknek tartotta meg, akik is adhatnak engedelmet ezeknek meg szentelésekre valamely buzgó, tudos és értelmes papoknak

5 Articulus.

A szent olajak meg szenteléséről. nagy tsötörtökön.

K Nagy tsötörtökön. mitsoda olajat szentel meg apüspök.?

30 F. 1. Az olajat. amelyel meg kenik a betegeket. 2 akerszteléshez valo olajat., 3. A bérnálásához valo olajat. a melyet szent Chrysmának nevezik.,

K Régi szokásé szent olajakot szentelni?

F Ezt a szokást. az apostoli tráditioból vettük., ugyan azt is onnét
35 tudgyuk., hogy azoknak meg szentelése tsak a püspökökő-[218b:]ket illeti,

E ki tettzik. 1. az leg régieb., görög, és deak pontificálékból. 2. az¹⁴⁰⁹ egész világon lévő anyaszent egy háznak szokásiból. luthérus, és Calvinus előtt, nem lehetne mondani olyan anyaszent egy házat mely ezt nem követte volna. 3. A szent Atyákból, és a leg régiebb Conciliumokból. st. Cypr. epist. 69. ad janua. st basil. libr. de spiritu sancto. Cap. 5
27. st aug. libr 5. de bapt. Contr. donatis. Cap. 20. Conc. 2. Carthag. Can. 2.

K A romai pontificale azt hadgya, hogy midőn a püspök az olajakot szenteli. tizen két pap legyen mellette oltári öltözetekben. azon kívül hétt diaconus, és hétt subdiaconus, szolgállyanak neki a mise alatt, 10
mitsoda oka lehet ennek a Ceremoniának.?

F E még a régi szokásától maradt az anyaszent egy háznak. a mely szerént, az Isteni szolgálattal, a püspök mellet sok egy házi renden lévőeknek kellett lenni., és a papok. kik mellette voltak. véle együt mondták a misét. 15

Magyarázat

Hogy meg lehesen jól érteni ezt a fejeletet, azt¹⁴¹⁰ meg kell tudni, hogy régenten. mikor¹⁴¹¹ apüspök misét mondot, a jelen lévő papok mindnyájan mondták véle együt, és mindnyájan az oltár körül voltak fel öltözve, ezt még követik a görög anyaszent egy házban; a 20
deák¹⁴¹² [219a:] anyaszent egy házban is. ezt láttyuk követni. a midőn, papokat és püspököket¹⁴¹³ szentelnek., a diaconusok., a sub diaconusok. és az aláb valo renden lévőek.¹⁴¹⁴ a mise alat szolgáltnak, kiki a maga rendéhez illendő köntösökben., a mint¹⁴¹⁵ már azt meg mondotuk. a Mise alat szentelték apapokat., püspököket a fő Cérémoniák. 25
és szentelések. mind azon idő alat voltak. a szent olajak szentelése. mostanában is amise alat vagyon, valamint hogy a mizekor ajelen lévő papok együt miveltek mindent apüspökel, ugy a szentelésekben is együt miveltek mindent véle. azt láttyuk, szent pálnál, hogy a kiket az apostolok. rendeltek, azokra apapok reá tették kezeket. 1 tim. 4. 14. emostanában is így vagyon, az ordinatiokor. a jelen lévő papok, mindnyájan az új papra tészik kezeket, és a Ceremoniában. amelyet itt magyarázunk, mindnyájan az olajakra funak három szor; és azokat¹⁴¹⁶ köszön-

¹⁴⁰⁹ az <vila> egész világon lévő

¹⁴¹⁰ azt [Beszúrás.] <a> meg kell <m> tudni,

¹⁴¹¹ mikor [k-d-ből javítva.]

¹⁴¹² [A lap alján fölfelé haladó írással írt számok: 32^A]
11

¹⁴¹³ püspököket [Első k-p-ből javítva.]

¹⁴¹⁴ lévőek. [ö-e-ből javítva.]

¹⁴¹⁵ a mint [t-d-ből javítva.]

¹⁴¹⁶ és azokat [az-es-ből javítva.]

tik valamint a püspök tselekeszik., ök őt úgy tselekesznek, mondgya apontificale romanum. mint a püspöknek Cooperatori, A papoknak apüspökel valo ez az egyeségek, jelenti az új törvény béli papságnak egyes voltát¹⁴¹⁷ A diáconusok, és a subdiaconusok. őt jelen vannak.
5 mint akik az oltárnál szolgálók. ezek heten vannak, mivel az apostolok tsak hétt diáconusokot választának, erre valo nézve, sok fő régi anyaszent egy házakban., tsak hét diáconusok valának. régenten így volt romában is, ahol eleinte mindgyárt¹⁴¹⁸ [219b:] tsak hétt tituláris Cardinalis diáconusok valának. A papok pedig ezen Ceremonia alatt, tizen
10 ketten valának, hogy inkább jelenthessék., a tizenkét apostolnak számát, a kiknek osztogatá az ur, avatsoráját., a melynek is rendelésit. ugyan azon a napon szenteli az anyaszent egy ház.

K Régi Ceremoniáké azok. a melyek élnek, a midőn az olajakot szentelik,?

15 F. Igen régi, mivel a leg régieb deák, vagy görög könyvekben, meg láthatni. kezdetét noha annak nem tudgyuk, de azt tudgyuk hogy több ezer esztendőnél. hogy eza Céremónia szokásban vagon, sacramen. s. grego. ordo. rom.

K A püspök. és a mellette valo papok., miért funak háromszor a
20 szent olajakra, a melyeket meg akarnak szentelni.?

F Azon Ceremonia által. az Istent azon kéri. hogy küldgye a szent lélek erejét. az olajakra, mivel midőn. a kristus az apostoloknak adá aszent lelket, reájok fűt, mondván, vegyétek a szent lelket. joan. 20.22.

K A szent olajak meg szentelése. után, miért mégyen elsőben apüs-
25 pök, azután apapok köszönteni a szent olajakot. mondván. háromszor., *Ave sanctum Chryisma. Ave sanctum oleum. üdvez légy szent Chryisma, üdvez légy szent olaj.?* nem bálványozásé e?

F. 1. Ez a Céremónia már szokásban volt a hatodik saeculumban, a mely időben a bálványozásnak el ron[220a:]tásán igyekeztek, távul
30 voltak tehát attól, hogy az anyaszent egy ház Ceremoniáiban valamely bálványozást hozzanak bé, 2. Ez a köszöntés nem imádás, mivel szokás a képeket köszönteni, a szent könyveket, a reliquiákat. a királyok képeit, ágyait. de nem imádgják, 3. Az a köszöntés, nem a szent olajakot tekénti, hanem a kristust, és a szent lelket.

¹⁴¹⁷ A papoknak apüspökel valo ez az egyeségek, jelenti az új törvény béli papságnak egyes voltát [Kereszttel jelölt későbbi beírás a lap alján, világosabb tintával.]

¹⁴¹⁸ [A lap alján két tollpróbászertű tollvonás.]

6 Articulus

A harangok szenteléséről.

K Régi szokása¹⁴¹⁹ az anyaszent egy házban. meg szentelni a harangokat?

F Mint hogy nem mindenkor éltenek aharangokkal. anép esze gyűjtésére., azért a harangok meg szentelése sem lehet leg régieb szokás, baronius azt tarttya. hogy 13 János pápa hozta volna bé ezt a szokást, 968 ban. de abizonys. hogy aharangokat meg szentelték, a hetedik saeculumban. Cardin. Bona. liturg. libr. 1. Cap 20. 5

K Melyek azok a Ceremoniák a melyekkel meg szentelik aharangokat?

F Az anyaszent egy ház. egy néhányat rendelt. amelyek igen szépek. 10
1. A püspök, vagy apap, a kinek. arra szabadság adatot., egy néhány féle soltárokat énekelvén, az Istennek irgalmaságát kéri, azután meg szenteli a vizet és a sót, a¹⁴²⁰ [220b:] melyeket esze elegyitti, és a szentelt vizel. meg mossa mind belől, mind kívül a harangot.

2. A harangot meg keni hétszer., a keresztelő olajal. kívül, és négy 15
szer belől. a szent Chrysmával, és valahányszor meg keni. mind anyiszor mondgya. Uram szenteltessék meg ez a harang. az Atyanak. Fiunak, és a szent Léleknek nevében, és ezen szentnek tisztességére. meg nevezvén a szentet, hogy meg lehessen különböztetni a harangot, egyik amásikától. a szent nevéről. 20

3. A püspök meg szentelvén a harangot., temjént szentel meg, melyet a füstölőben tévén, a füstölőt a harang alá teszi, azt már ennek. a résznek. a harmadik articulusában. meg mondottuk hogy mi vegre füstölik meg. mind azt, a mit meg szentelnek.

4. Végüre az Évangéliumot énekelik. szent. luk. 10. a melyben. meg 25
vayon írva, hogy Maria. akristus lábainál ülven, halgattya vala az Isten szavait. ez által azt akarják meg mutatni., hogy arra rendeltetett aharang, hogy a népet esze gyűjtse, az Isten beszédinek halgatására., Cardin Bona in liturg. libr.1. Cap 22.

Lehet ezeket a Cérémoniákat lelki képen¹⁴²¹ az anyaszent egy ház 30
pásztorira. szabni. eképen.

1. A harangok magossan fent vannak függesztve. hasonló képpen kell lenni hogy ugy mondgyam, apász[221a:]toroknak is, az égg, és a föld közöt, szivek indulattya által, a terra suspensi mondgya szent

¹⁴¹⁹ Régi szokása [Az e-t nyilván ékezetthiány magyarázza a Mikes-nél szokásos kérdő -é helyett.]

¹⁴²⁰ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások.]

¹⁴²¹ lelki képen <magyarázni, és azokat..> az anyaszent egy ház

agoston serm. 2. supr. ps. 18. n 3. az írás őket az Izrael. őrizőjinek nevezi. a kiknek. mindenkor a hegyeken kell lenni, az az, hogy el kell vonni magokat avilagtol. és lélekben. a menyekben kell lenniük. ézékiel. 3. 17. Isai. 40. 9.

5 2. Az ő szavok mesze el hallatik, valamint az apostolokrol. mondgya szent pál. hogy az ő szavok, az egész földre el terjedet. rom 10. 18.

3. A hiveknek tudokra adgyák köteleségeket, és őket atemplomban gyűjtik, azt mindenek tudgyák., hogy eköteleségek¹⁴²² a pásztoroknak is. 1 Cor. 9. 16.

10 4. szélvészeket el távoztatták, a pásztoroknak is el kell távoztatni a hivekről a léli szélvészt. oktatásokal., és imádságokkal, önékik, olyanoknak kell lenni, mint aréz falaknak, mondgyák a proféták, hogy az ur haragjának ellene állyanak. jérem. 15. 20. Ézék. 13. 5.

Ez így lévén, nézük meg lelki magyarázattát.,¹⁴²³ külön külön. a 15 fellyeb leirt Cérémoniáknak.

A harangot egészen meg mosák mind kívül, mind belől.¹⁴²⁴ a soltárok éneklése után, a melyekben az Isten irgalmaságát kérik, ezel azt akarják, hogy minek előtte. az anyaszent¹⁴²⁵ egy háznak pásztori méltóságára fel emeltessék valaki, szükséges hogy a meg mosat-¹⁴²⁶[221b:]tassek egészen büneiből, és meg tisztittassék. a szent léleknek ereje által, mind ezek, az Isten irgalmaságából, lehetnek meg.

2. A harangot meg kenik a Catechumenusok olajával. hét szer, a mely jelentheti a szent lélek hét ajándékát, mellyeket jelenti a szent olaj. a mely ajándékokot szükséges hogy a pásztorok vették legyen hogy 25 azokat osztogathassák másoknak is. azután aharangot meg kenik¹⁴²⁷ belől. négy szer a szent Chrysmával., azt arra érthettyük, hogy a pásztoroknak szükséges tellyeseknek lenni az Isten lelkével, hogy az ő szavoknak ereje, hasonló. hasznot mivellyen¹⁴²⁸ lelki képen, mint a melyet mivel. a harang szó. testi képen. A négy szeri kenet jelentheti a felebaráti szeretetet, a melyel kel vigyázni a pásztoroknak az egész földön lévő anyaszent egy háznak hasznaira. minden tehetségektől, azon kell nékik lenni, hogy el távoztathassák. a lelki szélvészeket.

3. A harang alá. akenet után. a¹⁴²⁹ füstölőt teszik. ez a Ceremonia

¹⁴²² eköteleségek [g-k-ból javítva.]

¹⁴²³ magyarázattát., [Második a-á-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

¹⁴²⁴ mind belől. [Beszúrás.]

¹⁴²⁵ anyaszent [nt - javítva.]

¹⁴²⁶ [A lap alján tollpróbászterü tollvonások.]

¹⁴²⁷ meg kenik <ne> belől. négy szer

¹⁴²⁸ mivellyen [en - utólagos beírás a szóközbe.]

¹⁴²⁹ a [Beszúrás a szóközbe.]

nagy igazságot ad elménkre, úgy mint hogy a mely pásztorok meg kenettek. a szent kenettel, azoknak, szivekben kell hordozni a hívek szükségét, és imádságit. bé mutatván azokat az Istennek, mivel öök erre rendelkeztek, öök a hadak Istenének angyali, mondgya malakiás proféta. Cap. 2. 7. az Angyaloknak pedig az egyik hivatalyok a, hogy bé mutassák az Isten széke eleiben ahívek könyörgésit. tob 12. 12. apoc. 8. 4. [222a:] ahívek imádságit pedig jelentik a jó illatu füstölök. ps. 111. 2. apoc. 5. 8.

4. A Ceremonia végezetin. az Évangéliumot énekelik, amely azt mondgya, hogy mária akristus lábainál halgattya vala az Isten igéjét, ebből azt tanulhattjuk, hogy aleg főveb hivatalyly a atöbi között, egy pásztornak a, hogy esze gyűjtse a népet atemplomban; az Isten igéjének halgatására,

K A harang szentelésnek Cérémoniáját, lehető keresztelésnek nevezni?

F Nem. mivel tsak az embereket keresztelik meg, a mi pedig okot adot arra. hogy a község úgy nevezze,¹⁴³⁰ nem egyéb. hanem hogy, nagy hasonlatosság vagyon. a kereszttség és a harang szentelése között. mivel aharangot meg mossák, szent olajakkal meg kenik. és valamely szentnek nevit adgyák rea. de nem tsak a harangokat. hanem a templomokat, az¹⁴³¹ oltárokat is meg öntözik szentelt vizek, és meg kenik a szent olajakkal. és valamely szent nevét viselik, mind azon által, a meg szentelések Ceremoniáját., nem nevezik kereszttségnek.

K kit illet aharangozás.?

F Régenten. tsak apapok harangoztak, szent Benedek regulája szerint. Cap 47. az Abbásnak kell harangozni. vagy valamely más személynek. abarátok közül. mostanában a [222b:] harangozást. igen tsekély dolognak tarttyák, noha az anyaszent egyház szándéka a, hogy valamely Clericus harangozon¹⁴³² leg aláb az olyan harangokat. amelyek nem igen nagyok.

7. Articulus

A Templom és az oltár szentelésének Ceremoniáirol.

K Miben áll atemplom szentelésének Ceremoniája?

F. Ez a Ceremonia legg hoszab, és legg szebb, atöbbit között, eszerént is megyen végben

¹⁴³⁰ úgy nevezze, <m> nem egyéb.

¹⁴³¹ az [Beszúrás.]

¹⁴³² harangozon [A szóban két tintafolt van, mely a következő oldalról itatódott át.]

A püspöknek,¹⁴³³ a ki atemplomot fogja meg szentelni, és a hiveknek akikért szentelik, annak előtte való napon böjtölni kell,

A Mely reliquiákat azoltár alá fognak tenni, azokat annak előtte való nap. apüspök bizonyos edényben tévén, sok bizonyságok előtt az edényt bé zárja, aréliquiákat pedig azután. sátor alá teszik, egész éttzaka ót marad a templom mellet, a melyet meg akarnak szentelni., ót soltárokat énekelnek, ugyan ót is mondgyák el. amatutinumot. és alaudest.

A templom falaira kétt felöl az oltartol fogvást. a kapuig tizen két keresztes irnak, mindenik felöl hatot, és a keresztek alá egy gyerttya tartot tesznek., ahová gyerttyákat tehessenek

A templom meg szentelésének pedig napján., igen jó reggel¹⁴³⁴ [223a:] apüspök. atemplomban megyen, és rendelést tévén, mind azokról, a mi¹⁴³⁵ a cérémoniahoz kívántatnak, akeresztek alatt lévő gyerttyákat meg gyujtattya, és atemplomból ki megyen. mind azokkal kik véle vannak. és tsak egy diáconus marad atemplomban. aki belöl bé zárja atemplom ajtaját.

A püspök azutan a Clericusokal. és anépel. azon helyre mégyen ahol areliquiák vannak., ót a hét penitentziális soltárokat el mondgya. és az alat az oltári köntösökben fel öltözik

A soltároknak vége lévén. apüspök. aClericusokal. és az egész népel, a templom kapujához megyen., ót a szent lelket segítségül híván, mindenek le térdepelnek., és a szentek litaniáit el mondgyák.

A litániák után. a¹⁴³⁶ püspök vizet szentel., elsőben magára hinti¹⁴³⁷ a Clericusokra. és anépre., azután. körös körül a templom falaira, és a tzinteremre., a meg lévén atemplom kapuja eleiben viszá megyen., és ótt imádságokat mond ell. a melyekben az Istent kéri, hogy gondviselése alá vegye atemplomot, agonosz léleknek abban való lakását meg ne engedgye., hanem hogy abban. a szent lélek által, tisztán. és szabadosan imádtassék, és szolgáltassék.,

Az imádság után. apüspök apáltzájával¹⁴³⁸ meg üti a kaput., mondván ezeket a szokat a 23 soltarbol. *Attolite portas principes vestras, et elevamini portae Aeternales, et introibit Rex gloriae, Nyissátok meg ati fő kapuitokat, az örökké való fő kapuk nyilnyan meg, és hadd mennyen* 35 *bé a ditső*-¹⁴³⁹[223b:]*ségnek királya.* A diaconus a templomban lévén,

¹⁴³³ A püspök^k [A második *k*-t és a rövidítésjelet utólag írta be.]

¹⁴³⁴ [A lap alján örszó: *a püspök*]

¹⁴³⁵ <a mi> a mi [Tollhiba miatt kellett újra leírni.]

¹⁴³⁶ a <pap> püspök [A javítást a törlés fölé írta.]

¹⁴³⁷ hint*.i* [hint*.*-ből javítva, *i* hozzáírásával.]

¹⁴³⁸ apáltzájával <a> meg üti a kaput.,

¹⁴³⁹ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások.]

feleli ugyan azon soltárból, *Quis est iste Rex gloriae?* kitsoda az a Ditsőségnek királya? a püspök arra mondgya. *Dominus fortis, et potens. Dominus potens in praelio.*, az erőss, és hatalmas Ur, a hartzon valo hatalmas Ur. A diaconus a templom ajtaját meg nem nyitván., azután apüspök másodsor szentelt vizet hint környül a templom falaira. és a tziinteremre, azután viszá tér a templom kapujához, és az Istent kéri hogy edgyeségben, és békességben tarttsa meg mind azokat kik ugyan egy pásztor alat fognak azon templomban esze gyülni. az imádság után másodsor is meg üti apáltzájával¹⁴⁴⁰ a kaput. és mondgya. valamint előbször. Attolite portas. &c. adiaconus. hasonlo feleleteket 10 ád, de akaput meg nem nyitgya.

A püspök harmadsor is a templom falaira szentelt vizet hint körös körül. és atemplom kapuja eleiben viszá térvén, az Istent azon kéri. hogy agonosz lélek. a templomból ki mennyen, és hogy a békeségnek Angyala menyen bé véle együt a templomba, azután harmadiksor meg üti¹⁴⁴¹ páltzájával a kaput, mondván, *Attolite portás.* &c. a Diaconus ujjolag kéri. *Quis est iste Rex gloriae*, erre apüspök feleli az egész Clericusokkal. *Dominus virtutum ipse est Rex gloriae.*, *aperi, aperi, aperi*, a Püspök apaltzájának¹⁴⁴² avégivel keresztet tsinál a kapunak küszöbjére, mondván, a keresztnek jele előtt, a gonosz lelkek. el tűnyenek, A kapu meg nyilik, és a püspök a Cléricusokal bé megyen. a nép pedig mind kün ma[224a:]rad, apüspök. bé menyén mondgya. *békeség ennek aháznak.* az egész Clericusok ugyan azt kéri az Istentől. azután a püspök le térdepel atemplom közepiben., és a veni Creátort ének szoval el kezdi, az alat még a Clericusok a hymnust énekelik, hamvat 25 hintenek a pádimentumra. egyik végitől a másikáig atemplomnak., kereszt formára, amelyet szent andrás kereszttyének nevezik. ide aláb meg mondgyuk miért hintik a hamvat.

A hymnus után. a szentek litaniáit el mondgyák, a mellyeknek avégin, apüspök azon kéri az Istent, hogy méltoztassék. azon helyben 30 lakni, küldgye szent Angyalit annak őrizésére, áldgya, és szentellye meg azt a templomot és az oltárt, a mellyeket, az ő szent nevének ditséretire szentelik meg, a szentnek neve alat.

Az imádság után. a Benedictust, kezdik énekelni, hálakot adván. az Istennek. Zakariásal együt. akristus meg testesüléseért., ezen ének alat 35 pedig. apüspök a páltzájának végivel. le írja a hamuból tsinált lineára. az egész görög alphabethumot., a második¹⁴⁴³ linéára a Deak alpha-

¹⁴⁴⁰ apáltzájával [v-l-ből javítva.]

¹⁴⁴¹ meg uti [Ékezethiba.]

¹⁴⁴² apaltzájának [nak-val-ből javítva.]

¹⁴⁴³ második [Hosszú f betűje t-ből javítva.]

bethumot, úgy hogy ez a¹⁴⁴⁴ két féle alphabethum, szent andrás kereszttyinek formájára esik. mindenik. alphabéthumnak pedig az első betűje. a templomnak. az egyik szegeletén kezdődik, és az utolsó betű. pedig a más szegeletin végeződik. A püspök ezután. az oltárhoz mégyen, a¹⁴⁴⁵ [224b:] melyet meg fog szentelni. és ezeket a verseket mondgya háromszor a 69 sóltárból. *Deus in adiutorium meum intende, a Clericusok is felelik háromszor. Domine adjuvandum me festina.*

Azután a püspök. vizet, sót, hamvat, és bort szentel. és ezeket esze elegyíti.

- ¹⁰ A püspök ezután. az oltár szenteléséhez fogg., azért, az oltár előtt. el kezdi énekelni a 42 sóltárt, *judica me Deus*, és amég énekelik., az alat,¹⁴⁴⁶ az ide fellyeb említett szentelt vízben mártván. hüvelykét, őt keresztet tsinál az oltár táblájára, egyet a közepire, és negyet, a négy szegeletire, és valahány keresztet tsinál, mind anyiszor mondgya ezen ¹⁵ imádságot. *szenteltessek¹⁴⁴⁷ meg ez az oltár, a minden ható Istennek tiszteletére,¹⁴⁴⁸ a Boldogságos szüz, és a szentek tisztességire,¹⁴⁴⁹ és ilyen szentnek. N. N. emlékezetire. Atyának, Fiúnak, és szent Lélek Istennek nevében,*

A püspök ezután hétszer meg kerülván az oltárt. mindenkor szentelt ²⁰ vizet hint reája. és az alat. az 50 sóltárt énekelik. Miserere. atemplomot is belől háromszor meg kerülüli. szentelt vizet hintván a falaira. és apadimentumára, és az alat. a 121. 67. és 90 soltárokat enekelik.¹⁴⁵⁰

A püspök ezután. három féle imádságot mond ell, a mellyekben az Istennek kegyelmét, és irtalmóságát kéri, mind azokra., a kik abban ²⁵ atemplomban mennek. könyörögni.

Ennek vége lévén. apüspök szentelt vizet tölt a mész köziben. és abban fővenyet; ezeket jól esze elegyítván. meg szenteli, emire¹⁴⁵¹ való léssen. meg láttyuk ide aláb. [225a:]

A püspök. ezután. processioval mégyen a Clericusokkal azon helyre,

¹⁴⁴⁴ ez a [a-e-ből javítva.]

¹⁴⁴⁵ [A lap alján tollpróbaszerű betűk: s m] [224b:] melyet [t-l-ből javítva.]

¹⁴⁴⁶ az alat, [z – megkezdett l-ből javítva.]

¹⁴⁴⁷ szenteltessek [k-g-ből javítva.]

¹⁴⁴⁸ tisztelétére, [tiszteségére.-ből javítva; l-ss-ből, szóvégi t-g-ből javítva. Az első é ékezetét nem törölte.]

¹⁴⁴⁹ tisztességire. [tiszteletire.-ből javítva; s-l-ből, g-t-ből javítva.] és <k> ilyen

¹⁴⁵⁰ enekelik. <azu> [Törlés a sor végén: új bekezdésben:] A püspök ezután. [e-a-ből javítva.]

¹⁴⁵¹ emire való [i-r-ből javítva.]

ahol a reliquiák vannak. hogy azokat atemplomban vigye. mind oda menet. soltárokat énekelnek, mind viszá jövet,

Midön pedig aprocessio atemplom kapujához érkezik, a Chorus ót marad, hanem a püspök apapokal. kik avállokon viszik aréliquiákat, és anépel, kívül atemplomot meg kerüli. és a¹⁴⁵² processio alat. anép a kyrie eleisont énekei.,¹⁴⁵³ kérvén az Isten irgalmaságát.

A püspök a templom kapuja eleiben érkeztvén, ótt a népnek, atemplom szenteléséről, az egyházi jóságok meg tartásának kötelességiről. és a tized meg fizetéséről valo oktatást adván. el olvastattya. a Conciliu-moknak, erről valo decretumit.

Ennek vége lévén, apüspök. imádságot mond ell, amelyben keri az Istent. hogy méltoztassék kegyelme által. abban aházban bé menni, azután a szent Chrysmával¹⁴⁵⁴ meg keni atemplom kapuját, mondván, *Atyának, Fiunak, és szent lélek Istennek nevében kapu meg áldassál, és meg szenteltesél, és légy ami urunk Istenünknek gondviselése alat., kapu légy uttya az üdvességnek, és abékességnek., kapu legy békeséges kapu, a mi urunk Jesus kristus által aki magát kapunak nevezte. lenni, a ki áll, és uralkodik az Atyával. és a szent Lélekel.*

Azután mindnyájan bé mennek processioval., és körül jár¹⁴⁵⁵. [225b:]ják atemplomot, aréliquiákkal. a meg lévén. a reliquiákat le teszik az oltár mellé, és a 149. és a 150 soltárokat énekelik, azután. apüspök imádságot mond ell, a melyben kéri. az Istent, hogy annak a helynek szentelése örökös légyen., azután. meg szenteli a szent olajjal a helyet ahová teszik a reliquiákat az oltár alat., mondván ezeket a szokot. mikor meg keni, *hogy eza koporso meg szenteltesék. az Atyának. Fiunak, és szent Léleknek nevében.*

Azután. a követ is amelyel bé zárják a koporsot, meg keni, mondván, *hogy eza kö meg szenteltesék. Atyának, Fiunak. és szent Léleknek nevében.*

Ennek kövel, bé zárja azután akoporsot, és körül a meg szentelt mélszöböl teszen. a kö mives atöbbit elvégezi, azután ismét meg keni a szent Chrysmával. azon követ. mondván, *hogy ez az oltár. bé zárattassék. és meg szenteltesék Atyának, Fiunak, és szent léleknek nevében.*

Azután mindenüt meg füstöli az oltárt, és azon kéri az Istent, hogy aző imádsági az ő széke eleiben fel hassanak, valamint a kedves illatu füst: és hogy irgalmaságál légyen mind azokhoz, kik áldozatot ajánla-

¹⁴⁵² a [Beszúrás.]

¹⁴⁵³ [Sor végén:] éneke [új sor elején:] keli.,

¹⁴⁵⁴ Chrysmával </> meg keni [A törlés valószínűleg a k kezdővonal.]

¹⁴⁵⁵ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások és kissé feljebb, az utolsó sor fölött betűk vannak: r r re]

nak, vagy akik részesülnek abban az áldozatban, azon az oltáron, azután, apüspök a füstölővel. ött keresztet tsinál. az oltáron, egyet a középeré, és négyet anégy szegeletére.

Azután a füstölőt, egy papnak kezében adgya. a ki is szüntelen körül járván az oltárt. füstöli. mind addig [226a:] valamég az oltár szentelése Cérémoniáinak vége nem léssen. a Chorus a 83 soltárt énekel, és az alat. apüspök. az oltáron lévő kö táblára irot ött keresztet. meg keni a Catechumenusok olajjával, mondván. mindenik kenet után. *hogy eza kö meg szenteltessék. az Atyának. Fiunak, és szent léleknek nevében, az Istennek tiszteletére, a Boldogságos szüz. és a szentek tiszteletekre. és illyen szentnek. N. N. emlékezetire.*

Az imádságok után¹⁴⁵⁶ a 91 soltart énekelik, a püspök ismét meg keni, és meg füstöli az oltárt, azután a 44 soltárt énekelik. az alat apüspök. ujontában meg keni öttször. a szent Chrysmával ugyan azon helyeket az oltáron, meg füstöli. és az imádságokat el mondgya. azután a 45 soltárt énekelik., az alat apüspök, a Catechumenusok olajából, és a szent Chrysmából. az oltarra tölt. és esze elegyitvén, azal meg keni egészen az oltár tábláját., a 86 soltárt énekelik, a mely után. apüspök arra inti a népet. hogy az Istent kérje, hogy áldgya és szentelje meg azt az oltárt. amelyet meg kenték a szent olajal. és hogy tekintse kedvesen mind azokat az ajándékokot, a melyeket. azon ajánlanak, azután. a 147. soltárt énekelik, és holmi verseket a szent írásból, a melyekből meg láthatni hogy ezeknek a Ceremoniaknak a leg főveb részei titkosok. [226b:]

25 Az alat,¹⁴⁵⁷ apüspök. a templom falaira irot 12 keresztet meg keni a szent Chrysmával, mondván. mindenik kenet után *hogy ez a templom meg szenteltessék. Atyának, Fiunak, és szent Léleknek nevében, az Istennek tiszteletére, a Boldogságos. szüz, és a szentek tisztességekre, ezen szentnek. N.N. neve alat. és emlékezetire.* mindenik keresztet meg füstöli
30 három szor. akenet után.

A püspök azután. az oltár mellé megyen. és azt meg füstöli, az imádságot el végezvén, huszon ött darabotska temjént meg szentel. és azokat kereszt formára. a kö táblán lévő ött keresztetre rakja, és mindenik keresztre, egy kis gyertyyát téssen, ugy hogy a gyertyával.
35 együt atemjén el égjen, és az alat. az imádságokat el mondgya.

A püspök azután egy néhány féle imádságokat mond el, a melyekben az Istennek áldását kéri az oltárra, azt el végezvén, az oltárhoz valo fejr ruhákat, edényeket, öltözeteket meg szenteli, és ezt a Ceremoniát

¹⁴⁵⁶ Az imádságok után <apüspök.> a 91 soltárt énekelik, a püs [Sorvégi elválasztás után új sor elején nem folytatta.]

¹⁴⁵⁷ Az <után> alat, [alat, <után> fölé írva.]

a szent mise mondásal végezi el., a melyet maga mondgya el, vagy pedig maga előtt mondatya másal. hogy ha fáradságát érzi.

K Régi szokásé atemplomokat meg szentelni?

F Annak kezdetit nem tudgyuk, hanem anegyedik saeculumban láttyuk, hogy már szokásban volt., az óltától fogvást abizonyos hogy mindenüt követték, tehát aszent ágoston tanítása szerént. való, hogy ezt a szokást az apostoloktól vettük. libr 4. de baptis. Cap. 24. s. Athanas. in apolog.¹⁴⁵⁸ [227a:] ad Impera, Constantium. Euseb. lib 10. de histo. Eccles. cap. 3. s. ambr. epist. 4. 5. 60. ad felicem.¹⁴⁵⁹

K Hát az oltárokat meg szentelni régi szokásé.? 10

F Ezt is az apostoloktól vettük. kezdetit annak nem tudgyuk, hanem hogy a negyedik saeculumban, már mindenüt szokásban volt. s. ambr. epist 22. ad soror st. hier. Contr:vigilantium. st aug. libr 20. Contr. faustum. Cap 21.

8. Articulus.

A Templom. és az oltar szentelésekor valo legg fővebb Cérémoniáknak magyarazattya

K Az Anyaszent egy ház, miért rendelt annyi imádságokat és Cere-¹⁵ moniákat a templom szentelésére?

F. Azért hogy meg mutassa. mennyi sok fáradságokban., és szenvedésekben tölt a kristusnak alelki épületnek. fel állítása., a melynek ő a fő áts mestere. fundamentum béli köve, és annak meg szentelője.

Magyarázat

Az épület, a melyet apüspök meg szenteli, alelki épületet jelenti és²⁰ képzeli, amint már ezt meg mondtuk másut., *Mi vagyunk mondgya. szent Pál. az a lelki épület, kik a¹⁴⁶⁰ proféták, és az apostolok fundamentomokra építettünk, melynek belső szegelet köve a kristus, kiben az egész alkotmány.¹⁴⁶¹ szép rendel rakataván, nevedik¹⁴⁶² hogy légyen az²⁵ urnak szent temploma. ephes. 2. 19.*

Erre a mondására valo nézve¹⁴⁶³ szent pálnak. [227b:] rendelte tehát

¹⁴⁵⁸ [A lap alján beírások: *feig eclerez mes yceux* – vö. előbb az 1407. és alább az 1473. sz. jegyz. is.]

¹⁴⁵⁹ felicem. [folicomból javítva.]

¹⁴⁶⁰ a <z a> proféták, [ro-osból javítva.] és az apostolok

¹⁴⁶¹ alkotmány. [t-r-ből javítva.]

¹⁴⁶² nevedik [nevekikből javítva.]

¹⁴⁶³ mondására valo nézve <rendelte> szent pálnak. [A lap alján tollpróbászertü tollvonások és beírások: *A Mom Az Any M seigneur A harom*]

az anyaszent egyház. hogy a köből valo templomok meg szentelések Cérémoniai. mind titkosok legyenek, és hogy képzellyék. a lelki templomnak meg szentelését.

5 Azt mondám hogy a templom szentelésének Ceremoniái tsak nem mind titkosok., mivel vannak olyanok. a melyeknek betű szerént valo értelmek vagon, valamint eki tettzik az imádságokból., azért röviden azokat a Ceremoniákat teszem fel. a melyeknek lelki értelmet adhatni.

K Miért kell apüspöknek, és anépnek. böjtölni, a Ceremonia előtt
10 valo napon.?

F Az Anyaszent egy ház böjtöl készül minden féle nagy munkáihoz, azt is meg akarja velünk értetni, hogy szenvedésel kell ahoz anagy örömhöz jutni. amely amenyei lelki épületben léssen,

K A mely réliquiakot az oltár. alá akarják tenni., miért tészik azokat
15 annak elötte valo nap sátor alá. a templom mellé?¹⁴⁶⁴

F Azért hogy könnyebben vihessék azokat atemplomba. a meg szentelése után., ezel, azt is akarják velünk meg értetni, hogy ugy kell efordön élni, mind idegeneknek.,

K Mít téssen atizen két kereszt, a melyeket afalokra irtanak, és a
20 gyertyák, amelyeket alájok¹⁴⁶⁵ téznek.?

F Azok jelentik az apostolokat, kik ell terjesztették az egész¹⁴⁶⁶ világra az Évangéliumnak világóságát. és a keresztnek tudományát.¹⁴⁶⁷

K Miért gyujtyák meg atizenkét gyertyákat, minek elötte a Céré-
25 moniákat el¹⁴⁶⁸ kezdgyék? [228a:]

F Az által, azt akarják velünk meg értetni, hogy a mennyei templom azután állitatot fel, minek utánna. az apostolok. evilágra el terjedvén, az Évangéliumnak világóságát el hintették volna.

K A püspök miért hint szentelt vizet a templom falaira. három szor?

30 F Hogy azoktol agonosz lelket el távoztassa.

K A püspök miért zörget háromszor a kapun, minek elötte bé menne atemplomba, és miért nem nyittyák meg néki mindgyárt akaput?

F Hogy meg lássuk mitsoda sok fáradtság után ment bé akristus az ö ditsőségében. és mint egy erőszakal., és hogy sok zörgés után lehet
35 bé menni a menyei templomban.

K Mít jelent atemplomban valo menetele apüspöknek?

¹⁴⁶⁴ [Utána későbbi beírás: *héja vagon*]

¹⁴⁶⁵ alájok<n> téznek.?

¹⁴⁶⁶ egész [égeszből javítva az ékezet áthúzásával.]

¹⁴⁶⁷ [Utána későbbi beírás: *heja vagon*]

¹⁴⁶⁸ el <kez> kezdgyék? [Tollhiba.]

F A kristusnak menyben valo menetelét. minek utanna meg gyözte volna. apokolbéli erött.

K Miért¹⁴⁶⁹ apüspök egyedül megyen aministerekkel. a templomban, hogy el kezdgye. a szentelést, és miért végezi el tsak akkor a szentelést. amidön az egész nép bé ment volna véle együt?

F Ennek a betü szerént valo oka a. hogy ha mindgyárt az egész nép. véle együt bé¹⁴⁷⁰ menne, nem vihetné olyan tsendeséggel¹⁴⁷¹ végben a Cérémoniakot. a szoroság miat, De ebből. azt is tanulhattuk., hogy akristus, az első¹⁴⁷² menyben menetelekor¹⁴⁷³ [228b:] tsak egy részt vitte fell. magával. azoknak., akiből áll a lelki épület, és annak az épületnek meg szentelése, tsak akkor végezödik ell, a midön. az épülethez valo élő kövek együt léznek, a kiket bé mutattya az ő Attyának, a melyet, akkor viszi végben. a midön, minek utánna meg ítélte volna az eleveneket, és a holtakat. az egész anyaszent egy házal. mégyen bé gyözedelmesen menyekben.

K Mit jelentnek. a Görög, és adeák betük, amelyeket apüspök ir a pádimentumra, kereszt formára, a midön a benedictust énekelik?

F Jelenti azt, hogy akristus, kereszttye által, egy néppé tette mind azokat a nemzeteket, kik annak előtte. nagy különbözésben voltak magok között, hogy mindnyájan, tsak egy templomok legyenek., amely az Istennek szenteltség. ugyan ezért is irják kereszt formára. abetüket, mint hogy pedig a görög, és adeák nyelv. leg inkább voltak el terjedve. ekét nyelv alá¹⁴⁷⁴ foglallya az anyaszent egy ház, a világon lévő nyelveket., akkor pedig a benedictus énekét énekelik, mivel. az, akristus meg testesüléséért valo háláadásnak¹⁴⁷⁵ éneke.

K Mit jelent a viz, abor, a só, és a hammu. a melyeket a püspök meg szentelvén, esze elegyitti, és azzal. az oltárt. és a templom falait meg hinti.?

F. A viz, a kristus emberségét jelenti, abór az ő¹⁴⁷⁶ Isten- [229a:]ségét, a hamu. ahalált, a só arodhatatlanságot., ez a négy féle dolog együt., jelenti a kristust., Istent. s embert, a meg holt, és fel

¹⁴⁶⁹ Miért <hogy> apüspök

¹⁴⁷⁰ véle együt bé <ment volna,> menne, [*menne*, <ment volna,> fölé írva.]

¹⁴⁷¹ tsedeséggel [Íráshiba; a sorvégi elválasztásnál nem írta ki az *n* betüt.]

¹⁴⁷² az első [Kereszttel jelölve írta a lap aljára, a sor alá.]

¹⁴⁷³ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások és beírások: *seigneur eclerez mes yeux Min Mon* – vö. az 1407., 1458. sz. jegyz. is.]

¹⁴⁷⁴ alá<t> foglallya

¹⁴⁷⁵ háláadásnak [Első *a-á*-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

¹⁴⁷⁶ ő [Beszúrás.]

támadot kristust, mivel csak ő általa tisztulhatunk úgy meg, hogy az Isten templomává lehessünk.

K Mít jelent az oltáron lévő kő táblára iratot ött kereszt., amelyeket a püspök meg keni egy néhány szor a szent olajakkal.?

- 5 F Az oltár, amint azt meg mondtuk szent János után, a kristust jelenti, az ött kereszt jelentheti az ő szent sebeit. az olaj a szent léleknek kenetit. amint hogy ötet kristusnak nevezik, az az fel kenetetenek.

K A nép miért énekel a kyrieleisont,¹⁴⁷⁷ midőn apüspök processioval járja körül atemplomot aréliquiakkal?¹⁴⁷⁸

- 10 F Azért hogy követnünk kell ez életben aszenteket., az ő, és a mi fejünk. akristus Jesus gondviselése alatt, akinek is akepit viseli apüspök, és hogy csak az Istennek irgalmaságából mehetünk bé utánnok menyekben.

K A püspök miért zárja az oltár alá areliquiákat?

- 15 F Azt akarja az által meg mutatni, hogy a szentek annyira meg testesültek akristusallal menyekben, hogy úgy mondván egyek övéle,

K Miért füstölik szüntelen az oltárt mind addig még vége nem lészen a szentelésnek? [229b:]

- F Azt akarják azzal meg mutatni, hogy valamég a mennyei épület egészen el nem végeződik, a győzedelmes anyaszent egy ház. mind addig ajánlya szüntelen mennyekben a kristus előtt, aki is az Istennek oltára, ahiveknek imádságit, mint kedves illatu temjént. apoc. 5. 8.

K A püspök miért téssen égő gyertyákat az oltáron lévő ött keresztetre temjénnel együt?

- 25 F. Az imádságokból meg láthatni annak okait, apüspök az egész népel akor le térdepelvén. a szent léleknek segittségit kéri, és hogy az Isten kedvesen vegye ahiveknek imádságit, valamint a jó illatu temjént, adván nékiek kegyelmét., a szent áldozatban méltán valo részesülésre, és hogy el érhessek az örök életet a kristus által.

- 30 K Miért, hogy, nem csak az Isten tiszteletire, hanem még a Boldogságos szüz. és a szentek tiszteletire is szentelik a templomot, és az oltárt?

F Azért. hogy abból meg lássuk a Boldogságos szüznek, és a szenteknek. nagy egyéseget akristusallal, és ő általa, a szent haromságal.¹⁴⁷⁹

- 35 K Miért adgyák valamely szentnek anevét.¹⁴⁸⁰ a templomra, és az oltára?¹⁴⁸¹

F I Azért, hogy meg különböztethessék. azon név által. egyik

¹⁴⁷⁷ kyrieleisont, [kyri-kiry-ből javítva.]

¹⁴⁷⁸ aréliquiakkal.? [q – megkezdett k-ból javítva.]

¹⁴⁷⁹ [Utána beírás: *héja vagyon*]

¹⁴⁸⁰ anevét. [v-p-ből javítva.]

¹⁴⁸¹ [Utána beírás: *heja vagyon*.]

templomot, és oltárt. amásikától,¹⁴⁸² 2. azért hogy a kristus előtt, gondviselője legyen a szent a templomnak, és oltárnak.

K Miért végezik el, a templom¹⁴⁸³ szentelési[230a:]nek Cérémoniáit a szent Mise áldozattyan?

F 1. Azért, hogy a leg nagyob. és ditsőségeseb áldozaton végezödgyék el a templomnak szentelése.

2. Azért, hogy midön a kristus el végezi a menyben lévő épületnek meg szentelésit. világ végén, annak a templomnak nem leszen azután más foglalatossága. hanem hogy szüntelen ajánlya magát az Istennek akristus által, ötet imádgya, és ditsérje örökké, az anyaszent egy ház ugyan ezt is kezdi el még itt a földön. a szent áldozat által. ajánlván magát az Istennek a kristus által, a kristusban. és a kristusal, meg láthatod a templom szentelése Cérémoniainak magyarázattját. bizonyos auctornak könyvében. melyet nevezik Gemma. Animae.

9 Articulus

A szentelt vizről.

K Régi szokásé az anyaszent egy házban. a vizet meg szentelni?¹⁴⁸⁴ 15

F Már azt másut meg mutattuk hogy az anyaszent egy ház meg¹⁴⁸⁵ szenteli mind azokat. valamiket a szent dolgokra akarja fordítani. ezt a szokást. pedig szent basilus szerént¹⁴⁸⁶ az apostoloktól vettük. libr. de sancto spiri. Cap 27. baronius 131. esztendőről irván, meg bizonyította, hogy ezt a szokást. az apostoloktól vettük. Const apos. libr. 8. Cap. 29. [230b:]

K Miért szentelik meg avizet?¹⁴⁸⁷

F Azért hogy az imádságoknak erejek által. az ördögnek ne legyen semmi hatalma azokon, akikre hintik azt a vizet., hanem a szent lélek lakozzék. abban kegyelme által, ezeket kéri tehát. az anyaszent egy ház, az Istentől. a midön avizet meg szenteli.

K Miért elegyítettik meg szentelt sóval. a szentelt vizet?

F A só a böltsességet, és az okoságot jelenti, valamint akristus mondgya. a víz pedig. a fejjérséget. és atisztaságot. az anyaszent egy ház. esze elegyítvén ezt a két félét. azt kéri az Istentől. azoknak, akik azzal. meg hintik magokat, hogy a szent lélek, meg tisztítván őket, adgya

¹⁴⁸² amásikától, [Fölötte beírta a sorközbe: *heja vagon*]

¹⁴⁸³ a templom <Ceremoni> szentelésinek Cérémoniáit

¹⁴⁸⁴ [Utána beírás: *heja vagon*]

¹⁴⁸⁵ meg<m> szenteli mind azokat.

¹⁴⁸⁶ szerént [e-o-ból javítva.]

¹⁴⁸⁷ [A Kérdés fölé, a lap tetejére beírta: *heja vagon*]

beléjek, a galambnak együgyűségét. és tisztaságát, és a kigyónak okosságát.

K Miért szentelnek vizet. minden vasárnapon.?

F. Azért, hogy abból a vízből. ki ki ahivek közül vihessen a maga házához.

K Miért hintenek leg előlször szentelt vizet az oltárra. és azután a népre.?¹⁴⁸⁸

F Az által azon kéri azIstent., hogy a gonosz lélek onnét el távozzék, és kísérteteket ne okozzon az Isten szolgálainak. hanem aszent lélek. 10 áldgya meg, és vegye el a hivek ajándékait.

K Miért hintenek szentelt vizet a népre. mise előtt? [231a:]

F. Azért hogy meg tisztítván, az Isten kegyelmit kérjék arra, hogy a gonosz lélek ne kísérttse anépet. a szent áldozat alatt, hanem aszent lélek erősítse meg őket kegyelmével,

15 K Miért énekelik az 50 soltárt. midön anépre szentelt vizet hintenek.?

F Mert ebben az soltárban. Dávid azon kéri az Istent. hogy mosogassa és tisztítsa meg bűneiből, anép is hasonló képpen. azont kéri az Istentől.

20 K Miért tesznek szentelt vizet a templomok ajtaján belől.?

F Hogy a hivek szentelt vizet vévén, azIsten kegyelmét kérjék, hogy tisztítsa meg őket bűnökből.

K Régi szokásé a?

F Régenten a templomok előtt, ahol lehetett tsorgok voltak, vagy 25 nagy edényekben vizet tartottak. úgy hogy ahivek minek előtte. atemplomban mentenek. meg moshatták kezeket és szájokat. eszükséges volt abban az időben. mivel ki ki a maga kezéből Kommunikált. az edényekben valo vizet pedig meg szentelték. ettől vagyon tehát aza szokás. hogy a templomok ajtajánál szentelt vizet tartanak.

30 K Mitsoda haszonra kell fordítani a szentelt vizet?

F Igen hasznos magunkot meg hinteni véle, midön fel ke- [231b:]lünk, vagy le fekszünk, az imádságok előtt, amidön kísértetben vagyunk, valamely nagy szélvészkor, azal meg kell hinteni a betegetek. a halottakat. és azt a helyt, ahol a gonosz lélektől tartanak

35 K Mitsoda szándékal kell szentelt vizet venni?

F. Hittel, és töredelmeségel., mert hitt nélkül annak a viznek hasznát nem érezzük, töredelmeségel. mert meg mosván magunkot ezen vizel., kegyelmet nyerünk, a meg tisztulásra,¹⁴⁸⁹ töredelmeségel nélkül pedig a nem használ, mivel az Isten meg nem bocsátja bűneit azoknak, kik 40 töredelmeségel. penitentiát nem tartanak.

¹⁴⁸⁸ [Utána törölt beírás: <heja vagyon>]

¹⁴⁸⁹ a meg tisztulásra, <mert>töredelmeségel nélkül

K Miért hintenek szentelt vizet aholtakra. és a temető helyekre.?

F Azért hogy az Isten méltóztassék meg tisztítani a hívek lelkét. kik békeségben nyugosznak., hogy könnyebíttse szenvedéseket., és tölttse bé őket lelkének. jelen valo létével.

18. Rész

A processiókrol.

Első Articulus.

A processióknak eredetéről. azoknak külömb külömb féle valo voltarol. és hogy mitsoda¹⁴⁹⁰ szándékal tselekeszi azt az anyaszent egy ház

K. Régi szokásé a processio járás? [232a:]

5

F. Már azt szokásban láttyuk az anyaszent egy házban. az első üldöztetések után. anegyedik saeculumban, de söt még az ó törvényben is látunk erről példát.

A szekrénynek. a káriathiárim városából. az obédédom házához valo vitele. és onnét. azután. a hebron városában, amint ezt láttyuk a királyok második könyvében. 5. és 6. avalóságos processio volt.

Antiochiában. nagy processioval vitték bé. a szent Babylas martyrum testét. juliánus apostata idejében. erről az egész historicusok emlékezetet tesznek. zozomen.¹⁴⁹¹ libr. 5. Cap. 19. theodoret. libr. 3. Cap. 10. s. Chrys. serm. 1.¹⁴⁹² de st. babyl.

15

Mediolánumban. hasonló nagy processioval vitték bé szent Ambrus idejében, a szent Gervasius. és protasius reliquiáit. ugyan azon alkalmatoságal. nagy tsudais történék., mivel egy vak. a testekhez érvén. azonnal látni kezdet. ezt a processiot. és tsudát, mind szent ambrus, mind szent ágoston¹⁴⁹³ le írják. mint jelen lévő bizonyságok. st. Ambr. epist 22. ad soror. st. aug. libr 9. de Conf. Cap. 7. de Civit. Dei. libr. 22 Cap 8. Gretzerus. de process. Eccles.¹⁴⁹⁴ [232b:]

20

K Hogy kezdődének aprocessiók, és mi ada okot erre a Ceremoniára?

F Természet szerént valo okokbol kezdődének. 1. Midön valamely szent martyrumoknak atestekre találtak, a kik rejtékben valának az

25

¹⁴⁹⁰ mitso- [Elválasztás után, új sor elején nem folytatta.]

¹⁴⁹¹ zozomen. <hist.> libr. 5. [Törlés a sor végén.]

¹⁴⁹² serm. 1. <supr> de st. babyl. [Törlés a sor végén.]

¹⁴⁹³ szent ágoston <bizonyittyák>. le írják [A javítást a törlés fölé írta.]

¹⁴⁹⁴ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások.]

üldözésekben., azokat nagy Ceremoniával. és ének szoval vitték atemplomban, hasonló képen tselekesznek vala. amidön valamely nagy obol. egy helyről, a másikára kelletet vinni. a reliquiákat.

2. A midön. a püspök Ceremoniával áldozot. apapok a kik véle
5 együt áldoztanak. a diaconusok. subdiaconusok, és mindnyájan az egyháziak. a házához mentenek. és processioval kísérték a templomban ének szoval. nicephoras. libr. 13. Cap. 8. Conc. laodic. Can. 56.

3. ugy is történt gyakorta. hogy a püspök. amaga diécesissében. más templomokban is el ment Cérémoniával valo misét mondani., olyan
10 kor az egész Clericussok¹⁴⁹⁵ és a nép oda kísérte ötet, az utón. mindenüt. imádkozva, és ének szoval. mentenek. mind addig a templomig a hol az Isteni szolgálatnak kelletet lenni. és onnét. processioval tértenek viszá.

4. A közönségesen valo nyomoruságoknak idejében, renden kívül
15 valo könyörgések valának., olyankor pediglen valamely martyrumnak a temetőjéhez. vagy valamely más helyekre mentenek, ahol az Isten különösön ki mutatta ke[233a:]gyelmeségit. és hatalmát. az olyan helyekre pedig processioval mentenek, és ugy is¹⁴⁹⁶ tértenek viszá, soltárokat enekelvén. az ilyen processioikat pedig. litaniáknak nevezték. az az.¹⁴⁹⁷ esedezéseknak, ugyan mostanában is így nevezik aprocessioikat.,¹⁴⁹⁸ ezért is nevezik a szentek litániáinak. azt a könyörgést. a melyet már régtől fogvást. szoktak mondani. a processioikban.

5. Midön valamely püspök. vagy fejedelem ment leg előbször valamely városban. olyankor keresztel mentenek eleiben. és processioval
25 kísérték ének szoval. a templomban. valamint mostanában is tselekesznek.

6. Az anyaszent egy ház szokása avolt mindenkor. hogy a holt testet., processioval. vitték a templomban., és onnét, az Isteni szolgálat után. a temető helyre. de Const. apost libr. 6. cap. 30. st aug. serm. 32.
30 de verbis apost

Ezekből látjuk tehát aprocessioiknak eredetét. és hogy azok mi végre rendeltettek, avirág vasárnapi. gyerttya szentelő ur napján.,¹⁴⁹⁹ aváros körül, vagy a mezőn valo processioik. a melyek vagy az öremet. vagy a penitentzia tartást jelentik.,¹⁵⁰⁰ a vasárnapokon. és nagy inne-

¹⁴⁹⁵ Clericussok [o-a-ból javítva, k-t utólag írta be a sorvégi margóra. A szó eredetileg *Clericussa* volt.]

¹⁴⁹⁶ ugy is <jot> tértenek viszá,

¹⁴⁹⁷ az az. <könyör> esedezéseknak, [Törlés a sor végén.]

¹⁴⁹⁸ aprocessioikat., [p - javítva.]

¹⁴⁹⁹ ur napján., <va> aváros körül, vagy

¹⁵⁰⁰ jelentik., [Második e-o-ból javítva.]

peken valo processiók. rend szerént valo processiók. és sok helyeken statio nélkül viszik végben.

K Mitsoda az anyaszent egyház szándéka. ezek iránt a¹⁵⁰¹ [233b:] processiók iránt?

F A processiók külömb külömb félék lévén, az anyaszent egy háznak 5 is azok iránt külömböző aszándéka, mivel nem mind egy végre rendeltettek.

1. Már szollottunk az ur napján, virág vasárnapján. és a gyerttya szentelő innepén valo processiókrol. nézd meg az innepeket.

2. Midön az anyaszent egyház processiókot jár. a mezön, aváros 10 körül. arra a végre tselekeszi, hogy az Isten meg áldgya a földnek gyümölsét, aházakot. a melyek mellet el megyen. és a személyeket. kik abban lakoznak.

K A püspökök miért rendelnek rend kívül valo processiókat aközönségesen valo szükségekben.? 15

F Meg láttuk már ide fellyeb az ilyen processióknak eredetét, azért könnyü annak által látni az okát, aközönségesen valo szükségekben. apüspökök anépet arra indittyák. hogy mindenképen. a menyiben lehet az Isten haragját meg engeszteltye., ugyan arra a végre is rendelik arenden kívül valo böjtököt. imádságokot., intvén mindeneket az alamisnálkodásra. az oltári szenttséget ki teszik, és magok is a népel processiókot jár. 20

K Miért járnak több processiókot ahusvétí napokban mint sem más idökben.?

F 1. Azért, hogy meg emlékezünk arrol. hogy a kristus egy néhány- 25 szor meg jelent az apostolinak fel támadása¹⁵⁰²[234a:]tol fogvást, menyben menetelig. 2. Azért. hogy az Istennek áldását kérjük. a földi gyümölsökre, amelyek abban az időben vannak leg inkább veszedelemben.

K Miért hogy sok helyeken nagy solemnitásal valo processiókot 30 járnak áldozo tsötörtökön?

F Azért hogy meg mutassák. a kristusnak azon anapon¹⁵⁰³ nagy ditsőségel valo menyben menetelét. ugyan ezen okbol. szoktak lenni nagy processiók. nagy Boldog Aszszony napján. mivel szent István király. a Boldogságos. szüz gondviselése alá. ajánlotta a magyar nemzetet. 35

¹⁵⁰¹ [A lap alján egy tollpróbaszerű tollvonás és beírások: *Me Mon Dieu varosban proces Jesus*]

¹⁵⁰² [A lap alján beírások: *je veille ét; ét-és-ből javítva.*]

¹⁵⁰³ azon anapon <n> nagy [Törlés a sor végén; a törlésben az <n> betűnek csak a kezdőszárát írta le.]

K Miért hogy sok helyeken. a processiókban¹⁵⁰⁴ tsengettyük vannak, amelyekel. szüntelen tsengetnek.?

F Azért hogy mesze meg hallyák hogy a processio megyen, és hogy a kik jelen nintsenek, oda mehessenek, ez okbol is szoktak harangozni.
5 mind őt ahonnét. a processio meg indul, mind őt ahová megyen.

K Miért visznek hoszu keresztet, vagy zászlót vagy képet?¹⁵⁰⁵

F. Azal meg akarják. mutatni. hogy a hivek a kristus keresztének¹⁵⁰⁶ zaszloja alat járnak.

K. Miért hogy sok helyeken a kereszt előtt az Évangéliumot, és
10 szentelt vizet viszik?¹⁵⁰⁷ [234b:]

F Az Évangéliumot azért viszik, hogy¹⁵⁰⁸ meg mutassák azzal., hogy a keresztényeknek kalauza, az Isten igéje, aszentelt vizet pedig azért. hogy azzal meg hinttsék a helyeket ahol el mennek.

K Miért hogy sok helyeken égő gyertyákat visznek a kereszt mel-
15 let.?

F Azal azt akarják meg mutatni. hogy a fel feszített kristus. a világ világossága.

K Miért hogy a nagy processiókban a kereszt előtt. füstölőt visznek.?

F Azal meg akarják mutatni hogy ahivek mindenüt a kristusnak jó
20 illattyát hordozzák. szent pál szerént. 2 Cor. 2. 15.

K A processiókban miért mennek elől az iffiu Clericusok, és a fellyeb valo renden lévők utánnok?

F Ezt a Ceremoniát. avilági szokás hozta bé. midőn valamely fejedelmet kísérnek, olyankor. maga atőb urak után szokot jární. ugyan ezen
25 okbol. szoktak a Clericusok az oltári szentség előtt menni. a processiókban.

K A nép miért megyen. a Clericusok után.?

F A természet szerént valo dolog, hogy a nép kövesse a pásztorát.

K Miért hogy rend szerént. a processio nem azon az uton tér viszá,
30 mint a melyen el indult.? [235a:]

F. Azért. hogy annál több helyekre. nyerje az Istennek áldását.

¹⁵⁰⁴ sok helyeken. a processiókban <sok> tsengettyük

¹⁵⁰⁵ vagy képet [Későbbi beírás a kérdőjel fölött, világosabb tintával.]

¹⁵⁰⁶ keresztének [Utólag írta be részben a sorvégi, részben a sor eleji margóra.]

¹⁵⁰⁷ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások, beírások és betűk: *mm sz Oh m oh oh mon Dieu Mon di o mon Dieu* – vö. a 11. sz. jegyz. is.]

¹⁵⁰⁸ hogy </> meg mutassák

K Mit kell tselekedni a processiókban?

F Arra reá kell emlékezni. hogy azIsten. azt akarja, hogy ötet lélekben, és igasságban imádják, és hogy nem keresztény. hanem sidó modgyára tselekeszik. aki tsak a külső Ceremoniáit tekinti avallásnak, és aki nem lelki képpen követi azokat

2. rendel. és tisztességesen kell járni, Istenhez valo figyelmetességgel, ide s'. tová. nem kell tekéngetni. se beszélni nem kell szükség nélkül. aprocessiot végig kell. követni. hogy ha lehet.

19. Rész

Némely áitatos tselekedetekről.

Első Articulus

A butsu járásrol.

K Butsura el menni valamely szent helyre. azért hogy ót az Isten segittségét. meg nyerhessék. ötet ót imádják, és a szenteket tiszteljük, 10 erégi szokásé?

F Igen régi szokás. még az első saeculumokban. áitatos szokásban volt ahiveknél. hogy a mártýrumok temetőjéhez¹⁵⁰⁹ [235b:] vagy olyan templomokban. kápolnáknban el mennyenek ahol a szentek reliquiai voltanak., vagy az olyan szent helyekre. ahol a mi vallásunknak aleg 15 fővebb titkait munkálotta akristus. erről mindnyáján a historicusok emlékezetet tésznek. Euseb hist. Eccles. libr. 6. Cap. 11. s. aug. de Civit Dei. Cap 8. libr. 22. s. hier. epist.¹⁵¹⁰ 17. ad marcell.

K Mint hogy az Isten mindenüt jelen vagyon, mi szükség oly mesze menni hogy ötet imádják? 20

F Abban szükség nintsen. de ditséretes és szent dolog buzgoságból, olyan helyre el menni., ahol az Isten meg üsmértette magát. valamely nagy munkája által.

K Mitsoda leg ditséreteseb az ilyen butsu járásokban?

F Bizonyáságot tésznek az olyanoknak hitekről,¹⁵¹¹ kik valóságos 25 áitatoságból. mennek butsura. 2. mint hogy leg gyakrabban gyalog szokták azt meg járni, afáradság penitentziául esik, amely aléleknek igen hasznos. 3. a helyeknek látása, amelyeken az Isten ki nyilatkoztat-ta hatalmát, és jó voltát az emberekhez., a szent réliquiák a melyeket ót tartanak. atöbb hiveknek buzgo imádságok., mind ezek fel gerjesztik 30 áhitet mind azokban. kik olyan helyekre mennek. 4. atsudák. a melyek

¹⁵⁰⁹ [A lap alján egy tollpróbaszerű tollvonás és beírás: *pasztor*]

¹⁵¹⁰ epist. <a>17. ad marcell.

¹⁵¹¹ hitekről, [e-ó-ból javítva.]

bizonyosok, és amelyeket nem lehet kételkedésben venni, és a melyeket az Isten munkálodik gyakorta azokon kik valóságos áitatoságból butsura mennek. meg bizonyítyták, hogy az ilyen áitatoságot az Isten jóvá hadgya. [236a:]

5 K Leheté mindennek jovallani abutsu járást?

F Nem lehet, meg kell vizsgálni elsöben, hogy ki ki mitsoda állapotban és köteleségben vagyon.

Magyarázat

1. A butsu járás, olyan, valamint más egyéb tselekedetek. amelyek nintsenek parantsolat alatt, hanem tsak eppen áitatoságból valok., a parantsolat alát valoknak előtte kel járni mindeneknek, mivel helytelen való áitatoság volna. el mulatni a parantsolatot. és követni a tanátsot, meg kell tehát vizsgálni, hogy ha a hivatallal. és a köteleségl nem ellenkeziké abutsura való menetel. mert egy olyan személy, akinek köteleségből másokra kell vigyázni. roszul tselekednék. hogy ha azt el mulatná. azért. hogy áitatoságának eleget tégyen a butsu járásal. 2. meg kell vizsgálni atermészetet., hogy ha elegendő. erő, és egesség leheté arra, egy szoval mindent jól meg kell fontolni, és könnyen ahoz nem kell fogni., agyontato pap tanátsával kell élni, mivel az áitatoságnak színe alát. nagy vétkekben eshetnek.

K Mellyek azok avétek.?

F Sokszor történik. hogy a meszsze földre való butsu járásra. nem egyébért adgyák magokat, hanem hogy sok féle dolgokat láthassanak., sokan. vannak olyanok, hogy tsak azért szarándokok, hogy könnyű, 25 és vándorlo életet élhes¹⁵¹²[236b:]senek,

2. Az uton helytelenül viselik magokat. valahol. el mennek botránkoztatást hadnak magok után.

3. Egy szoval. sokan nem valóságos áitatoságból tselekeszik, hanem emberi tekintetért, ugy mondván; az áitatoságnak. nem a¹⁵¹³ fájához, 30 hanem tsak a hájához ragaszkodnak, és el hagyák ami leg szükségeseb, az Istent szolgállyák külső képen. de belső képpen ötet meg bánttyák, el felejtven azt, hogy az Isten lélek, és ötet lélekben. és igazságban kell imádni és szolgálni..

K Mire kell tehát vigyázni, hogy abutsu járásban, az Isten lélekben. 35 és igasságban imádtassék?

F 1. szükséges hogy abutsu járás. okos, és értelmes áitatoságból legyen. mivel ezek nélkül nem hasznos.

2. Az uton mindenüt jo példát kell adni. aszemérmetségel, tsendességel, és amértékletességel, szent, és hasznos dolgokrol kell beszélgetni.

3. Midön pedig a feltet helyre érkeznek. az Istent imádni, és neki

¹⁵¹² [A lap alján két tollpróbaszerű tollvonás.]

¹⁵¹³ nem a fájához, [a – utólag írta be a két szó közé.]

hálákot kell adni, és segítségül hini aszentekeket. kiket ótt tisztelnek, és ezeket valósággal, és hittel kell végben vinni., és midőn mindennek vége lett, hasonló áitatossággal kell viszá térni.

2 Articulus Az olvasorol.

K Miben áll az az imádság. amelyet olvasonak [237a:] nevezik.?

F. Eszerént kell azt mondani. akereszt vetés után, aszent lélekek⁵ segítségét kell kérni, valamint atöbb imádságokban. azutan a hiszek egy Istent el kell mondani. a mi atyánkot. és akövetkezendő három kis szemeken az üdvözetlet.¹⁵¹⁴ azután. a nagy szemeken, a mi Atyánkot kell mondani. és az aprokon az üdvözetlet. és így mind végig valamég ahat tiznek vége lesz, és hasonló képpen kell el végezni. valamint el¹⁰ kezdették.

Lehet az olvasonak számát meg nagyobítani, vagy kissebbíteni. lehet a mi atyánk után. a gloria patrit el mondani: és mindenik. tiz után. valamely más imádságot el mondani. aki ugy akarja, lehet a nagy szemeken az üdvözetlet mondani. és akitsideken a mi atyánkot., lehet¹⁵ kinek kinek amaga áitatossága szerént. más féle olvasot ki gondolni, példanak okáért, a nagy szemeken a mi atyánkot mondani, és az aprokon. az Istennek irgalmaságát kérni. ilyen formában, én Istenem ne engedgyed hogy a véteken éllyek, nyisd fel szemeimet. hogy hadd láthatam meg rosz erkölcsimeit. üsmértesd meg velem mind azt. ami ate²⁰ akarotod. hogy meg tselekedgyem, és adgy kegyelmet hogy azt végben vigyem. vagy valamely más ilyen hasonló imádságot.

Lehet az¹⁵¹⁵ Angyalok tisztességekre is ilyen formán olvasot mondani, a nagy szemeken a mi atyánkot, és akis szemeken ezt az imádságot. szent Angyalok, kiket az Isten irgalmaságából¹⁵¹⁶ [237b:]²⁵ örzésünkre rendelt., oltalmaztatok meg minket, az ördög, avilág, és atest ellen valo viaskodásunkban, hogy meg ne szégyenítettünk. az irtoztato itélet napján.

Lehet a szenteknek tiszteletekre is olvasot mondani. ilyen formán, a nagy szemeken a mi Atyánkot, és az aprokon ezt az imádságot,³⁰ keresztelő szent János, szent péter, szent pál. szent. N. és Istennek minden szentei. imádkoztatok mi érettünk. most és halálunk oráján Amen

K Mire kell vigyázni az olvaso mondásban?

¹⁵¹⁴ üdvözetlet. [ö-e-ből javítva.]

¹⁵¹⁵ az [z-n-ből? javítva.] Angyalok

¹⁵¹⁶ [A lap alján tollpróbászertü tollvonások és beírás: nosz]

F Arra, amint másut meg mondtuk., hogy ne tsak szájjal, hanem szivből kell imádkozni, és nem kell azokat követni. akik ide s' tova tekintvén. tsak az ajakokat mozgatták. mint ha nem is imádkoznának, hanem tsak az olvasot olvasnák, az ilyen nem keresztényhez, hanem⁵ sidohoz illendő imádkozás.

K Az olvasot miért kell tizes számra osztani. hogy annyi üdvezletet vagy mi atyánkot mondgyanak., nem babonaságé a számra vigyázni?

F Azok akik ezt az imádságot kezdték. akristus titkainak tisztele-
tére vigyáztak, atizes számal, vagy pediglen a Boldogságos szüz eszten-
10 deinek számára, gondolván. hogy annyi esztendőt töltöt volna el aföl-
dön, enem ellenkezik ahittel, nem is babonaság. mivel nem kötelezzük
magunkot annyira a számhoz. hogy azt tartanak, hogy bizonyos számu
pater, vagy Ave, hathatosabbá teszi imádságunkot. mint [238a:] sem
más féle szám. valamely imádságot el mondanak gyakorta hittel. jelenti
15 buzgoságos kívánságát annak, aki imádkozik.

3 Articulus

Ollyan áitatos tselekedetekről. melyeket az anyaszent
egy ház jóvá hágya, és az ollyanokrol. a melyeket el szenvedí.

K Az Anyaszent egy ház. jóvá hágyaé mind azokat az áitatos tsele-
kedeteket a melyek szokásban vannak ahivek között?

F Vannak ollyanok, a melyeket jóvá hágya, de meg vannak ollyan-
nok. a melyeket tsak el szenvedí.

20 K. Melyek azok atselekedetek a melyeket az anyaszent egy ház. jóvá
hágya?

F Az anyaszent egy ház. tsak azokat hadgya jóvá., amellyek meg
egyeznek ahit ágazatival, a szent atyák tanittásával, és a melyek az
Istenhez vezérelnek minket.

25 K Melyek azok, a melyeket tsak ell szenvedí?

F Némely ollyan dolgok, amellyek szokásban vétetődtek, vagy a
rendeletlen áitatosságbol, vagy a melyek valamely tudatlanságbol. bé
szívárkoztak. de a melyek, magokban nem ellenkeznek, se ahittel, se a
jo szokásal., noha mind azon által, jobb volna, hanem volnának. az
30 anyaszent egy ház valo hogy jóvá¹⁵¹⁷[238b:] nem hadgya, de el szenvedí.
azért., hogy valamely más nagyob rendeletlenséget azzal el kerülhes-
sen, ugy tselekszik, némelykor. valamint szent ágoston mondgya, hogy
inkáb meg sérti a maga rendelésit. tsak hogy meg tarthassa¹⁵¹⁸ amaga
testét s. aug. epist. 115. ad janua. epist. 50. ad bonifa.

¹⁵¹⁷ [A lap alján két tollpróbaszerű tollvonás.]

¹⁵¹⁸ meg tarthassa <atagjait.> amaga testét [Törlés a sor végén; a
törlés és javítás későbbi, más színű tintával.]

K Mire kell vigyázni ahiveknek az olyan dolgokban. a melyeket az anyaszent egyház tsak el szenvedí?

F Nékik is hasonló képpen. tsak el kell szenvedni. de jobb az anyaszent egy ház. akarattyát követni, mint sem olyanhoz ragaszkodni., amit tsak el szenved. 5

K Az anyaszent egy ház. azt jóvá hagyaaé, vagy tsak el szenvedí, míg a szentiségekhez, keresztet, olvasokot, vagy valamely más efféléket értetnek?

F Ezt az anyaszent egy ház jóvá hagyaa. mivel ez iránt példát láthatni a szent írásban, azt láttyuk, hogy a keszkenök., melyeket az apostolok 10 ruháihoz értettek, abetegeket meg gyógyították. act 19. 12.

Erre az okra valo nézve értetik aszenttségekhez a ruhákat, keresztet., és az olvasokot. szent ambrus. azt bizonyította. hogy a szent gervásius. és szent protásius reliquiáihoz értetnek ruhák. a beteget meg gyógyították. szent agoston. sok ilyen tsudákról szól. a melyek 15 maga jelen valo létében történeken.¹⁵¹⁹ ambr. epist. 22. ad soror. st aug. de civit dei lib. 22. Cap. 8.

K Az anyaszent egyház jóvá hagyaaé. vagy tsak el szenvedí, hogy a szentek kö képeire, ruházatokat tegyenek, és [239a:] hogy azok előtt. gyerttyákat égessenek.? 20

F Az ilyen tselekedet magában nem ros. az anyaszent egy ház azt nem tiltta, de nem is parancsolta, hogy ha pedig azt látná. hogy anép együdüsege, annyira megyen. hogy a képből valamely el rejtett erőtt tartana lenni, vagy valamely babonaságal¹⁵²⁰ menne végben, akkoron minden modal annak ellene állana, és apüspököknek lelki számadások- 25 ban jár, hogy az ilyenekre vigyázanak. mind azon által. adolog magában nem ellenkezik ahittel. mivel. aképek ékesítése, jelenti azt akülső képpen valo tiszteletet, amellyel vannak belső képpen. azokhoz. akiket jelentnek a képek. agyerttyák. pedig amelyeket egetnek. a képek, és a reliquiák előtt. nekünk eszünkben juttattják. azt a fényes bóldóg. és 30 örökké valo életet., amelyben élnek a szentek menyekben akristusal.

K Az anyaszent egy ház jóvá hagyaaé vagy tsak el szenvedí hogy évangéliumot olvassanak mind azokra, kik azt áitatosságból kiványák?

F E. mind szent. mind igen régi szokás. és azt igen¹⁵²¹ jóvá hadgya 35 az anyaszent egy ház., abban nem lehet kételkedni., hogy az örökké

¹⁵¹⁹ történeken. <st au> st ambr. [...] st aug.

¹⁵²⁰ babonaságal <megyen> menne [A javítás a törlés fölé írva később, világosabb tintával.]

¹⁵²¹ igen <hely> jóvá hadgya

valo élet igéinek olyan nagy ereji¹⁵²² ne volnának, hogy meg nyeresék nekünk mind azt amit kérünk, és hogy a krisztus jóvá nem hagyná az olyan tselekedetet. a melyel¹⁵²³[239b:] meg mutatták. hogy tisztelettel vannak az ő Isteni szavaihoz.

- 5 Egy szoval. az anyaszent egy ház. tsak azt hagyja jóvá, és tsak azt parantsollya, a mi az Évangéliumal. a Conciliumokal, és a szent atyák irasival. meg egyezik.

4. Articulus

Hogy miért. szükséges apüspöknek el járni az egész püspökségét.

K A püspökök miért járnak el a diecésekben lévő templomokat.?

- F 1. Hogy rendelést tegyenek, és meg visgállyák, a mi a lelki és az
10 egy házi dolgokat illeti, 2. hogy arendetlen dolgokat meg orvosollják.
3. hogy nyájokot jól meg üsmérhessék, és amiben lehet őket segíthessék.
4 hogy a bérnálásnak szenttségét. ki szolgáltassák. 5. hogy apásztor,
és a nyáj közöt valo egyességet meg erősítsék.

K Mitsoda rendet tartanak. midön apüspök. a diécésissét látogat-
15 tyá?

- F Tsak rövideden fel teszem, midön apüspök valamely városban, vagy faluban érkezik,¹⁵²⁴ az egy házi renden lévők nagy tisztelettel fogadják. és processioval kísérik atemplomban. őt néki szentelt vizet adnak, amelyel anépet meg hinti, és azután őtet meg füstölik. atemp-
20 lomban bé menvén. imádságot mondanak apüspökért, és anépert,¹⁵²⁵
a templom a mely szentnek anevét viseli, annak tiszteletére, [240a:] a soltarokbol. valamely verseket énekelnek. annak vége lévén, apüspök, azon szentnek, esedezése által, és akristus érdemi által, az Istennek egy könyörgést mond ell. a nép a Confitéort el mondgya. és a püspök.
25 áldást, és absolutiot ad néki, és negyven napig valo indulgentiát, azután apüspök letészi. a fejr. ruhát. és viola színüt veszen magára. mivel ahalottakért.¹⁵²⁶ fognak könyörögni.

A deprofundist kezdik énekelni, és apüspök a meg halt püspökökért imádkozik, azután processioval mégyen atzin teremben. és őt imádkoz-

¹⁵²² ereji<i>i</i> [A *j* utáni *i*-e-ből javítva.] ne<m> volnának, hogy meg nyeretessék nyeresék [nyeresék – a nem törölt nyeretessék fölé írva. A javítások későbbiek.]

¹⁵²³ [A lap alján tollpróbászterű tollvonások.]

¹⁵²⁴ érkezik, [é – javítva.]

¹⁵²⁵ anépert, a<mely> templom a mely szentnek

¹⁵²⁶ ahalottakért. <vala> fognak könyörögni.

nak. a meg holt egy háziakért. és a hivekért kik¹⁵²⁷ őt feküsznek. onnét
viszá térvén atemplomban. ismét imádkoznak közönségesen ameg holt
hivekért.

Azután meg vizsgálly az oltári szenttséget, akereszteléshez¹⁵²⁸ valo
edényt, aszent olajakot. az oltarokat. képeket, edényeket, az oltári 5
ruhákat, azután tudakozodik az egyháziakról, a népről, ha valami
fogyatkozást talál. arrol rendelést téssen, a bérmlást fel adgya. és a
misét el mondgya ha néki ugy tettzik.

E meg lévén. ujontában. imádkoznak a halottakért. és a szálására 10
megyen.

K Miért kezdik el. ezt a. Cérémoniat a püspökért valo imádságon?

F. Hogy meg mutassa a nép azzal, mitsoda örömmel¹⁵²⁹ [240b:]
láttya aző püspökjét, és hogy mint kíványa. azt, hogy azIsten irgalma-
ságából. aző látogatása hasznos légyen.

K Miért mondanak könyörgéseket elsöben a szentek tiszteletekre. 15
és a holtakért. minek utánna a népnek absolutiot adtak volna.

F Ebből világosan ki tettzik. a mennyekben., apurgátoriumban. és
a földön lévő anyaszent egy ház közöt valo egyeség. noha ezaz egyeség.
tsak akkor leszen tökéletes, midön ez a három társaság együt leszen.
menyekben., hogy pediglen el lehessen érni azt a boldogságot. szüksé- 20
ges hogy az Isten meg szabadittsa kegyelme által. apurgátoriumban
lévő lelkeket. a szenvedéstől. és a földön lévő hiveknek kegyelmét adgya
ajó életre. hogy el érhessék az örök boldogságot.

K Mit kell ahiveknek tselekedni azon idő alat. amég a püspök nálok 25
marad?

F 1. El kell véle mondani mind azon imádságokat amellyeket el
mond, és fő képpen imádkozni kell apüspökért. 2. tisztelettel kell
halgatni intésit, 3. tudtára kell néki adni. ha valamely rendeletlen. vagy
botránkozásra valo dolgot tselekednének aparochiában, de azt harag.
és boszszu állás nélkül, kell tselekedni., 4. végben kell vinni szorgalma- 30
tosságal minden rendelésit.

Ennek a munkának rövideden valo bé fejezése, és summája.¹⁵³⁰

K. Elégségesen. és világosan meg magyaráztad [241a:] mind azt
valami avallást illeti. és valami ahoz tartozik, mostanában tsak röviden 35
tedd egy summában mind azt valamit mondottál?

¹⁵²⁷ kik [Szóvégi k – javítva.]

¹⁵²⁸ akeresztelés- [Sörvégi elvlasztás után, új sor elején nem foly-
tatta.]

¹⁵²⁹ [A lap alján tollpróbaszerű tollvonások.]

¹⁵³⁰ [Utána beírás: *hejavagyon*]

F Azt könnyen fel lehet tenni, az egész munkát¹⁵³¹ három könyvben osztottuk, az első könyvben, minek utána meg magyarítottuk volna. ateremptőnek Istenségét, ateremptet¹⁵³² állatokrol szollottunk., leg elsöben is az emberöl. annak teremtetéséről. esetéről, akristus által⁵ valo meg váltatásáról, és hogy mi formában vezérlette, és vezérli az Isten embert., hogy az örök életet, amelyért teremptette el érhesse, ezt nevezik azért. avallás historiájának.

A második könyvben¹⁵³³ meg mutattuk hogy mi modon kell élni az embereknek. hogy az örök életet el érhessek. arra valo nézve meg¹⁰ magyarítottuk mind azt, valami avétket. ajó erköltsöt, az Isten. és anyaszent egy ház parantsolatit illeti,¹⁵³⁴ mind azt valami akegyelmet., aszentségeket, es az imadságot illeti.¹⁵³⁵

Mind ezekből tehát ki tettik. hogy az Isten arra avégre teremptette az embert, hogy az örök életet, az az, az Istent birja örökösön, szükséges azért, hogy arra avégre is fordítsa minden tselekedetit, ugyan ezen boldogságra valo nézve, kell néki valóságos háláadásal lenni akristushoz., meg gondolván mind azt. valamit akristus tselekedet, hogy an¹⁵³⁶[241b:]nak aboldogságnak uttyára tehessen. hogy azt nekünk meg érdemelhesse, és hogy mi azt el érhesük, ugyan erre valo nézve,²⁰ kel az embernek minden erejéből, avetket el kerülni, ajó erköltsöt követni, az Istennek, és az anyaszent egyháznak engedelmeskedni. erre valo nézve kell a szenttségekhez járulni, annak akegyelemnek el nyeresire, meg szaporítására, és meg tartására, amely, keresztényi életet éltesen¹⁵³⁷ velünk, erre valo nézve kell imádkozni, avallásbéli szolgálatokban foglalataskodni, az embernek ugy kell magát tekénteni eföldön.

¹⁵³¹ az egész munkát <kétt szakaszra> három könyvben [A javítást a törlés fölé írta, sor végén és új sor elején.] osztottuk, az első szakaszban, <ko k> könyvben [a *szakaszban*, szót nem törölte, csak alája írta: *könyvben*; úgy látszik, először fölé akarta írni a javítást, mert a törölt <ko k> betűk a *szakaszban*, szó fölött vannak. A törlések és javítások későbbiek, világosabb tintával.]

¹⁵³² atemptet [Elírás a Mikesnél szokásos *teremptet* helyett.]

¹⁵³³ A második szakaszban könyvben [A *szakaszban* szót nem törölte, csak halvány tintával fölé írta: *könyvben*]

¹⁵³⁴ illeti, [A szó után egy nagy zárójelszerű vonal van:] J

¹⁵³⁵ [Utána beírta: *heja vagon*]

¹⁵³⁶ [A lap alján tollpróbászerű tollvonások, beírások: *in te o mon* és egy nagy 9-es van.]

¹⁵³⁷ éltesen [éltebből javította sor végén, majd az új sor előtti margóra még egyszer leírta:] éltesen [a javítás és beírás későbbi, halvány tintával.]

mint¹⁵³⁸ idegent, mint olytat, a ki hazájából, amenyekből.¹⁵³⁹ el vagy on rekesztve, az után kell néki suhájtózni, és azon haza felé utazni,¹⁵⁴⁰ mert más képpen. mindenkor boldogtalan lenne. ebből áll röviden az egész kereszténység, és¹⁵⁴¹ az egész munka.

K Mind ezekből úgy tettik mint ha azt akarnád ki hozni hogy az embernek boldogsága tsak a menyekben vagy on. hát e földön nem leheté boldog az ember?¹⁵⁴²

F. Tekéletes boldogsága. nem lehet az embernek másut tsak menyekben., mert minden boldogsága. abban áll, hogy az Istent örökké birhassa. ötet pedig tsak amenyekben birhattya örökösen, mentől több reménségünk lehet amás élethez, annál boldogabbak vagyunk ezen életben, mentől tavulab vagyunk attól., annál boldogtalanabbak vagyunk., e földön, minden valami az Istenhez vezet minket, aboldogokká is téssen, de olyan boldogságal amely nem egész, [242a:] de amely meg egyezik ami e földön levő. bujdosó állapotunkal, viszontag. valami az Istentől el távoztat. aboldogtalanokká téssen, úgy mint agazdagságok. betsületek. gyönyörüségek, abizonyos hogy ezek nem teszik az embert boldogá, az Isten egyedül töltheti bé ami lelkünket, kivánságinkot, és távoztathattya el. rettegésinket.¹⁵⁴³ rom. 8. 24. s. aug. de Civit dei lib 19. Cap. 4.

K Mi teheti tehát az embert boldoggá, annyiban., amenyiben ez az élet. azt meg engedi., és mi ád leg több reménséget néki. az örök boldogságra?

F Nyolcz féle dolog teheti boldoggá. a melyeket¹⁵⁴⁴ nyolcz féle boldogságoknak nevezik, és a melyekre maga akristus tanitot minket. matth. 5.

1 Boldogok a leli szegények. mert övek amenyeknek országa.

2. Boldogok az¹⁵⁴⁵ szelidek, mert ök örökség szerént birják¹⁵⁴⁶ aföldet.

¹⁵³⁸ mint idegent⟨ek⟩, mint olytat⟨nak⟩, a ki [A szóvégi t betűket n-ből javította.]

¹⁵³⁹ amenyekből. ⟨ki⟩ el vagy on rekesztve,

¹⁵⁴⁰ utazni, [a-o-ból javítva.]

¹⁵⁴¹ és [é-a-ból javítva.] az egész

¹⁵⁴² [Utána beírta: *héja vagy on*; az új bekezdésben levő F. elé, a margóra beírt egy keresztet:] †

¹⁵⁴³ rettegésinket. ⟨ps.⟩ rom. 8. 24.

¹⁵⁴⁴ a melyeket ⟨noly⟩ nyolcz féle

¹⁵⁴⁵ az ⟨alázatosok⟩, szelidek [A javítást a törlés alá írta, világosabb tintával.]

¹⁵⁴⁶ birják ⟨a⟩ aföldet. [Törlés a sor végén.]

3. Boldogok a kik sirnak.¹⁵⁴⁷ mert ök meg vigasztaltatnak.

4. Boldogok akik éhezik, és szomjuhozák az igasságot.,¹⁵⁴⁸ mert ök meg elégtetnek.

5. Boldogok, az irgalmasok, mert ök irgalmaságot nyernek.¹⁵⁴⁹

5 6. Boldogok atiszta szivüek. mert ök az Istent meg láttyák

7. Boldogok. a békeség szeretök. mert ök Isten fiainak mondatnak.

8. Boldogok akik¹⁵⁵⁰ üldözést szenvednek. az igazságért, mert azoké a menyeknek országa.

A lelki szegenyeken akristus érti. 1. az alázatosakat, 2 aszegényeket, 10 kik meg elégesznek állapottyokal. 3. agazdagokat.¹⁵⁵¹ [242b:] kik nem ragaszkodnak gazdagságokhoz.

Az¹⁵⁵² szelideken akristus érti, azokat,¹⁵⁵³ kik nem irigyek. nem veszekedök, nem zugolodok. és aföld. melyet az illyeneknek ígér, nem más., hanem aparaditsom.

15 A kik sirnak, akristus¹⁵⁵⁴ érti. azokat kik sirattyák vetkeket., vagy a mások vétkeit. 2. azokat. kik penitentzia életet élnek, 3. kik Istenért. nyomoruságot szenvednek.

A kik éhezik, és szomjuhozák. az igasságot. akristus érti, azokat kik buzgosággal. kivánnják kedves, és igaz lenni Isten előtt, és akik azon 20 igyekeznek, hogy elő mehessenek atekélletességben.

Az Irgalmasokan. akristus érti azokat., kik meg segittik felebaráttyokat. amenyiben lehet., lelki, és testi szükségekben. a kik leg aláb szánakodásal. vannak másokan. akik másoknak könnyen meg engednek. és könyörülnek.¹⁵⁵⁵

¹⁵⁴⁷ sirnak. <m> mert [Tollhiba.]

¹⁵⁴⁸ igasságot., [a-i-ből javítva.]

¹⁵⁴⁹ nyernek. [Utána, a sörvégi margóra beirt egy keresztet:] †

¹⁵⁵⁰ akik <háboruségot> üldözést [A javítást a törlés fölé írta, halvány tintával. Vö. alább az 1558. jegyz. is.]

¹⁵⁵¹ [A lap alján tollpróbaszerű betük: B B B B]

¹⁵⁵² Az <alázatosokan> szelideken [A javítást a törlés alá írta, halvány tintával.]

¹⁵⁵³ azokat, [a-o-ből javítva.]

¹⁵⁵⁴ akri<t>stus [Az i betűt az r betű egyik szárából alakította ki, mert először akri<t>-tel kezdte a szót.]

¹⁵⁵⁵ [Utána beírás: héja. Vö. előbb a következő jegyzeteket: 17., 30., 42., 46., 48., 50., 55., 59., 74., 80., 136., 182., 184., 187., 189., 232., 244., 265., 285., 287., 290., 322., 349., 354., 373., 385., 386., 421., 422., 447., 452., 453., 454., 462., 466., 468., 470., 477., 478., 482., 491., 497., 539., 549., 569., 570., 576., 578., 605., 620., 622., 640., 645., 650., 653., 655., 660., 668., 678., 680., 681., 684., 702., 726., 737., 740., 742., 746., 747., 752., 756., 775., 776., 777., 786., 787., 788., 791., 816., 878., 905., 911.,

A békeség szeretöken. a kristus érti, azokat akik meg gyözték rosz kivánságokat., akik békességben élnek, mind magokal. mind másokal. mind az Istennel, és akik másoknak is kívánnák meg szerezni¹⁵⁵⁶ azon békeséget.

A tiszta szívüeken akristus érti¹⁵⁵⁷ azokat. kik semmi féle. vetekhez nintsenek ragaszkodva, és akik szüntelen azon vannak. hogy meg gyözzék arosz kivánságot.

A kik üldözést¹⁵⁵⁸ szenvednek az igazságért. akristus érti azokat, kik gyüöltségben vannak. kiket rágalmaznak, bestelenitennek, üldöznek, azért. mert bizonyoságot téznek. az igazságról. szoval, vagy íráso-
kal, egy szoval. mert hivatalyokban el járnak.¹⁵⁵⁹[243a:]

K Ezek aboldóságok. magokban foglallyák tehát.¹⁵⁶⁰ az egész keresztényi életet?

F Igen is. mert nem¹⁵⁶¹ lehet boldoggá lenni a keresztényi¹⁵⁶² élet nélkül. akeresztényi életet pedig aboldóság követi. s. Chrys. in Cap 5. Matth Cornelius a lapide in Cap 5. s. Matth¹⁵⁶³

Adassék Ditsösség az Atyának, a¹⁵⁶⁴ Fiunak, és a szent Lelek Istennek, és ez a munka Légyen ditsőségére. Amen¹⁵⁶⁵

914., 954., 956., 964., 965., 972., 988., 994., 1038., 1040., 1061., 1106., 1109., 1173., 1211., 1304., 1310., 1313., 1464., 1467., 1479., 1481., 1482., 1484., 1487., 1530., 1535., 1542.]

¹⁵⁵⁶ meg szerezni [meg szereniből javítva.]

¹⁵⁵⁷ érti [i-e-ből javítva.]

¹⁵⁵⁸ A kik háboruságot üldözést [üldözést – háboruságot fölé írva, amelyet nem törölt; a javított szót halvány tintával később írta oda, vö. az 1550. sz. jegyz. is.]

¹⁵⁵⁹ [A lap alján örszók: ezek aboldóságok.]

¹⁵⁶⁰ tehát. az g [az g beszúrás] <az egész> [törlés fölé a sor végén, mert beleírta a margóba:] egész [beszúrás új sor elejére.]

¹⁵⁶¹ nem [Beszúrás világosabb tintával.]

¹⁵⁶² a keresztényi ele>tényi élet [Törlés a sor végén, mert beleírta a margóba.]

¹⁵⁶³ [A latin utalást később írta be.]

¹⁵⁶⁴ a<Fiu> Fiunak, [Törlés a sor végén, mert beleírta a margóba.]

¹⁵⁶⁵ [A lap alján egy tollpróbaszerű tollvonás van.]

[243b: üres] [244a:] *Ennek a könyvnek táblája.*

Első Rész. a kegyelemről. 1. [3a]

- Első articulus. hogy mi légyen a kegyelem, és ahány féle. 1. [3a]
2.art. hogy kinek érdemiért. adatik akegyelem. 4. [4b]
3.art. a kegyelemnek szükségés voltárol. és abünös embernek szabad-
ságárol. 6. [5b]
4.art. a mi tselekedetinknek érdeméről, és akristus kegyelmének erejé-
ről. 8. [6b]
5 art. azokrol. akiknek akegyelem adatik. 10 [7b]

2 Rész. a szenttségekről. közönségesen.

- Első articulus. hogy mik legyenek aszenttségek. 14 [9b]
2 art. a szenttségek számaírol., rendeltetésekről..¹⁵⁶⁶ ki szolgáltatá-
sokrol. 15 [10a]

3 rész a keresztségről.

- Első art. hogy mi légyen akereszttség. 16. [10b]
2 art. akeresztelésről. 19. [12a]
3 art. a keresztségnek szükségés voltárol. és akereszttség nélkül meg
holt gyermekekről. 23 [14a]
4 art a kereszt atyákról, és anyákról. 26. [15b]
5 art akereszttségnek Cérémoniáirol. 28. [16b]
6 art. ismét akereszttség Cérémoniáirol. 30. [17b]
7 art ismét akereszttség Ceremoniáirol. 32. [18b]

4 rész a bérálásrol.

- Első art. hogy mi légyen abérálás. 34. [19b]
2 art a bérálásnak hasznairol. és aszent lélek ajándékirol. 36. [20b]
3 art hogy ki adgya fel a bérálást, annak szükségés voltárol, és hogy
mitsoda készülettel kel ahoz járulni.¹⁵⁶⁷ [21b]
4 a bérálás. Cérémoniáinak magyarázattya. 40. [22b]

¹⁵⁶⁶ rendeltetésekről.. [Harmadik e-é-ből javítva az ékezet áthúzá-
sával.]

¹⁵⁶⁷ [Itt Mikes nem jelölte a lapszámot, és alább még néhány esetben
előfordul, hogy nem ír lapszámot a fejezetcímek mellé.]

[244b:] 5 rész az Eucharistiáról

- Első art hogy mi legyen az eucharistia. 42. [23b]
2 art. az eucharistiának rendeléséről. 44. [24b]
3 art az eucharistiáról¹⁵⁶⁸ valo igeretnek magyarázattya, amint szent jánosnál vagon a hatodik részben. 47 [26a]
4 art. az eucharistiáról., ugy mint szenttségről, és a transsubstantiationról 50. [27b]
5 art a szenttséges eucharistiának imadásáról. 56. [30b]
6 art az eucharistiának hasznairol. 57. [31a]
7 art a Communiohoz valo készületről. 59 [32a]
8 art a gyakorta valo Communionrol. 62. [33b]
9 art a egy szín alat valo Communionrol. 63 [34a]
10 art. a Communionnak. szükséges voltáról. 68. [36b]

6 rész a penitencia tartásnak szenttségeről.

- Első art a penitencia tartásnak szükséges voltáról. 70 [37b]
2 art. hogy miben állyon, a penitencia tartásnak szenttsége. 73 [39a]
3 art. a töredelmességrol. 74 [39b]
4 art a telletességel valo töredelmességrol. 77. [41a]
5 art a jora valo fel tételekről. arosz szokásokrol. és a vétekre vivő alkalmatoságokrol. 79 [42a]
6 art. agyonásrol. és annak szükséges voltáról. 82 [43b]
7 art a gyontato pap meg valasztásáról. 83 [44a]
8 art. a lélek üsméret meg vizsgálásáról. és gyonáshoz valo készületről. 85 [45a]
9 art hogy mitsodásnak kell lenni agyonásnak hogy jó legyen. az egész életünkről valo gyonásrol. és hogy mit kel tselekedni. midőn a pap előt le térdepelünk. 87.[46a]
10 art. az elég tételről. és annak szükséges voltáról. 92 [48b]
11 art. a szent írásbol valo példák, a melyek meg bizonyittyák, az elég tételnek szükséges voltát. 94 [49b] [245a:]
12 art. az anyaszent egy háznak. régi rendelése szerint valo elég tételről, anégy rend béli, nyilván valo penitencia tartásrol. 96. [50b]
13 art. hogy mitsoda okra valo nézve rendelte, és rendeli az anyaszent egy ház. a penitencia adást. 99. [52a]
14 art a penitentiális szabot rendekről. 101. [53a]
15 art az elég tételi tselekedetekről. 108. [56b]
16 art. hogy mitsoda igyekezetben, vagy szándékban kell lenni, hogy az elég tétel hasznos legyen. 109 [57a]
17 art a purgatoriumrol. 110. [57b]
18 art. az indulgentiákrol. 113 [59a]

¹⁵⁶⁸ az eucharistiá(nak)rol

- 19 art az indulgentiákról. 117. [61a]
 20 art az absolutioról. 123 [64a]
 21 art az absolutionnak el halasztásáról. 125 [65a]
 22. art. a püspökököt, papokat illető absolutiokról, Casus reservatus.
 és a Censurákról. 129¹⁵⁶⁹ [67a]
 23 art az exCommunicatoról. az az. az egyeségből való ki rekesztésről.
 131 [68a]

7 rész az utolsó kenetről.

- Első art. abetegségről. 134. [69b]
 2 art. hogy mi formában kell. atestamentumot a keresztényi rend
 szerént meg tsinálni. 137. [71a]
 3 art. hogy mi legyen az utolsó kenet magában. 140. [72b]
 4 art az utolsó kenetről. [73b]

8 rész. az egy házi rendről.

- Első art. mi legyen az egy házi rend. 145 [75a]
 2 art. azokról az akadályokról. melyek meg nem engedik az egy házi
 rendben való menetelt 147. [76a]
 3 art. hogy mitsoda készülettel. és mitsodásnak¹⁵⁷⁰ kel annak lenni
 a ki az egyházi rendben akar menni. és hogy hivatalosnak kell
 erre lenni, 149 [77a] [245b:]
 4. art. a tonsuráról, az az, ahaja el nyiréséről annak a ki az egyhazi
 rendben vétetik. 152 [78b]
 5 art. a beneficiumról, vagy az egy házi jóságokról., és a simoniáról.
 156. [80b]
 6 art. az egy házi also rendekről. 162 [83b]
 7 art. az egy házi fő rendekről. 164 [84b]
 8 art a sub diaconusnak, diaconusnak, papoknak, és püspököknek
 hivatallyról. 166 [85b]
 9 art. magyarázattya,¹⁵⁷¹ a Ceremoniaknak, a melyekel fel szentelik
 apüspökököt. 169 [87a]
 10 art. hogy mivel tartoznak ahivek, a püspököknek, papoknak, és más
 egy házi renden lévőeknek. 176 [90b]
 11 art. a szerzetesek rendéről. 178 [91b]

¹⁵⁶⁹ 129[9–5-ből javítva.]

¹⁵⁷⁰ mitsodásnak [A második s betűt hosszú f-re javította, sötétebb
 tintával.]

¹⁵⁷¹ magyarázattya, [Íráshiba.]

9 rész. aházáság¹⁵⁷² szenttségéről,

- Első¹⁵⁷³ art. közönségesen aházáságról. 183 [94a]
2 art. aházáságnak, szenttségi voltáról. 185 [95a]
3 art. aházáságnak akadályirol. 186 [95b]
4 art az akadályokrol, melyek aházáságot semmire valová teszik, és a melyeket dirimens akadályoknak nevezik. 188. [96b]
5 art. az olyan akadályoknak magyarázattya, a melyek nem teszik semmivé, hanem tilalmassá aházáságot. 196 [100b]
6 art. hogy miképpen kell készülni aházásághoz, és kel el tölteni a lakadalmi napot 199 [102a]
7 art. aházásoknak, egy máshoz való kötelességekről. 201 [103a]
8 art. aházásoknak, gyermekekhez való hivatalyokrol. 203 [104a]
9 art a tselédes gazdáknak, és gazda aszszonyoknak, tselédgyekhez való hivatalyokrol. 206. [105b]

10 rész az imádságról.

- Első art. hogy mitsoda az imádság, és a hány féle. 207 [106a]
2 art az imádságnak, szükséges voltáról. 209 [107a] [246a:]
3 art.. hogy kinek kel könyörögni, és kiért, 213 [109a]
4 art. hogy mitsoda állapotban kel annak lenni a ki imádkozik. 214. [109b]
5 art. hogy mit kell kérni Istentől. [110b]
6 art. az imádságnak formájáról. 218 [111b]
7 art. hogy mi képpen halgattya meg Isten. az imádkozókat 223 [114a]
8 art. hogy mitsoda képen kel lenni atestnek. az imádságkor 224 [114b]
9 art. az imádságnak. helyéről, és atemplomhoz való tiszteletről. 226. [115b]

11 rész. az elmével¹⁵⁷⁴ való imádságról.

- Első¹⁵⁷⁵ art. hogy mi légyen, az elmével való imádság. 228 [116b]
2 art. az elmélkedésről, annak szükséges, és könnyü voltáról. 232 [118b]

12 rész, a szoval való imádságról. közönségesen. 234 [119b]

13 rész¹⁵⁷⁶ az urnak imádságáról.

- Első art. ennek az imádságnak magyarázattya. 237 [121a]
2 art. ami atyánkban lévő kéréseknek magyarázattya. 238 [121b]

¹⁵⁷² aházáság<rendéről.> szenttségéről,

¹⁵⁷³ Elso [Ékezethiba.]

¹⁵⁷⁴ elmével [v-l-ből javítva.]

¹⁵⁷⁵ Első <rész.> art.

¹⁵⁷⁶ <Első art.> [Alatta levő sorban:] 13 rész

14 rész némely különös imádságokról.

Első art az anyagi köszöntésről.¹⁵⁷⁷ 256 [130b]

2 art. az angelusrol 259 [132a]

15 rész az anyaszent egy háznak közönségesen
valo imádságirol

Első art. hogy mitsoda nyelven. szokot lenni aközönségesen valo imádság. 260 [132b]

2 art. az anyaszent egy háznak. közönségesen valo Cérémoniairol. 265 [135a]

3 art. a gyertyáknak, és lámpásoknak szokásáról. [136b]

4 art. a temjénnek szokásáról. 269 [137a]

5 art az anyaszent egy háznak, az Isteni szolgálatban valo külömb külömb féle szokásáról. a rituale, és a Ceremoniák iránt. 272 [138b]

6 art. az éneklésnek, musikának, es az orgonálásnak szokásáról. 275 [140a]

[246b:] 16 rész. a szent Mise áldozattýáról.

Első art. Közönségesen az áldozatrol. 276 [140b]

2 art. abelső képpen valo áldozatnak köteleségéről. 281 [143a]

3 art a külső képen valo áldozatnak köteleségéről, és hogy mik voltak az áldozatok, a¹⁵⁷⁸ mojses törvénye előtt, és utánna. 283 [144a]

4 art amojses törvénye előtt valo áldozatok figuráinak. magyarázattya. [145b]

5 art a mojses törvénye alat valo áldozatok figuráinak magyarázattya. 289 [147a]

6 art hogy mindenkor volt. és lészen az anyaszent egy házban külső képen valo áldozat. 295 [150a]

7 art. erről akét szorol, lyurgia, és missa, a mely szokal¹⁵⁷⁹ élnek, amidön az anyaszent egyháznak., külső képen valo áldozattýáról szolnak. 301 [153a]

8 art. hogy mi légyen, a mise szent áldozattya 302 [153b]

9 art. hogy mi végekre, és okokra valo nézve, ajánlyák amise¹⁵⁸⁰ áldozattýát. 306. [155b]

10 art. hogy kinek ajánlyák a mise szent áldozattýát, és hogy abban miért tésznek emlékezetet a szentekről. 309 [157a]

11 art. hogy kiért ajánlyák a mise szent áldozattýát, 311 [158a]

¹⁵⁷⁷ köszöntésről. [é-ö-ből javítva.]

¹⁵⁷⁸ a mojses [a – beszúrás; első s (hosszú f) e-ből javítva.]

¹⁵⁷⁹ szokal [Az o(ö) ö-re jellemző jelöléssel.]

¹⁵⁸⁰ [Sor végén:] a [új sor elején:] amise

- 12 art a halottakért való misékknek.¹⁵⁸¹ bővebben való magyarázattya. 312 [158b]
- 13 art. az énekes, és a szoval való misékről. 316 [160b]
- 14 art hogy mitsoda helyen kell mondani a misét, és a háznál lévő kápolnákról. 318 ¹⁵⁸² [161b]
- 15 art. az oltárokról., oltári öltözetekről, fejér ruhákról, és a szent edényekről. 319 [163a] [247a:]
- 16 art. amiséhez való öltözetekről. a melyeket, apüspökök. a papok vesznek magokra, es azoknak régiségekről. 322. [163b]
- 17 art a szent mise szolgáltatásának napjairól, és óráiról. 325 [165a]
- 18.art. hogy mitsoda készüléttel kell lenni azoknak. kik misét mondanak. 328 [166b]
- 19 art. hogy mitsoda készüléttel kell jelen¹⁵⁸³ lenni amisén, és hogy melyik a leg jobb modgya, amise halgatásának. 329 [167a]
- 20 art. amisének rendiről. 333 [169a]
- 21 art a szent mise imádságának és Ceremoniainak. betü szerént való magyarázattya. 335 [170a]

17 rész az ördög üzésről, és a szentelésről.

- Első art. az ördög üzésről. 422 [213b]
- 2 art. hogy mit kell érteni ezen a szón. benedictio. 424 [214b]
- 3 art a Cérémoniákról, amelyekel áll az anyaszent egyház, a szenteléskor, 427 [216a]
- 4 art. a szentelésekről. melyek tsak a püspököket illetik, es az ollyanokról. melyek nem tsak őket illetik. 429 [217a]
- 5 art a szent olajak meg szenteléséről. nagy tsötörtökön. 431 [218a]
- 6 art aharangok szenteléséről. 435 [220a]
- 7 art atemplom, és az oltár szentelésének,¹⁵⁸⁴ Ceremoniairól. 440 [222b]
- 8 art. a templom. és az oltár szentelésékor való¹⁵⁸⁵ leg fővebb Ceremoniáknak. magyarázattya. 449 [227a]
- 9 art. a szentelt vizről. 455 [230a]

18. rész. a processiókról.

- Első art a processióknak eredetéről. 458 [231b]
- 2 art a processionak rendéről. 463 [234a]

¹⁵⁸¹ misékknek. [Második *k* – valószínűleg megkezdett *b*-ből javítva, sötétebb tintával.]

¹⁵⁸² 318 [A szám után és az új sor elején elmosódott tintafolt van.]

¹⁵⁸³ jelen⟨ni⟩ lenni

¹⁵⁸⁴ szentelésé⟨ről⟩nek,

¹⁵⁸⁵ szentelésékor való ⟨Céré⟩leg fővebb Ceremoniáknak.

19 rész. némely áitatos tselekedetekről.¹⁵⁸⁶

Első art. a butsu járásrol. 465¹⁵⁸⁷ [235a] [247b:]

2 art. az olvasorol. 468 [237b]

3 art. olyan áitatos tselekedetekről, melyeket az anyaszent egy ház.
jóvá hagyta, és az ollyanokrol. a mellyeket el szenvedí. [238a]

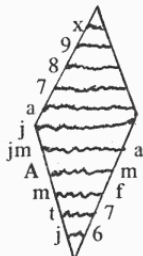
4 art hogy miért szükséges apüspöknek, el jární az egész püspökségét.
474. [239b]

Ennek a munkának bé fejezése és summája¹⁵⁸⁸ [240b]

¹⁵⁸⁶ [Utána tintafolt van.]

¹⁵⁸⁷ 465 [5-3-ból javítva.]

¹⁵⁸⁸ sum [Elvlasztás után új sor elején nem folytatta. A kötet szövege ezzel a hibásan leírt szóval befejeződik. Utána még 8 számozatlan üres levél van; a nyolcadik levél alján egy ábra található, melyet Mikes rajzolt:]

[A hátsó borítólapra ragasztott papíron, idegen kéztől származó, nyolcsoros receptszerű leírás részlete található; beteg szem gyógyítására való borogató recept.]

JEGYZETEK

A CATECHISMUS KIADÁSÁRÓL

Mikes ÖM V. kötete az előző kötetekben bevált kiadási elvek alapján készült. A betűhív szövegközlés alapjául a sorozat időrendjében következő végleges szerzői kéziratok közül a *Catechismus* kézírata szolgált. A főszöveget a *Catechismus* 1750-es évek elején készült véglegesnek ismert autográf kézirat szerzői tisztázata alkotja. A *Catechismus* 1744-ben keltezett első fordításához viszonyítva a második átdolgozás olyan mérvű volt, hogy a munka első kézírata szövegváltozatnak minősül. A korábbi változat variánsként került a kötetbe, s követi a főszöveget.

A főszöveg és a variáns kézíratszámozásának és lapkezdetének jelölésére továbbra is a kézírattári levélszámozást használtuk; a nyomtatott szövegben a recto/verso oldalt is jelöltük szögletes zárójelben. A sorokat paginánként ötösével számoztuk. Ez a számozás a főszöveg páros oldalán a bal oldali margóra került, mivel a sorkezdetnél elhelyezve a latin margószöveget nem zavarja. A páratlan oldalon kívül maradt a sorok számozása, s a IV. kötethez hasonlóan a jobb oldali külső margó szolgál a forrásjelző, a margószöveg elhelyezésére. A variáns kéziratában nincs margószöveg s utalás a margón, ezért ott a sorok számozása szintén a páros oldal bal oldali margóján maradt.

A főszöveg és a variáns szövegében helyenként idegen kéz nyoma látszik. A Mikes kezétől eltérő írásrészekre jegyzetben hívjuk föl a figyelmet; akkor is, ha nem tudjuk teljes bizonyossággal eldönteni, hogy idegen tollvonásról van-e szó. A variánsbeli lapalji íráspróbákat, szövegtől független bejegyzéseket szintén említik a szövegjegyzetek, amelyek egyébként folyamatosan jelzik a szerző „héja vagyon” szövegekőzi, az első fordítás hiányaira utaló beírásait is.

A főszövegben és a variánsban az ejtésen alapuló egyszerű íráshibák javítását és átírását elvszerűen mellőztük, s a fordítás szövegét változatlanul hagyva, az általunk javított alakot vettük lapalji jegyzetbe. Ritkán, s csak azt írtuk át a szövegben – lapalji szövegkritikai jegyzet kíséretében –, ami félreértésre adhatna okot, s azt magyaráztuk tömören, ami az író stilizálása és nyelvi kifejezőmódja, fordítói eljárása szempontjából figyelemre méltó. Fokozottan figyeltünk mindarra, ami az író kiejtése, hangjelölése vagy szövegének értelmezése szemszögéből fontos lehet. A csaknem egy évtizedes időkülönbséggel keletkezett két kézirat, a főszöveg és a variáns összevetése, a szövegkritikai jegyzetek együttese – mindez újabb hiteles vizsgálódási anyagot nyújt Mikes fordításainak nyelvi és stilsztikai tanulmányozásához, helyesírásának és írásmódjának fejlődéstörténeti értelmezéséhez, valamint több évtizedes fordítói gyakorlatának jobb megértéséhez.

A tárgyi jegyzetek a szöveg természetére és hosszúságára való tekintettel korlátozott terjedelműek, s a főszöveghez kapcsolódnak; ezek mérvadóak a variánszhoz

is. A tárgyi jegyzetek a főszöveg és a variáns szövegének közlése után következnek. Ebben a kötetben is utaltunk a *Catechismus* és a *Törökországi Levelek* közötti gondolatok, motívumok, szemléleti elemek rokonságára, anélkül azonban, hogy a fordítás-témákat minden esetben közvetlen forrásnak tekintettük volna. A *Mikes ŐM* II., III., IV. kötetében közölt művekhez hasonlóan az író a bibliai részleteket és idézeteket hol önállóan, hol pedig Káldi szövegének fölhasználásával vagy átalakításával fordítja. Így a franciából fordított szövegidézetekben Mikes fordításszövegei keverednek Káldi bibliaiszövegéből közvetlenül vagy közvetve átvett részletekkel. A nyelvi alkalmazás módjára ezúttal nem térünk ki részletesen a tárgyi jegyzetekben, de jellegzetes esetekre utalunk. Ezek a szövegrészek az egész fordításon belül igen tanulságos helyesírási, hangtani, nyelvi vizsgálódásokra adnak alapot, akárcsak a Mikes szókincsére és kifejezőképességére, a fordító nyelvben tükröződő fogalmi, tárgyi és fogalomtörténeti részletekre, fontosabb nyelvtani sajátosságok és mondatszerkezetek rögzítésére, szólásokra stb. vonatkozó utalások. A francia forrásmű szövegéből helyhiány miatt általában keveset idéztünk; az idézett francia szövegrészeket vagy szavakat a használt kiadás régi helyesírása szerint, a Mikes által ismert alakban idézőjelben közöljük a lapszám (p.) megjelölésével.

Az MTA Irodalomtudományi Intézet XVIII. századi osztálya kutatási programja keretében készült *Mikes ŐM* V. kötetével kapcsolatos szerkesztési és sajtó alá rendezési munkálatok 1977-ben fejeződtek be. Igyekeztünk érvényesíteni az előző kötetek, főleg a IV. kötet szövegkiadási tapasztalatait, a Mikes-kötetek megjelenését követő, folyóiratokban közölt bírálatokban tett kritikai észrevételeket s a nyelvészektől kapott szóbeli javaslatokat. A Mikes-kiadás tökéletesítését célzó szakmai tanácsokat és tapasztalatokat a befejező VI. kötetben is hasznosítani fogjuk, amely előreláthatólag a 80-as évek elején kerül az Akadémiai Kiadóhoz.

Kézirathagyomány

Az alábbiakban pontosan leírjuk a *Catechismus* főszövegének és variánsának kéziratát. Mindkét kézirat mikrofilmje megtalálható Mikes címszó alatt az OSzK, az MTAK mikrofilmtárában és a kolozsvári EK-ban.

Catechismus Formájára való közösleges Oktatasok – Első Szakas.

Első kötet. Vöröses színű, egészbor-kötésű 4° kézirat; fedőlapjának belső támlájára ragasztott lapon beírás olvasható: „Farkas Lajos könyvtárából 1873. December 10 én.” Ugyancsak e lapon fölül számjegy található: 36. – A fedőlap után egy ragasztott üres lap van, ezután következik a címlap.

A kéziratári lapszámozás a címlapon kezdődik és 343 levelet jelöl. A címlap után következik az üres 2ab levél, majd az *Elöl járó beszéd; Ennek a könyvnek Tábláját* ez után helyezte el Mikes, amely az első kötetbe került 1. könyv és 2.

könyv táblája. Ezután folytatólag a 12ab és 13ab üres levél következik, majd új címléírással a szerző által *Leg Első Résznek* nevezett bevezető rész.

Mikes lapszámozása csak ezt követőleg, az *Első Könyv* számozásával, a 22a levélen kezdődik; e levél aljára évszám nélküli dátumot írt be: „commencé 17 mars.” Mikes lapszámozása 637-ig terjed; a kötet végén levő: *A Tridentinumi Conciliumnak. symbolumja. 4. Pius Papa alat* című részt nem számozta be. A számozáskor az elején a 4-est 2-esből javította; később 110 helyett tévedésből 100-at írt, de az első nullát 1-esre javította. 132 után eltévesztette a lapszámozást, és 133 helyett 134-et írt és így folytatta 136-ig; majd a hibát fölfedezve a 134 négyesét 3-asra, a 135-ötösét 4-esre és a 136 hatosát 5-ösre javította. 141 után 140-et írt, de a nullát 2-esre javította. 219 után tévedésből 200-at írt, majd az első nullát 2-esre javította. 444 után 485-öt írt, majd a nyolcast 4-esre javította. Az 596-os oldalt (319b) üresen hagyta, és az 597-en (320a) folytatta a szöveget. A 618-as hatosa javított; a 627-es hatosát 4-esből javította.

A kézirat tintaszíne egyenletesen barna, a papír állapota jó. A javítás viszonylag kevés benne, szövege jól olvasható. Mikes a kéziratot egyenletes, széles margóval látta el, és a margóra írta a latin utalásokat. A szövegben előfordulnak olyan elűtő tintaszínű javítások, beírások, melyek föltehetőleg nem szerzői javítgatások. Vannak olyan, Mikesétől eltérő (d, gj, h, r, t, z) betűtípusok, amelyek idegen kéz írására (pl. egésen, egjház, hogj stb.) vallanak. Ezeket a lapalji szövegkritikai jegyzetek jelzik. Az egész kézirat szabályosan szerkesztett; jellege szerzői tisztázat. A kéziratot egy ragasztott üres lap zárja le.

Cátéchismus Formájára való közönséges Oktatások. Második Szakas.

Második kötet. Vöröses színű, egész bőr-kötésű 4° kézirat; a bőrkötésen elől két, hátul egy piros viasznyom látható. Fedőlapjának belső támlájára ragasztott lapon beírás olvasható: „Farkas Lajos könyvtárából 1873. December 10 én.” A kézirat egy üres lappal kezdődik, melynek hátán fölül számjegy található: 43. Ezután következik a címlap (1a). A következő levél (2a) felső felére beragasztva külön a *Harmadik Könyv* címlapja (Mikestől?). A 2a versója üres. A 3a-n ez a címlap folyóírással megismétlődik, s utána a *Harmadik könyv Első Részével* kezdődik a folyamatos szöveg azonos tintaszínnel. Az 536. lapon felül (270b) van egy ragasztott papírcsík, melyen a négysoros *Felelet* szövege idegen kéz írásának látszik, a Mikesétől teljesen eltérő betűtípusokkal. A ragasztás alatti eredeti szöveg nem látható s nem olvasható. A kéziratári lapszámozás a címlapon kezdődik, és 294 levelet jelöl. Mikes lapszámozása ezen a levélen (3a) kezdődik és 560-nal fejeződik be. A kézirat végén a 283a–b üres levelet, továbbá a *Táblát* s az időszámítási táblázatokat, melyek 284a-tól 294a-ig terjednek, Mikes nem számozta be. A 40-es oldalt (22b) üresen hagyta, és 41-en (23a) folytatta a szöveget. A 202. oldalt (103b) szintén üresen hagyta és a 203. (104a) lapon folytatta. 88 után tévedésből 90-et írt, majd a törölt <90> alá írta a 89-et. 378 után újra 378-at írt, majd a 8-ast 9-esre javította. 409 után 400-at írt, majd az első nullát 1-esre javította. 504 után tévedésből 545-öt s folytatólag 546-ot, 547-et írt, majd áthúzta ezeket és a törölt <545> elé 505-öt, <546> fölé 506-ot, <547> elé 507-et

írt. 544 után eltévesztette a lapszámozást és végig rosszul számozta, illetve gyakran a jól leírt számokat is áthúzta és újra leírta. A javításnál az 545-öt a törölt <544, 545, 547, 548> számok elé írta. Az utána következő 546-ot törölte, majd <546> alá újra leírta. Az 547-et a törölt <549> (?) elé írta. Az 548-at törölte, majd aláírta az 550-et, de ezt is törölte és a törölt <548>, <550> mellé újra leírta az 548-at. Az 549-et törölte, majd alája írta az 551-et, melyet szintén törölt és a két törlés elé írta az 549-et. Az 550-et 552-ből javította. Az 551-et az előzőleg leírt, de törölt <551> alá írta. Az 552 ketteséből először 4-est javított, majd törölte és alája írta az 552-t. Utána 553-mal folytatta a számozást, majd a 3-asból 5-öst csinált, ezután az egészet törölte és alája írta az 553-at. Az 554-et a törölt <556> alá, az 555-öt a törölt <557> alá, az 556-ot a törölt <558> alá írta. Utána 557-et írt, ezt is törölte, majd a törlés elé újra leírta. Az 558-at a törölt <558> és <560> számok alá, az 559-et pedig a törölt <559> és <561> számok elé írta. Utána leírta a helyes 560-at, de a nullát 2-esre javította, az egészet törölte és újra leírta az 560-at, mellyel Mikes számozása be is fejeződik. Ezután az üres levél (283ab) jön, majd pedig a 3. könyv *Táblája*, mely a 290a-n fejeződik be. A folytatólag következő táblázatokat és magyarázataikat a kézirat fehér papírszínétől eltérő sárgás és szélesebb papírra írták, melyeknek széleit Mikes – a többi laphoz igazítva – behajtotta. A kötetet egy üres, számozatlan lap zárja le.

A kézirat tintaszíne egyenletesen barna, a papír állapota jó. A javítás viszonylag kevés benne, szövege jól olvasható. Mikes a kéziratot szabályos, nagy margóval látta el, és a margóra írta a latin utalásokat. A szövegben többször előfordul olyan javítás és beírás, melyet a Mikesétől eltérő betűtípusok miatt (h, r, s, t, z) idegen kéz írásának kell tulajdonítanunk. Ezeket az eseteket szintén jelzik a lapalji szövegkritikai jegyzetek. Az egész kézirat szabályosan szerkesztett; jellege szerzői tisztázat.

Lelőhelye és jelzete: OSzK Quart. Hung. 1093. I–II.

Catechismus Formájára való közönséges. Oktatások Első Szakasza Rodoszto 1744 (Variáns.)

Első kötet. Sötétbarna színű, egész bőr-kötésű 4° kézirat; fedőlapjának belső támlájára ragasztott lapon beírás olvasható: „Farkas Lajos könyvtárából 1873. December. 10 én.” Az első lap rectóján (1a) fölül, a bal felső sarokban Mikes tollpróbaszerű beírása található; kissé lejjebb, közepén számjegy van: 35. E lap versóján (1b), kb. középtől kezdve a lap aljáig, a bal oldalra csoportosítva és egymás alá írva Mikes latin utalásai találhatók. A jobb alsó sarokban tollpróbaszerű beírások vannak.

Ezután következik a címlap (2a), melynek tetején tollpróbaszerű tollvonások vannak. A lap alján: „Rodoszto 1744.” – A címlap versója (2b) üres. A címlap után következik *Ennek a könyvnek Táblája* (3a–8a), mely az első kötetbe került 1. könyv és 2. könyv egybeolvasztott táblája. A 8b és 9a üres. A 10a-n ötsornyi idegen kéztől származó, halvány tintaszínű beírás található. A 10b és 11a üres. A 11b lapon fölül egy beírás és egy elmosódott, nagyméretű betű található

(második A), mely az eltérő betűtípusok (s, d) miatt nem tulajdonítható biztosan Mikes keze írásának. A beírásokat a megfelelő helyen a lapalji szövegkritikai jegyzetek rögzítik. A kéziratári lapszámozás a fedőlapot követő első lapon kezdődik és 254 levelet jelöl.

Mikes a lapszámozást csak a külön papírkoncot alkotó címlap és a *Tábla* után, a kézirat szövegének megkezdésétől jelöli (12a). A szerző lapszámozása 488-ig terjed. 15 után eltévesztette a számozást és 16 helyett 14-gyel folytatta 18-ig. Itt észrevette a hibát, és a számokat átjavította: a 14-et 16-ra, a 15-öt 17-re; a törölt <16> mellé 18-at írt; a 17-et 19-re, a 18-at 20-ra javította. 46-nál a 6-ost javította. 140 után tévedésből 151-et írt; a hibát nem vette észre, és így folytatta tovább. A 235 ötösét 1-esből javította. 272 után újra 272-t, azután pedig 273-at, 374 helyett tévedésből 373-at írt, majd a 3-ast 4-esre javította. A kötetet záró *A Tridentinum Conciliumnak Symbolumja* című részt Mikes nem számozta be. A kötet végén két üres lap van, melyet a kéziratár csak ceruzával számozott be. A legutolsó üres lap hátának felső részén Mikes tollpróbaszerű tollvonásai találhatók és a szövegben is előforduló beírás: „Én Istenem mindenem Iorani susanna.” – A hátsó borítólapra ragasztott papíron szintén Mikes tollvonásai és töredékes („hagy”) beírása.

A kézirat tintaszíne egyenesen barna, a papír állapota jó. Szövege jól olvasható, de elég sok a javítás benne. Kb. 200 esetben a lap aljára tollpróbaszerűen beírt tollvonások, betűk, szavak vagy számok vannak. Előfordulnak benne kereszttel jelölt lapalji beírások, betoldások. Mikes ennél a kéziratnál nem hagyott margót, az elég sűrűn írt sorok a lapszélig terjednek. Gyakoriak az őrszóbeírások is. A fordított szöveg hiányait „it heja vagyón”, „heja vagyón”, „heja van”, „heja” stb. beírással jelzi a kéziratot később alaposan átnéző fordító. Ezeket a megjegyzéseket első előfordulásuk helyétől a lapalji szövegkritikai jegyzetekben rögzítjük; a tárgyi jegyzetekben ezekkel együtt más hiányokat is jelzünk, utalva a francia forrásra. A gyakori javítás és tollpróbálgatás miatt ez az első két könyvet tartalmazó, szabályos szerkesztésű kézirat nem tekinthető szerzői tisztázatnak, hanem szerzői-fordítói első variánsnak, amolyan munkapéldánynak.

Catechismus Formájára való közönséges. Oktatások Második. Szakasz

Második kötet. Kávébarna színű, egészbor-kötésű 4° kézirat. A bőrkötés három párhuzamosan egymás mellé húzott vonallal kockázva-diszítve van. A fedőlap belső hátára ragasztott fél papíron leltárszerű bejegyzések vannak, melyek a Mikesétől eltérő betűtípusúak. Alatta latin beírás: „pro aris et focis.” A címlap előtti első számozatlan levelet Mikes teleírta különféle tollpróbaszerű bejegyzéssel, számokkal, latin és magyar szöveggel. Ez az összefüggéstelen és egy teljes lapot betöltő, töredékes szöveg a fényképfelvétel alapján jól megtekinthető. Ennek a levélnek a versóján – az első kötethez hasonlóan – a bal oldalra csoportosítva és egymás alá írva Mikes alig eltérő latin auktoritálásai találhatók. A lap alján tollpróbaszerű beírások. – A következő levélen, felül, rosszul olvasható és idegen kéztől származó, kétsoros latin beírás van, a versón felül Mikes beírása. Mindezeket a jegyzetek elején rögzítjük.

Ezután következik a címlap, melyen elkezdődik a kéziratári számozás. A címlapot követi az üres 2ab levél. A következő üres levelet, úgy látszik, elfelejtették beszámolni, és utólag ceruzával 2b-vel jelölték, az előző géppel számozott 2 mellé pedig beírtak egy a betűt. A kéziratári számozás 247 levelet jelöl.

E lapok után kezdődik a szöveg (3a); a levél alján a bal oldalon szerzői beírás: „comencé. le 21 mars.” 3a-ról indítja Mikes a lapszámozást, mely 477-ig terjed, bár a szöveg itt még nem fejeződik be. 8 után tévedésből újra 8-at írt, majd a törölt <8> után írta a 9-et. 422 után eltévesztette a számozást, és 423 helyett 429-et írt. 431-nél észrevette a hibát, a 429-et 423-ra, a 430-at 424-re, a 431-et pedig 425-re javította, majd 426-tól helyesen folytatta tovább. A kötet végén levő *Táblát* Mikes nem számozta be. A *Táblát* még 7 üres levél követi, melyet a kéziratár csak ceruzával (248a–254b) számozott be. A hetedik üres levél alján egy ábra van, melyet a szövegjegyzetben közlünk. A hátsó borítólagra ragasztott kötéspapíron idegen kéztől származó, nehezen olvasható, receptszerű leírás található a szemgyógyításáról.

A kézirat tintaszíne egyenletesen barna, a papír állapota jó. Szövege jól olvasható, de sok a javítás benne. Gyakoriak (kb. 210) a lap aljára tollpróbaszerűen beírt tollvonások, betűk, szavak vagy számok, kereszttel jelölt lapalji beírások, valamint az órszók. Margó nincs, a sorok lapszélig terjednek. Ebben a kéziratban is gyakran előfordul a „héja” – „heja”, „héja vagyon” – „heja vagyon”, „héjavagyon” – „hejavagyon” beírás, melyet Mikes utólag írt be, általában világosabb tintával az első változat lapjaira. A tárgyi jegyzetekben a főszöveg és a forrásmű összefüggésében utalunk ezekre és más hiányokra. A *Harmadik könyvet* tartalmazó kézirat szerkesztése szabályos, de a gyakori javítás és tollpróbálgatás miatt zsúfolttá vált; nem tekinthető szerzői tisztázatnak, hanem fordítói munkapéldánynak.

Lelőhelye és jelzete: OSzK Quart. Hung. 1092. I–II.

A kéziratok sorsa

A *Catechismus* két kéziratának sorsáról a többi Mikes-fordítás kéziratának történetével együtt *Mikes ÖM II.* kötete jegyzeteinek bevezetőjében adtunk részletes összefoglalást. L. ott a rodostói Mikes-hagyaték hazakerülésének és fölfedezésének történetét összegező beszámolót (907–914 l.). A múlt században előkerült kézirat nyomtatásban nem jelent meg.

Forrás- és keletkezéstörténet

Az 1740-es évek Mikes fordítói tevékenységének kibontakozásáról tanúskodnak. Kezdetben Rákóczi rodostói könyvtárából való olvasmányait ülteti át magyarrá. *Az Ifjak Kalauza* (1724) lefordítása után első, évszámmal ellátott fordítás-

kézirata *Az Épistoláknak és az Evangéliumoknak... Magyarazattya* (1741) volt, amely a *Mikes ÖM II.* köteteként jelent meg. Néhány év múlva újra elővette a *Kalauz* kéziratát, hogy javításokkal, stilizálással tökéletesítse legelső s kedvelt munkáját. Az így létrejött javított kézirat, *Az Iffjak Kalauza* (1724/1744) sem elégitette ki, mert számos más könyv átültetése (*Mikes ÖM III*) után később végleges változatban újra lefordította: *Az Iffjak Kalauza* (1751). Ez az alapszöveg a korábbi variánszal együtt megjelent a *Mikes ÖM IV.* kötetében.

Még 1744-ben hozzáfogott egy másik francia munka: a *Catéchisme de Montpellier* lefordításához. A *Catechismus Formájára való közönséges. Oktatások* (1744) keletkezése tehát már egy huzamos fordítási periódus föllendülő szakaszára esik. De úgy látszik, hogy Mikes ezzel a fordítással sem volt elégedett, mert az ötvenes évek elején egy javított, bővített szerzői tisztázatot készített belőle: *Catechismus Formájára való közönséges Oktatások* (1752-1754).

A mintegy fél évszázad múlva hazakerült Mikes-kéziratok Kulcsár István kezébe jutottak, majd Farkas Lajos régiségbúvár hagyatékából 1873 végén a Nemzeti Múzeum Könyvtára állományába kerültek. Pulszky Ferenc, a könyvtár akkori igazgatója fedezte fel őket 1874-ben, s ettől kezdve tartja nyilván a szakirodalom Mikes fordításait, köztük a *Catechismus* kiadatlan kéziratos változatait. Az erre vonatkozó gyér bibliográfiából az alábbiakat soroljuk föl:

Pulszky Ferenc: *Mikes Ferenc* [helyesen Kelemen] ismeretlen kéziratairól. A Kisfaludy Társaság Évlapjai. Új folyam X. 1874/75. 155–160. (Felolvasás a Társaság június 24-i ülésén.)

Abafi Lajos: *Mikes Kelemen*. Bp. 1878. 113–118, 175–176. (A *Catechismus* 2. változatának keletkezését 1752 (?) -re teszi.)

Imre Antal: *Mikes Kelemen élete és munkái*. Bp. 1883. 35. (Mikes fordításait Abafi alapján ismerteti.)

Erődi Béla: *Mikes Kelemen életrajza*. Bp. Pozsony 1885. 28. (Tájékoztatót ad Mikes fordításairól is.)

Papp Endre: *Mikes Kelemen kiadatlan kéziratjai*. Bp. 1895. 17–20. (A *Catechismus* „Elöl járó beszéd”-ének közlésével.)

Négyesy László: *Mikes Kelemen. A magyar irodalom története. A legrégebb időktől Bessenyei felléptéig*. Szerk. Beöthy Zsolt. Bp. 1896. I. 471. [A kéziratok felsorolásában a *Catechismus* két – 1744, 1752(?) – változata is.]

Toncs Gusztáv: *Zágoni Mikes Kelemen élete*. Bp. 1897. 250. (A fordítások közt a *Catechismus* is ismerteti.)

Kun Sámuel: *Mikes Kelemen Katekizmusáról*. MKSz 1898. 125–128. (A két kéziratváltozat bemutatása és francia forrásának megtalálása.)

Mikulics Károly: *Mikes Kelemen élete, irodalmi működése*. Trencsén 1899. 74. (A fordítások rövid ismertetése.)

Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Bp. 1902. VIII. 1314. (Mikes fordításai, bibliográfiai adatokkal.)

Dézsai Lajos: *Mikes fordításairól*. *ItK* 1904. 177–179.

- Kürty Menyhért: *Mikes Kelemen kiadatlan munkái*. Egri róm. kat. főgimn. értesítő. 1906–1907. 5, 10, 27–33, 56. (A *Catechismus* részletes jellemzésével.)
- Riedl Frigyes: *A magyar irodalom története Zrínyi halálától Bessenyei felléptéig*. Egyetemi jegyzet. Bp. 1908. 296–300. (Mikes fordításairól is szól.)
- Király György: *Mikes Kelemen fordításai*. *EPHK* 1912. 21–28.
- Zolnai Béla: *Magyar jansenisták*. Minerva 1924. 93–94; 1925. 11, 31–32.
- Zolnai Béla: *II. Rákóczi Ferenc könyvtára*. Bp. 1926. 24–25. Klny. is.
- Pintér Jenő: *A magyar irodalom története*. Bp. 1931. IV. 253–303. (Mikes fordításainak ismertető bibliográfiájával.)
- Madácsy László: *Clement Mikes et les sources françaises de ses Lettres de Turquie*. Mikes Törökországi Leveleinek forrásaihoz. *Études françaises* 16. Szegeed 1937.
- Zolnai Béla: *Mikes eszményei*. (Király György emlékezetére.) Minerva. Bp. 1937. 17, 20, 23–25, 27, 30. (F.-A. Pouget és Mikes.)
- Zolnai Béla: *A jansenizmus kutatása Közép-Európában*. *Acta Philosophica* 4. Kolozsvár 1944. 33, 87–88, 120, 125.
- B. Zolnai: *Ungarn und die Erforschung des Jansenismus*. Sonderdruck aus Deutsch-slawische Wechselseitigkeit in sieben Jahrhunderten. Gesammelte Aufsätze. Berlin 1956. 116, 118, 121.
- Mikes Kelemen: *Törökországi Levelek*. Sajtó alá rend. Bisztray Gyula. Bev., jegyz. Barta János. Magyar Klasszikusok. Bp. 1958. 362. („Mikes műveinek időrendje Gálos Rezső nyomán” forrásainak megjelölésével. A *Catechismus* nak csak az 1744-i első változatát jelzi.)
- A magyar irodalom története*. Szerk. Klaniczay Tibor. Bp. 1964. II. 524. (A *Catechismus* és Mikes más fordításai.)
- Magyar Irodalmi Lexikon*. Főszerk. Benedek Marcell. Bp. 1965. II. 229–232. (Mikes fordításaival.)
- Törökországi Levelek és Missilis levelek*. Sajtó alá rend. Hopp Lajos. (Mikes *ÖM* I.) Bp. 1966. 338, 470, 605. (Utalások a *Leveleskönyv* és a *Catechismus* forrásszemponotú összefüggéseire.)
- Hopp Lajos: *Mikes Kelemen francia fordításai. Eszmei és irodalmi találkozások. Tanulmányok a magyar-francia irodalmi kapcsolatok történetéből*. Szerk. Köpeczi Béla és Sötér István. Bp. 1970. 63. Klny. is – Ua.: *Mikes Kelemen, a műfordító*. (Zolnai Béla emlékére.) *ItK* 1969. 651.
- Hopp Lajos: *Mikes és világa*. Bukarest 1973. 261, 281, 325, 354, 500, 503, 506. (A *Catechismus* fordítása és 2. átdolgozása.)

Európai és hazai műfaji hagyomány

Műfaji szemszögből évezredes hagyományra nyúlnak vissza a *Catechismus* európai irodalmi előzményei. Az egyházi műfajt az apostoli időkből származtatják, őse az ún. *Didaché* (gör., a. m. tanítás). A „katekizálás” görög eredetű szó,

tulajdonképpen előszóval történő vallásoktatást jelent a keresztény egyházban. A „katekézis” tehát szóbeli tanításon alapuló hitelemzés, hitoktatás. Akik ebben az őskereszténység idejében részesültek – a „katechumenek” –, többnyire a kereszténység fölvételére készülő zsidók és pogányok. A keresztény életre való nevelés és oktatás közben megismerték a kereszténység tanait a „katechumenatus” változó, általában kétéves időtartama alatt. A felnőttek mellett azokat a gyermekeket is „katechumenek”-nek nevezik, akik első gyónásukra és áldozásukra készülnek.

A római császárkor első évszázadaiból maradtak fenn ilyen hitelemzést szolgáló, a gyakorlati teológia körébe tartozó könyvek, köztük a Mikes fordításában is auktorként idézett Quintus Septimus Florus v. Tertullianus (kb. 160–kb. 240) latin egyházi író, férfikorában keresztény hitre tért szerző *De baptismo*, *De oratione*, *De paenitentia* című művei. A késői császárság idejéből idézhetjük Ambrosius (340–397), vagyis Szent Ambrus egyházatya *In modum catechismi* és *De mysteriis* című munkáját is. A szerző Milano püspöke volt, s etikai és dogmatikai kézikönyvei mellett a prédikáció, az egyházi költészet, himnusz- és énekszerzés terén is jelentős érdemeket szerzett. A Pouget katekizmusában szintén idézett Szent Ambrus hatására megírt Augustinus (354–430), Szent Ágoston *De fide et symbolo* és *De catechizandis rudibus* című írása is ide tartozik. A nagy keleti egyházatyák közül megemlítendő Nyssai Szent Gergely (330 után?–kb. 394) görög egyházatya, aki írói munkásságát – *Oratio catechetica magna* – a hittitkok fejtegetésére igyekezett fordítani. Kortársa, Jeruzsálemi Szent Cyrill *Catechesi* címen írta művét. Közéjük sorolható Rufinus Tyrannius (IV–V. sz.) latin szerző és fordító *Commentarius in symbolum apostolorum* című írása is. Fokozatosan kialakult a „katekétika”, a vallási nevelés alapjait és az oktatás elméletét megvető irodalom.

A római birodalom bukása utáni, a korai középkor évszázadaiban folytatódott az efféle tanító célú munkák írása. Ilyen a jeles Alcuinusnak (735–804) tulajdonított kérdés-felelet formájában készült könyv – az ún. Karoling-reneszánsz idején –: a *Disputatio puerorum per interrogationes et responsiones*. Valamivel későbbi Hrabanus Maurus (776–856) három könyvből álló *De disciplina ecclesiasticája*, valamint az ún. *Weissenburgi Catechismus* (790 után). Középkori kézikönyvek az *Elucidarium, sive Dialogus de summa totius christianae theologiae* a XII. század első feléből, a XIV. század eleji *Discipulus de eruditione Christifidelium compendiosus*, az *Enchiridion sacerdotum* (1330) és a *Manipulus curatorum*, ez utóbbi a spanyol Guido di Montrocher műve; Domenico Cavalca (1270?–1342) *Expositione sopra il Credo* című műve később Velencében jelent meg; a lavouri zsinat – Concilium Vaurense – katekizmusa (1368) és a késő középkori J. Gerson (1369–1429) *De parvulis ad Christum trahendis (ducendis)* című munkája szintén közéjük sorolandó. Ez és Dietrich Koelde (†1515) *Christenspiegel* (1470) című, könyve átvezet a humanizmus és reneszánsz korába, miként Savonarola publikációja: *Operetta molto divota sopra i dieci comandamenti* (1495) és a kölni *Fundamentum aeternae felicitatis* (1509).

A reformáció idejéből való G. Wietzel *Catechismus Ecclesiae* (1535) című kézikönyvszerű lipcei kátéja, a még Tridentinum előtti J. Dietenberger

(1475–1537) *Catechismusa* (1537) vagy az oratoriánus Crispoldi *Interrogatorium puerorum sive dialogus* (1539) című munkája és G. Contarini kardinális *Catechismusa* (1542). Ezekben az évtizedekben látnak napvilágot a protestánsok önálló kátéi. Luther első kátéiban (1520., 1529 stb.) és az *Enchiridion. Der kleine Catechismus* című munkában (Wittenberg 1536) az evangélikus, az első kálvini kátékban (1536., 1537., 1538., 1542.), majd a *Heidelbergi Kátében* (*Catechesis Palatina*, 1563) a református vallás elveit foglalták össze.

A katekizmusok írása és kiadása a tridenti zsinat évei alatt sem szünetelt. A *Reimsi katechismus* a század derekán (1550) jelent meg. A németalföldi származású jezsuita, Petrus Canisius (1521–1597) katekizmusait folytatólag adták ki Bécsben, ún. *Nagy katekizmus* (*Summa doctrinae christianae*) (1554), *Kis katekizmus* (1556), *Gyermekek katekizmus* (1559) sokáig használatban maradt Európa-szerte mintegy 400 kiadásban. A francia E. Auger *Katekizmus* (Lyon 1563) a concilium befejező évében készült el, ekkor jelent meg Domenico de Soto (1494–1560) *Catechismo o Doctrina christianája* is (Salamanca 1563). Hamarosan megjelent a hivatalos egyházi álláspontot tükröző, ellenreformációs célzatú *Catechismus Romanus* (1566) V. Pius égisze alatt: *Catechismus ex decreto Concilii Tridentini ad parochos Pii V Pont. Max. iussu editus*. Ez inkább hittani, dogmatikus és erkölcsstani segédkönyvként szolgált a katekizmusírás további történetében, amikor az egyetemes latin nyelvű káték mellett terjednek a vulgáris nyelveken készült francia, olasz, spanyol, német stb. fordítások és az egyes nemzeti nyelveken írt katekizmusok. Kiadása együtt járt a hitoktatás általános megszervezésével. Trident utániak pl. J. Ledesma: *De modo catechizandi* (1573), S. A. Sauli: *Dottrina del catechismo romano* (1581), továbbá A. Possevin: *Theologia catechistica* (1593) stb. A késői reneszánsz és a barokk korban rohamosan terjedtek egész Európában. Nem szándékunk áttekintést adni erről, csupán néhány jellegzetes munkát említünk meg. Richelieu bíboros maga is adott ki *Catechismust* (1618). Újabb kiadású római káték következtek: *Catechismus Concilii Tridentini*, Pii V jussu promulgatus, editio novissima (Coloniae 1687).

A francia klasszicizmus irodalmi nyelvezetével érintkező egyházi próza és teológiai nyelv fejlettsége már érezhető a XVII. századi katekizmusokon. A kiművelt nyelv és gazdagodó egyházi irodalmi kultúra előnyösen befolyásolta a katekizmusírás régi sablonokba merevedett latinos hagyományát. Az egyes egyházmegyéekben (diocèse) a püspökök gondoskodtak saját katekizmusok kiadásáról. Nevezetes vállalkozás a dauphin volt nevelőjének, Meaux püspökének, a francia Akadémia tagjának külön-külön megjelentetett három katekizmus: 1. *Catéchisme du diocèse de Meaux* (Paris 1687). 2. *Second catéchisme, pour ceux qui sont plus avancez dans la connoissance des mystères et que l'on commence à préparer à la communion* (Paris 1687). 3. *Catéchisme des festes et autres sollennités et observances de l'Église* (Paris 1687). Ezek együttesen is megjelentek a következő évben: *Catéchisme divisé en trois parties*. La 1re contient l'abrégé de la doctrine chrétienne. La 2e regarde ceux qui sont plus avancez dans la connoissance des mystères. Et la 3e traite des festes et autres solennitez de l'Église. Par messire J.-B.

Bossuet. Paris 1688. 12° XVIII-389. p. A Rákóczi és Mikes által más művein keresztül ismert szerző munkája, a *Catéchisme de Meaux* színvonalas korabeli könyvnek számított.

Nem maradt el mögötte a rodostói könyvtárban is meglevő *Catéchisme historique, contenant en abrégé l'histoire sainte et la doctrine chrétienne*, par M. Claude Fleury. Paris 1683. 12° 2 vol. A jeles moralista és gallikán szellemű egyháztörténész katekizmusára hamarosan tiltott könyvvé vált (vö. Reusch: *Index der verbotenen Bücher*. Bonn 1885. II. 589; Zolnai, 1944. 109, 122). Olaszra fordítva is pápai indexre került 1705-ben. Figyelmet érdemlő, hogy más művei mellett Fleury katekizmusának egyik kiadása (Bruxelles 1727) is megvolt a Veszprém egyházmegyei plébániák könyvei (1815–1817) között. A *Catéchisme historique* éppen a felvilágosodás idején jelent meg a Habsburg-monarchiában (Wien 1773), Trattner műhelyében (*Catalogue des livres français ...qui servent de premiers fonds au cabinet littéraire de Vienne*. Vienne, Trattner, 1777. 17). Német fordítása – *Historischer Katechismus* (Breslau 1776) – megvolt a győri püspöki könyvtárban. A másik, a *Historischer Katechismus*. Glaubens- und Sittenlehre in Verbindung mit den biblischen Geschichten. I–II. (Wien 1796) pedig az egri gyűjteményben. Fleury katekizmusára, ha későn is, de hazai műhelyben is megjelent: Hegyi József adta ki (Szeged 1820).

Fleury munkája mellett volt egy másik, háromkötetes katekizmus is Rákóczi rodostói könyvtárában; a fejedelem kamarásának választása az utóbbira esett.

Amikor Mikes hozzáfogott a terjedelmes francia katekizmus magyarra fordításához, nemcsak a hazai, hanem az európai katekizmus műfaji hagyományát is ismerte. A katekizmus műfaj mintegy két évszázados hazai előzményeiről röviden elmondható, hogy a királyi Magyarországon és Erdélyben a magyar és nem magyar nyelvű katekizmus megjelenése, írása, fordítása, átdolgozása, szerkesztése, kompilálása a reformációval kezdődött, vele párhuzamosan erősödött és az ellenreformációval együtt bontakozott ki. Ezeket a ma már ritkaságszámba menő régi nyomtatványokat vagy csak nyomtatott levéltöredékek formájában ismert őskiadásokat eleinte nem is nevezték katekizmusnak. A rövid hittani összefoglalások ilyen elnevezése a XVI. század derekától egységesül; továbbra is erőteljesen folytatódik a protestáns és megindul a katolikus katekizmus kiadása. A század második felében a hitviták égése alatt kiteljesedik a jobbára irodalmi tevékenységéről ismert katekizmus munkássága „a keresztyén hit fő ágazatainak fundamentumi”-ról. A hazai katekizmus irodalom – az európai reformáció és ellenreformáció irodalmához fűződve – sajátos vallásos műfaji és műveltségi ágazatként hatásosan elősegítette az anyanyelvi művelődést, s az irodalmi nyelven belüli teológiai nyelvhasználat terén is fejlesztő hatású tényezővé vált. (Az alábbiakban az RMNY és RMK jelzésekor s idézésekor az ott közölt ismeretekre és katekizmusokra támaszkodunk; a számozás nem a lapszámot, hanem a nyomtatványok sorszámát jelzi, csak Petriknél van lapszám.)

A kortársak az elsők között említik Gálszécsi István mester „ilyeten kesded könyvecské”-jét, *A keresztyéni tudományról való rövid könyvecskét* (Krákó 1538.

RMNY 25). Ez az evangélikus vallásoktató könyv beosztásában és tartalmában hasonlít Luther kiskátéjához, de szerzője nem kérdés-felelet formában szerkesztette meg. Az ősrégi hittankönyvet becsben tartó erdélyi ironő, Bethlen Kata enyedi könyvtárában őrizte; ma már egy példánya sem ismert. Bod Péter írta le Gálszécsi egyéb munkái között: „Adott ki magyarul mindjárt a magyarok hasznokra ilyen titullussal...” Az ő leírása őrizte meg Székely István: *Keresztyénségnek fundamentumáról való tanúság* című (Krakkó 1538. RMNY 27) hittani munkájának emlékét is. „Egy kis könyvecskét irt a szikszai iskola-béli gyermekeknek számokra, melyek titulusa ez...” A mű későbbi (Krakkó 1544 és 1546. RMNY 58, 65), szintén elveszett kiadásainak leírásaiból arra lehet következtetni, hogy ez a fajta káté az első evangélikus katekizmusok legegyszerűbb és legrövidebb típusához tartozhatott. Az ábécével bővített kis mű 2. kiadása „vagyon ajánlva Régi Kelemennek vitézlő úri embernek, hogy fiát eszerint tanítaná...” Bod Péter följegyzése és értékelése szerint ezután bővített kiadása következett: „Adatott ki harmadszor is a hit fundamentomáról egy könyvet bővön, amely már szép tudós munka.” Ebben a formájában már felnőttek oktatását is szolgálhatta.

A fentiekkel egy időben írta Dévai Bíró Mátyás „tiszteletes, Christusnak igaz predikátora” *A tízparancsoltnak, ah hit ágazatinak, am mi atyánknak és ah hit pecsétinek rövideden való magyarozatját* (Krakkó 1538. RMNY 23). A Gálszécsiével együtt könyvtáblából kiáztatott, majd eltűnt nyomtatott ívből töredékesen ismert ágostoni hittani munka Luther felfogásával egyezően tartalmazta a szokásos kátéanyagot. Második kiadása Dévai tipográfiailag azonos *Orthographia Hungaricájával* egy időben jelenhetett meg (Krakkó 1549. RMNY 78). Címlapja hátán levő előszavát „Dévai Mátyás az ő atyafiainak” írta. Elődeihez hasonlóan az új tanok alapjait fejti ki a vitatottá vált fő kérdésekben, a bűnről, a megigazulásról, a szabad akaratról szóló fejezetek után a tízparancsolat, az apostoli hitvallás és a miatyánk magyarozatában, s végül a szentségekről szóló evangélikus tanításban.

A kortársi munkákra, Gálszécsi és Dévai kis könyvére hivatkozva írta a *Keresztyéni tudományról való rövid könyvecskéjét* (Krakkó 1543–1544(?) RMNY 57) Batizi András iskolamester és evangélikus prédikátor, a korabeli protestáns énekköltészet jeles képviselője. „Minden olvasóknak és keresztyén atyafiainak” ajánlott előszava után a 2. kiadásban – az első töredékéhez képest – teljes képet adó főrész következik (Krakkó 1550. RMNY 88 A), amely Luther katekizmusát követi, a Mester és a Tanítvány közti párbeszédben kérdés-felelet formában. A 3. kiadás címe: *Catechismvs az az, a keresztyeni tudomannak reuideden való tanusaga* (Kolozsvár 1555. RMNY 125). A címlével hátán az evangélikus hit alapvető tételeinek tartalmi felosztása: 1. A keresztségről. 2. A tízparancsolatról. 3. A hitnek ágairól. 4. Az imádságról. 5. Az Úr vacsorájáról (communio) – bizonyos eltérést mutat a krakkói kiadáshoz viszonyítva.

A század közepén napvilágot látott, eddig is kiaknázott Luther-féle kis katekizmus első magyar nyelvű kiadása a Heltai Gáspár munkájának tartott: *Catechismus minor, az az a keresztyeni tudomanac reuideden való sumaya* (Kolozsvár 1550.

RMNY 86). Szövege némi változtatással és kevés toldással híven követi forrását. Készült egy bővített s „Szent Györgyi Péter deáknak, Nagy Bányán lakozónak” ajánlott kiadása is: *Catechismus, melybe a mennyei tvdomannac sommáia, a deréc szent írásból es soc keresztyén tanítóknak írásokból röüideden egybe szerzetettöt és befoglaltatot...* (Kolozsvár 1553. RMNY 100). A toldásokban a „kolozsvári plebános” polemizáló célzattal újonnan fölmerült vallási kérdésekre igyekszik válaszolni. Az előbbi *Catechismus minor* rövidített, magyar ábécével ellátott változata: *A keresztyeni tvdomannac fundamentoma, röüid es hoszszan valo kérdésekbefoglaltatot. A magyar oluasasanac módgyáual egyetembe. A gyermetskéknek es az egyéb egygyüü keresztyeneknece épülésére.* (Kolozsvár 1553. RMNY 101). Mindegy tíz nyomtatott levélnyi töredéke könyvtáblák kiáztatásával került elő.

Az úttörő evangélikus kátékiadás nem korlátozódott magyar nyelvű könyvekre. Már a negyvenes években megjelent Valentin Wagner (Brassó 1544. RMNY 56) görög nyelvű, latin előszóval ellátott katekizmusa (újabb kiadásban is: Brassó 1550. RMNY 82). Wagner kátéjának beosztása és tárgyalásmódja eltér Luther katekizmusától. Magyar- és Erdélyország több nyelvű lakossága számára román és német nyelvű káték is készültek. Ilyen a két kiadásban is megjelentetett cirill betűs káté: „translatu est catechismus in linguam Walachiam...” Az erdélyi kiadvány egyben a román nyelvű könyvnyomtatás kezdetét is jelenti (Szeben 1544; Brassó 1561. RMNY 59, 167). Johann Benkner brassai bíró intézkedett újabb kiadásáról. Luther kezdettől fogva használt kiskátéjának első német nyelvű közzététele Johannes Honter (Honterus) nevéhez fűződik. *Der kleine Catechismus für die Pfarher und Hausväter* (Brassó 1548. RMNY 72; Brassó 1555. RMNY 117) tartalmi és formai szempontból különleges beosztású s összetételű szövegekből áll. A Luther-féle kiskáté ilyen összeállítású kiadása másutt ismeretlen; az 1540–1542-es wittenbergi kiadásokhoz áll mégis legközelebb. Jobban hasonlított eredeti forrásához Heltai magyarul közzétett *Catechismus minorjának* azóta elveszett német megfelelője, a *Summa christlicher Lehre, anderst der kurze Catechismus* (Kolozsvár 1551. RMNY 93). Egy latin nyelvű katekizmust – *Prima vrdimenta Christianae religionis. In usum pueritae Cronensis* (Brassó 1554. RMNY 106) –, amelyben száznál több gyermekeknek szánt vallásos színezetű közmondás is található, Wagner munkái közé sorolnak.

Az evangélikus káték első kiadási hulláma a század dereka után, a hetvenes évektől elszórtan megjelenő katekizmusokkal folytatódott. Bornemisza Péter is összefűzte „kitsin gyermetskéknek” s „az korosb kösségnek” szánt katekizmusát agendával, elmélkedéssel és „az magyar iras olvasásnak modjával es szép imádkozásokkal...” (Sempte 1577. RMNY 396). Luther kiskátéján alapuló „könyvetskéi”-nek a címlevél hátán kezdődő ajánlása „Nemes úrfinak, Balasi Menyhárt-nak... Balasi István es Zrini Ilona fiának” szól. Vidas Lénárd galgóci lelkipásztor biztatására németből fordította magyarra s maga Mantskovit Bálint adta ki a nürnbergi evangélikus teológus, Hieronymus Rauscher (*Loci communes doctrinae Christianae*) eredetileg latinul írt hittankönyvét (Galgóc 1585. RMNY 563). Szép ajánlással látta el: „gróf Julius (Salm) es Turzo Erzsébet asszonyom szerelmes

leányának... Anna asszonynak.” Közben megjelent Luther kis katekizmusa szlovák nyelvű fordításban: *Katechismus, to gest kratičke obsazenij...* (Bártfa 1581. RMNY 479). Ez a legrégebb magyarországi szlovák biblikus nyelvű nyomtatvány nem teljes, csak részleges átültetése a lutheri káténak. Jan Pruno *Katechismus latinsko-slowenský* című, (Galgóc-Frašták 1585? RMNY 564) imádságokkal és szlovák nyelvű énekekkel kísért kétnyelvű kátéjának csonka példánya szintén Luther kis katekizmusára utal.

A protestantizmus térhódítását jelző lutheri, ágostai hitvallást terjesztő kátéirodalomhoz a század közepe után csatlakozott a helvét kálvinista káték sora. Az első, Melius Juhász Péter munkája „Calvinus Janus írása szerint” készült: *Catechismus. Az egész keresztieni tudomannac fundamentoma es sommaia a szent irasbol ezue szedetietet es meg emendaltatot...* (Debrecen 1562. RMNY 182). Somogyi Péter mester kátéját „Németi Ferencnek... Serédi János tutorának és János király fiának hív kapitányának Tokajban” ajánlotta. A református hit- és erkölcsstan alapjait kérdés-felelet formában adja elő, bár amint kiderítették, „Kálvin sajátos nézeteiből kifejezetten semmit sem tartalmaz”. Második kiadása (Debrecen 1569. RMNY 266) csupán Bod Péter híradásából ismeretes. Csak töredéke maradt Melius közben kiadott fordításának: *A genovai szent gyülekezetnek catechismusa Calvinus Jánostól* (Debrecen 1563–1564? RMNY 192 A). Könyve Kálvin genfi kátéjának (*Catechismus ecclesiae Genevensis*) pontos fordítása volt. Molnár Gergely a kolozsvári iskola rektora *Catechesis scholae Claudiopolitanae ad pietatis studiosam inventum in doctrina Christiana fideliter exercendam proposita...* címmel (Kolozsvár 1564. RMNY 201) latin kátét adott ki, amely az úrvacsora tanában a kálvini, a predestináció elvében a zwingliánus felfogást tükrözi. Anyagát túlnyomórészt Melanchton wittenbergi (*Examen ordinandorum*. 1554) szövegéből merítette. Utószavában a szerző didaktikai megjegyzéseivel oktatja jámbor olvasóját. E nagyobb terjedelmű és magasabb iskolai osztályoknak írt hittankönyvével egybekötve maradt fenn egy másik, elemi iskolai használatra szánt latin katekizmusa, a *Prima doctrinae Christianae...* (Kolozsvár 1564. RMNY 203) a Heltai-nyomdából.

Ezekben az években került sor a *Heidelbergi Káté* első magyarországi megjelenésére (igaz, kissé torzított formában). A *Catechismus ecclesiarum Dei in natione Hungarica per Transylvaniam... juxta Vasarhellyianae synodi consensus normam* (Kolozsvár 1566. RMNY 215) összeállítója (Giorgio Blandrata?) a Magister és Discipulus párbeszédével, kérdés-felelet formában adja elő a *Heidelbergi Káté* unitárius tanokkal színezett változatát. Egri predikátor, Valentinus Hellopoeus a szerzője a kálvini szellemű, de önálló felfogású, kissé elvont fogalmazású *Catechismus*nak (Krakkó 1573. RMNY 328). Rövidített változatát, *Az egri keresztien ania zent eghaznak es azzal egyetemben az többinek is tanusagara irattatott rövid Catechismust* (Debrecen 1574; Uo. 1587. RMNY 346, 595) már debreceni lelképásztor korában szerkesztette meg, s magát Szikszai Hellopoeus Bálintnak nevezte. A hetvenes években a *Heidelbergi Káténak* új fordítója akadt Huszár Dávid pápai predikátor személyében. Ajánlása „Nádasdi Ferencnek, Vas vármegyének főis-

pánjának” és feleségének, „Somlyai Bátori Erzsébetnek” szól (Pápa 1577. RMNY 395). Bod Péter is megemlékezett e *Palatina Catechesis* dunántúli magyar fordításáról, hogy ti. „panaszoltak az ellen, hogy Szala vármegyei magyarsággal volna fordítva; azért osztán ujjonnan fordítottat 1604-dik esztendőben Szárászi Ferenc által” (RMK I. 137 – Debrecen 1604. RMK I. 389). Terjedelmi s tartalmi szempontból meghaladja az alapvető hittani összefoglalást Félégyházi Tamás *Az keresztieni igaz hitnek részeiről való tanítása kérdésekkel és feleletekkel...* című munkája A „Tekeli Sebestyének” ajánlott (Debrecen 1579. RMNY 430) munkát bővítve ismét közzétette (Debrecen 1580. RMNY 454). A „mellé adattatot” „rövid catechismus”-sal együtt újra megjelent (Debrecen 1583. és 1588. RMNY 525, 609). Kis *Catechesise* még a Kálvin előtti református teológiai álláspontot képviseli. Beythe István prédikátor is írt egy kátét „a gyermekiségnek”, a *Körözyeni Tvdomannak reuid Summayát* (Németújvár 1582. RMK I. 199), „nagyságos iffiúnak Battyani Ferencnek” ajánlva. A század végén indult el útjára a később több kiadást megért Siderius János *Kisded gyermekeknek való catechismusa* (Debrecen 1597? RMNY 801), amelynek csak töredékei maradtak fenn.

A református kátékiadás első hulláma a századfordulóig ér. Ez idő tájt készült s jeles szerzője miatt is említésre méltó Szenci Molnár Albertnek zsolnárfordításával egyidejűleg megjelent munkája: *Kis Catechismus*, avagy az keresztényen hűmec részeiről rövid kérdésekben es feleletekben foglaltatott tudomány, az mint sok tartományokban valo Egyházakban es Iskolákban szoktác tanítani az együgyöket es a gyermekeket. Szent Irásbéli mondasokkal es Imadsagokkal egyetemben. Szedetöt az Haidelbergai öreg Catekismusból (Herborn 1607. RMK I. 408).

A protestáns kátéirodalom két ágának kialakulása és a reformációs káték elszaporodása arra készítette az újjászervezett katolikus egyházat, hogy a tridentin zsinat szellemének és határozatainak megfelelően gondoskodjék hatékony ellenreformációs kézikönyvekről, katekizmusokról a vasár- és ünnepnapokon előírt hitoktatás elősegítésére. Az 1560-i nagyszombati zsinat határozata ajánlotta a katekizmus oktatását, I. Ferdinánd király pedig az év utolsó hónapjában kelt rendeletével kötelezően előírta a katekizmus oktatásának bevezetését. Ilyen előzmények után készítette el az esztergomi káptalan nagyszombati iskolájának jezsuita tanára *Az keresztényességnek fundamentomirolo való rövid keonywechke, ki az szent irasnac külömb külömb heleiből keres es feleles keppen irattatott, es Telegdi Miklos mester által deac nyelvből magyar nyelvre fordítatott* című munkát (Bécs 1562. RMNY 173). A fordító Petrus Canisiust jelöli meg forrásának. Canisius néhány évvel korábban közérthetően megírt ellenreformációs kompendiuma (*Parvus catechismus catholicorum*. 1558), ún. *Kis katechismusa* szolgált Telegdi fordítása alapjául. A címlével hátán Oláh Miklós esztergomi érsek fametszetű arcképe található, aki az első magyarul írt katolikus kátét kinyomtatta. Ezután a bécsi kiadó, Raphael Hofhalter előszava következik, majd Telegdi ajánlása „az nagyszombati tanuló gyermekeknek”. Két évtized múlva – valószínűleg Telegdi sajtó alá rendezésében – megjelent Canisius eredeti *Parvus catechismusa* is (Nagyszombat 1578–1583? RMNY 471. RMK II. 314), amely csonka példányban maradt fenn.

Néhány levélnyi töredék tanúsítja, hogy Telegdi fordításának kiadása is folytatódott. (Nagyszombat 1596. RMNY 783. Vö. Majláth Béla: *Telegdi Miklós mester magyar katechismusa 1562-ik évből.*-Bp. 1883.)

A század végén új vállalkozó akadt Vásárhelyi (Marosvásárhelyi) Gergely személyében: *Catechismvs*. Canisius Petertől irattatott kerezyéni tudományac rövid summája magyar kalendáriummal és az igaz hűtnek bizonyos ismereteiuel. Az anya sz. egyházba valo caeremoniaknac rövid értelmeröl valo tanusag. Az üduezülendo leleknek tüköre. Hetedszaki imadszagoc és lelki elmélkedésec. (Kolozsvár 1599. RMNY 860. RMK I. 312.) A címlap hátán a pártfogó, nagyságos Keresztúri Kristóf erdélyi fejedelmi tanácsos fametszetű cimere látható, amelyhez „epistola dedicatoria” járul. A „kicsin catechismus” kérdés-feleleteket követő részben kétnyelvű, magyar és latin meditációk, imádságok és latin himnuszok olvashatók. Csatlakozik hozzá egy öröknaptár (tabella temporalia) a változó ünnepek és a határnapok kiszámításának magyarázatával.

Vásárhelyi Canisius-fordítását újabb kiadások követték (Bécs 1604., 1617. RMK I. 387, 472; továbbá Pozsony 1624. RMK I. 544). Lehet, hogy a Kopcsányi Pap Márton „keresztyén imádságos könyvecskéje” (Bécs 1637) után kötött csonka káté, *A' Keresztyeni tudomaninak rövid Sommaia* (Bécs 1637. RMK I. 666) is ebből készült. Kétnyelvű szöveget is készítettek belőle: Canisii (R. P. Petri) Societatis Jesu Theologi *Catechismus Latino-Ungaricus* (Nagyszombat 1649. RMK II. 707). Készült egy *Catechismus Graeco-Latinus* (Lőcse 1677. RMK II. 1403) is Canisius kátéjából. Canisius végig érvényben volt a XVII. században; századvégi megújított kiadásai is mutatják: *Magyar Catechismus*. Melly a' Jesus Társaságábúl való Tisztelendő Pater Canisius Peter Theologus Pap által iratott Es most ujonnan a' Keresztyén hiveknek oktatásokra Magyar nyelven ki-nyomattatott (Nagyszombat 1698. RMK I. 1333). Deák s magyar kátéját is további kétnyelvű kiadások követték (Nagyszombat 1696. RMK I. 1494 és RMK II. 1842) a nyugati ország-részben és Erdélyben (Kolozsvár 1700. RMK I. 1555 és RMK II. 1993), éppen abban az évben, amikor Mikes diák a kolozsvári jezsuita kollégiumba került. A kálvinista hitről ez idő tájt anyjával együtt áttért tizesztendős kisdíák már ezt is használhatta. Ennek újabb kiadásai (Bártfa 1708. RMK I. 1739 és RMK II. 2319. Nagyszombat 1712., 1730., 1734. Buda 1735. Pozsony 1744., 1747., 1763. Vö. Petrik I. 378 és IV. 25) átnyúlnak a XVIII. század második felébe.

A jóváhagyott s Európa-szerte használt Canisiusból készült fordításnak alig akadt versenytársa, az is tridenti forrásból született meg Illyés István „püspöki plebanus” munkájaként: *Lelki Tég, avagy Catechismus. Az az A' Keresztyéni Tudománnak Első és az üdvösségre szükségesb részeiről-való Tanítások*. Mellyeket Nevezetes Autorokból és főképpen a' Romai Catechismusból egy formába szedett; hasznos kérdésekkel és feleletekkel magyarázott (Nagyszombat 1686. RMK I. 1356). A szerző esztergomi kanonoksága idején kibővítette munkáját (Nagyszombat 1697. RMK I. 1512). Néhány év múlva latinul is megjelent – *Catecheses Doctrinae Christianae...* (Nagyszombat 1701. RMK II. 2082) – Kollonich Lipót esztergomi érseknek ajánlva.

A nem magyar nyelvű katolikus káték között is Canisius (Kanisius) munkája a hivatalosan népszerűsített hittankönyv. Volt önálló kétnyelvű görög–latin változata, horvát fordítása – *Kanizia Petra Abekavica i kerscanski nauk* (Nagyszombat 1634), valamint *Kratka Abekavica. I Kratav Kerstianski Katolicsanski Nauk* (Nagyszombat 1696., 1697. RMK II. 1843, 1893) – és szintén Kollonich bíboros költségén cirill betűvel készült szlovén változata: *Kratka Azbukvica i kratav Krstjanski katoličanski nauk* (Nagyszombat 1696. RMK II. 1844). Románra is lefordította Buitul György karánsebesi születésű jezsuita: *Catechismus, Szau Summá Krédinczei Katholicsést* (Kolozsvár 1703. RMK II. 2155). Néhány latin és más nyelvű káté is használatban volt, például Johannes Henricus Hunger váradi kanonok *Catechesise* (Nagyszombat 1686. RMK II. 1594), amelyet szerzője Széchényi György esztergomi érseknek s az esztergomi káptalannak ajánlott. A század végén keletkezett újabb cirillbetűvel nyomtatott szláv nyelvű káté – Jo. Josifa De Kamellis: *Katechesis dija nauki Oungroruskim lindem zlozennij...* (Nagyszombat 1698. RMK II. 1933) – szerzője a görög eredetű De Kamellis János József munkácsi egyesült görög püspök (1689-től 1704-ig); a latin eredetű Kornický János fordította rutén nyelvre. Kétnyelvű volt a német–szlovák *Catechismus In Kurtze Frag und Antwort... Catechismus Na Otazky a Odpowede rozdeleny...* (Nagyszombat 1699. RMK II. 1968). Szunyog Franciscus *Catechismus Valachius maior Romano-Catholicus* című (Szeben 1709. RMK II. 2395) 12° kis formájú kötetét latin betűkkel nyomtatták. Canisius megújított német, szlovák, szerbhorvát stb. nyelvű kiadásai a XVII. század folyamán végig használatban voltak (vö. Petrik I. 378).

A magyarországi és erdélyi részekben végigvonuló ellenreformációs hullámmal megerősödött katolikus kátéirodalommal egyidejűleg folytatódott a protestánsok kátéíró és kiadói tevékenysége is. Az ország lakosságának nyelvi megoszlásához mérten növekedett az anyanyelvi, magyar s nem magyar nyelvű káték írása, fordítása, egyesek sorozatban történő gyakori kiadása. Ilyen volt Siderius János tarcali prédikátor említett *Kiseded gyermekeknek való catechismus*a is, amely a XVI. század végétől a XVII. századon keresztül (Pápa 1624. Debrecen 1632. RMK I. 543, 610) megújított „szép formában, mint régen a jó emlékezetű Lipsiai Pál is nyomtatta, egynehány tudós ember javallásából” ismét kibocsátott (Várad 1642. Kassa 1662. Lőcse 1662. Debrecen 1669. Zsolna 1673. Kolozsvár 1681. Debrecen 1690. Kolozsvár 1690. Lőcse 1690. Debrecen 1699. RMK I. 733, 992, 993, 1081, 1156, 1265, 1382, 1386, 1391, 1537) s használatban volt.

De készültek kétnyelvű kiadásra alkalmas káték is, mint az „igaz beszédeknek példája avagy formája, azaz az keresztyén hitnek részéről rövid kérdésekre és feleletekre foglaltatott”, Szárászi fordítására emlékeztető *Catechismus*. „Tudomány, melyet az istenfélő harmadik Friderik Palatinus elector, herceg, Heidelbergban 1563. esztendőben, az ő birodalmában valo Doctorokkal az Szentírásbul szödettetött Deákul és Németül. Mely mostan ujonnan Magyarul, az együgyű hiveknek épületekre...kinyomatattatott.” Ezzel együtt nyomtatva, egy kötetben

jelent meg a latin szöveg is: *Catechesis Religionis Christianae* (Német-Újvár 1619. RMK I. 495).

Az ország másik részében ez idő tájt unitárius káték is napvilágot láttak. *Der kleine Katechismus, zur Übung der Kinder in dem Christlichen Gottesdienst* (Kolozsvár 1620. RMK II. 403) szerzője Valentinus Schmalz, s Heltai nyomdai műhelyében készült. Az északkeleti felvidéken Madarász Márton Luther *Kissebbik Katechismusát* jelentette meg a Brewer-nyomdában (Lőcse 1629. RMK I. 582). Nem maradt egy példány sem abból a kis unitárius kátéból, amely magyarul látott napvilágot: *Kis Catechesis*. Az gyermekek és az gyenge értelmű emberek számára. Fordítottat Lengyelből Magyarra (Kolozsvár 1632. RMK I. 620). Vö. a Biblioteka Jagiellońska jelzett példányával: *Maly Katechizm socynianski, tłumaczony z polskiego*. Tłum. Kénosi Tözsér János. Typogr. Unitar. Trans. (Bibl. Jag. 5382 t. 5.) Bod Péternek megvolt latin kiadása: *Catechesis unitaria Polonorum* (Cracoviae 1609.), vö. MKsz 1884. 83.

Új lutheránus káté készült németből szlovák nyelven: *Katechismus D. M. Luthera z Nemeckého yaziku na Slowénsky preloženy...* (Lőcse 1634. RMK II. 490, újra Lőcse 1693. RMK II. 1739). Isacus Abrahamides evangélikus szuperintendens két társával készítette, s Turzó Katalin asszonynak, késmárki Thököly István nejének ajánlotta, aki a nyomtatás költségeit fedezte. Szintén a lőcsei Brewer-nyomda műhelyéből került ki Péczeli (Pécseli) Király Imre rövid *Catechismus*a (Lőcse 1635. RMK I. 653). Az újvári prédikátor gyermekeknek írt kátéját „az újvári lovas és gyalog sereg előtt járóknak és az egész gyülekezetnek” ajánlotta.

Erdélyben új széria indul a *Catechesis Religionis Christianae* (Gyulafehérvár–Alba-Julia 1634. RMK II. 487) latin kiadásával, amelyet kétnyelvű változatok követnek (Gyulafehérvár–Alba-Julia 1636., 1639., 1643., 1647. RMK II. 505, 538, 619, 672). A másik református széria a *Catechesis Religionis Christianae* (Várad 1640., 1644., 1651., 1652. Szeben 1666. RMK II. 565, 654, 760, 784, 1088), amelynek 1651-ben megjelent változata (*Catechismus Religionis Christianae Latine et Hungarice*) szintén kétnyelvű. Fogarasi István, a lugosi „Olah Magyar Ecclesiának lelki Pásztora” Barcsai Ákos lugosi és karánsebesi bánnak s Szörény vármegyei főispánnak ajánlotta munkáját: *Catechismus* Az az A Keresztyéni Vallasnak és Hütnek Rövid kérdésekben és feleletekben foglaltatott Szent írásbéli bizonyságokkal meg-erősítettet summaja avagy veleje. Mellyet Deák és Magyar nyelvből Olah nyelvre fordított... (Gyulafehérvár 1648. RMK I. 803). Könyvének csak a címlapja és ajánlása magyar nyelvű. Szárászi Ferenc a szerzője a „kised formában” kiadott *A' keresztyéni vallásra rövid kérdésekben és feleletekben tanító Catechesisnek* (Amstelodámban 1650. RMK I. 829), amely hazai műhelyben is megjelent (Várad 1652. RMK I. 863).

A XVII. század közepén, az ötvenes, hatvanas években még számos protestáns káté látott napvilágot, néhányat ezek közül is megemlítünk. Fogarasi főntebbi *Catechismus*ának magyar címlapjával azonos két másik kiadás címe (Lőcse 1651. RMK I. 847. Várad 1651. RMK II. 851). Várfalvi Kósa János unitárius kátéjának címe: *Catechesis*. Az üdvességnék fvdamentumáról rövid kérdezkeés, az Szent

Írás szerint, az Kisdedek Tudományában, és az Urnak szolgálattában és félelmeben való fel nevelésere. Heltai műhelyéből került ki (Kolozsvár 1654. RMK I. 889), és később egy „imádságos könyvecske” toldalékaként jelent meg (Kolozsvár 1700. RMK I. 1560). Bod Péter könyvtárában is volt egy: *Unitaria Catechesis* (Kolozsvár, 1678). Népszerűnek bizonyult a pataki, ún. *Keresztyen Catechismus*, amelynek eddig ismert legkorábbi példánya már negyedik kiadását jelzi (Sárospatak 1656. RMK I. 911). A XVIII. század végéig mintegy tíz kiadást ért meg (Sárospatak 1658., 1667. Lőcse 1669. Kolozsvár 1671. Lőcse 1674. Debrecen 1689. Kolozsvár 1702. RMK I. 932, 1059, 1088, 1112, 1165, 1371, 1647). Luther kiskatéjának kétnyelvű kiadásai szintén népszerűek. A *Catechesis Minor D. Martini Lutheri, Germanice et Latine* (Brasso 1656. RMK II. 846. Brasso 1702. RMK II. 2099. Lőcse 1704. RMK II. 2209) német–latin változata mellett a latin–magyar is többször ismétlődik: *Catechesis Minor D. M. Lutheri, Latine et Ungarice* (Lőcse 1667. RMK I. 1058 és RMK II. 1103. Lőcse 1684. RMK I. 1321 és RMK II. 1547). A lutheri kiskaté közép-európai útvonalát jól szemlélteti az alábbi kiadás címbefoglalt bibliográfiájának tájékoztatója: *Enchiridion Parvus Catechismus Pro Communibus Parochis, et Concionatoribus, actus et emendatus, ex Libris et Scriptis D. M. Lutheri primum Vittenbergae excusus Anno 1587. Deinde Brigae in Silesia recusus Anno 1667. Iterum Pragae apud S. Clementem Anno 1684. Tandem Viennae Austriae apud Matthiam Sischovicz Anno 1698. Jam autem è Germanico in Latinum versus Anno 1700 à Patre Joanne Lyczey Parocho Bozokiensi* (Nagy-szombat 1700. RMK II. 2017). Fordítása sem szünetelt, példa erre az ún. győri katé: *Kátéchismus az az D. Luther Marton Kis Kátéchismussa* Más szép kegyes kérdésekkel egyetemben Most uyontan Magyararrá fordítottott, a' Győri Luther Oskolában tanuló Ifjuságnak kedvéért. Nemzetes Swadli Mihál Uram kölcségével... (Halle 1709. RMK I. 1758). Évtizedek múlva is kiadják Győrött (Petrik II. 340). A XVII. század végén az unitáriusok is megújítják kátéjukat: *Catechesis. Az az: Keresztényi Vallásra való tanítás*. Melly az Erdélyben lévő Unitária Ecclesiáknak és Scholáknak szükségekre mostan ki bocsátottott. Kmita Andrásné költségével (Kolozsvár 1698. RMK I. 1522). A kálvinisták újabb kátéfordítása az önéletíró Tótfalusi nevéhez fűződik; munkájának címléírása szintén tanulságos sok nyelven terjedő forrása szempontjából. *A' Genevai Szent Gyülekezetnek Catechismussa. Avagy: A' Christu tudományában gyermekeket tanító Formatskaja*. Mellyet, A' nagy Theologus Calvinus János, A' Genevai Szent Gyülekezetben, először Galliai nyelven 1538 esztendőben, igen rövideden; azután 1545 és 1553 esztendőben, Francziai és Deák nyelven egyszersmind ezen renndel bővebben kibotsátott: következő időkben, Német, Ángliai, Scótiái, Belga, Spanyol nyelvre; Immanuel Tremelliustól, keresztyén Lidótól, Sidó nyelvre; és Henricus Stephanustól Görög nyelvre; mostan Magyar nyelvre fordittott, és kibotsátott Kolosvaratt, M. Tótfalusi Kis Miklós által. 1695. esztend. (RMK I. 1468.)

A XVII. és XVIII. század fordulója körüli évtizedekben a protestáns és katolikus kátéirodalomnak már kialakult évszázados hagyományai voltak. A túlnyomórészt németből s latinból készült fordítások és átdolgozások meghonosodtak,

magyar s különféle szláv nyelvű kiadásokban tovább éltek a XVIII. században (vö. Petrik I. 378–379 és 401–403; II. 338–343; IV. 25, 55). A helvét és ágostai káték fordítói-szerkesztői sokrétűsége nyelvi szemszögből hasznára volt a katekizmusirodalomnak, bár regionális nyelvi-stiláris tekintetben nagy egyenetlenség mutatkozik bennük. Az ország provinciális irodalmi nyelvi területeit behálózó nyugati, északi-keleti s keleti-erdélyi nyomdai kiadói műhelyek a katekizmusok s a hozzájuk csatolt ábécék, elmékedések, imádságok, énekek, erkölcsi intelmek stb. tömeges kiadásával a reformáció és az ellenreformáció küzdelmén belüli művelődés eszközei is voltak. A jóformán egyetlen szerző (Canisius) fordítására korlátozódó római katolikus kátéirodalom kevésbé sokszínű, jóllehet nyelvi tekintetben talán csiszoltabb, kifejezőképzete nem olyan gazdag, latinizmusokkal terhelt s javítgatott szövege merevebb s nehezekebb, mint a korabeli népnyelvet is tükröző, a beszélt nyelvet árnyaltabban visszaadó, néhány jó tollú írótól származó színvonalas protestáns katekizmus.

A századforduló körül Mikes mindkét katekizmust tanulta. Az elemi ismereteket nyújtó református kátét és a Károlyi-bibliát a zsolnárokkal gyermekéveiben szülőföldjén ismerte meg. A kolozsvári jezsuita kollégiumban az 1700-tól 1707-ig tartó években katolikus kátét tanítottak, s mint a kiadási hagyományból következtetni lehet, bizonyára Canisius latin, magyar vagy kétnyelvű kátéja volt a hivatalosan előírt hittankönyv, Káldi György bibliafordítása és a *Cantus Catholici* vagy a *Cantionale Catholicum* „régie és új deák és magyar aitatós énekek...” kíséretében. Az ún. *Magyar Catechismus* XVII. század végén „újonnan” történő kibocsátása a XVIII. század első felében tovább folytatódott (Nagyszombat 1727), változataival együtt (Nagyszombat 1750. Győr 1760.). Ilyen az utóbbi, a győri hittani „közönséges kérdező könyvetske, mely az egyházi elől-járóknak fő-parantsolattyából s hagyományából, minden lelki gondviselők, iskolamesterek, szülők, kisdedek és keresztény oktatás tagjainak javára ki-botsáttatott”. Másik nagyszombati változata Canisius Péter által „egybe-szedett és három iskolára el-osztatott keresztény hitnek öt fő cikkelyeiről közönséges és szükséges kérdések könyvetskéje, mellyben előre botsáttatnak a keresztény oktatás társaságának rend tartási...az egész keresztény tudomány rövid sommában szép énekes nótájú versekbe foglaltatik...” (Nagyszombat 1760. Kolozsvár 1760. Eger 1778. stb. Vö. Petrik I. 378.)

Mikes Kelemen, mikor 1711 elején Rákóczival kiment a hazából, s lengyel és francia földről a törökországi bujdosásba került, iskolai ismeretei közt valamelyik elemi református káté és a Canisius-féle *Magyar Catechismus* emlékét vihette magával. A franciaországi, s főleg a Grosbois-ba visszavonult fejedelem oldalán töltött esztendőekben Mikes hozzájutott (a Rákóczi rodostói könyvtárában később is megőrzött) vallásos irodalmi műfajú könyvekhez és spirituális olvasmány-számba menő modern feldolgozású katekizmusokhoz is. Ilyen volt a tudós egyháztörténész Bossuet és Fleury említett, korszerűnek számító munkája és Pouget rendszerbe foglalt impozáns anyagú *Catechismus*a. A magyar fordítású, átdolgozású helvét kálvinista kátét s a hazai latin-magyar katolikus kátéirodalom sze-

rénynek tűnő örökségét ismerő erdélyi nemes már ekkor találkozott a fejlett nyelvzetű, viszonylag egyöntetű s világos kifejezőkészsétes francia hittani irodalom legújabb kiadványaival. Pouget *Catechismusa* Rákóczi és kamarása grosbois-i olvasmánya volt. Később, a fejedelem halála után, a törökországi száműzetés harmadik évtizedében Mikes – auktori komolysággal – hozzálátott lefordításához, a negyedik évtizedben pedig alapos átdolgozásához.

Az „esméret” anyanyelvű terjesztésének igénye Mikes esetében a valláserkölcsei és a világi ismeretekre egyaránt kiterjedt. Ezért vállalkozott világi emberként, szépirodalmi művei, barokk szépprózai átdolgozásai és moralista célzatú pedagógiai, történeti-néprajzi témájú, meditációs jellegű fordításai mellett a sajátosan vallásos műfajú katekizmus magyarrá való átültetésére. Indokait „előjáró beszéd”-ében fejtette ki. Francia forrása mind nyelvi, mind tartalmi, irodalmi, mind szerkesztési, rendszertani szemszögből a korabeli hazai kátéirodalom színvonala fölött áll hatalmas forrásanyagával és erudíciójával. Vonatkozik ez Canisius clavult alapművére is, mely sokáig, csaknem a XVIII. század végéig érvényben volt. Batthyány József primás, a jeles könyvgyűjtő és könyvtárgyarapító 1780 körül lefordította az osztrák „normal kátét”, amelyet a következő század közepén átdolgoztak s használták más fordított vagy latin káték mellett (pl. *Catechismus in usum omnium ecclesiarum imperii Gallici. Posonii* 1808). A hazai önálló kátéírás csak a múlt század hetvenes éveiben kezdődött meg. A használatban levő káték revíziója a század végén került napirendre.

A francia forrásmű: *Catéchisme de Montpellier*

A Mikes által lefordított francia munka a XVII. és XVIII. század fordulóján keletkezett. Szerzője, François-Aimé Pouget 1666. augusztus 28-án született Montpellier-ben. Egyházi pályára lépett; fölszentelése után a párizsi Saint-Roch vikáriusává nevezték ki. Ekkori papi működése közben ő adta föl az utolsó kenet szentségét La Fontaine-nek. Tanulmányait elmélyülten és sikerrel folytatva a teológia doktorává fogadták. 1696-ben belépett az oratoriánusok rendjébe, és Charles-Joachim Colbert Croissy Montpellier püspökétől, aki Jean-Baptiste Colbert miniszter unokaöccse volt, megbízást kapott szemináriuma vezetésére. Párizsba visszatérve, a Saint-Magloire szemináriumban nyilvános előadásokat tartott a lelkiismeret kérdésköréről; tagja lett a párizsi egyházmegye liturgiai reformját kidolgozó bizottságnak. 1723. április 4-én halt meg Párizsban.

A francia szerző fő műve, a *Catéchisme de Montpellier* 1702-ben névtelenül jelent meg párizsi kiadónál. Az engedélyezés, a „Permission de son Eminence Monseigneur le Cardinal de Noailles, par raport au Diocèse de Paris” kelte: „le quinzième jour de Juin 1702.” Pouget munkája hamar elterjedt s népszerűvé vált egész Franciaországban, számos kiadást megért, s angol, olasz, spanyol, német és más nyelvekre is lefordították. A szerzőnek vannak egyéb művei és kéziratai is. A *Bréviaire de Narbonne*-ról írt kéziratának egy része 1708-ban megjelent. Termé-

szetrajzi érdeklődésére vall, hogy kiadott egy rövid, tudákos orvosi értekezést a pókról és a belőle nyerhető, különféle betegségek elleni orvosságokról: *Dissertation sur l'araignée*, contenant la vertu et les propriétés de cet insecte... et des gouttes [sic] qu'on en tire pour la guérison de l'apoplexie, de la létargie et de toutes les maladies soporeuses. Paris, 1710. In-8° V-32 p. Erkölcsi-pedagógiai s történeti jellegű a máltai lovagok főbb kötelességeiről szóló terjedelmes könyve: *Instructions sur les principaux devoirs des chevaliers de Malte*, dressées par l'auteur du „Catéchisme de Montpellier”, sur les mémoires d'un chevalier de Malte... Paris, 1712. In-12° XIV-380 p. Fennmaradt néhány levele az *Unigenitus* bullát egyaránt elítélő Colbert-hez és Gasson J.-B. de Noailles kardinálishoz, Párizs érsekéhez. Az egyik, az *Unigenitus* bulláról (1713) szóló, 1714. március 27-i keltezésű megjelent: *Lettre du R. P. Pouget...* écrite à S. E. Mgr de cardinal de Noailles. 1714. (Vö. Bibliothèque Nationale. Cat. gen. 1937.)

A janzenistákat elítélő pápai bullával szemben ellenvéleményt kifejező Pouget említett levelének hátteréhez tartozik, hogy XI. Kelemen pápa a francia oratoriánus egy évtizede megjelent, immár nyolc kiadásban népszerűvé vált katekizmusát 1712-ben egyházi indexre tette. Ez azonban nem akadályozta terjedését, mert 1720-ig már tizennegyedik kiadásánál tartott. Ekkorra már elkészült a *Catéchisme de Montpellier* latin változata is, amelyben a francia kiadásban előforduló utalásokat és forráscitátumokat hosszasan idézte.

A latin szöveg Didot-Hoefer állítása szerint már sajtó alatt volt, amikor kiadását Henri de Thiard de Bissy (1657-1737) kardinális közbelépésére leállították, s egyházi cenzúra alá vonták. A vizsgálatot egy Clavel nevű teológiai doktor végezte el, aki a szövegre számos megjegyzést tett. A korrekciót és az elhúzódozó nyomdai munkát a közben elhunyt szerző helyett P. N. Desmolets atya, szintén oratoriánus és a janzenizmussal rokonszenvező író fejezte be; így jött létre a janzenista katekizmus „expurgált” szövege: *Institutiones catholicae in modum Catecheseos... ex Gallico idiomate in Latinum sermonem translatae...* Parisiis, apud Nicolaum Simart, 1725. In fol. 2 col. (Később Venetiis 1742, etc.) Ugyanő gyűjtött korabeli irodalmi történeti emlékeket, amelyek között Pouget és La Fontaine életrajzi vonatkozás is van. (*Les mémoires de littérature et d'histoire*, recueillis par le P. N. Desmolets, tom. I, part. II; – *Continuation des mémoires de littérature et d'histoire...* – et le tome I de l'édition des oeuvres diverses de M. de La Fontaine, en 1744.) Vö. *Nouvelle Biographie Générale* depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours, avec les renseignements bibliographiques et l'indication des sources à consulter. Publié par MM. Firmin Didot-Frères, sous la direction de M. Hoefer. Paris 1862. t. 40. – P. Desmolets szerkesztői tevékenységéről és Montesquieu-höz fűződő kapcsolatáról vö. *Dictionnaire des Journalistes (1600-1789)* de J. Sgard.

A *Catéchisme de Montpellier* első anonim egykötetes negyedretű kiadását egy korabeli kéziratos följegyzés és A. Barbier: *Dictionnaire des ouvrages anonymes* (I.) című szótára „le P. F.-A. Pouget”-nek tulajdonította. Pontos címe: *Instructions générales en forme de Catéchisme, où l'on explique en abrégé par l'Écriture sainte*

et par la tradition, l'histoire et les dogmes de la religion, la morale chrétienne, les sacrements, les prières, les cérémonies et les usages de l'Église. Imprimées par ordre de Messire Charles-Joachim Colbert... A l'usage des anciens et des nouveaux catholiques de son diocèse et de tous ceux qui sont chargés de leur instruction. Avec deux catéchismes abrégés à l'usage des enfans. Paris, A. Leguerrier, 1702. In-4° XX-584-et 76 p. (A BN Cat. gen. D. 9339. jelzetű példányt használtuk.) A *Mandement de Monseigneur l'Évêque de Montpellier, ce 2me juin 1701* szerint a *Szentírás*, a szentatyák, auktorok írásos hagyományára támaszkodó katekizáló műfajú könyvek hiánya („il y a peu de production de ce genre...”) és egy ilyen kézikönyv közérthető, népszerű formában („exposés avec plus de clarté et de simplicité...”) való közzététele indokolja Pouget vállalkozását. Egyháztörténetet ad, összefoglalja a vallás dogmáit, a keresztény erkölcsét, a kegyelemtant, szól a szentségek használatáról, az imádságokról, az egyházi ceremóniákról és szokásokról. Nem tudományos, hanem gyakorlati céllal, kézikönyv gyanánt készült, így szerzője különös gondot fordított arra, hogy a teológiai frazeológiát egyszerűs érthető nyelvre fordítsa. Használhatósága következtében sűrűn kiadták. A Leguerrier még a megjelenés évében újra kinyomatta: 1702. Paris, In-4° XX-584-et 76 p. (BN Cat. gen. D 5134.) A lapszám, tipográfia, tábla, belső címek, formátum azonossága mellett csak a Corrections et additions jelzi az eltérést.

A következő új kiadás már bővített, de szintén egykötetes:

1706. Paris, G. Vandive. In-4° XX-752-XXVIII p. Nouvelle édition revûe et augmentée. (BN D. 9340.) A nagyobb lapszám csak részben fakad a terjedelem növekedéséből; a kiadó a két „catéchismes abrégés”-t is hozzászámozta; ezt követi egy szó- és névmutató. Az Avis sur cette nouvelle éditionban a szerző megmondja, hogy milyen javításokat tett: 1. A Chapitres és Paragraphes elnevezések pontosabbak („plus exacts”). 2. Néhány technikai jelzést alkalmazott. 3. A citátumokat összevetette az eredeti forrással. 4. A Table générale-ban két eltérés van a korábbihoz képest. A Première Partie Section Seconde-ban a Chapitre II 1-4 helyett 1-5 áll: az 5. a Liste des premières persécutions du Christianisme.

Újabb kiadó vállalkozott közzétételére egy esztendő múlva:

1707. Paris N. Simart, In-4° XXI-728 p. Nouvelle édition revûe et augmentée. (BN D. 9341.) Bizonyos szerkezeti változások itt is vannak. Elmaradt a névmutató. Az Avis sur cette nouvelle édition arról tudósít, hogy az Additions et Corrections bekeverültek a szövegbe; egyébként a megnövelt terjedelem mellett minden benne van, ami az előzőkben olvasható. „Il n'y a rien de retranché de ce qui se trouve dans les premières Éditions. Mais il y a plusieurs augmentations répandues dans tout le corps du Livre; entre autre deux Paragraphes entiers, adjoints au Traitté du Mariage; l'un sur le divorce, l'autre sur le devoir des Veuves; et quelques Paragraphes au commencement de la seconde Partie, sur ce qui regarde les péchez.” Etc. A Première Partie Section Seconde-ban viszont Chapitre II 1-4. áll, mint az 1702-es kiadásban.

Az első kiadás, illetve az 1706-os és 1707-es kiadás közötti különbség: a Deuxième Partie Section Première Chapitre préliminaire első oldala eltérő; egy

kérdéssel több van, a válaszok bővebbek stb. A Chapitre I 1–3. szövege is bővebb, kb. kétszer annyi, mint az 1702-es kiadásban. Az alcímek a következőképpen térnek el:

1. Définition et division des pechéz.
2. Du peché mortel et du peché veniel.
3. Des pechéz capitaux en général. (1702.)

1. Idée générale des pechéz, et des différentes espèces.
2. Des différentes espèces de pechéz actuels, et premièrement du peché mortel et du veniel.
3. Des autres espèces de pechéz actuels. (1706, 1707, 1710.)

További különbség: a Troisième Partie Section Première Chapitre XVIII 1–9 a bővítés révén 1–11-re nőtt. A 10. Du Divorce. 11. Obligation des personnes mariées, dans le temps de la mort d'une des parties. Devoirs des Veuves. (1706, 1707, 1710.)

Az 1707-es kiadást ugyanabban az évben egy másik követi:

1707. Paris, ibid. 3 vol. In-12° szintén éd. revüé et augmentée. (BN D. 48553.) A Deuxième Partie Section Première eleje, a Chap. I. 1–3 az 1702-es kiadás szerinti; a Troisième Partie Section Première Chap. XVIII. viszont 1–11, vagyis az 1706-os, 1707-es bővített változatnak felel meg, kisebb formátumban és három kötetben.

Néhány év múlva egy esztendőben ismét két kiadás jelent meg belőle.

1710. Paris, N. Simart. In-4° XX–752 p. új lapszámmal (vö. az 1706-ossal). Nouvelle édition revüé et augmentée. (BN D. 5135.) Az Avis sur cette nouvelle édition 1707-es; a Première Partie Section Seconde Chap. II 1–5, mint az 1706-os kiadásban. Egyébként megegyezik az 1706-os és 1707-es egykötetes negyedrétű kiadással, akárcsak a következő:

1710. Paris, ibid. 3 parties en 2 vol. In-12° (BN D. 48554. és D. 89289.) Az 1. vol.-ben egyben a Première Partie; a 2. vol.-ben a Deuxième és a Troisième Partie együtt; három rész két kötetben, kisebb formátumban.

A Simart kiadó a következő évtizedben a tizedik kiadásig viszi el Pouget katekizmusát; kétféle formátumban, egy, valamint három és négy kötetben.

1713. Paris, ibid. 3 vol. In-12° (BN D. 48555.)

1714. Paris, ibid. In-4° 752 p. (BN D. 9342.)

1719. Paris, ibid. 3 vol. In-12° (BN D. 48557.)

1719. Paris, ibid. 4 vol. In-12° (BN D. 48558.) A kiadó megjegyzése: „Cette édition ne renferme pas le Catéchisme à l'usage des enfants.” Az Avis sur cette nouvelle édition (szintén az 1707-es kiadásból) ugyanaz mindegyikben.

A tizenegyedik kiadásra vidéken került sor:

1719. Lyon, L. Plaignard. 5 vol. In-12° (BN D. 48556.), első ízben öt kötetben. Az 5 vol. címe: *Catéchismes du diocèse de Montpellier*, imprimés par ordre de

messire Charles-Joachim Colbert... pour être seuls enseignés aux enfans de son diocèse MDCCXIX. Az Avis sur cette nouvelle édition azonos az előbbiekével. A Première Partie Section Seconde Chap. II 1–4 a negyedrévétű 1707-es, illetve az 1702-es kiadás azonos helyének felel meg. A 4. végén külön (az 5. jelzése nélkül): Liste des persecutions. Ebben a kiadásban a 3. vol. végén a Troisième Partie Section Première VIII 1–11 befejező fejezete található.

Pouget katekizmusának első kiadási hullámát ismét párizsi, a tizenkettedik kiadás tetőzi be:

1720. Paris, N. Simart. In-4° XX–752 p. (BN D. 9343.) Az Avis... korábbi 4 pontja eggyel megnövekedett, s 5 pontból áll.

1722. Bruxelles, Fr. Foppens. In-12° (Wien NB 21. M. 18.) Nem bővített kiadás, nincsen benne az Avis sur cette nouvelle édition sem.

Újabb kiadására csak egy évtized múlva vállalkoztak Lyonban:

1730. Lyon, C. Plaignard. In-4° XX–752 p. (BN D. 9344.) Az egykötetes negyedrévétű kiadásokat ezután felváltják a tizenkettedrévétűek, amelyek eddig a két, három és négy kötetre terjedő katekizmusok kisebb formátumú keretétől szolgáltak.

1731. Paris, N. Simart. 5 parties en 2 vol. In-12° (BN D. 48559. és D. 48560.) A címszövegben külön kiemelve: Traité de la prière, amely a harmadik rész második felében helyezkedik el: Traité composé des chapitres 1–5 de la Section Seconde de la Troisième Partie du Catéchisme de Montpellier, complet. Benne van a Catéchisme abrégé à l'usage des enfans is.

1739. Paris, ibid. 5 parties en 3 vol. In-12° (BN D. 48561.) Ugyanaz, mint az előbbi, csak három kötetben; azonosak vele (BN D. 48562 és D. 48563.):

1741. Paris, ibid. 5 parties en 3 vol. In-12° (BN D. 48564.)

1751. Paris, C. Hérissant. 5 parties en 3 vol. In-12° (BN D. 48565.) A XVIII. század derekáiig tehát Pouget *Catechismus*a csaknem elérte huszadik kiadását. A hatvanas és hetvenes évektől (1763, 1764, 1769, 1772, 1775 után stb.) a XIX. század elejéig már harmincadik kiadásánál járt; 1860 táján pedig már negyven körül tartott. Latinul is: in Germania 1744, 1764. Venetiis 1761, 1765, 1768, 1780, 1782. Közben az idegen nyelvre fordított *Catechismus*-kiadásainak száma is növekedett; közöttük a *Katholische Unterweisungen*... (Augsburg 1779) s egy szerbhorvát nyelvű: *Uputjenja Katolicsanska*. Essek Divald 1787. (Bécsi National-Bibliothek, 27. T. 7; Pécsi EK püspöki gyűjt. 61392.)

A nem egyházi elhatározásból, hanem világi ember egyéni vállalkozásából készült magyar *Catechismus*-fordítás azonban kéziratban maradt. A rodostói író munkája becses művelődéstörténeti forrássá vált, s nemcsak a janzenizmussal kapcsolatos eszmetörténeti polémiák révén, hanem a korabeli irodalmi nyelv állapota, a magyar teológiai nyelvezet és Mikes írói nyelvének összefüggései miatt is, valamint fordítás- és stílustörténeti szempontból. Éppen ezért merült föl hazai felbukkanása után kiadásának időszerűsége.

Amikor Pulszky Ferenc rábukkant a Mikes-kéziratokra, hamarosan bemutatta őket a szakmai nyilvánosság előtt. A levélíró Mikes új oldaláról ismerték meg. Több kéziratának előszavából kiderült, hogy azok az író fordításait tartalmazzák. Pulszky leírta és jellemezte az előkerült munkákat. A *Catechismusról* elmondta, hogy az még egyszer megvan „bővített és tisztázott” alakban. A kézirat első lapján – írja – találjuk amaz írók jegyzékét, kiket Mikes munkájában fölhasznált. Ezek: Augustinus, Hieronymus, Cyprianus, Ambrosius, Chrysostomus, Concilium Tolletanum, Tertullianus, valószínűleg – füzi hozzá Pulszky – Rákóczi könyvtárból. (1874/75. 155–160.) Tehát Mikes önálló szerzésének gondolta. (Megjegyzendő, hogy a Mikesnél olvasható jegyzék a kéziratban előforduló aktoroknak csak kis töredékét tartalmazza.)

Részletesebben Abafi szólt róla, amikor Mikes kézirateit filológiai és kiadói szempontból egyenként megvizsgálta, támogatva azok Pulszky által javasolt kiadását. Pulszky futó benyomását joggal cáfolva arra a megállapításra jutott, hogy a *Catechismus* szintén Mikes fordítása, mint például az *Epistolák...* vagy a *Kalauz*. Az aktorokra vonatkozólag bizonytalanul megjegyzi: „Egyébiránt meglehet, hogy ezt átdolgozván, az említett írókból vette a bővítéseket.” (1878. 175–176.) Eltéréseket lát a *Catechismus* 1744-es és későbbi kéziratei között. „Az új dolgozás gyökeresen át van nézve és bővítve, még pedig hasonló módon, mint az Ifjak Kalauza: azaz, nemcsak folyékonyabb és világosabb nyelv tekintetében, hanem tartalmilag is.” A két címlap is némileg eltérő.

Megpróbálja meghatározni a végleges szerzői tisztázat keletkezésének időpontját is. E kézirat koncai közt „LANGVEDOC 1750” vízjelű papírt talál, s így az ötvenes évek elejére gondol. Közelebről 1752-re, mert egy erre vonatkozatható szerzői bejegyzés található az 1744-es kézirat 2. kötetében. A lapalji „probatio calami”, tollpróbaszerű jelek és alkalmi bejegyzések között ez olvasható: „1752 23 temettük el” (81 recto). Abafi elfogadható föltételezése szerint, miközben Mikes a *Catechismus* végleges szerzői tisztázatán dolgozik, a keze ügyében levő fogalmazványi példány lapalji margójára különféle íráspróbákat, tollvonásokat, beírásokat tesz. Így a rodostói levélíró által említett (184. levélben 1751. október 26.) pestis kezdetétől elhaltak számát is följegyzi. Az 1752-es év azonban a hosszúra nyúló munkának csak a kezdete lehet.

Vannak ugyanis más figyelemre méltó lapalji bejegyzések is. „Oh én Istenem oly rej[...]” (214 recto) – „Seigneur fait que je voit”(!) (217 recto) – „Seig eclerez mes yeux” (226 verso) – „Mon Seigneur” (227 recto) – „Seigneur eclerez mes yeux” (228 recto) – „Oh mon Dieu” (234 recto). Ezek a kézirat vége felé található fohásszerű beírások („Uram, add, hogy lássak” – „Uram, világosítsd meg szememet” – „Uram” – „Istenem”) Mikes *Leveleskönyve* alapján válnak érthetővé. A levélíró első ízben 1753. október 15-i keltezésű levelében panaszkodik kezdődő szembajjáról. „Kedves néném, ha mind így léssen most minden órán vége lesz az én levélírásimnak, mert ennek előtte egynehány holnappal magam csudálni kez-

dettem, hogy nem kezdek jól olvasni, mintha a szememre valamely vékony hártí-
kát tettek volna. A könyvet olvashatom, de nehezen; az írást könnyebben olvasha-
tom. Azoltától fogvást a szemeim mind homályosabban látnak. Áldassék Istennek
szent neve érte...” (190. levél.) A fordítás munkáját is hátráltató látási zavar
súlyosbodásáról ír december 8-i levelében: „Kedves néném, csaknem egészen
megvakultam. Három lépésnire mást meg nem üsmérhetek, a nyomtatást éppen
nem olvashatom, az írást mégis inkább. Magam pedig írok, mert tudok írni, de
nem tudom, mit írok. Az okulárék semmit nem használnak...” (191. levél.) Ez a
tartós állapot tükröződik a fordító látásának visszanyeréséért könyörgő, többszö-
ri fohászszerű bejegyzéseiben. Mikes szembetegsége áthúzódott a következő évre
is, mert 1754. augusztus 16-i levelében még mindig ezt írja: „Kedves néném, igen
nevető állapotban nem vagyok, mert aki igen rosszul lát, nem igen nevetet.
Mindazonáltal mindent jó szívvvel kell venni az Istentől. Már tizenöt hónapja,
hogy nem olvashatok, mással kell iratnom, mert a mostani írásomat még magam
is nehezen olvashatom...” (192. levél.) A több mint egy esztendeig tartó szembe-
tegség elmúlását Mikes hálát adva köszöni meg november 23-i levelében: „Minden
bizonytal tudom, hogy örülni fogsz azon, hogy Isten kegyelmiből a szomorú
setétség elhagyta a szemeimet...A szemem világa minden orvosság nélkül csak az
Isten kegyelmével tért vissza ennek a hónapnak a kezdetén... és sokkal világosab-
ban láttam, egyszóval az Isten kegyelmiből ma az innepem napján az imádságos-
könyvnek hasznát vehettem...” (193. levél.) Mivel az idézett fohászok az említett
kézirat utolsó negyedének lapjaira esnek, a *Catechismussal* való foglalkozás tartós
időszakát csak 1754-gyel tekinthetjük lezártnak. Az Abafi által (1878. 113–118)
bevezetett s azóta használt 1752-es keletkezési évszám tehát a munkafolyamat
végére, 1754-re módosítandó.

A *Catechismus* kéziratát számon tartó közlemények sorából megemlítendő
Papp Endre füzete, amelyben Abafi töredékes idézete után első ízben közli az
„Elöl járó beszéd” teljes szövegét. A könyv tartalmi bővüléséről megjegyzi, hogy
valószínűleg „ugyanazon munkának egy későbbi bővített kiadása” szolgált a
második fordítás alapjául (1895. 17–20).

Kun Sámuel derítette ki a *Catechismus* eredeti forrását. A kéziratot mű címére
fölfigyelve, saját könyvtárában talált rá F.–A. Pouget oratoriánus, teológiai dok-
tor 1702-ben megjelent egyező francia című munkájának 1710-i negyedréti kiadá-
sára. Ő említette először, hogy a *Montpellier-i Catechismus* janzenista tendenciái
miatt egyházi indexre került. Népszerűségét nagy részben annak köszönhette –
hangsúlyozza ismertető cikkében –, hogy „a malasztól s a liber arbitrumról”
szólo fejezetekben a szigorúbb és jezsuitaellenes felfogás „leplezetlenül talált
kifejezésre”. Az egyházi cenzúra nem csökkentette Pouget *Catechismus*ának nép-
szerűségét, sőt „egyike lett a legelterjedtebb teológiai és buzgósági kézikönyvek-
nek”. Kun szerint a nagyszámú katekizmus között, mely a tridenti zsinat
(1545–1563) óta megjelent, Pouget kézikönyve „kétségtávon kívül egyike a legjobb-
nak, ha nem a legjobb”. Erényeit röviden így jellemzi: „...nagy népszerűségét
filozófiai magyarázatai egyszerűségénél, teljességénél, könnyen érthetőségénél s

választékos, gördülékeny nyelvezeténél fogva teljesen meg is érdemelte.” A francia forrásmű értékelése után „Mikes remek nyelvezetű fordítását” dicséri (1898, 125–128). Bizonyos eltérésekre is fölfigyel: a francia kiadáshoz csatolt két kis katekizmus nincs meg Mikes kéziratában; a francia „Előszó” és „Pásztorlevél” helyett a fordító „Elöl járó beszéd”-et írt. „A Tridentinumi Conciliumnak symbo- lumja. 4. Pius Pápa alat.” és a naptártáblázatok nincsenek benne a francia kiadásban. Közleményét azzal fejezi be, hogy a tüzetesebb összehasonlítás talán „egyéb eltéréseket is fog konstatálni” (uo. 125–128. Vö. I. Kont: *Étude sur l' influence de la littérature française en Hongrie, 1772–1896*. Paris 1902. 61).

A századforduló körül elszórta megjelent publikációk közül Kürty Menyhért *Catechismust* is tárgyaló kis összefoglalása érdemel figyelmet. Az „Elöl járó beszéd” részleteinek földézésével a munka tanító-moralista célzatát és polemikus jellegét hangsúlyozza (1906–1907. 5, 10, 31, 56). Mikes fordítói eljárásának megismerésére tanulságos például hozza föl *Az Ifjak Kalauza* és a *Catechismus* két átdolgozását, kiemelve, hogy a későbbi átdolgozások „lényegesen eltérnek” az elsőtől. Világos bizonyítéka ez a fordító alakító képességének s célzatosa munkájának – összegezi megfigyeléseit. Ezután ő is leszögezi, hogy a *Catechismus* kéziratának második példánya „nemcsak stílusában különbözik az elsőtől, de tartalmában is”. Abafi nyomán azt is megjegyzi, hogy bővült egy „Leg Első Rész”-szel, s az egészen új fejezetek között pl. az I. könyv VII. részébe is egy új, a 9. articulus van beszúrva: „A földön levő anyaszentegyháznak a hitetlenek, a zsidók, az eretnekek és sycmatikusok ellen való viaskodásáról.” (Uo. 28–29.) A *Catechismus* szerkezeti felosztását áttekintve úgy látja, hogy gondolatmenete nagyjában ugyanaz, mint a legtöbb katekizmusé. „Az ember végcéljáról és rendeltetéséből indulva ki, a hittani anyagot a hitről, a parancsolatokról és malasztközökről szóló három főszakaszban tárgyalja kifogástalan katolikus szellemben.” Ezt az ítéletét alább, a „túlon-túl bő” tartalom jellemzésekor megismétli, állítván, hogy e mű „dogmatikai hűség tekintetében kifogástalan”. S hozzáfűzi, hogy a magyar nyelvű vallásos irodalomban „ily nagy terjedelmű, népszerű, a közönséges embertől is megérthető katekizmus, tudtommal, nincs”. A kétszáz esztendővel korábban megírt, másfél száz éve lefordított *Catechismus* időszerűsége sajtóságos módon vetődik fel Kürty eszme-futtatásában. „Úgy tudom, hogy most foglalkoztatja a magyar püspöki kart a katekizmus revíziója. Az ok kétségtelenül megvan rá. Mert amit a Mikes *Catechismus*ának Elöljáró beszéde elpanaszol, körülbelül másfél száz esztendő múlva csaknem szöszterint ismétlődött a Szent István-Társulat nagygyűlésén...” (1882.) „A jelenleg használatban levő káté nyelvtanilag hibás, értelmileg sok helyen homályos és észrevehetőleg nélkülözi a magyar nyelv tisztaságát... A kátét a gyermek szóról-szóra betanulja ugyan, de annak részint homályos, részint nehézkes és elvont előadását hosszas magyarázat nélkül felfogni és megérteni nem képes...” – idézi az ott elhangzott egyik beszédből. Kürty ezután Pouget *Catechismus*ának magyar fordítását a reform megvalósítóinak figyelmébe ajánlja, mondván: „a legfőbb, ami szinte parancsolólag hívja fel a figyelmet, nyelve”. E nyelv Mikes zamatos, tiszta magyar nyelve; könnyen érthető, világos, hiszen a

vallási igazságok „együgyű és érthető stílussal vannak kifejtve” benne. S itt általánosabb nyelvtörténeti szempontból mérlegeli a kérdést: „De más szempontból is méltó arra, hogy hivatott elme foglalkozzék vele. A teológia magyar nyelven művelésének egyik akadálya teológiai frazeológiánk szegénysége, fejletlensége. Én e munkában keresve se találtam idegen szót vagy kifejezést, ellenkezőleg a kérdésekhez s feleletekhez tartozó magyarázatokban a teológiai terminus technikusokat – egészen természetes, hisz a nép számára készült –, magyar kifejezések helyettesítik. Hiszem, hogy e munka nem pusztán a keresztény hitigazságoknak kincses szekrénye, de a magyar teológiai nyelvnek egyik bőséges forrása.” (Uo. 32–33.) A túlzónak tetsző méltatás realisabb színezetet nyer, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a XVIII. századi magyar irodalmi nyelv nem azonos a szépirodalom nyelvével, hanem a közérdekű, tudományos, vallási-teológiai, történeti, jogi, közigazgatási stb. irodalmat is magában foglalja. Mikes sokfelé ágazó fordításai nyelvi szempontból ezáltal nagyobb jelentőséget kapnak a magyar irodalmi nyelv történeti folyamatát feltáró kutatásokban.

A *Catechismus* kéziratának fölfedezése óta eltelt három évtized alatt összegyűlt szerény szakirodalom a századforduló utántól nem sok új mozzanattal gyarapodott. A Thaly által közzétett César de Saussure levelei és följegyzései függelékében (Bp. 1909. 367) annak idején nem figyeltek föl a „Catalogue des livres de la bibliothèque”-ra, Rákóczi rodostói könyvtárának jegyzékére. Az „octav” alakú könyvek listájában ez áll: „Catechisme de Montpellier Tomes 3.” Erre csak Zolnai Béla mutatott rá, benne találva meg a Mikes-fordítás alapjául szolgáló eredeti francia példányt, megjegyezve, hogy „a janzenista devotio egész komplexumát felöleli” ez a Mikes által lefordított, rodostói könyvtárból való könyv. Az általa látott példány: *Instructions générales en forme de Catéchisme, où l'on explique en abrégé par l'Écriture sainte et par la Tradition, l'Histoire et les Dogmes de la Religion, la Morale Chrétienne, les Sacraments, les Prières, les Cérémonies et les Usages de l'Eglise.* (Imprimé par ordre de M. Ch. J. Colbert, Évêque de Montpellier... Paris 1719. 3 vol. 12°.) Később e kiadás lelőhelyét is megjelöli: Bécsi Hofbibliothek, jelzete 21 Mm 3. A *Catechismus* latin kiadásának a Budapesti Egyetemi Könyvtárban bukkant nyomára (Ad 2° 168). Jellemzőképpen hozzáfűzi, hogy Colonia fölfedezte benne Quesnel „három téves propozícióját”.

Zolnai elsősorban Pouget kegyelemtanának janzenista predestinációs vonásait tartja figyelemre méltónak, hangsúlyozva, hogy a könyv Rákóczi olvasmánya is volt, s a vallomásíró jól ismerte a kardinális kérdés körül zajló parázs vitákat. „Rákóczi a szakember otthonosságával mozog a kölcsönzött teológiai ruhában, amely egyéniségének tulajdona lett. Mikes az evangéliumi egyszerűség nyelvén önti konkrét magyar mondatokba a spirituális fejtegetéseket. Arra nem is gondolhatott, hogy kiátkozott munkát ültet át Pázmány nyelvére.” A szerző emlékeztet az „Elöl járó beszéd” polemikus voltára, a tévelygők, a szabados életűek, a megátalkodott eretnekek, a színes és csalandó ájtatosságok ellenében ragaszkodik az Anyaszentegyház tanításához. A „közönségesen való tudatlanság” is oka, hogy többen „pogány vagy zsidó szívet”, az újkatolikusok közül sokan még „protestáns

szívet” hordoznak magukban. A katekizmusban az Egyházhöz hű tanokból világo sságot meríthetnek a tudatlansággal és kétségekkel szemben. Mikest – írja Zolnai – „a janzenizmusnak ez az ügyes taktikája meghagyta jóhiszeműségében. Pouget doktrínája tehát hű tolmácsolóra talált a lojális Mikesben, aki nem láthatott tendenciát abban, hogy az egyház hű katekizmus Szent Ágostonra hivatkozva olyan sötét színekkel festi az emberiség romlottságát, Ádám vétkének fátumszerű következményeit... , hogy hosszasan értekezik minden század éretnekeiről, de a tridenti zsinaton túlrá már nem követi a tévtanok variációit, hogy óva int az elszietett communiótól... A könyv próbaköve azonban nem itt van, hanem a kegyelem és az isteni igazságosság előadásában... Mindez szükségképpen a prae-destinációhoz vezet... Mikes kedélyéről nem múltak el nyomtalanul ezek a sorok. Mialatt a francia szöveg értelmén töprengve magyar kifejezésekkel küzködött, gondolkozását befelőlözte a janzenisták pesszimizmusa, amely életbölcse sége derűjét időnként borura sötétíti...” (1924. 93–94; 1925. 30–32; 1926. 24–25.)

Tanulmányai ban többször is visszatér Pouget *Catechismus*ának janzenista problematikájára, különös tekintettel janzenizmussal vádolt kegyelemtanára. (Rákóczi Emlékkönyv. I. Bp. é. n. 308–309.) Később a *Catechismust* „a leghirhettebb janzenista vademecum”-nak nevezi, tovább bővítve a kifogásolható helyek sorát (a malaszt és a bűnbeesés, a penitencia s a gyónási rigorizmus, a *Szentírás* olvasásának szabadsága a jezsuiták óvatos megszorításával szemben, gallikán felfogású nyilatkozat az Egyházzól, a pápa csalhatatlansága helyett az Anyaszentegyház tévedhetetlenségét hangoztatja, az egyházi zsinat „infallibilis”, a határozatokhoz nem a pápa, hanem a „consensus Ecclesiae”, egyetemes püspöki jóváhagyás szükséges, továbbá ide tartozik Pouget figurizmusa). Zolnai idézi a benediktinus Jean Mabillon nyilatkozatát, hogy a káté „a keresztény hittannak pontos összefoglalása, ami nem akadályozta meg az index-kongregációt abban, hogy Pouget könyvének francia, olasz, angol és spanyol kiadásait tilalommal ne sújtsa. Az indexre helyezés okai nyilvánvalóak voltak...” (1937. 20, 23–30. Vö. D. Colonia: *Bibliothèque janséniste*... 1731, 201. N. Patouillet: *Dictionnaire des livres jansénistes*. 1752. II. 270, 276. Reusch: *Index der verbotener Bücher*. 1885. II. 762.) Összefoglaló munkájában Zolnai a *Catechismus* további francia (1730), latin (Venecia s 1780) és német (Augsburg 1779) nyelvű kiadására bukkant a győri püspöki könyvtár régi anyagában. A veszprémi káptalan könyvei (1812) között is megvolt a velencei kiadás, a Veszprém egyházmegyei plébániák könyvei (1815–1817) között is akadt az 1725-ben javított latin nyelvű műből vagy öt kiadás 41 példányban! (Acta Philosophica 4 (1944). 33, 87–88, 120, 125.) 1978-ban a győri, veszprémi, egri püspöki, az esztergomi főszékesegyházi könyvtár vezetőinek szíves információja szerint e gyűjteményekben s a pécsi EK püspöki anyagában Pouget kátéjának több mint húsz példánya van meg ma is a latin kiadásokból.

Zolnai még egy érdekes mozzanattal gyarapítja a *Catechismus* közép-európai elterjedésének térképét: a janzenista művek bécsi utánnyomása szerinte a *Catéchisme de Montpellier* (Paris et Vienne 1730) kiadásával kezdődik el. Német kiadása csak 1735-ből került ki egy bécsi kiadó műhelyéből. (Zolnai, 1958, 116,

118. *Catalogue de livres français*. Vienne, Briffaut 1736. 38.) A XVIII. század közepén elkészült magyar fordítása kiadatlanul maradt; előkerülése után hiába sürgették számosan Pulszkytól Zolnai Béláig a nyelv- stílus- vallás- és eszmetörténeti szemszögből egyaránt becses irodalmi emlék közzétételét.

A kétkötetes kéziratos *Catechismus* szerkezetileg három könyvre oszlik. Az elsőben a szerző a hit ágazatait tárgyalja, a másodikban erkölcsant ad, a harmadikban egyházi szertartásokat s egyházi kérdéseket ismertet. A kérdés-felelet formához magyarázatok járulnak. Végigmegegy a katolicizmus külső és belső jegyein. Mint minden katekizmus, ez is a vallás alapjainak megtanulását tűzi ki célul, hogy mindent megtanuljanak belőle, amit hasznos és szükséges tudni a híveknek. A mű jellege tehát népszerűen megírt katolikus vallásos kézikönyv, amelyből taníthatnak s tanulhatnak is. Gondolatmenete, amelyre hosszadalmas címe is következtetni enged, általában megegyezik a legtöbb hasonló rendeltetésű katekizmuséval.

„Leg első Rész”-e mintegy bevezetőül szolgál, „amelyben azt mutatják meg, hogy mint kell közönségesen gondolkodni a vallásról”. Ennek befejező soraiban – Szent Ágoston munkáira hivatkozva – megindokolja „a vallás igazsági” hármasság felosztásának célszerűségét. „Az első könyvben meg fogjuk magyarázni a vallásnak kezdetét és gyarapodását világ kezdetétől fogva az örök életnek beteljesedéseig, amelyért is teremtettek az emberek.” Ezért az I. könyv a következő tömör analóg címet viseli: „Első Könyv A Melyben meg magyarázzák a vallásnak. eredetét, kezdetét és elő menetét világ kezdetétől fogva, a Messiás eljöveteleig.” Ez a könyv tulajdonképpen népszerű dogmatika és rövidre fogott üdvösségtörténet, „rövideden való története a vallásnak”. A végén van a hittételeket összefoglaló „Apostoli symbolum”, az ún. apostoli hitvallás magyar fordítása.

A következőt így foglalja össze: „A második könyvben megmagyarázzuk, hogy micsoda életet kell élni az embereknek, hogy az örök életet elérhessék.” Címe szerint: „Masodik könyv A melyben meg magyarázzák. hogy mint kel elni földön. hogy az örök életet el lehesen élni.” Ez az erkölcsant rész; a vétékről, a jó erkölcsökről, „morálisok”-ról, a reménységről, a parancsolatokról, az „innepek-ről” és jeles napokról s befejezésül: „A Tridentinum Conciliumnak symbolumja” a hitágazatokról s azok megvallásáról. Előtte azonban leírja a „nicaeai symbolum” (325), vagyis az „apostoli hitvallás” bővített korabeli magyar szövegét tükröző élethű fordítását.

Végül a befejező könyvről: „A harmadik könyvben megmagyarázzuk a módokat, amelyeket az emberek követvén e földön, elérhetik az örök életet.” Ennek címe: „Harmadik könyv. A melyben foglaltatnak, a' modok, a' mellyekkel az Emberek ugy élvén e' Földön a mint kel, el érhetik az örök boldogságot.” A munka második kötetét alkotó legterjedelmesebb könyv a szertartástan és bizonyos egyházi tudnivalók összefoglalása. A kegyelemről szóló tant a hét szentség ismertetése követi, majd a különféle imádságok formájáról, módjáról, műfajáról szólva leírja a „Miatyánk”-ot szép, korabeli magyar nyelvezettel és az „Angelus”

harangozáskor mondandó, fordítással csiszolt, magyar nyelvű szövegét. S következnek a szentmiséről, szokásokról és ceremóniákról, éneklésről, muzsikáról, orgonálásról stb. készült részletek, továbbá „az ördögűzésről és a szentelésről”, a processiókról s „némely áitatos cselekedetekről” szóló fejezetek. A 3. könyv végén szerzői számvetés olvasható: „Ennek a munkának rovideden valo bé fejezése. és sumája.”

A *Catechismus* kéziratához egy „használati utasítással” ellátott időszámítási táblázat csatlakozik. A „tabella temporalia” hasznát Mikes példákkal mutatja meg; először „hogya meg lehessen tudni akármely esztendőben, hogya akármelyik holnap a hétnek micsoda napján kezdődik”. Meg lehet tudni „a hétnek akármelyik napját, akármely esztendőnek, akármelyik holnapjának hányadik napján esik”. Ki lehet számítani a vasárnapokat is, az ott jelzett „három saeculumokra”.

A főszöveg és a variáns, illetve a jelzett kiadások felosztása közti szerkezeti eltérések az alábbi táblázat alapján jól megfigyelhetők. Egyébként a főszöveg és variáns kisebb-nagyobb terjedelmi eltéréseire a tárgyi jegyzetekben fölhívjuk a figyelmet. Ahol az 1706., 1707. 4° és 1707. 12° stb. kiadásnál nincs jelzés, ott megegyezik az 1702-es első kiadással.

Forrásmű – főszöveg – variáns

Főszöveg	Variáns	1702. 4 ^o	1706. 4 ^o	1707. 4 ^o	1707. 12 ^o	1719. 12 ^o	1722. 12 ^o
Első Szakasz	Első Szakasz						
Első Könyv	Első könyv	Première Partie					
Tábla	Tábla	Table					
Leg Első Rész		Chap. préliminaire					
		Section première					
<i>Első Rész</i>	<i>Első Rész</i>	<i>Chapitre I</i>					
4 Articulus	4 Articulus	Art. 4					
<i>II. Rész</i>	<i>Masodik Rész</i>	<i>Chapitre II</i>					
4 Art.	4 Art.	Art. 4					
<i>III. Rész</i>	<i>Harmadik Rész</i>	<i>Chapitre III</i>					
3 Art.	3 Art.	Art. 3					
<i>IV. Rész</i>	<i>Negyedik Rész</i>	<i>Chapitre IV</i>					
23 Art.	23 Art.	Art. 23					
		Section seconde					
<i>V. Rész</i>	<i>Ötödik Rész</i>	<i>Chapitre I</i>					
20 Art.	19 Art.	Art. 26					
<i>VI. Rész</i>	<i>Hatodik Rész</i>	<i>Chapitre II</i>					
4 Art.	3 Art.	Art. 4	5	4	4	5	4
<i>VII. Rész</i>	<i>Hetedik Rész</i>	<i>Chapitre III</i>					
23 Art.	22 Art.	Art. 21					
A 10. Art.-ban	A 9. Art.-ban	Az Art. 10-ben					
			Conclusion de cette I. Partie: Du Symbole des Apôtres... Profession de Foi... du Concile de Trente				
16 Saeculum alcím van		16 Saeculum					

Az 1702-es első kiadással azonos beosztású: 1707. 4°, 1707. 12°, 1722. 12°. Az 1706-os első bővített kiadással: 1710. 4°, 1714. 4°, 1719. 12°, 1720. 4°.

1722.: utalások a margón, a hosszabb szöveg helyenként a szövegbe bevéve petittel.

1714., 1719., 1720.: utalások nincsenek a margón, hanem a szöveg alatt a lap alján.

Főszöveg és variáns

Tábla: A főszövegben itt együtt az Első és Második könyv Táblája; a variánsban is együtt van, de a könyvek külön jelzése nélkül. Ez az Első Szakasz Táblája.

Leg Első Rész: A variánsban nincs meg.

V. Rész: A főszövegben 20 Art. – a variáns *Ötödik Részében* 19 Art. A Tábla szerint az *Ötödik Részben* 19 Articulus áll; a variáns szövegében viszont 20 Art. Itt azonban a téves számozás miatt a 14. Art. után (a 15. Art. kihagyásával) 16. Art. következik.

VI. Rész: A főszöveg 4 Articulusához viszonyítva a variáns *Hatodik Részében* 3 Art. van; hiányzik belőle sorrendben a 3. Art.

VII. Rész: A főszövegben 23 Art. – a variánsban 22 Art. Az előbbi a 9. Articulusal bővült, ill. a variáns 8. és 9. Articulusa összevonódott.

A főszövegben az utalások a margón, a variánsban a szövegbe olvaszva helyezkednek el.

A francia forráskiadás és a kézirat

(Ahol a francia kiadásoknál nincs külön jelzés, ott megegyeznek az 1702-es, első kiadással.)

Table: A Première Partie Táblája.

Section seconde *Chapitre I:* A francia kiadás 26 Articulusából sorrendben a 11., 12., 13., 14., 15., 16. Art. hiányzik a főszöveg és a variáns *V. Rész* 20, ill. *Ötödik Rész* 19 Articulusából.

A hiányzó Articulusok:

11. Art. Suite de la vie de Jesus-Christ, jusqu'après l'institution de la sainte Eucharistie.

12. Art. Discours de Jesus-Christ après la Cène: Prière qu'il fit après ce Discours.

13. Art. Jesus-Christ au Jardin des Olives.

14. Art. Jesus-Christ chez Caïphe.

15. Art. Jesus-Christ mené à Pilate, envoyé à Hérode, renvoyé chez Pilate qui le condamne à la mort.

16. Art. Jesus-Christ porte sa Croix, est crucifié et meurt sur le Calvaire.

(A 11., 12., 13. Articulus erősen összevonva bele van olvasztva a kézirat 10. Articulusába.)

Section seconde *Chapitre II*: főszöveg *VI. Rész* 4 Articulusához képest a variáns *Hatodik Részéből* a 3. Art. hiányzik; így csak 3 Art. van benne. – A francia 1706-, 1710-, 1714-, 1719-, 1720-as bővített kiadáshoz képest az 1702-es és 1722-es kiadásból, valamint mindkét kéziratból hiányzik az 5. Articulus: *Liste des premières persécutions du Christianisme*. Valójában erősen rövidített formában folytatatosan bele van olvasztva a jelzett helyek 4. Articulusába. (*Liste des persécutions.*)

Section seconde *Chapitre III*: főszöveg *VII. Rész* 21, ill. 23 *Articulusa* között nincs számbeli eltérés, mert a fordító a *Conclusion...* összefoglaló részt az Articulusok folytatásaképpen tovább számoztá 22. és 23. Art.-nak. A variánsban (a francia kiadáshoz és a főszöveghez mérten hiányzó, 9. Art.-nak a 8. Art.-sal történt összevonása következtében) 21. és 22. Art.-nak.

A francia kiadásban a *Conclusion* alkotó *Du Symbole des Apôtres...* és *Profession de Foi, dressé sur les décisions du Concile de Trente par le Pape Pie IV* a főszövegben és a variánsban az Első Szakasz végére került.

Főszöveg	Variáns	1702	1706 4 ^o 1707 4 ^o 1710 4 ^o 1714 4 ^o 1719 12 ^o 1720 4 ^o	1707 12 ^o 1722 12 ^o
Második könyv		Seconde Partie Table Section première Chap. préliminaire <i>Chapitre I</i>		
<i>Első Rész</i>	<i>Nyolcadik Rész</i>			
3 Articulus	3 Articulus	Art. 3		3 (de eltérő Art. címeikkel)
<i>II. Rész</i>	<i>Kilencedik Rész</i>	<i>Chapitre II</i>		
7 Art. [Utána újra]	7 Art.	Art. 7 Section seconde <i>Chapitre I</i>		
<i>Első Rész</i>	<i>Tizedik Rész</i>	<i>Chapitre II</i>		
<i>II. Rész</i>	<i>Tizenegyedik Rész</i>	<i>Chapitre II</i>		
7 Art.	7 Art.	Art. 7		
<i>III. Rész</i>	<i>Tizenkettedik Rész</i>	<i>Chapitre III</i>		
2 Art.	2 Art.	Art. 2		
<i>IV. Rész</i>	<i>Tizenharmadik Rész</i>	<i>Chapitre IV</i>		
6 Art.	6 Art.	Art. 6		
<i>V. Rész</i>	<i>Tizenegyedik Rész</i>	<i>Chapitre V</i>		
2 Art. [Utána újra]	2 Art.	Art. 2 Section troisieme <i>Chapitre I</i>		
<i>I. Rész</i>	<i>Tizenötödik Rész</i>	<i>Chapitre II</i>		
<i>II. Rész</i>		Art. 6		
6 Art.	6 Art.	<i>Chapitre III</i>		
<i>III. Rész</i>	<i>Tizenhatodik Rész</i>	Art. 3		
3 Art.	3 Art.			

Főszöveg	Variáns	1702	1706 4 ^o 1707 4 ^o 1710 4 ^o 1714 4 ^o 1719 12 ^o 1720 4 ^o	1707 12 ^o 1722 12 ^o
<i>IV. Rész</i> 2 Art.	<i>Tizenhetedik Rész</i> 2 Art.	Chapitre IV Art. 2		
<i>V. rész</i> 2 Art.	<i>Tizennyolcadik Rész</i> 2 Art.	<i>Chapitre V</i> Art. 2		
<i>VI. Rész</i>	<i>Tizenkilencedik Rész</i>	<i>Chapitre VI</i>		
<i>VII. Rész</i>	<i>Huszadik Rész</i>	<i>Chapitre VII</i>		
<i>VIII. Rész</i> 4 Art.	<i>Huszonegyedik Rész</i> 4 Art.	Chapitre VIII Art. 4		
<i>IX. Rész</i> 3 Art.	<i>Huszonkettedik Rész</i> 3 Art.	Chapitre IX Art. 3		
<i>X. Rész</i>	<i>Huszonharmadik Rész</i>	<i>Chapitre X</i>		
<i>XI. Rész</i>	<i>Huszonegyedik Rész</i>	Chapitre XI Section quatrième		
<i>XII. Rész</i>	<i>Huszonötödik Rész</i>	<i>Chapitre I</i>		
<i>XIII. Rész</i> 23 Art.	<i>Huszonhatodik Rész</i> 23 Art.	<i>Chapitre II</i> Art. 24		
<i>XIV. Rész</i>	<i>Huszonhetedik Rész</i>	<i>Chapitre III</i>		
<i>XV. Rész</i>	<i>Huszonnyolcadik Rész</i>	<i>Chapitre IV</i>		
<i>XVI. Rész</i>	<i>Huszonkilencedik Rész</i>	<i>Chapitre V</i>		
<i>XVII. Rész</i> 3 Art.	<i>Harmincadik Rész</i> 3 Art.	<i>Chapitre VI</i> Art. 3		
<i>XVIII. Rész</i>	<i>Harmincegyedik Rész</i>	<i>Chapitre VII</i>		
Ennek az Első Szakasznak bé fejezése A Tridentinumi Conciliumnak symbolumja		Conclusion de cette Seconde P. De la perfection...		

Az 1702-es első kiadással azonos: 1707. 12°, 1722. 12°.

Az 1706-os első bővített kiadással: 1707. 4°, 1710. 4°, 1714. 4°, 1719. 12°,
1720 4°

Főszöveg és variáns

A főszövegben a Második könyv külön jelzésével, a variánsban ennek jelzése nélkül folytatódik az Első Szakasz.

A variáns *Tizenötödik Rész*e után, a főszövegnek (*II. Rész*) megfelelően, a 6 Art. előtt nincs külön jelzés.

A főszöveg *XVIII. Rész*ében a szövegben megvan, de a Táblában nincs jelölve, a variánsban a *Harmincegyedik Rész*ben a Táblában külön kiemelve:

A keresztyéni életnek tekkéletességéről. és az évangyeliiumi jövallásokrol – mint a francia kiadásban: De la perfection de la vie Chrétienne et des conseils Évangéliques.

A Tridéntinumi Conciliumnak symbolumjára vö. a Première Partie végét a francia kiadásban.

A francia forráskiadás és a kézirat

Table: A Seconde Partie Táblája.

Section première *Chapitre I* – főszöveg *Első Rész* – variáns *Nyolcadik Rész* egyaránt 3 Articulusa elnevezésében is egyezik az 1707. 12° és 1722. 12° kiadásokéval:

1. Art. Définition et division des péchez.
2. Art. Du peché mortel et du peché veniel.
3. Art. Des péchez capitaux en général.

Az 1706, 1707, 1714 4°, 1719 12°, 1720 4° kiadásokban eltérően, bővebben vannak megfogalmazva:

1. Art. Idée générale des péchez, et de ses différentes especes.
2. Art. Des différentes especes de péchez actuels, et premièrement du peché mortel et du veniel.
3. Art. Des autres especes de pechéz actuels.

Section quatrième *Chapitre II* 24 Articulus, a főszöveg *XIII. Rész*, ill. a variáns *Huszonhatodik Rész* 23 Articulus; mindkét kéziratból hiányzik a francia 11. Art. (Du Samedi Saint.)

Főszöveg	Variáns	1702	1706 4 ^o 1707 4 ^o 1707 12 ^o 1710 4 ^o 1714 4 ^o 1719 12 ^o 1720 4 ^o	1722 12 ^o
Második Szakasz Harmadik könyv	Második Szakasz	Troisième Partie Section première		
<i>Első Rész</i> 5 Art.	<i>Első Rész</i> 5 Art.	<i>Chap. préliminaire</i> Art. 5		
<i>II. Rész</i> 2 Art.	<i>Második Rész</i> 2 Art.	<i>Chapitre I</i> Art. 2		
<i>III. Rész</i> 7 Art.	<i>Harmadik Rész</i> 7 Art.	<i>Chapitre II</i> Art. 7		
<i>IV. Rész</i> 4 Art.	<i>Negyedik Rész</i> 4 Art.	<i>Chapitre III</i> Art. 4		
<i>V. Rész</i> 10 Art.	<i>Ötödik Rész</i> 10 Art.	<i>Chapitre IV</i> Art. 10		
<i>VI. Rész</i> 23 Art.	<i>Hatodik Rész</i> 23 Art.	<i>Chapitre V</i> Art. 27		
<i>VII. Rész</i> 4 Art.	<i>Hetedik Rész</i> 4 Art.	<i>Chapitre VI</i> Art. 4		
<i>VIII. Rész</i> 13 Art.	<i>Nyolcadik Rész</i> 11 Art.	<i>Chapitre VII</i> Art. 15		
<i>IX. Rész</i> 9 Art.	<i>Kilencedik Rész</i> 9 Art.	<i>Chapitre VIII</i> Art. 9	11	9
		Section seconde		

Főszöveg	Variáns	1702	1706 4 ^o 1707 4 ^o 1710 4 ^o 1714 4 ^o 1719 12 ^o 1720 4 ^o	1707 12 ^o 1722 12 ^o
<i>X. Rész</i> 11 Art. A 7. Art.-ban 6 alcím van	<i>Tizedik Rész</i> 9 Art. A 6. Art.-ban 6 alcím van	<i>Chapitre I</i> Art. 11 A 7. Art.-ban VI Cõnditio		
<i>XI. Rész</i> 2 Art.	<i>Tizenegyedik Rész</i> 2 Art.	<i>Chapitre II</i> Art. 2		
<i>XII. Rész</i>	<i>Tizenkettedik Rész</i>	<i>Chapitre III</i>		
<i>XIII. Rész</i> 2 Art. A 2. Art.-ban 7 kérdés van	<i>Tizenharmadik Rész</i> 2 Art. A 2. Art.-ban 7 kérdés van	<i>Chapitre IV</i> Art. 2 A 2. Art.-ban VII Demande		
<i>XIV. Rész</i> 2 Art.	<i>Tizennegyedik Rész</i> 2 Art.	<i>Chapitre V</i> Art. 2		
<i>XV. Rész</i> 6 Art.	<i>Tizenötödik Rész</i> 6 Art.	<i>Chapitre VI</i> Art. 6		
<i>XVI. Rész</i> 21 Art. A 21. Art.-ban 29 alcím van	<i>Tizenhatodik Rész</i> 21 Art. A 21. Art.-ban 29 alcím van	<i>Chapitre VII</i> Art. 22 A 22. Art.-ban XXXI alcím van		
<i>XVII. Rész</i> 9 Art.	<i>Tizenhetedik Rész</i> 9 Art.	<i>Chapitre VIII</i> Art. 10		
<i>XVIII. Rész</i> 2 Art.	<i>Tizennyolcadik Rész</i> 2 Art.	<i>Chapitre IX</i> Art. 2		
<i>XIX. Rész</i> 4 Art. Ennek a munká- nak rövideden valo bé fejezése. és sumája	<i>Tizenkilencedik Rész</i> 4 Art. Ennek a munkának rövi- deden valo bé fejezése, és summája	<i>Chapitre X</i> Art. 4 <i>Chapitre XI</i> Conclu- sion et recapitulation de tout cet Ouvrage		
Tábla	Tábla	Table		

Az 1702. első kiadással azonos: 1722. 12°.

Az 1706. első bővített kiadással: 1707 4°, 1707 12°, 1710 4°, 1714 4°, 1719 12°,
1720 4°

Főszöveg és variáns

A főszöveg itt is jelzi a könyvet, a variáns a Harmadik könyv jelzése nélkül csak a Második Szakaszt.

X. Rész: A főszöveg 11 Articulusához viszonyítva a variáns *Tizedik Részében* 9 Art. van; a bővítéshez képest a 4. és 10. Art. hiányzik belőle. Ezért a 6 alcím a 7. Art.-nak megfelelő 6. Art.-ban van.

Section première *Chapitre V* 27 Art. – főszöveg *VI. Rész* és variáns *Hatodik Rész* 23 Art. A francia kiadás sorrendjében a 20., 25., 26. és 27. Art. a kéziratokból hiányzik:

- 20. Art. Suite de la doctrine des Indulgences.
- 25. Art. Des Monitoires.
- 26. Art. De la Suspense.
- 27. Art. De l'interdit.

Section première *Chapitre VII* 15 Art. – főszöveg *VIII. Rész* és variáns *Nyolcadik Rész* 13 Art. A francia kiadás sorrendjében a 10., 12. Art. hiányzik a kéziratokból:

- 10. Art. Du Titre de Benefice de Patrimoine necessaire pour être ordonné Souüdiacre.
- 12. Art. Explication des principales cérémonies des Ordinations.

Section première *Chapitre VIII* 9 Art. – a főszöveg *IX. Részében* és a variáns *Kilencedik Részében* is. A bővített kiadásokban meg van toldva még két Articulussal:

- 10. Art. Du Divorce.
- 11. Art. Obligations des personnes mariées, dans le temps de la mort d'une des parties. Devoir des Veuves.

Section seconde *Chapitre VII* 22 Art. – a főszöveg *XVI. Részében* és a variáns *Tizenhatodik Részében* 21 Art. van. A francia kiadás sorrendjében a kéziratokból hiányzik:

- 4. Art. Explication plus particulière des Sacrifices des Juifs. Az utolsó alcímes rész ezért a franciához viszonyítva eggyel előbbre került. A 21. Art.-ban 29 alcim van a kiadás 22. Art. 31 alcíméhez képest:

VIII. Prone – a kéziratokban elmaradt.

XI. Offrande faite à Dieu par le Pretre – beleolvadt a 10.-be.

Section seconde *Chapitre VIII* 10 Art. – a főszöveg *XVII. Részében* és a variáns *Tizenhetedik Részében* 9 Art. van. Hiányzik belőlük a 9. Articulussal:

- 9. Art. De la bénédiction des Fonts baptismaux.
- Section seconde *Chapitre X* 4 Art. – a főszöveg *XIX. Részében* és a variáns *Tizenkilencedik Részében* is 4 Art.-ot jelez; tulajdonképpen ebből csak 3 Art. van benne, mert a francia kiadás 2. Art.-ja (Des Confréries) hiányzik; ide került viszont 4. Art.-nak a franciában külön *Chapitre XI*-gyel jelzett rész. Ez a befejező Chap. XI (De la Visite Episcopale) tehát 4. Art.-ként megvan a két kéziratban.

Tábla: A Második Szakaszt alkotó Harmadik könyv Táblája.

Table: A Troisième Partie Táblája.

A fenti összevetés alapján úgy látszik, hogy Mikes fordításának alapjául nem a francia forrásmű végleges, bővített kiadása szolgált. A tizenkettedrétű 3 kötetes kiadások (1707, 1710, 1713, 1719, 1722, 1739) közül elsősorban az 1702-es első kiadáshoz időrendben legközelebb esők jöhetnek számításba.

MIKES KÉZIRATAIBAN ELŐFORDULÓ BIBLIAI RÖVIDÍTÉSEK VÁLTOZATAI

A biblia könyveinek száma és rendi (Káldi, 1626)

Az ószövetség könyvei

gen gen. Gen. genes. Genes.	Genesis vagy Mózes I. könyve.
exod exod. Exod Exod.	Exodus – Mózes II. könyve.
lev lev. levit levit.	Leviticus – Mózes III. könyve.
num num. Num Num.	Numeri – Mózes IV. könyve.
deut deut. Deut Deut. deute. deutr.	Deuteronomium – Mózes V. könyve.
josué. Josue	Josue – József könyve.
bírák.	Judicum – Bírák könyve.
1 reg. 1. reg. 1 Reg 1 Reg.	I. Regum – Királyok I. könyve.
2. reg. 2. reg.	II. Regum – Királyok II. könyve
3 reg. 3 Reg.	III. Regum – Királyok III. könyve.
4 reg. 4. Reg.	IV. Regum – Királyok IV. könyve.
paralip	I. Paralipomenon – Királyi Króni- kának I. könyve.
esdr. esdr: Esdr Esdr.	Esdras – Ezdrás könyve.
tob tob. tób. Tob Tob. Tób Tób. To- bias	Tobias – Tobiás könyve.
judi judith judith.	Iudith – Judit könyve.
Ester Ester.	Ester – Eszter könyve.
job. jób jób.	Iob – Jób könyve.
ps ps. ps: Ps psal. In. ps.	Psalter. Davidic – Dávid Zsoltári.
prov prov.	Parabolae seu Proverbia – Példa- beszédék
Eccle. eccles. Eccles Eccles.	Ecclesiastes – Prédikátor könyve.
Eccl. eccli eccli. Eccli Eccli.	Ecclesiasticus – Jézus Sírak fia könyve.
sap sap. Sap Sap.	Sapientia – Bölcsesség könyve.
isa. Isa Isa. isai isai. Isai Isai.	Isaias – Isaias Profétálása.
jerem. Jerem. baruch. baruk.	Ieremias cum Baruch – Jeremias Profétálása Bárukkal.
lament.	Lamentationes – Jeremias siralmi.
ezek Ezek ézék. Ézék Ézék. Ezech.	Ezechiel – Ezekiel Profétálása.
dan. Dan Dan. dani. daniel.	Daniel – Daniel Profétálása.
ose. osé osé. oseas oséas	Osea – Osee Profétálása.

joel. joel. prof.
Amos
miche. Miche. mikae Mikae.
Aggeus Aggeus.
zak. Zak Zak. zaka zaka. Zaka
1 Mak 1 makab. 1 Makab.

2 mach. 2. machab. 2 Mak. 2 makab
2 makab. 2. makab. 2 Makab.
malach. Malach. malachias Malachias
malak Malak. Malaki

Ioël – Ioël Profétálása.
Amos – Amos Profétálása.
Michaeas – Mikaeas Profétálása.
Aggeus – Aggeus Profétálása.
Zacharias – Zakariás Profétálása.
I. Machabaeor – Makabaeusok
I. könyve.
II. Machabaeor – Makabaeusok
II. könyve.

Malachias – Malakias.

Az újszövetség könyvei

math. Math. matth matth. Matth
Matth. s. matth. matt matt.
marc marc. Marc. mark mark. Mark
Mark. márk.
luc luc. s. luc. st. luc luk luk.

joan joan. s. joan Joan Joan.

act act. Act Act. Act.apost

rom rom. Rom Rom.

1 cor 1 cor. 1 Cor 1 Cor. 1. Cor 1 Cor.
1. Cor.
2 Cor 2 Cor. 2. Cor 2. Cor.

gal. Gal. galat galat. Galat

Efes Efess eph. Eph Eph. ephes ephes.
Ephes Ephes.
phil phil. philip philip.

Col. colos. Colos Colos. coloss Coloss
Coloss.
1 thes. 1 Thes. 1 thess. 1 Thess 1 Thessa

2 thes 2 thes. 2. thes. 2 thess. 2. thess.
2 Thess

Evangelium secundum Matthaenum
– Máté Evangeliuma.
Evangelium sec. Marcum – Márk
Evangeliuma.
Evangelium sec. Lucam – Lukács
Evangeliuma.
Evangelium sec. Ioannem – János
Evangeliuma.
Acta Apostolorum – Apostolok
cselekedetei.
Epistola Pauli ad Romanos – Pál
Levele a Rómaiakhoz.
Epistola I. ad Corinthios – a Korin-
tusiakhoz I.
Epistola II. ad Corinthios – a Ko-
rintusiakhoz II.
Epistola Pauli ad Galatas – a Gala-
teiaiakhoz.
Epistola ad Ephesios – az Efezusi-
akhoz.
Epistola ad Philippenienses – a Fi-
lippiekhez.
Epistola ad Colossenienses – a Ko-
lossaiakhoz.
Epistola I. ad Thessalonicenses – a
Thessalonikaiakhoz I.
Epistola II. ad Thessalonicenses – a
Thessalonikaiakhoz II.

1 tim 1 tim. 1 Tim 1 Tim. 1. Tim
 2 tim. 2. tim. 2 Tim 2 Tim.
 tit tit. Tit Tit.
 heb. hebr hebr. Hebr.
 jac jacob jacob.
 1 petr 1 petr. 1. petr. 1 petri.
 2 petr 2 petr. 2. petr.
 1 joan 1 joan. 1. joan.
 2. joan.
 jud. vers. s. jud. s. jud. v. st jud.
 apoc. Apoc Apoc.

Epistola I. ad Timotheum – Timóteushoz I.
 Epistola II. ad Timotheum – Timóteushoz II.
 Epistola ad Titum – Titushoz.
 Epistola ad Hebraeos – a Zsidókhoz.
 Epistola Iacobi – Jakab Levele.
 Epistola I. Petri – Péter I. Levele.
 Epistola II. Petri – Péter II. Levele.
 Epistola I. Ioannis – János I. Levele.
 Epistola II. Ioannis – János II. Levele.
 Epistola Iudae – Judás Levele.
 Apocalypsis Ioannis – János Jelenése.

A kötetben idézett bibliai személyek, helynevek, események stb. jegyzetelését – az előző kötetekhez hasonlóan – csak ritkán s szükség szerint végeztük, a szöveg közérthetőségének szem előtt tartásával. A kötet tematikájával összefüggő patrisztikai, bibliai, kortörténeti, egyház- és vallástörténeti, teológiai, erkölcsstani stb. magyarázatot, s az idézett auktorok műveire vonatkozó további felvilágosítást igénylők figyelmébe ajánljuk a Mikes ÖM II., III., IV. kötetének rokon témájú jegyzeteit s néhány alábbi segédkönyvet.

Bibel-theologisches Wörterbuch. J. B. Bauer. 1962.

Bibliographia de historia Societatis Jesu in regnis olim corona Hungarica unitis. Polgár Ladislaus. Romae 1957.

Bibliotheca hagiographica Latina antiquae et mediae aetatis. I–II.

Ed. Socii Bollandiani. 1898–1901. *Suppl.* (1911.)

Bibliotheca Janseniana Belgica. Répertoire des imprimés concernant les controverses théologiques en relation avec le Jansénisme. L. Willaert. Namur 1949–1952.

Biblisches Reallexikon. E. Kalt. Paderborn 1937–1939.

Biblschhistorisches Handwörterbuch. B. Reicke–L. Rost. 1962–1966.

Catalogus librorum a commissione caes. reg. aulica prohibitorum. Viennae 1776.
 (Cs. kir. index a janzenista vitairodalomról.)

Colonia, D.: *Bibliothèque Janséniste, ou Catalogue alphabétique des principaux livres jansénistes ou suspects de jansénisme qui ont paru depuis la naissance de cette herésie.* (s. l.) 1731.²

Concordantia librorum. Venetiis 1770.

Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum. Hrsg. von der Österr. Akademie der Wissenschaften in Wien (1866-tól; eddig 76 kötet).

A Dictionary of the Bible. 5 vol. J. Hastings. Edinburgh 1898–1904.

- Dictionnaire de la Bible.* I–IV. F. Vigouroux–L. Pirot. Paris 1895–1912. *Suppl.* I–IV. 1928–1952.
- Dictionnaire de la langue philosophique.* Par P. Foulquié et R. Saint-Jean. Paris 1962.
- Dictionnaire des Lettres françaises.* Publié sous la direction du cardinal Georges Grente. *Le dix-septième siècle.* Paris 1954. *Le dix-huitième siècle.* Paris 1960.
- Dictionnaire de Théologie Catholique.* A. Vacant et E. Mangenot. Paris, Coll. 1895–1968.
- Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques.* I–IV. Ed. A. Baudrillart. Paris 1912–1914., 1925. etc.
- Dictionnaire portatif, historique, théologique, géographique, critique... I–VI.* P. Barral. Paris 1758–1759.
- Die Chronologie der altkristlichen Literatur bis Eusebius.* A. Harnack. Leipzig 1893. I/1–2. 1897. II–1.
- Encyclopaedia Biblica.* 4 vol. T. K. Cheyne–I. Black. London 1899–1903.
- Encyclopaedia Britannica.* 1–24. vol. (A New Survey of Universal Knowledge) Chicago–London–Toronto 1960.
- Encyclopaedia Italiana di scienze, lettere ed arti.* I–XXXV. Roma 1929–1937. *Appendice.* 1938.
- Encyclopaedia Judaica* I–III. I. Klatzkin–I. Ellbogen. Charlottenburg 1928–1929. *Filozófiai kislexikon.* Bp. 1970. (Az 1964-es 2. átdolgozott kiadása, bibliográfiával).
- Herders Theologisches Taschenlexikon.* Band 1–8. Freiburg im Breisgau 1972–1973.
- Jöcher, C. G.: *Allgemeines Gelehrten–Lexikon.* 4. Bde. Leipzig 1750–1751., und *Suppl.*
- Katolikus Lexikon.* I–IV. Bp. 1931.
- Kleines Stuttgarter Bibellexikon.* Red. K. Vogt. Stuttgart 1970.² – *Stuttgarter Bibliai Kislexikon.* Ford. Sántha Máté. Eisenstadt 1973.
- Lexikon biblicum.* Tom. 3. Ed. M. Hagen, Paris 1905–1911.
- Lexikon für Theologie und Kirche* I–X. Zweite, neubearbeitete Auflage des kirchlichen Handlexikons, herausgegeben von M. Buchberger. Freiburg im Breisgau 1930–1938.
- Patouillet, N.: *Dictionnaire des livres jansenistes ou qui favorisent le Jansénisme.* Anvers 1755. (A túlbuzgó jezsuita eretneklistája egyházi indexre került.)
- Paulys Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft.* Neue Bearb. von G. Wissowa (und W. Kroll, K. Ziegler). Stuttgart 1893–1957.
- Real-Encyclopädie für Bibel und Talmud.* 1–3. Abt.: I. Hamburger, 1866/70 etc. *Reallexikon für Antike und Christentum.* I–VI.(bis E.) Herausg. von Theodor Klauser. Stuttgart 1950–1966.
- Réau, L.: *Iconographie de l'art chrétien.* I. Paris 1955. (II. *Iconographie de la Bible* 1956.; III. 1958–1959.)
- Repertorium biblicum medii aevi.* I–VII. Fr. Stegmüller. 1940–1961.

- Reusch, F. H.: *Der Index der verbotenen Bücher*. 2 Bde. Bonn 1883–1885.
Scriptorium ecclesiasticorum historia literaria. Tom. 2. W. Cave. London 1688/98.
Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament. G. Kittel–G. Friedrich. 1933.
 etc. Bd. 8.
Thesaurus antiquitatum sacrarum. 34 vol. Bl. Ugolinus. Venetiis 1744–1769.
*Tusculum – Lexikon. Griechischer und lateinischer Autoren des Altertums und des
 Mittelalters*. Von W. Buchwald, A. Hohlweg und O. Prinz. München 1963.
Vallástörténeti kislexikon. Írtá Gecse Gusztáv. Szerk. Lakatos György. Bp. 1971.
 1975.³
Vocabulaire de théologie biblique sous la direction de Xavier L. Dufour. Réd.
 J. Duplacy, A. George, P. Grelst, J. Guillet, M. F. Lacan. Paris 1970.² Magya-
 rul *Biblikus teológiai szótár*. Szerk. Szabó Ferenc és Nagy Ferenc. Róma 1974.
Wetzer und Weltes Kirchenlexikon. Von J. Hergenröther und Fr. Kaulen. 12 vol.
 Freiburg im Breisgau 1882–1903., 1905.
 Zorell, Fr.: *Novi Testamenti Lexicon Graecum (Cursus Scripturae Sacrae)*. Paris
 1931.

*

- Aland, K.: *Synopsis Quattor Evangeliorum*. 1965.
 Alfarc, P.: *Origines sociales du christianisme*. Editions rationalistes. Paris 1959.
 Magyarul: *A kereszténység társadalmi gyökerei*. Bp. 1966. Ford. Nyilas Vera.
 Altaner, B.: *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*. 1960.
 Artner Edgár: *Ókeresztény egyház- és dogmatörténet*. Bp. 1946.
 Bardenheuer, O.: *Geschichte der altkirchlichen Literatur*. 6 Bde. Freiburg im
 Breisgau 1912–1932.
 Bareille, G.: *Le catéchisme Romain*. Introduction. Montréjean 1906.
 Bayet, J.: *Histoire politique et psychologique de la religion romaine*. Paris 1957.
 Bénichou, P.: *Morales du Grand Siècle*. Paris 1948.
Bevezetés a vallástörténetbe és a valláskritikába. Bp. 1967.
A Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. Bp. 1973.
La Bible de Jérusalem. La Sainte Bible. Trad. en français sous la direction de
 l'école biblique de Jérusalem. Paris 1975.
 Bouyer, L.: *La Bible et l'Évangile, le sens de l'Écriture*. Paris 1962.
 Bultmann, R.: *Das Christentum im Rahmen der Antiken Religion*. Zürich 1949.
 Ceillier, R.: *Histoire générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques*. Tom. 23. Paris
 1729–1764. Table des matières de Rondet et Drouet. Tom. 2. 1782.
 Czarnecki, Z. J.: *Filozoficzny rodowód marksistowskiej teorii religii*. PWN Warsza-
 wa 1971. Magyarul: *A marxista vallásemélet genezise*. Ford. Pfeifer Dániel. Bp.
 1975.
 Fekete Mihály: *Az Unigenitus bulla története*. Bp. 1916.
Filozófiatörténeti szöveggyűjtemény. I.: *Az ókortól a XVII. század végéig*. II.:
A XVIII. század végétől Marxig. Szerk. Simon Endre. Az előszót írta Mátrai
 László. Bp. 1966.

- Gazier, A.: *Histoire générale du mouvement janséniste depuis ses origines jusqu'à nos jours*. Paris 1922. 2 vol.
- Gergely József: *A katechesis az apostolok idejében*. 1911.
- Göbl, P.: *Geschichte der Katechese im Abendlande vom Verfall der Katechumenats bis zum Ende des Mittelalters*. Kempten 1880.
- Hardy, G.: *Le cardinal Fleury et le mouvement janséniste*. Paris 1925.
- Hézarad Abbé: *Histoire du catéchisme depuis la naissance de l'Église jusqu'à nos jours*. Paris 1900.
- Holbach, P. H.: *Tableau des saints*. Londres 1770. Magyarul: *Szettek képtára*. Ford. Gellért György. Bp. 1966.
- Jóri János: *A vallás kialakulásának kezdetei*. Bp. 1970. Akadémiai Kiadó. Filozófiai tanulmányok 5.
- Káldi György: *A Szent Biblia*. Bécs 1626. (Némely zsidó, görög és egyéb idegen nyelven-ülő igéknek és neveknek megmagyarázása. – A Bibliára-ülő Laistrom...)
- Kanapa, J.: *La doctrine sociale de l'église et le marxisme*. Paris 1962. Magyarul: *Az egyház társadalmi tanítása és a marxizmus*. Ford. Gellért György. Bp. 1964.
- Károli Gáspár: *Szent Biblia*. Amstelodamban 1685. M. Tótfalusi Kis Miklós betűivel.
- Kézikönyv a vallásról*. (Mátrai László előszavával; oroszról ford. Szepesy Gyula.) Bp. 1961.
- Kosidowski, Z.: *Opowieści biblijne*. Warszawa 1963. Magyarul: *Bibliai történetek*. Ford. Varsányi István. Bp. 1968.
- Kriveljov, I.: *Könyv a Bibliáról*. Ford. Hetényi Pál. Bp. 1960. – *Az evangéliumi legendákról*. Bp. 1960.
- Labriolle, Pierre de: *Histoire de la littérature latine chrétienne*. Paris 1924.
- Latreille, A.: *Le Catéchisme impérial de 1806*. Paris 1935.
- Levada, J.: *A vallás társadalmi természete*. Ford. Józsa Péter. Bp. 1969.
- A marxista filozófia alapjai*. Bp. 1963.
- Marx–Engels: *A vallásról*. Bp. 1961.
- Mátrai László: *A kultúra történetisége*. Válogatott tanulmányok és cikkek. Bp. 1977.
- Migne, J. P.: *Patrologiae cursus completus. Series Latina 1–221*. Paris 1844–1864.
- Moricca, U.: *Storia della letteratura latina cristiana*. Torino 1928.
- Oravetz, Vera: *Les impressions françaises de Vienne, 1567–1850*. Szeged 1930.
- Pernot, H.: *Etudes sur la langue des Évangiles*. Paris 1927.
- Plehanov, G. V.: *A vallásról*. (Válogatott írások.) Bp. 1960. Ford. Nyilas Vera és Zalai Edvin.
- Préclin, E.: *Les jansénistes du XVIIIe siècle et la Constitution civile du Clergé*. Paris 1929.
- Probst, F.: *Geschichte der katholischen Katechese*. Paderborn 1887.
- Riess, R.–Heidet L. de: *Atlas Scripturae Sacrae*. Freiburg im Breisgau 1924.
- Saint-Beuve: *Port-Royal*. I–VI. Paris, Sept. éd. 1908–1910.

- Schmaus, M.: *Katolische Dogmatik*. Band I–V. München 1953–1955.
 Simon–Prado: *Praelectiones Biblicae*. Torino 1950–53.
 Szentiványi Dezső: *A katekizmus története Magyarországon*. Bp. 1944.
 Szörényi Andor: *A Biblia világa. Az Újszövetség*. Bp. 1966.
 Trencsényi-Waldapfel Imre: *Vallástörténeti tanulmányok*. Bp. 1960.
Vallás és történelem. Írta Sz. A. Tokarjev. Ford. Siklósi Mihály. Bp. 1966.
 Zolnai Béla: *A gallikanizmus magyarországi visszhangja*. Minerva Könyvtár 1935.
 Zolnai Béla: *A janzenizmus kutatása Közép-Európában*. I. (Acta Philosophica 4) Kolozsvár 1944.

*

- Helyesírási tanácsadó szótár* (Szerk. Deme László és Fábíán Pál) Bp. 1975.
A magyar helyesírás szabályai 10. kiadásában fölsorolt s a jegyzékben is előforduló állandó rövidítéseket külön nem jelöltük. Vö. még *A magyar helyesírás rendszere*. Írta Deme L., Fábíán P., Benczedy J. Bp. 1966. Nyelvtudományi Értekezések 54.
 – Kniezsa István: *Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig*. Bp. 1952.
 – Fábíán P. *Az akadémiai helyesírás előzményei (1772–1832 között)*. Bp. 1967.
 – A nyelv kérdéséhez és nyelvi jelenségekhez: *A magyar nyelv története*. Bárczi G., Benkő L., Berrár J. Bp. 1967. – *A mai magyar nyelv*. Benczedy J., Fábíán P., Rácz E., Velcsov Mártonné. Bp. 1968. – Bárczi Géza: *A magyar nyelv életrajza*. Bp. 1963. – Benkő Loránd: *A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában*. Bp. 1960. – Szathmári István: *Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk*. Bp. 1968. – *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan*. I–II. Készült az MTA Nyelvtudományi Intézetében. Szerk. Tompa J. Bp. 1961–1962.

A Mikesnél előforduló szavak, szólások, közmondások értelmezéséhez vö. *Magyar Nyelvtörténeti Szótár*. I–III. Szarvas G., Simonyi Zs. Bp. 1890–1893.
 – *Magyar Tájszótár*. Szerk. Szinnyi J. Bp. I. 1893–1896., II. 1897–1901. – *A magyar nyelv értelmező szótára*. I–VII. Készült az MTA Nyelvtudományi Intézetében. Bp. 1959–1962. – *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I–III. Készült az MTA Nyelvtudományi Intézete és az ELTE I. sz. Magyar nyelvészeti tanszékének közös munkájaként. Főszerk. Benkő L. Bp. 1967., 1970., 1976. – O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. Bp. 1966. – *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. Gyűjt. és szerk. Szabó T. Attila. Bukarest 1975. I – Bibliai vonatkozásban: Kiss Ignác: *Káldi György nyelvéből. Ritkább szavak és szóalakok*. Nyr IX. 1880. 67–71. – Csűry Bálint: *Károlyi Gáspár bibliafordításának nyelvi hatásáról*. MNY XXXVI. 1940. 238–248.

Stilisztikai vonatkozásuk: *A magyar stilisztika vázlata*. Fábíán P., Szathmári I., Terestyéni F. Bp. 1958. – *A magyar stilisztika útja*. Szerk. Szathmári I. (Fordítás és stilisztika, bibliográfiai útmutató, 560–562.) Bp. 1961. – Szabó Zoltán: *Kis magyar stílustörténet*. Bukarest 1970.

Könyvtörténeti, bibliográfiai áttekintések: *Régi Magyar Könyvtár*. Az 1531–1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Írta Szabó K. Bp. 1879. I. – Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai

nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Írta Szabó K. Bp. 1855. II. – *Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár című munkájának I–II. kötetéhez. Pótlások és igazítások 1472–1711.* Egybeállította Sztripszky H. Bp. 1912. – *Magyarország bibliográfiája 1712–1860.* Könyvészeti kimutatása a Magyarországon s hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak. Összeáll. Petrik G. Bev. Szilágyi S. Bp. 1888. I., 1890. II., 1892. IV. – *Régi magyarországi nyomtatványok 1473–1600.* Borsa G., Hervay F., Holl B., Käfer I., Kelecsényi Á. Bp. 1971. (RMNY) *A magyar irodalom története.* Szerk. Klaniczay T. Bp. 1964. I. 312–322, 503. II. 77. – *Magyar művelődéstörténet* III. Szerk. Lukinich I. Bp. 1939. 461–462, 482.

A kötet tárgyi jegyzeteiben használt néhány rövidítésre l. *Mikes ÖM* I, III., IV. kötetben a rövidítések jegyzékét.

TÁRGYI JEGYZETEK

Címlap *Catechismus...* – A főszöveg és a variáns címlapja kisebb fogalmazásbeli eltéréssel tartalmilag egyezik. A korábbi fordítás címlapján található *Rodoszto 1744* a végleges kézirat címlapjáról elmaradt. Mikes általában a *Rodosto* alakot használja, elvéve *Rodoszto* is előfordul a *Leveleskönyvben* (pl. 85., 116., 163. lev.) és a *Mulatságos napokban* (ÖM III. 11) is.

7. old. *Elöl járó beszéd.* – A variáns kéziratában nincs ilyen előszó. Mikes később foglalta össze a francia kiadás bevezetőszerű indoklását. A „Mandement de Monseigneur l'Évêque de Montpellier” azonos keltezésű az első és az azt követő kiadásokban: „ce deuxième Juin 1701.” A fordító elhagyta a püspöki „mandemant” hivatalos hangú első bekezdését, a továbbiakban még egy lapnyi hasonló tónusú részt, majd néhány mondatdal rövidítve befejezte a kerekre szerkesztett bevezetőt, szintén elhagyva a káté használatára vonatkozó „mandemant” befejező lapjait. Mikes tömörítő szerkesztői s fordítói eljárására összevetésképpen idézzük a vonatkozó francia alapszöveget; az általa közben elhagyott részeket zárójelbe tettük.

„Rien n'est plus nécessaire, & cependant rien n'est plus rare que la connoissance exacte de la Religion. Si l'on voit tant d'impies & de libertins qui se glorifient de leur impiété, tant d'heretiques obstinez dans leur erreur, & prévenus presque sans retour contre l'Eglise de Jesus-Christ, un grand nombre de nouveaux Convertis, qui sous un extérieur Catholique, conservent encore un coeur Protestant ; s'il se trouve si peu de Catholiques qui reglent leur conduite sur la Loi de Dieu & sur les maximes de l'Evangile ; si les illusions & les fausses devotions sont si ordinaires dans le Christianisme ; en un mot si tous les jours on prend le change en matiere de Religion, & si l'on marche tranquillement dans *une voie qui paroît droite à ceux qui la suivent, & qui cependant conduit à la mort* ; il ne faut point chercher d'autres sources de tous ces malheurs, que la corruption du coeur, entretenue par l'ignorance de la Religion.

Prov. 14. 12.

Cette ignorance & cette corruption de coeur si generale n'ont rien qui doive surprendre, pour peu qu'on fasse de reflexion sur ce qui se passe parmi nous.

Ceux qui ont eu le malheur de sucer, pour ainsi dire, avec le lait les impressions de l'infidélité ou de l'heresie, & qui ont tant de peine à revenir de leurs preventions, sont ordinairement retenus dans les préjugés de leur naissance, parce qu'on leur a fait une peinture affreuse de notre Religion, & que mille difficultez les arrêtent, sur lesquelles ils ne veulent point être éclaircis, ou que peu de personnés sont capables d'éclaircir solidement.

A l'égard de ceux qui étant nez de parens Catholiques, ne connoissent de la Religion que l'écorce & l'exterieur, & qui portent un coeur Païen, ou Juif tout au plus, au milieu du Christianisme, ce dérèglement vient presque toujours de la maniere dont on s'y est pris pour les instruire.

On n'apprend ordinairement aux enfans que quelques veritez speculatives : on se contente de leur donner des termes dont ils chargent leur memoire, sans qu'on leur en fasse comprendre le sens. Les explications que donnent quelquefois les Maîtres, ne sont ni assez digerées, ni assez exactes. Ainsi se passe l'enfance.

Dans un âge plus avancé, l'ignorance dans laquelle on a été élevé, augmente par les occupations exterieures où l'on se jette. Chacun pense à ses affaires temporelles ; & la Religion est la chose du monde dont on s'occupe le moins. On neglige, on méprise les instructions ; le seul mot de Catechisme rebute. On ne lit point l'Ecriture sainte. On n'est pas même préparé à cette lecture par des connoissances qui puissent rendre ces saints Livres intelligibles & utiles. La plupart des Sermons supposent les Auditeurs instruits, & ne les instruisent pas. Les Pasteurs même, qui par le devoir de leur charge sont obligez à éclairer les peuples, & à les conduire peu à peu jusqu'à la connoissance du fond de la Religion, n'ont pas toujours tous les talens necessaires : & l'experience fait voir que soit dans la Morale, soit dans les Dogmes, soit dans les Prieres publiques, soit dans les Usages & les Ceremonies de la Religion, il y a un grand nombre de choses dont on ne parle jamais au peuple, & dont l'ignorance fait commettre tous les jours aux Chrétiens mille fautes considerables, sans qu'ils s'en apperçoivent : & c'est la source d'une infinité de blasphêmes que proferent les infideles, les heretiques & les impies.

S. Jude v. 10.

Amos 8. 11.

Ainsi les peuples éprouvent tous les jours, même au milieu des instructions les plus assidues, cette famine spirituelle & terrible, dont Dieu menace les Juifs par un Prophete. Ainsi la cupidité se fortifie ; les hommes s'appesantissent vers la terre ; & l'on se trouve insensiblement à la mort, sans avoir jamais sçû regler sa vie.

(Tous ces malheurs ont fait depuis longtems une impression vive sur notre coeur. Nous avons bien senti que tant que les peuples demeureroient dans cette ignorance, tous les travaux de notre Episcopat seroient inutiles ; & que les Reglemens les plus saints & les plus necessaires ne contribueroient qu'à revolter les esprits, & s'opposeroient inutilement aux passions sans les guerir.

Nous avons donc cru qu'une des premieres choses que demandoit de Nous Notre Seigneur Jesus Christ, qui Nous a établis, quoi qu'indignes, sur ce Diocèse, *pour arracher & pour détruire, pour édifier & pour planter* ; c'étoit de prendre les moïens les plus prompts & les plus

Jeremie 1. 10.

efficaces pour dissiper l'ignorance, & pour faire luire le grand jour de l'Evangile sur ceux qui sont encore assis dans les ténèbres, & qui habitent dans la région des ombres de la mort.)

Dans cette vûe, Nous avons fait travailler avec toute la diligence & l'exactitude possible à un Ouvrage où Nous avons souhaité que tout ce qu'il est nécessaire ou utile que les peuples sachent par rapport à la Religion, fût expliqué avec netteté & précision ; & dans lequel on pût voir ramassé en abrégé ce qu'on ne trouve qu'avec peine & avec beaucoup de travail répandu dans une infinité de differens Livres, que tout le monde n'est pas en état d'avoir ni de comprendre. (L'Ouvrage aiant été achevé, Nous l'avons lû & examiné avec beaucoup de soin, & Nous avons trouvé qu'il répondoit à nôtre idée.) La doctrine de l'Eglise & tout ce qui a raport du culte de Dieu y est exposé fidèlement. On y donne pour vrai ce qui est vrai, & pour douteux de qui est douteux. On n'entre point dans la discussion des questions qui partagent les Theologiens Catholiques. L'Histoire de la Religion, les Dogmes de l'Eglise, sont esprit dans ses Prieres, dans ses Usages, dans ses Ceremonies, les regles sûres & indubitables de sa Morale, les maximes de Jesus-Christ & de l'Evangile ; tout cela est développé avec un stile simple & intelligible à tout le monde, (dans un ordre naturel, avec beaucoup de methode, & sans qu'il y ait rien d'outré.)

Les nouveaux Convertis trouveront dans cet Ouvrage des principes précis & incontestables pour éclaircir leurs difficultez ; les anciens Catholiques y verront des régles certaines pour se conduire dans tous les états, pour éviter une infinité de fautes où l'on tombe tous les jours, soit par ignorance, soit par une devotion fausse ou superstitieuse. Les libertins & les impies, s'ils ne sont livrez sans retour à la corruption de leur coeur, auront de quoi se convaincre de la verité & de la divinité de notre sainte Religion. (Ceux qui veulent avoir sur chaque article en particulier, une connoissance plus profonde, trouveront de quoi se satisfaire en confrontant le grand nombre de citations répandues dans la suite de ce Livre.) Les Curez n'auront qu'à suivre l'ordre des matieres qui y sont traitées ; & ils y verront presque toutes digerées les instructions solides que l'Eglise veut qu'ils fassent chaque Dimanche. (Les Catechistes, les Maîtres & les Maîtresses d'Ecole y trouveront une explication étendue & exacte des veritez contenues dans les deux Catechismes abrégés à l'usage des enfans. Les enfans même, en apprenant par coeur les Catechismes dressez pour eux, seront disposez à comprendre dans la suite tout ce qui est renfermé dans les instructions plus étendues, dont leur Catechisme est l'abrégé.) En un mot tous les Chrétiens auront la consolation de trouver réuni dans un volume qui paroîtra petit, eu égard au grand nombre de choses qu'il traite, tout ce qui concerne la Religion." (P. III-X.)

7. old. 14. s. *prov 14 12* – Latinról franciára áttett bibliai passzus Mikes fordításában; Káldinál: „Vagyon olyl út, melly az embernek igaznak láttatik: annak vége pedig a' halálra viszen.”

az eretnekségnek impressioit. – a fr. „les impressions de l'infidélité ou de l'heresie” („Mandement”, p. IV) összevonásából; *bé vet praejudicium* – fr. „...les préjugez” (p. IV). Mikes kevés idegen szót hagy meg fordítás közben; néhányszor franciás, latinos szóhasználattal s terminológiával él.

8.7 *az oktatásnak fogvatkozásától vagyon* – Az oktatás és tanulás témaköre mind vallásos-erkölcsi, mind világi szemszögből érdekelte a fordítót, vö. pl. *Leveleskönyvét* (27., 62. stb. lev.) és más fordításait, *Az Ifjak Kalauza* (Mikes ÖM IV), *A keresztnek királyi uttya* (Mikes ÖM III).

19 *a Catechismusnak tsak a neveis nehéz.* – Az oktatás kritikai jellemzése ráillik Mikes diákkorában szerzett hazai tapasztalataira is. A tanulókat „nehéz értelmű igazságokkal” és „holmi terminusokkal” terhelik, *de azoknak értelmít, vélek meg nem értetik*, a mesterek magyarázatai pedig *senem elegendő világosok. senem elegendő meg érthetők.* Rákóczi Vallomásai I. könyvében úgy jellemezte az általa megismert formalista jezsuita oktatást, hogy csak a betűjét, s nem a dolgok lényegét tanítják. A francia mű panasolja, hogy *a szent Irást nem olvasák.* Az önálló bibliaolvasást a janzenisták propagálták, a jezsuiták nem. A bíráló hang, hogy *a pásztoroknak... nintsen... elegendő talentumok*, egyházkritikai nézőpontra vall.

9.9 *Ezen okokra valo nézve akartuk tehát ezt a munkát ki botsatani.* – Mikes kéziratában megtartotta a 1702-ben, Párizsban kinyomtatott *Catechismus* kiadásának megokolását, megírásának nyilvánosság elé tárt indokait, amelyek hazai viszonylatban még a fordító rodostói irodalmi hagyatékának előkerülésekor is számos ponton fennálltak.

12 *tisztán és vilagosan, ... együgyü. és érthető stylusal vannak ki fejtve.* – Fr. „avec netteté et précision... avec un stile simple et intelligible” (p. VIII). Mikes fordításainak „előjáró beszéd”-eiben gondot fordít a nyelvi és stílusbeli kérdések hangsúlyozására. A francia klasszicista egyházi értekező próza átültetése nagy erőpróba elé állította, hiszen a teológiai nyelvezet s terminológia fordításával is meg kellett birkóznia.

14 *sok féle. és számu. könyvekben,* – A francia forrásmű szerzője valóban nagy erudícióval dolgozik, s a problematikus részeknél tekintélyes auktorokra hivatkozva bőséges idézetekkel támogatja mondanivalóját.

A francia szerző polemikus álláspontját a fordítás is tükrözi. Módszere eleve fölkellette a jezsuiták s Róma bizalmatlanságát. A laikus Mikes magyarázata szerint a könyvben *az igazat ugy adgyák ki mint igazat. a kétségest, mint kétségest.* Ez egy katekizmusban furcsának tűnik. Ráadásul *el hagyták az olyan kérdéseknek meg vizsgálását., a melyeken a Catholicus Theologusok meg nem egyeznek.* A századforduló

tájára eső teológiai polémikra való célzás burkolt utalás a janzenisták és jezsuiták közti vitákra is, amelyek az egyházatyák és régi aktorok történeti értelmezésére is kiterjedtek. Pouget kátéírói magatartása gyanússá tette a római egyház által elfogadott tételek iránti hűségét, s bár *hűségesen* „tette fel” a dolgokat, *Catechismusa* csakhamar pápai indexre került.

26 *Az új Catholicusok... – Ti. az áttértek, kik a Catholicus külső szin alatt, még protestans szivet tartanak magokban...* A vallásüldözés, ill. az ún. nantes-i edictum visszavonása (1685) következtében növekedett a látszatra katolizálók száma Franciaországban. A janzenisták is szívesen eretnekellenesek voltak. Megjegyzendő, hogy Mikes tízéves koráig szintén protestáns volt, s 1710 körül tért át a református hitről a katolikus vallásra. Tehát mintegy három és fél évtizeddel a *Catechismus* első fordításának megkezdése előtt.

10.5 *A szabados életüek, és az Istentelenek.* – Ezek voltak az először megnevezettek a tanításra rászorulóknak közül. A libertínusok és szkeptikusok, ateisták ostromozására Mikes más moralista célzatú fordításában is van példa, vö. Mikes ÖM III, 1089; IV, 743–745, 749. Szó van „heretikus” és „istentelen” könyvek szerzőiről és olvasóiról. A teológiai szerzőtől kifogásolt magatartásbeli és szellemi jelenség eszmétörténetileg a korai felvilágosodás jellemző tünetei közé tartozik. Rákóczi is elítélőleg emlékezik meg róluk Vallomásai 3. könyvének végén.

11 *Ennek a könyvnek Táblája.* – A variánsban a *Tábla* közvetlenül a címlap után következik; teljes kéziratkoncot tesz ki. Valószínűleg utólag került a szöveg elé; nincs is lapszámozva.

A világ teremtéséről. – Var. *avilág teremptséről*, az írónál másutt is előforduló *-mpt* írásmóddal.

12 *az ember esetétől fogvást.* – Var. *az ember esetitől fogva*, a. m. bűnbeesésétől fogva; fr. „depuis le peché de l’homme” („Table”).

szövettséget tet – Var. *szövettséget tett*, a múlt idő *-tt* ragjának váltakozása rövid *-t*-vel az időrendben később keletkezett kéziratban is.

szabadítá meg – Var. *szabadította meg*; „Delivrance des Israélites par Moise...” nem igés szerkezettel.

9 Art. – A variánsban bővebb, mert folytatódik, mint a kiadásban.

13 *Az arany bornyurol.* – A Káldi-biblia szövegében is előforduló borjú régies népnyelvi alakja; fr. „veau d’or”.

a fő paprol. – Var. *afő paprol áaronrol*, a kiadásban is így.

14 *predikálásának* – Var. *predikállásának*, *-l—ll-* váltakozása. *mitsoda tsudák* – A variánsban is így, jellegzetes mikesi szóhasználattal.

13 Art – A kezdő címszöveg a variánsban nem kérdő fogalmazású; fr. „Pourquoi et pour qui...”

15 15 Art *A kristus fel támadásáról.* *meg jelenéséről.* – Ez az artikus hiányzik a variánsból; vö. ott a 627. sz. lapolji szövegkritikai jegyzet.

16 *Art A kristus menyben meneteléről.* – A variáns *Táblája* ezt jelzi 15 *art.*-tal, de a szövegben (94a) tévesen 16 *Articulus* áll. Így folytatódik az *V. Rész*, ill. az *5. rész* végéig.

a teremtet állatokhoz valo tulajdonságinak... – Var. *ateremtett állatokhoz valo minemüségéinek*; fr. „Explication des qualitez de Jesus-Christ par raport à son Pere, et par raport aux creatures en general.”
predikállásokrol – Var. *predikálásokrol*. Az előbbi *I–II-* váltakozás fordítottja.

a többinek meg vetésekről. – Var. *büntetésekrol*. A franciában is „puniton (du reste de la nation”).

3 *Art* – A variánsból hiányzik; a 3 *art.* ott a főszöveg 4 *Art*-jának felel meg.

fel allításáról. – Var. *fel állításáról*. Fr. „Etablissement de la...”

egyev voltárol – Fr. „De l’unité de l’Eglise et des differens membres qui la composent.”

16 *közönséges voltárol.* – egyetemes voltárol; fr. „De la Catholicité de l’Eglise.”

közönséges nevérol. – Var. *apostoli nevérol*. Fr. „Du nom d’Apostolique donné à l’Eglise.”

az eretnekek ellen – Var. *a hereticusok ellen*. Fr. „Des combats de l’Eglise de la terre en general: et en particulier, de ceux qu’elle soutient contre les démons.”

9 *Art* – A variánsban össze van vonva a 8. artikulussal; a 9 *art.* a főszöveg 10 *Art.*-ját jelzi, s ez a különbség az artikulusok számozásában a *VII. Rész*, ill. *7. rész* végéig fennáll.

10 *Art.* – A variánsban a megfelelő 9 *art.* címszövege hosszabb.

17 14 *Art* – A variánsban a 13. *art* még egy vonatkozó mellékmondattal folytatódik.

A különösön valo itéletről – Fr. „Du Jugement particulier.”

16 *Art* – Var. 15. *art.* címszövege eltérő fogalmazású.

A *VII. Részben* a tábla csak 22 artikulust tüntet föl, de a szövegben (218b) megvan a 23. *Articulus* is. A variáns előbb jelzett eltérő számozásának megfelelően 22 artikulus van a táblában s a szövegben.

abotsánando – A. m. bocsánatos; fr. „Du peché mortel et du peché veniel.”

18 *A resttségről* – Var. *areszttségről*. Mikes más kézirataiban is váltakozik; az előbbi a gyakoribb.

a jó erkölcsökről. – Var. *ajó erköltsökről*.

ahit – Var. *ahitt... a hit... ahit*.

A *Második könyv II. Rész* táblája csak 6 artikulust jelez, de a szövegben (242b) megvan a 7. *Articulus* is.

20 *V Rész*. utáni új részsámozásban következő *II Resz Az első parantsolatrol*. kiemelés nincs meg a variánsban.

21 *A hamis tanúságról. – Var. a hamis tanu bizonyoságról. Fr. „Du faux temoignage...”*

közönségesen az innepekről – általában az ünnepekről; különösen az innepekről – külön-külön, egyenként az ünnepekről; fr. „Des Fêtes en general... Des Fêtes en particulier...”

a szent Háromságnak innepéről. – Szentháromság-vasárnap Pünkösdvasárnap után következik.

A krisztus Jézus fogantatásának innepéről. – A variánsban folytatólag melyet gyümölsz olto boldog aszszony napjának nevezik. Március 25.

Az adventi napokról. – November végén, Ádvent 1. vasárnapjával kezdődnek.

karátson napjáról. – Ádvent 4. vasárnapja után, december 24-én.

A krisztus körülmetélkedéséről. – Január 1.

viz keresztnapjáról. – Var. akrisztus epiphániajáról. melyet viz keresztnek nevezik. – Január 6.

Gyertya szentelő B. Aszony napjáról – Február 2.

A nagy hétről. először virág vasárnapjáról – A nagyböjt 4. vasárnapját követő, ún. „Fekete vasárnap” után Virágvasárnap; utána következik a „nagyhét”.

nagy tsötörtökről. és nagy péntekről. – Ezen a csütörtökön elnémulnak a harangok; emlékezés az Eucharistia rendelésére és Jézus elfogatására; olajszentelés ceremóniája. A pénteki passio (szentmise nincs) Krisztus szenvedéséről, kálváriájáról és keresztre feszítéséről szól.

Húsvét napjáról. – Krisztus feltámadását ünnepli az Egyház; nagy-szombat estétől ismét szólnak a harangok.

22 *A krisztus menyben meneteléről – Húsvét utáni 5. vasárnapot követő csütörtök: Áldozócsütörtök. Húsvét után negyven nappal.*

A pünkösd innepéről. – Húsvét után 6. vasárnap: Pünkösdvasárnap. ur napjáról. – Szentháromság vasárnapja utáni első csütörtök.

a B. szűz fogantatásáról. – Szeplőtelen Fogantatás: december 8.

kis Aszony napjáról. – Kisboldogasszony: szeptember 8.

Nagy B. Aszony napjáról. – Nagyboldogasszony: augusztus 15.

A szent Angyalok innepéről. – Var. innepéről. Szeptember 29.: Mihály arkangyal; október 2.: örzőangyalok.

keresztelő szent János innepéről – Születését június 4. vasárnapján, fejevételének emlékét augusztus 29-én ünnepli az Egyház.

20. Art – Var. 20 art. címszövege bizonyos eltéréssel.

Minden szentek napjáról – Mindenszentek: november 1.

A halottak napjáról. – Halottak napja: november 2.

A templom dedicatiojának innepéről. – A templomszentelés napja.

23 *Ennek az első szakasznak bé fejezése. – A variáns táblájában külön kiemelve ez után: A keresztyéni életnek tekkelltettségéről. és az evangyeliiumi jovallásokrol – mint a franciában: „De la perfection de la vie*

- Chrétienne et des conseils Évangéliques.” („Table”). A főszöveg táblájában a kiemelés nincs meg, de a szövegben ott van.
- symboluma* – Var. *Symbolumja*. Fr. „Du Symbole des Apôtres...” a kiadásban az első könyv táblája végén.
- 24 *Leg Első Rész* – A variánsban nincs meg. Fr. „Chapitre préliminaire. Idée générale de toute la Religion.” (p. 1.)
- 25.14 *igen kies helyben* – Fr. „Il les mit dans un lieu de délices, nommé le Paradis terrestre.” (p. 2.)
- 30 *a volt.* – Régies népnyelvi szóhasználat; a. m. az volt.
- 26.11 *különösön való* – A. m. egyedül való, ti. választott nép lenne; fr. „pour en faire un peuple particulièrement consacré à son service.” (p. 3.)
- 19 *a kő tablára... kő táplákra* – Váltakozására vö. az 52. sz. lapalji szövegekritikai jegyz.
- 27.8 *akoporsoban* – Fr. „dans le sepulchre” (p. 4), a. m. a sírban.
- 28.10 *szent péter Succesorának* – Fr. „successeur de S. Pierre” (p. 5).
- 29.24 *az érzékenységhöz, és a szemek bujálkodásához,* – Fr. „leur sensualité, et leur curiosité” (p. 7).
- 31.18 *Mind a, valamit...* – Mind az, ti. mindaz, valamit... Mikesnél gyakran beszélt nyelvi szóhasználat.
- 25 *tsak figurái, és árnyéki valának,* – Fr. „n'étoient qu'une ombre et une figure du grand sacrifice...” (p. 9.)
- 32.3 *se szebb, se szenteb* – A középfok váltakozó *-bb --b* jele.
- 8 *Exorcismusok, a Benedictiok. procesiok.* – Ördögűzések, áldások, búcsújárások v. kórmenetek; fr. „comme sont les Exorcismes, les Benedictions, les Processions et generalement tout ce que...” (p. 10.)
- 28 *szent Agoston* – A Pouget által leggyakrabban idézett auctor. Mikes fordításaiban is sűrűn előfordult, vö. ÖM II. 946–947; III. 1022, 1026, 1041, 1055, 1065; IV. 736, 746, 753, 760, 762, 769 stb. Ezúttal a De Catechisandis rudibus liber című, s 397–400-ból való moralista s „pastoralis” oktató könyvére utal; a De vera religione liber (388–391 k.) a manicheusok elleni polemikus műve. Mindkét munkára alább is hivatkozik néhányszor.
- 33 *Első Könyv* – Var. *Első könyv* a cím ismétlése nélkül; fr. „Section premiere.” (p. 13.)
- 34.5 *St aug. tract. 106. supr. st joan. n 4.* – Szent Ágoston, Tractatus 117 in S. Joannem v. In Joannis Ev. Tractatus, a következőkben többször utal rá.
- 12 *az érzékenységre,* – Fr. „raisons fondées sur le sentiment” (p. 14.).
- 20 *Tert. apologet cap. 17.* – Tertullianus (kb. 160–kb. 240), Quintus Septimus Florus: Apologeticus című munkája még számos alábbi ráutalással; vö. róla Mikes ÖM II. 961; IV. 747, 749.
- 35.1 *valamely szép épületet. valamely szép kép írást, ...az építő mesternek,*

és a kép ironak... – Fr. „Il ne faut que voir un bel édifice, un beau tableau, un beau livre, pour juger de l'habileté de l'Architecte, du Peintre, de l'Ecrivain...” (p. 15.) Az „író” elmaradt itt is, a variánsban is.

5 történet szerént – A. m. véletlenül; fr. „...au hazard” (p. 15.)

10 ps. 18. – A kiadásban alatta: „Ciceron, De la nature des Dieux” (en trois Livres) et c.” (p. 16.)

18 *Mind a*, – Var. *Mind az...*

21 *St Aug. libr 22. de civ Dei. C. 7.* – Szt. Ágoston: De civitate Dei libri XXII című apologetikus műve 411–418-ból; az egyik leggyakrabban – mintegy nyolcvanszor – említett forrásmű. Mikes alább is elhagy hasonló lapszéli megjegyzéseket: „Voiez aussi les auteurs anciens et modernes qui ont traité exprès cette matiere.” (p. 16.)

27 *a philosophusok* – Ti. a keresztény filozófusok, teológusok.

31 *beszéllenek.* – Var. *beszélnek..*

36.6 *olyan* – Var. *olylan.*

17 *azt hívják* – Var. *azt hívják* Alább fordítva: *hivnak* – var. *hinak.*

37.2 *St Aug. Conf. libr 1. C 4.* – Confessionum libri XIII, 397–398-ból; az ágostoni Vallomásokra (Confessiones) alább mintegy húsz esetben hivatkozik. Fölötte elmaradt: „Voiez ce raisonnement plus étandu dans les Theologiens.” (p. 18.)

38.8 *bánásnak nevezi is, de azt csak azért tselekeszi...* – Választékosabb, mint a variáns fogalmazása: *bánásnak mondgya is. de azt csak azért mondgya.*; fr. „et quelquefois l'Ecriture appelle cela se repentir, pour s'accommoder à notre langage.” (p. 19.)

31 *Isten vezérel mindeneket... semmi evilágban nem történik az ő rendelésin, vagy engedelmin kívül* – E theocentrikus vallásfilozófia, az isteni mindenhatóság ágostoni mélységű megvallása, a gondviselés determinista hangsúlyozása jellemző a fordító világnézetére. Vö. Zolnai, 1925. 31. Mikes elhagyta a Pouget által e témakörre ajánlott irodalom marginális felsorolását.

39.26 *tertull. contra marcio libr 1. c. 3.* – Tertullianus polemikus írása: Contra Marcionem V libri, 207–211-ből Marcio támadott heretikus munkája, az Instrumentum s a csak címéről ismert Antitesi kommentárja ellen. Alább is utal rá néhányszor, francia címmel: Contre Marcion.

40.13 *atudosok a philosophusok, is mind* – Fr. „les Savants et les Philosophes y donnoient comme les autres.” (p. 23), ti. pogány filozófusok.

26 *St Ambr. epist. 17. 18. ad Imp valent.* – Fr. „S. Ambroise à l'Empereur Valentinien”. Szent Ambrus (Ambrosius, 340–397) mintegy száz levélből álló episztolariumából, Ad Imperatorem Valentinianum. Pouget Ágoston munkái mellett Ambrus műveire is sokat hivatkozik. Az egyházatya munkásságára vö. Mikes ÖM II. 952, 957; III. 1030 stb.

- 42.16 *az Isten állatnyájában egy, személyiben három* – Fr. „A croire que la Nature de Dieu subsiste en trois Personnes.” (p. 25.)
- 43.12 *St. Aug. libr. 4 de trinit. cap. 20.* – Ágoston De Trinitate libri XV című, 399–406-ból való dogmatikai munkájára alább mintegy tízszer utal a szerző.
- 24 *St Aug. serm. 117. de verbis Domini.* – Sermo de verbis Domini, dogmatikai célzatú, még néhányszor említett ágostoni fejtegetés.
- 44.13 *az ég... az egg* – Var. *is az ég... az égg* váltakozással.
- 45.9 *természetit. vagy állatnyát..* – Var. hozzá *principium*. Fr. „...en leur communicant sa nature.” (p. 29.)
- 34 *Mint egy ött ezer hét száz esztendeje.* – A Föld keletkezési idejének a korabeli természettudományos nézeteket kellően figyelembe nem vevő naiv számlálása. (A tudomány mai állása szerint évmilliárdokban számolunk; a Föld szilárd kérgének keletkezését 5–6 milliárd évre, az élet keletkezését 4 milliárd évre becsülik.) Pouget a margón azt írja, hogy a világ kronológiájára kérdésében nem bocsátkozik időrendi vitába, a Szentírás eredeti szövegét követi, de utal a vitairadalomra: „Nous parlons suivant l’authorité du texte original de la sainte Ecriture, et nous ne prétendons pas ici entrer dans la discussion de l’exacte Chronologie du monde. Ceux qui veulent y entrer peuvent consulter le P. Petau, Torniel, Salian, Usseus, Baronius...” (p. 30.)
- 47.1 *az írás arol nem szol világosan,* – Az angyalok teremtését homály fedi, se Mózes, se a Szentírás nem ad világos magyarázatot; *se a szent Atyák ez íránt meg nem egyeznek magok között* – nem is igen tud auktorokra támaszkodni, viszont idézi a bibliai passzusokat. A szerző s fordító eljárására vö. az „Elöl járó beszéd”-ben foglaltakat. Fr. „Nous ne savons sur cela rien de positif; l’Ecriture sainte ne le dit clairement nulle part; et les SS. Peres sont partagez de sentimens sur cette matiére...” (p. 31.)
- 48.13 *St Greg. hom 34 supr. Evang.* – Nagy Szent Gergely (535–604), I. Gergely pápa, Homiliae supra Evangelio, Homiliae quadraginta in Evangelia Szentírást magyarázó munkájára ezután még vagy tízszer utal. Neve ismert a rodostói író más fordításaiból is, I. Mikes ÖM II. 951, 959; III. 1059; IV. 753–754, 765 stb.
- 49.8 *Hogy híják...* – Var. *hogy híják...*, de *Hogy híják...* változatban is.
- 50.11 *valamint az ordito oroszlány,* – Var. *ordito oroszlányok*; fr. „comme des lions rugissans...” (p. 35.)
- 17 *St Hier. supr. st. matth. 18.* – Szent Jeromos (Hieronymus), Hieronymus Angeli Gardiensis? R. Les sentimens des SS. Peres sont partagez sur cette question; et l’Ecriture sainte ne nous apprend sur cela rien de positif.” (p. 37.)
- 51.20 *A hitetleneknek vagyóné őrző Angyalok?* – Ebben a korabeli kérdésben sem egyeznek meg a szentatyák; fr. „D Les Infideles ont-ils aussi

- mus Sophronius Eusebius (kb. 331–420) szentírás- és evangéliummagyarázataiból, In St. Matthaëum; Pouget öt is előszeretettel idézi, vö. róla Mikes ÖM II. 943; IV. 736, 740 stb.
- 52.6 *St Aug. libr. 1. de Gen.* – Ágoston 388–391-ből való polemikus írása, De genesi adversus manichæos libri III, alább még egyszer előfordul.
- 53.8 *A lélek tehát lelki állapot.* – Fr. „Or l’ame est spirituelle.” (p. 38.)
- 15 *St Aug. de immort ani.* – De immortalitate animae libri II. filozofikus mű Ágoston 387-i milánói időszakából.
- 26 *St Aug. libr. 1. de retractio. c. 1.* – Retractationum libri II, Ágoston önéletrajzi munkája a 419–430 közötti évekből; a variáns nem jelöli a művet.
- 27 *St Cyril. alex. libr. 1. supr s. joan. c. 9.* – Alexandriai Szent Cyrill V. századi görög egyházatyja, 412–444-ig püspök; Libri super S. Ioannem; szentírás-magyarázatok, polemikus teológiai traktátusokat, leveleket s homiliákat írt. Vö. Mikes ÖM II. 960.
- 29 *St Athan. libr 1. contra gentil.* – Vö. a 126. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Var. *Contra pag.* – Athanasius (293 v. 295?–373) alexandriai püspök; apologetikus műve Oratio contra gentes; fr. „liv. I contre les Gentils”. Alább más írásaira is utal.
- 54.9 *egyeséget... egyesedik meg... edgyeséget* – Var. is így.
- 10 *az Aszony* – Var. *az aszszony*, de *az első Aszszonyt*, váltakozva.
- 22 *mivelye.* – Var. *mivellye*, a. m. művelje.
- 56.17 *a meg tiltot gyümölcsben nem enni.* – Fr. „...et s’abstenir de prendre ou de donner du fruit défendu.” (p. 43.)
- 18 *Hogy hogy tudhatták volna ők azt hogy...* – Ismételt nyomatékos kérdésként is felfogható, esetleg köztöszó és hogy kérdő határozószó kapcsolataként is; fr. „Comment savoient-ils qu’ils devoient pratiquer ces choses?” (p. 43.)
- 57.20 *az egész maradékokra hagyták volna.* – Var. *terjedet volna*; fr. „...ils devoient le transmettre à toute leur postérité.” (p. 44.)
- 58.25 *St Chrysost. hom 16. supr. genes.* – Aranyszájú Szent János (Chrysostomus), vö. róla Mikes ÖM II. 948. Élete folyamán (347–407) kétszer is (404, 404) száműzték; 398-ban lett konstantinápolyi pátriárka. Nevezetes homiliáit Pouget gyakran idézi, itt Homeliae in Genesisim.
- 27 *Mértékletlenségből...* – Fr. „De Sensualité...” (p. 45.)
- 33 *serm. 1 supr ps. 70* – Ágoston gyakran idézett Sermoneseiből, az első csoportba („De Scripturis Veteris et Novi Testamenti”) tartozó Sermo super Psalmos v. Enarrationes in Psalmos.
- 59.3 *Ádám vétke* – Ádám almája, szimbolikus irodalmi motívum Mikes kézírataiban, *Leveleskönyvében* (15., 54. lev.) is. A káté sötét színekkel festi az emberiség megromlását, Ádám vétkének fátumszerű következményét. Vö. Zolnai, 1925. 31. Rákóczi meditációt írt erről Vallomásai-

ban: „De mysterio reparationis naturae humanae per Adam corruptae.”

- 4 *szent Agoston... Manual. ad laurent c. 45 libr 8.* – Manuale ad Laurentium, fr. Manuel à Laurent. (p. 45.) Lat. Enchiridio ad Laurentium.
- 60.6 *Az Aszsonynak azt mondá. Meg sokasítom...* – Var. *Az aszsonynak meg mondá, meg sokasítottom...* Káldinál: „Az aszsony' állatnak-is monda: Meg-sokasítom nyavalyáidat, és méhedben fogadásidat: fájdalomban szülsz fiakat, és a' férfiu hatalma alatt léssz, és ő uralkodik rajtad.” Mikes a francia szöveg nyomán haladt.
- 30 *concil Trid. sess. 5.* – A tridenti concilium (1545–1563) hivatalos okmánytárára legalább nyolcvanszor hivatkozik a szerző.
- 61.15 *Hogy hogy lehet a hogy...* – Fr. „Comment se peut-il faire que nous naissions coupables d'un peché commis avant que nous fussions au monde?” (p. 48) nehézkes fordítása. Alább a 2. artikus végén Mikes elhagyta Pouget-nek a „peché originel” misztériumára vonatkozó ajánlott irodalmát.
- 62.7 *K Miért mondod... F Mert... szükséges volta* – A befejező kérdés és a felelet hiányzik a variáns kéziratából; vö. ott a fordító utólagos megjegyzését, 103. sz. szövegkritikai lapalji jegyz.
- 64.2 *a vétektől fogvást leg aláb négy ezer esztendő mulva jött le a földre* – Ez is a legendás bibliai számszimbolika szerinti föltevés; fr. „Mais quatre mille ans au moins se sont écoulés depuis le peché...” (p. 51.)
Az ember esetétől fogvást... – Var. *Az ember esetitől fogva...*, s folytatólag más mondatszerkezetben. Vö. a variáns ezzel kapcsolatos 114. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. is.
- 65.19 *...azoknak figuráit, a melyek történnék idejekben.* – Fr. „En sorte que ceux qui seroient convertis par le Messie ou par le ministère de ses Disciples, puissent reconnoître, dans l'histoire des événemens passez, les figures des événemens dont ils seroient les témoins, et qu'ainsi tout contribuât à leur rendre la Religion vénérable...” (p. 53.)
- 66.17 *az egyenes okosságának.* – A törölt <ujonan valo> fölé beírt, valószínűleg idegen kéztől származó „egyenes” javításra vö. a 166. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. – Var. *az igazán valo okosságának*; fr. „de la droite raison” (p. 54.)
- 30 *St Aug supr. Cap. 3. in epist ad galat. v. 20.* – Ágostoni szentírás-magyarázat 391–396-ból: Expositio Epistolae ad Galatas.
- 67.10 *st leo. serm. 4 supr nativ J. Chr.* – Nagy Szent Leó pápa (440–461), vö. Mikes ÖM III. 1052; IV. 746. Sermonesére mintegy tízszer hivatkozik a szerző, ezúttal Sermones super nativitatem J. Christi.
- 68.2 *St Iren. libr. 3. cap. 30. 33. 34.* – Irenaeus (Eirenaios) a II. század végén mártírhálált szenvedett görög származású lyoni püspök, l. Mikes

ÖM IV. 757. Pouget néhányszor utal Adversus haereses című eretnekelenes munkájára, fr. Contre les Héresies (p. 49, 55.)

- 18 *mivel tovább éltenek kilentz száz esztendőnél...* – A bibliai legendás időszámítás szerint, fr. „car ils ont vécu plus de neuf cens ans...” (p. 56.)
- 69.5 *Mit tanit...* – Var. *Mit tanyit...*
- 29 *a két Atyafiban két féle társaságnak képit láttyuk...*; fr. „Nous voions en la personne de ces deux freres l’image des deux Citez, c’est-à-dire des deux societez d’hommes, qui...” (p. 58.)
- 31 *Abel a kristust jelentette. kain a sidokot.* – A Biblia figuratív értelmezése.
- 70.6 *az Isten varosának, vagy menyei városnak nevezi* – Az ágostoni „civitas Dei”, fr. „Cité de Dieu ou Cité du Ciel” (p. 58.)
- 72.18 *S. Aug. libr 12. contr. faust. C. 9.* – Ágoston 398-ból való, Pouget által mintegy hússzor említett polemikus írása: *Contra Faustum manichaeum libri XXXIII.* Fr. *Contre Fauste.* (p. 61.)
- 18 *a környülmelésnek* – Vö. a 183. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Var. *környülmelésnek*, itt nincs javítva. Kelemen József lektori véleménye szerint a *metsz, metél* ige tövéből (met-) való képzés is lehet, mint a régi *mető*, a. m. *metsző*. L. a variáns 155. sz. lapalji jegyz. is.
- 74.19 *haragja reánk szályon.* – Var. *haragja szálylon reánk...*, fr. „...à ne point attendre que sa colere fonde sur nous comme un éclair...”
- 75.4 *st Ambr. supr noe.* – Szent Ambrus De Noe című írása, fr. *Sur Noé et l’Arche* (p. 64.)
- 5 *st grego. hom 16. in ezek.* – Nagy Szent Gergely Viginti duae homeliae in Ezechielem című, 593-ból való munkája.
- 82.27 *egy nap szülvén öket Rebeka,* – Var. *egy hasal szülvén öket rebeka...*; fr. „Esau et Jacob, deux freres jumeaux qu’il eut de sa femme Rebecca.” (p. 72.)
- 84.6 *el lennének szélyedve... hogy... vezetnék.* – Var. *el lennének szélyedve, ... hogy... vezessék.* Fr. „Mais Dieu voulut que les levites fussent répendus dans toutes les autres Tribus: sans doute, afin que par leur exemple et par leurs discours, ils pussent perdre leurs freres au service de Dieu.” (p. 74.)
- 87.26 *a el felejtven...* – Ti. az elfelejtven; var. *a ki el felejtven, ...*; fr. „...il vint un autre Roi, qui oublia les services rendus à l’Etat par Joseph, et qui maltraita les Israélites...” (p. 78.)
- 31 *a papi fejedelmeket,* – Var. *a papi fejedelmeket...*; ez utóbbi használata szinte általános Mikes kézírataiban.
- 88.2 *st hier. contr. jovi. lib 1.* – Hieronymus adversus Jovinium libri című polemikus könyvei: alább még néhányszor: *contr. jovini*; fr. *Contre Jovinien.* (p. 78.)

- 22 *Jéthronak az ipjának...* – Var. *jéthronak az ipájának.*; fr. „...de Jethro son beaupere” (p. 79).
- 90.8 *Innepet illenének* – Mikes más kézírataiban is következetesen írt régies-tájnyelvi szóhasználat.
- 93.9 *abban kovásza nem legyen.* – Var. *ne legyen.*
- 95.18 *az ipja tanácsából* – Var. *az ipja tanácsából.*
- 96.24 *origen. hom.11. in Exod.* – Origenes (Adamantius, 185?–252), vö. róla Mikes ÖM I. 613; IV. 746. Pouget szentírás-magyarázataira, ószövetségi kommentárjaira hivatkozik: *Homiliae in Exodum.*
- 98.8 *atermészet törvényét... a természet szerent valo törvényre vannak fundálva.* – Bibliai értelemben vett isteni törvényként értelmezi; fr. „la Loi naturelle, c'est-à-dire, la Loi que Dieu avoit gravée dans le coeur des hommes en les créant... parce qu'elles sont fondées sur la Loi naturelle. Les autres sont des Lois positives et arbitraires”. (p. 91.)
A bibliai igazságszolgáltatás demokratikus jellegét hangsúlyozza, mert a „természet törvényén” alapuló parancsolat nem tekinti *senkinek se szegénységét, se gazdagságát,*
- 25 *olyan... ilyen... olyan népet* – de ritkán *ilyen* váltakozása is.
- 100.20 *Adok néktek új szívet...* – Káldi szövegével kombinált, de a francia forrást követő fordítás. (Fr. p. 93.)
- 103.5 *st damas, lib 4. Cap 14.* – St. J. Damas (VIII. sz.) v. Johannes Damascenus alább címmel is jelzett – fr. *De la foi orthodoxe – De fide...* műve.
- 25 *etsak* – Var. *ecsak*, a. m. ez csak.
- 104.16 *meg mosság* – Var. *meg mossák.*
- 29 *quest. in Exod.* – *Questiones evangeliorum libri II in Exodum*, szentírás-magyarázat 399–406-ból.
- 30 *S. Hier. epist ad fabio.* – Hieronymus szentírás-kommentárjai mellett episztoláira hivatkozik legtöbbit a szerző; *Epistola critica ad Fabiolam*, fr. S. Jerome *Lettre 128. à Fabiole* (p. 99).
- 105.18 *A vulgáta enyi számút teszen fel.* – Var. *ennyi számút*. Itt is jelzi, hogy forrásai eltérnek; *noha a hetven fordítok*, nincs meg a variánsban; a margón fr. „je suis le texte de la Vulgate: car le texte... la version... portent trois mille, et non pas vint-trois mille.” (p. 100.)
- 106.23 *Coré... fel támadának.* – Coré v. Koré lázadása, vö. a *Leveleskönyvben* társadalmi megokolását (90. lev.).
- 31 *Aaron nemzetségét* – Var. *aáron maradékit*; fr. „la famille d'Aaron et ses descendans” (p. 102).
- 107.10 *S. Aug. epist 48 ad vincen.* – Ágoston sűrűn idézett episztoláinak (*Epistolae*) első előfordulása; *Ad Vincentium*, fr. *Lettre 93. ou 48. à Vincent.* (p. 102.) Az egész episztolárium négy csoportba osztható: 1. 1–30.: Ágoston püspökké szentelése előtt; 2. 31–123.: innen folytatólag

- a karthagói zsinatig (411); 3. 124–231.: Episztolák 411-től 430-ig; 4. 232–370.: bizonytalan időből valók.
- 19¹ *hogy a föld igen jó volna, és bizonyosságul olyan... gerezdestől... oly hatalmas nép.* Var. *hogy az igen jó föld volna., és bizonyosságára. olyan... gerezdestől... olly hatalmas nemzet;* fr. „Ils dirent que cette Terre étoit excellente; et ils le prouvent en portant de là une branche de vigne, avec du raisin d'une grosseur si extraordinaire, qu'il falloit deux hommes pour la porter sur un levier. Mais dix de des espions découragerent le peuple, en disant, que ce país étoit habité par une nation redoutable, qu'ils ne pourroient jamais vaincre.” (p. 102.)
- 108.24 *S. Bern. serm 44. in Cant.* – Szent Bernát (1090?–1153) clairvaux-i apát Pouget legkedveltebb auktoraiközé tartozik; vö. róla Mikes ÖM II. 951; IV. 739, 742–743, 745–746, 775. Az alább gyakrabban említett Sermonesből In Cantica Canticorum.
- 109.22 *képzélé azt a büntetést,* – Fr. „C'étoit l'image du châtiment...” (p. 105.)
- 110.7 *utoztatá őket,* – Var. *utoztatta őket;* fr. „Dieu les fit marcher tantôt d'un côté, tantôt d'un autre.” (p. 106.)
- 26 *elég ahogy,* – Var. *elég ahogy,* a. m. elég az, hogy... *Theodoretus. quaest 37. in Num.* – Theodoretus szíriai püspök (393?–?) szentírás-magyarázatai: *Questiones in Numeros;* fr. Théodoret, *Questions 37 sur les Nombres* (p. 107).
- 113.16 *Azt mondád...* – A kérdés-felelet mellett dialogizáló forma is előfordul; fr. „Vous venez de dire, que...” (p. 110.)
- 115.15 *S. Hier. ad paul. epist 103.* – Hieronymus episztoláiból, *Epistola 50. alias 103. ad Paulinum,* fr. *Lettre 103. à Paulin.* (p. 112.)
- 117.16 *Debora, ez aszony vala,* – Mikes *Leveleskönyvében* profanizál az asszonybíró kiemelt személyével (24. lev.).
- 119.10 *azokat az Isteni énekeket sugarlá néki,* – Dávid *Zsoltárai.*
- 122.9 *st Aug. lib de gratia et de lib arbit c. 21.* – Ágoston *De gratia et libero arbitrio liber* pelagiánusok elleni polemikus könyve 419–430-ból. *atudományt és a törvényt,* – Fr. „les dépositaires de la science et de la Loi...” (p. 125.)
- 125.5 *azután eseni hagyá.,* – Var. is *eseni,* főnévi igenév, esni; fr. „...et il fit ensuite plevoir” (p. 126.)
- 27 *egy féjszit* – Var. is *féjszit,* tájnyelvi szóalak, a. m. fejszét.
- 126.23 *a kik anépet fel lázaszttyák,* – Var. *a kik a népet fel lázasztották.,* fr. „qui jettoient le trouble, la confusion et la consternation parmi le peuple.” (p. 129.) A margón felsorolt példákat Mikes elhagyta.
- 130.22 *Mind esze valának...* – Var. *mind eszsze,* a. m. mindössze.
- 132.9 *nagy sandor* – II. Fülöp fia, Nagy Sándor (i. e. 356–322).
- 16 *...fordították a szent könyveket görög nyelvre.* – Fr. „selon l'opinion commune, que les Livres saints furent traduits en Grec, par soixante

- douze Interpretes Juifs; et c'est ce qu'on appelle la Version des Septante, si celebre dans l'Église." (p. 137.)
- 136.22 *galliban bécsben* – A franciaországi Vienne-ben; fr. „en exil à Vienne, dans les Gaules”. (p. 142.) Vienne kisváros Saint-Etienne-től északkeletre. Mikes *Leveleskönyvében* is említi (71. lev.).
- 138.7 *s. Hier. cap 7. 8. 11. 12. in Dan.* – Hieronymus már említett biblia-kommentárjaiból, in cap. 7. etc. Daniel, fr. „sur les chap. de Daniel.” (p. 145.)
- 24 *Josef hist. lib 13. c. 9.* – Josephus Flavius (37–95?) görög nyelven írt Iudaiké Arkhaiologia latinra s franciára fordított, Antiquitates Iudaeorum Libri XX című – fr. Histoire des Juifs – történeti műve; A zsidók története. (Ford. Révay József. Bp. 1946.)
- 139.5 *filo* – Filo v. Philo (gör. Philon) hellén zsidó bölcsele (i. e. 20?–54), az alexandriai iskola jeles képviselője.
- 28 *nagy vetekedés volt...* – Fr. „il y a eu...des contestations” (p. 148).
- 140.18 *ki tettzik ha sidok...valának* – Var. *hogy a sidok... valának*. Vö. a 351. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. és a variáns fogalmazását.
- 141.33 *s. Greg. in jób.* – XXXV Libri moralium v. Expositio in librum Job, 395-ből.
- 143.18 *tizen hét száz esztendeje... tizen hat száz esztendeje* – Fr. „En ce qu'il y a près de dix sept cens ans que...” (p. 154.)
- 144.15 *a susánna historiájából.* – Zsuzsanna és a vének, Daniel 13, 1.
- 145.13 *el széledet.* – Var. is így; előbb mindkét kéziratban *-ly*, ill. *-lly* írásmóddal, itt alább is: *el vannak szélyedve...*
- 147.7 *pálesztinában* – Var. *palestinaban*
- 13 *Constantinustól fogvást.* – Flavius Valerius Constantinus (306–337) császár tette államvallássá a kereszténységet a IV. században.
- 25 *Ezt mondgya a seregeknek ura.* – Fr. „Voici ce que dit le Seigneur des armées...” (p. 160.) A Káldi szövegét ismerő fordító a francia forrás alapján fogalmaz.
- 148.2 *meg ditsösitti...* – Var. *meg dicsöitti*, fr. „qu'il devoit procurer au second Temple...” (p. 160.)
- 19 *azt szokták mondani* – Szólás: *a száraz föld kíványa, és várja az esőt.*; fr. „comme on dit qu'une terre sèche desire et attend la pluie”. (p. 161.)
- 28 *s. Hier s. cyril alex., in agge.* – Hieronymus és Alexandriai Cyrill bibliamagyarázataiból, In Aggeum.
- 149.30 *serm 374 de diversis* – Ágoston De diversis című, Pouget által mintegy húsz esetben idézett műve, a Sermones egyik önálló, főleg moralista tartalmú csoportja.
- 152.7 *s. Aug. epist 218. ad nebrid.* – Ágoston: Epistola II ad Nebridium; fr. Lettre à Nébride. (p. 166.) A variánsból hiányzik; a hozzá tartozó *Felelet* elé utólag beírva: *héja van* – jelezve a szöveg hiányát, vö. az 518. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.

- 16 *s. leo. serm. super incarnat.* – Nagy Sz. Leó: Sermo super incarnationem.; *epist 97. ad Impe.* – Epistola ad Imperatorem (I. Leó kelet-római császár, 457–474). A variánsban nincs meg.
- 23 *s. leo. serm. 5 de passio 9. k.* – A Sermones említett gyűjteményéből: Sermo de passione Domini. A variáns nem jelzi.
- 32 *S Aug. serm 27 de tempo.* – Ágoston: Sermo 187. alias de tempore 27. in Natali Domini IV. c. 1. n. 1. A Sermones önálló csoportja az egyházi év különböző ünnepeköréről.
- Az utolsó kérdés és a felelet s utalás nincs meg a variánsban; utólagos beírás jelzi is: *heja vagyon.* – vö. 521. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 153.17 *nem üsmérek.* – Káldinál: „nem ismérek” (Luk. 1, 34). *Istennek ereje árnyékoz meg tégedet,* – fr. „...vous couvrira de son ombre” (p. 169). Káldinál: „meg-árnyékoz téged.”
- 154.22 *s. Ambr. in cap. 1 luc.* – Ambrus szentírás-magyarázatából: Expositio evangelii secundum Lucan libri X, alább még néhányszor.
- 26 *S. Igna. epist ad ephes. pag. 8.* – Szent Ignác antiochiai püspök, jeles episztoláiró, Ad Ephesios; 115 előtt szenvedett mártírhalált.
- 155.28 *Concil Ephes. contr. nestor.* – Az efezusi zsinatot II. Theodosius hívta össze 431-ben. Nestorianus konstantinápolyi pátriárka 429-ben írt homilái Rómában felzúdulást keltenek; I. Celesztinus pápa vádolta Nestorianust, mert azt az eretnek tant hirdette, hogy Mária nem volt Isten anyja.
- 156.3 *Az irás azt mondgya...* – Az auktorok megoszoló nézete szerint József ács vagy lakatos volt; *áts mester ember* – var. *áts mester volt.*; fr. „L’Ecriture sainte dit qu’il étoit Artisan; mais elle ne marque pas à quel travail il s’occupoit. Plusieurs Peres ont cru qu’il étoit Charpentier; d’autres qu’il étoit Serrurier. On ne peut sur cela rien assurer de positif.” (p. 172.)
- 7 *...és mitsoda esztendőben?* Ez is a vitatott időpontok közé tartozik; fr. „C’est une question difficile à décider, que de savoir précisément l’année de la naissance de Jesus-Christ. Tout le monde sçait qu’il y a sur cela partage de sentimens entre les savans...” (p. 172.)
- 157.19 *a Császár Archiumjában tenni.* – Fr. „Car les registres de ce dénombrement devoient être portez à Rome, et gardez dans les Archives de l’Empire.” (p. 174.)
- 158.15 *Igen vigadgy sionnak leánya;* – Káldival egyező fordításban.
- 159.24 *Meg jövendőlték volté azt... csillag támad Jácóbból.* – Két kérdés és két felelet hiányzik a variánsból; Mikes utólag jelzi is: *héja vagyon.* – vö. 544. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 161.5 *Imé az ur feljő a könyű felhőben...* – Kálditól némileg eltérő fogalmazásban és helyesírásban. (Fr. p. 178.)
- 162.17 *a jordán vize melé mene.* – Var. *vize mellé;* általában így írja; alább is *mellé álla... maga mellé...*

- 165.9 *Judeának tartományit fel járta*, – Bejárta, fr. „De là il parcourut la Judée.” (p. 186.)
- 166.24 *a bűnös aszony... hogy mária magdolna let volna... az olyan auctorokban. akik erről irtanak – Var. lett volna... az olyan auctorokban akik errol irtak.* A szentatyák írásai nem egyeznek Mária Magdolna biblikus személyében; fr. „Ce fut aussi vers ce temps – là qu’arriva l’Histoire célèbre de la conversion de la Pécheresse, que quelques-uns croient être Sainte Magdelene, d’autres non.” A margón: „Ceux qui veulent approfondir la question peuvent lire... et les autres Auteurs, qui ont écrit pour et contre dans cette matiere, ils sont assez connus.” (p. 191.)
- 167.2 *senki nem proféta amaga hazájában*, – Bibliai szólás; fr. „nul n’est Prophete en son propre país”. (p. 192.) Változataira vö. Mikes ÖM II. 957; III. 1072.
- 168.17 *s. thom. 3 part quest 45. art 1.* – Aquinói Szent Tamás (1226–1274), vö. Mikes ÖM II. 950; IV. 765–767. Alább még mintegy tízszer említett műve: *Questiones quodlibetales* (v. *disputatae*).
- 170 *10 Articulus* – Mikes 10. artikulusa a francia kiadás 10., 11., 12., 13. artikulusának erős összevonása (p. 198–216). A forrásmű 14., 15., 16. artikulusa (p. 216–228) nincs meg a fordításban. A főszöveg 11. artikulusa a francia szöveg 17. artikulusával egyezik.
- 172.5 *a manicheusok... az Apollinaristák* – A kereszténységből és a mágusok bölcséletéből a perzsa származású Manes v. Mani által alapított szekta; Ágoston is manicheus volt megtérése előtt, ezután sokat írt ellenük. Az apollinaristák tanítójuktól, Apollinariustól (*Ecclesia Laodicensis*) kapták nevüket a IV. században; Krisztus emberi és isteni mivoltával kapcsolatos tanakkal vitakoztak az egyházatyák, s az alexandriai (362) és a római zsinattól (373) a konstantinápolyi zsinatig (381) többször elítélték őket.
- 173.14 *Meg verem a pástort, és el szélyednek ajuhok* – Fr. „Je fraperai le Pasteur et les Brebis seront dispersées.” (p. 216.)
- 174.1 *imé ezeket mondgya.* – Ez s a következő Izaiás-idézet nincs meg a variánsban; Mikes jelzi is utólag: *héja van.* – vö. 596. sz. lapalji szövegekritikai jegyz. Az Izaiás-idézet Káldi nyomán, de a szokásos helyesírási és bizonyos hangtani eltérésekkel; pl. *gyükér* (gyökér), *mindnyájunknak* (minnyájunknak), *munkáladot* (munkálkodott) stb.
A 11. artikulus eleje és vége a fr. kiadáshoz képest (p. 228–236) rövidített.
- 176.19 *már láttuk... hanem azt mutasd meg már nekünk... beszély. magyarázd meg... mondád... Mond meg már...* – A katekizáló formát időnként felváltja a személyesebb dialogizálás; fr. „vous avez dit...voudriez-vous bien nous les rapporter?...Nous avons déjà vu...expliquer nous pourquoi vous dites que... Raportez-nous presentement...” (p. 236–238.)
- 177.7 *a napban fogyatkozás nem lehet. hanem újságkor.* – Fr. „les Eclipses

du Soleil ne peuvent jamais arriver qu'au jour des nouvelles Lunes.” (p. 237.)

9 *Vagyóné valamely pogány auctor...* – Fr. „Y a-t-il quelqu'Auteur Païen qui ait parlé de cette Eclipse miraculeuse.” (p. 237.)

18 *a romai Archiumban fel találtatik.* – Var. *a romai árchumban;* fr. „...étoit conservée dans les Archives de Rome” (p. 237). Az utána következő „Explication” nincs meg a kéziratban (vö. p. 238).

178.1 *A szent írás magyarázok ezen meg nem egyeznek...* – Fr. „Les sentiments des Interpretes sont partagez là-dessus...” (p. 239.)

9 *s. Aug. epist 164 ad Evod* – Fr. Lettre 164. ou 99. à Evodius. (p. 239.) Epistola 164. alias 99. ad Evodium.

180.1 *s. leo. epist 10 ad. flavi* – Nagy Szt. Leó: Epistola ad Flavianum (Di Constantinopoli), fr. Lettre 24. ou 10. à Flavien. (p. 241.) Ez a felelet a variánsban rövidebb; Mikes utólag jelzi: *hejavan* – vö. ott a 619. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.

181.26 *A fő pap halála után. azolyan bujdosok szabadoson házokhoz viszá térhétének.*, – Erre a bibliai ótvényre hivatkozott a levélíró 1740-ben, III. Károly magyar király halálakor, 159. lev.

182.1 *Mit értesz azon...* – Fr. „Qu'entendez-vous quand vous dites que...” (p. 244) visszatérő dialógus forma.

183.2 *meg nem szabadulhatának.* – Var. *meg nem szabadulhattanak;* fr. „ne pouvoient pas en être delivrez.” (p. 246.) A francia felelet további része mindkét kéziratból hiányzik. A variáns további hiányaira vö. ott a fordító későbbi beírását: *héja van* – l. a 625. és 627. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes külön megjegyezte: *A kristus fel támadásáról valo articulust le kel irni.* (15. art.)

184.27 *sok volna azokat it mind le irni,* – Fr. „Il seroit trop long de transcrire ici toutes ces Propheties. En voici quelques-unes.” (p. 249.) Értekező-elbeszélő fordulat a helyenként terjedelmessé növvő feleletekben.

185.6 *Nézd meg...* – Fr. „Voici les paroles de S. Pierre...” (p. 249.) Mikes a tárgyias francia kifejezést személyesebbé teszi.

18 *mond a sidoknak* – Mikes a pár sornyi folytatást elhagyja; (vö. fr. p. 250).

28 *hanem tsak azt tudgyák. hogy igen jó regel.* – Fr. „Tout ce que l'on sçait, est que ce fut dès grand matin.” (p. 250.)

186.2 *az őrzöket a pénzel el ámtták,* – Fr. „et corrompirent les Gardes à force d'argent, pour...” (p. 250.)

23 *az ő mondásokat tsak mint egy álomnak tarták.* – Fr. „...les Apôtres traitèrent cette nouvelle de reverie.” (p. 251.)

30 *meg mutatató...* – Fr. „leur fit voir...” (p. 252) inkább megláttató. *tapasztaná... meg tapasztató véle...* – Fr. „et dit qu'il ne la croiroit pas s'il ne touchoit lui-même... et fit toucher ses plaies à S. Thomas.” (p. 252.) „Toucher” a. m. megérint; a „hitetlen Tamás” kételkedése a

- bibliai eset nyomán laicizálódott szólásmondássá. Mikes is él vele *Leveleskönyvében: de abban thamás vagyok* (19. és 134. lev.).
- A 7 után 9 jön; a pár sornyi 8. példázat hiányzik a felsorolásból (fr. p. 253).
- 188.4 *ez így lévén el lehet hinni, ... noha azokat az írás fel nem teszi... valo a szent írás arol nem szol...* – Fr. „Ainsi il y a lieu de croire... quique ces apparitions ne soient point écrites... Il y a tout lieu de la croire: de grandes raisons de convenance autorisent ce sentiment. Mais l'écriture sainte n'en parle pas...” (p. 253.)
- a boszorkányságnak, ... az ördög* – Fr. „en les attribuant à la Magie; comme si le démon eût pu être d'intelligence pour détruire son propre empire.” (p. 295.)
- 189.25 *Miért mondád hogy...* – Fr. „pourquoi avez-vous dit que...” (p. 256.)
- 190.23 Mikes tegező formában ülteti át a francia magázó kérdést.
Magyarázat – Fr. „Explication de cette troisième raison.” (p. 257.)
- 191.17 A végéről elmaradtak a margón a további utalások.
Miért mondgyák azt... Miért mondád azt... – Fr. „Pourquoi dit-on que... Pourquoi dites-vous...” (p. 260.)
- 193.22 *s. leo. serm 1. de ascen cap. 4.* – Nagy Szt. Leó említett szermőiből,
194.2 *Sermo 71. qui est de ascensione Domini I. c. 1. initio; fr. Serm. 1. de l'Ascension* (p. 261).
- ki ontot érettünk.* – A variáns kéziratában itt utólagos beírás: *héja*
10 a következő kérdés és felelet hiányát jelzi, vö. ott a 633. sz. lapalji szövegkritikai jegyzés.
- Fel mentél a magóságban. meg fogtad a fogságot* – Káldi szövege
19 alapján (ps. 67, 19); fr. „Le Seigneur en montant en haut, a mené avec lui en triomphe un grand nombre de Captifs.” (p. 262.) Ez után a főszövegből is hiányzik egy kérdés-felelet a francia szöveghez képest.
- tulajdonságának vagy minémüségeinek...* – Fr. „Explication des qualitez...” (p. 263) kifejezéssel; vö. a variánst is; a következő két artikus címében is így.
- de a tsudalatra méltó dolog...* – Fr. „Il est surprenant qu'après cela...” (p. 266.) A válasz után következő kérdés-felelet kimaradt a főszövegből, de a variánsban megvan (fr. p. 266–267).
- a közben járonk... a mi szó szóllónk... Atyánkfia...* – Fr. „notre Mediateur... notre Avocat... notre Frere” (p. 268–269).
- 198.15 *örökös társaivá,* – A variánsban a válasz itt végződik; de utólagos
200.8 megjegyzésként Mikes beírta: *heja vagyon* – vö. ott a 663. és 664. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- ...tegyen az emberekkel.* – A válasz után mindkét kéziratból hiányzik
201.12 egy kérdés-felelet; fr. „D. Pourquoi S. Paul a-t-il dit que J. C. est le Ministre de la Circoncision?” „R. Saint Paul lui a donné ce nom...” (p. 271.)

- 24 *a szegelet kö. és a fundamentum* – Fr. „la Pierre Angulaire, et le fondement...” (p. 272.)
- 202.5 *a száz tizenkettődik soltár.* – Var. *a száz tizen hetedik;* fr. „Pseume cent dix-septième...” (p. 272.) Káldival tartalmilag egyezően, bizonyos hangtani eltérésekkel, pl. *alett* (az lött), *tsudálatos* (chodálatos), ps. 117, 22, 23.
- 207.3 *az érzékenységbéli dolgokat.* – Fr. „Son detachment de toute cupidité, c'est-à-dire, de toute sensualité, de tout orgueil, de toute curiosité, de toute avarice.” (p. 279.)
- 15 *Hogy erre a kérdésre meg lehesen felelni... de azt most nem tselekeszük... eleget fogunk szollani, hanem itt csak azt mondgyuk közönségesen.* – Fr. „Il faudrait entrer dans un long détail pour répondre à cette question dans toute son étendue. Les devoirs particuliers de chaque état et de chaque condition sont expliqués dans la suite de cet Ouvrage... Ce que nous pouvons dire ici en general...” (p. 280.) Értekező prózai stílusfordulatok a terjengőssé váló feleletekben.
- 208.5 *egy szegény goromba bűnöst.* – Fr. „un pauvre pécheur méprisé ou inconnu, grossier, ignorant” (p. 281), jelzős szerkezet összevont fordítása.
- 15 *detsak az Évangéliumot olvasák. figyelmeteséget.* – Fr. „On n'a qu'à lire avec application l'Evangile...” (p. 281.) Itt is a Szentírás önálló olvasását ajánlja a különböző renden levőknek.
- 209.7 *Magános életet eltenek.* – Fr. „Ils vécutrent dans la retraite et dans le silence...” (p. 282) összevont jelzős fordítása.
- 210.3 *Mit értesz azon, hogy... Azt értem hogy...* – Fr. „Qu'entendez-vous quand vous dites que... J'entens que...” (p. 283) helyenként visszavisszatérő dialogizáló forma.
- 15 *2. Mindenféle nyelveknek szollására...* – Fr. „Il leur donna le don de parler plusieurs langues...” (p. 284.) Ez a francia kiadásban a 3. pont; Mikes a néhány soros 2. pontot mindkét kéziratban elhagyta.
- 25 *veszik annak sengéjit...* – Fr. „Il en reçoivent les prémices...” (p. 284.) Alább, az 1. artikulus végéről csaknem egy oldalnyi szöveg elmaradt a válaszból.
- 211.13 *...azután apogányoknak.* – A variánsban ez után Mikes utólagos megjegyzése: *it két kérdés héja. le kel irni.* – Vö. ott a 708. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 213.1 *Mert ez a szó Évangélium. görög szó. a mely tézsen jó hirt* – Fr. „Parce que le mot *Evangile*, est un mot grec, qui signifie *bonne nouvelle*...” (p. 286) szabatos fordítása.
- Nem mert...* – A felelet után Mikes nem írta le a büntetésekre vonatkozó kérdést, fr. „D. Quelles ont été ces punitions des Juifs?” (p. 288), s az új választ jelző F betűt se tette ki az 1. elé.

- 214.3 s. Aug. *libr de fide rerum quae non videntur* – Ágoston dogmatikai traktátusa: De fide rerum...
- 14 rom. 10. 11. – Mikes e hivatkozás után a variánsban később bírta alul: *it egy articulus el maradot le kel irni* – vö. ott a 721. és 722. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 3 *Articulus* – A variánsban is 3 *Articulus* következik, de az előbb jelzett kihagyás következtében ez a főszöveg alábbi 4 *Articulus*ával egyezik tartalmilag.
- 215.10 *joseph. de bell. jud. lib 3. Cap 22* – Josephus Flavius: De bello Judaico (v. Bellum Iudaicum), fr. Guerre des Juifs című történeti műve; A zsidó háború (Ford. Révay József. Bp. 1957). A könyvet Mikes más fordításában is említi, ÖM I. 788–789.
- 216.1 *a nemzetségek Apostolának, és Doktorának nevezi*. – Fr. „S. Paul est appellé dans l’Ecriture specialement, l’Apôtre et le Docteur des Gentils.” (p. 291.) Káldinál: „Apostollá...a’Pogányok doktorává...” (1. Tim. 2,7)
- 217.9 *noha... ne terjedet legyen is el...* – Fr. „Leur parole a été portée par toute la terre, dit S. Augustin, quoique l’Eglise ne fût pas encore répandue de leur tems par toute la terre.” (p. 293.) Az ágostoni idézet fordítása nehézkés mondatszerkezetben.
- 218.17 *A világi hatalmasok...* – Fr. „les puissances du siecle” (p. 294). Ez a kérdés és felelet nincs meg a variánsban; Mikes jelezte a kéziratban: *egy kérdés héja*. – Vö. ott a 727. és 728. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 219.19 *tertullianus jól mondá*, – Mikesnél az utalás elmaradt; fr. „Apol. ch. 50.” (p. 296), a variánsban is.
- 26 *...állának* – Mikes forrásában a szöveg egy jelképes részlettel folytatódik: „et la Croix, qui étoit l’opprobre des hommes, en est devenue la gloire et l’esperance.” (p. 296.) A bővített kiadásokban ezután külön címmel: „§. 5. Liste des premières persécutions du Christianisme”, az üldözések felsorolása tartalmilag háromszorosára növelve, pl. az 1714. 4°, 1719. 12° kiadásokban is.
- 220.18 *Adriánus* – Fr. „Adrien” (p. 297), lat. Hadrianus császár.
- 221.19 *Euseb in histo. Eccle.* – Eusebius (kb. 265–339?) caesareai püspök; *Historia ecclesiastica*, vö. Mikes ÖM II. 972.
- 19 *Lactan. de mortibus persecutorum.* – Lucius Coelius Firmianus Lactancius (260?–340?) latin egyházi író, az ékesszólás mesterének könyve. A francia forrásmű más történeti könyvekre is hivatkozik, pl. Tillemont: *La vie des Empereurs*, Fleury: *Histoire Ecclesiastique*, Bossuet: *Explication de l’Apocalypse*, sur le chap. 10., Dom Thieri Ruinart: *Acta Martyrum sincera et selecta* etc.
- 23 *De azt jó meg tudni...* – „Remarquez que...” (p. 298.) A Mikes-levelekből ismert prózai elbeszélő fordulattal (18., 91. lev. stb.).
- 29 *Juliánus apostata* – Nazianzi Szent Gergely (kb. 329–390) görög

egyházatyja, konstantinápolyi püspök írt a keresztényüldöző császár ellen vádbeszédeket.

- 222.4 *s. Aug. epist 165 ad Generosum* – Ágoston gyakran idézett episztoláiból, fr. Lettre 55. ou 165. à Générosus.
- 223.1 *Ez a szó Ecclesia. görög szó...* – Fr. „Le mot d’Eglise, est un mot grec, qui dans sa signification propre, veut dire, Convocation, Assemblée, Congregation, Société; qui se prend aussi dans le langage ordinaire, pour le lieu où l’on s’assemble.” (p. 300.)
- 5 *s Cypr. epist. 66. ad pupianum* – Thascius Caecilius Cyprianus (kb. 200–258), Epistolae..., fr. Lettre 69. ou 66. à Pupianus. A Port-Royal hívei által kedvelt szerzőről l. Mikes ÖM II. 954.
- 13 *kik eföldön élnek*, – A variánsban itt végződik a *Magyarázat*; kéziratában utólagos beírás: *heja van* – (vö. a 751. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 224.5 *kik meg elegyítettik a hitet*, – Fr. „...ceux qui alterent ou partagent sa Foi.” (p. 301.)
- 14 *igazgassák*. – A francia forrásban itt következő rövid eligazító bekezdés a fordításkor elmaradt.
- 17 *kel engedelmeskedni* – A fordító itt utólag megjegyezte a variáns kéziratában: *heja van* – vö. ott a 753. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes az új átdolgozásban összevontan pótolta a kimaradt néhány sort (p. 302).
- 27 *A való hogy...* – Fr. „Il est vrai que...” (p. 302.) Var. *Való hogy...* A margóutalások közül az ágostoni hivatkozások elmaradtak a kéziratban.
- 225.26 *ez a négy bélyeg*. – Fr. „ces quatre caracteres” (p. 304).
- 226.12 *látható feje eföldön*. – A variánsban a felelet befejező része és azt követő kérdés-felelet nincs meg.
- 26 *csak egy hitek...* – Var. *csak edgy hitek*; fr. „...n’ont tous qu’une même foi?” (p. 305.), ti. ugyanazon hiten vannak, ugyanazt a hitet vallják; *kik különös hitet akartak tartani*., – fr. „tous ceux qui ont une foi différente de la sienne.” (p. 305), ti. külön hitet, az Egyházétől különbözőt.
- 227.3 *Miért mondd... Miképen mondd...* – Fr. „Pourquoi dites-vous... Pourquoi dites-vous que...” (p. 305.) Az utóbbi kérdés a felelettel együtt hiányzik a variánsból.
- 8 *...részesülnek*. – Ezután egy kérdés-felelet s „Explication” hiányzik, hozzávetőleg egy lapnyi terjedelemben (p. 305).
- 17 *Magyarázat*. – Ez sincs meg a variánsban; Mikes később jelezte is: *ide le kel írni a magyarázatot*. – Vö. ott a 761. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 25 *csak a választottak...* – Fr. „les seuls Predestinez y entrent.” (p. 307.)

- 228.4 *igasságának*. – Ezután mindkét kéziratban kimaradt egy kérdés-felelet.
- 7 *Vitézkedő Anyaszent egyháznak*, – Fr. „L’Eglise militante, c’est à dire combatant; ainsi nommée à cause de combats qu’elle a à soutenir tant qu’elle subsistera.” (p. 307.) ... *mindenkor kel viaskodni*. – Az ezt követő kérdés: „D. Qui sont ceux qui composent la Société de l’Eglise militante?” (p. 307) elmaradt, de a terjedelmes válaszdadás: *Hogy meg lehesen erre a kérdésre felelni*... alább következik. A variánsban mindez a 2. Articulus rövid befejező bekezdésére zsugorodott össze.
- 229.9 *a héjával*. – Annak hiányával, hiányában.
- 34 *mint párt ütő, és engedetlen fiu*, – Fr. „comme enfans rebelles et desobéissans;” (p. 309). Az alább következő 1–5. pont után a francia forrásban még van egy befejező kérdés-felelet (p. 311), amely a kéziratban elmaradt, a hozzá fűzött lapszéli utalásokkal (Ágoston, Cyprianus, Nicole etc.) együtt.
- 231.2 *egyeseké egymás között?* – Var. *egyezneké egy más között?* Fr. „...sont-ils réunis entr’ eux?” (p. 311.)
- 13 *egy látható főtől fügének*. – Var. *függének*. A variánsban ezután későbbi beírás: *it még heja van* – vö. a 767. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a francia szövegben következő „Explication” (p. 311–312) kimaradását jelzi, de a Magyarázatot utólag nem pótolta.
- 28 *a mint meg mondok*. – Fr. „ainsi que nous venons de l’expliquer.” (p. 313), ti. amint az imént megmondók.
- 30 *s. Aug. lib 1. contr. maximum aria. Cap. 9.* – Ágoston 419–430 közötti polemikus írása Contra Maximinum; fr. Liv. 1. contre Maximin Arrien ch. 9. (p. 313.)
- 232.27 *s. Aug. lib 3. de bapt. cap 17.* – A szerző 399–406 körüli polemikus munkája a donatisták ellen: De baptismo libri VII, alább többször is idézi.
- 233.1 *s. Ambr. serm 8. in ps. 118.* – Szent Ambrus szerzőiből: Expositio in Psalmum CXVIII, néhány alábbi utalással.
- 2 *a többi is* – Ezután egy kérdés-felelet hiányzik (p. 314) mindkét kéziratból.
- 5 *Hogy meg lehesen...* – Var. *hogy jól meg felelhessek erre a kérdésre...* Fr. „Pour répondre exactement à cette question, il faut sçavoir que...” (p. 315.)
- 8 *meg holt Isten előtt*. – Var. *〈it még heja van〉* utólagos hiányjelzést későbbi beírás: *mind addig valamég...* követte, mintegy összefoglalva a kb. egyoldalnyi francia szöveget (p. 315–316), amelyet végül Mikes lefordított a második átdolgozás során; vö. a variáns 775. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 234.5 *s. Aug. lib 1. de bapt. Contre donatis. Cap. 16.* – Fr. Liv. 4. du Baptême contre les Donatistes ch. 16. (p. 316.)

- 5 *olyan tanításhoz.* – Var. *olyan tanyitáshoz.* – fr. „J’entens ceux qui sont attachez avec opiniatreté à une doctrine condamnée par l’Eglise...” (p. 316.)
- 11 *és különös társaságot tsinálnak* – Fr. „...et qui vivent entierement separez de leur obéissance.” (p. 316.) A „külön társaság” alapítása – a francia szöveg önálló értelmezése.
- 14 *annak ellene mondanak* – Fr. „qui renoncent exterieurement à la Foi Catholique...” (p. 317.) A variánsban utólagos beírás: *it egy kérdés héja* – vö. a 779. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 20 *s. Aug. lib de fide. et de symbo n. 21.* – Ágoston dogmatikai könyve a 391–396-os időszakból: *De fide et symbolo liber.*
- 235.4 *a viznek feredőjével.* – Káldinál: „fördőjével”; *sömörgözés.* – Káldinál is: „sömörgözése”; fr. „n’ayant ni tache, ni ride, ni rien de semblable” (p. 317); tache a. m. folt, szeplő; ride a. m. ránc, gyűrődés.
- 236.4 *a hit ágazatokat* – Előbb: *hitt ágazattyanak*; var. *a hitt ágazatokat* változatban.
- 16 *az Apostoloktól jötté.* – A franciában folytatódó magyarázó részlet (p. 319) befejező bekezdése a kéziratban hiányzik; Mikes rövidítésének fogható fel.
- 237.2 *azok az ígéretek világosak.* – Fr. „Ces promesses sont claires et precises.” (p. 319.) A folytatódó mintegy nyolcsornyi francia szöveget Mikes elhagyta.
- 7 *ezek az ígéretek.világosak., imé ezek.* – Var. ...*ugy mint.* Fr. „Les termes de ces promesses sont clairs et precis. Les voici.” (p. 320.) A fordító nem tett különbséget a francia szöveg eltérő jelzős szerkezete között. Mikes a bibliai idézeteket a variánsban aláhúzta, a főszövegben idézőjelbe tette; a francia kiadás ezeket kurzív szedéssel adja.
- 28 *Ezekre a szavaira akristusnak igen kel tehát figyelmeznünk.* – Fr. „il n’y a pas un mot à perdre de toutes ces paroles de Jesus-Christ.” (p. 321.)
- 238.18 *...bé tellyesitheti ígeretét.* – Var. *bé is töltheti ígeretét.* Fr. „...et il est tout-puissant pour executer sa promesse.” (p. 322.)
- 239.15 *és abban mindenkor az igazságot fogják tanítani* – Var. ...*fogják tanyítani.* Fr. „et que la verité y sera toujours enseignée.” (p. 323.) A felelet után a variánsban utólagos beírás: *kérdés héja.* – Vö. a 805. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 20 *Mert enem olyan nehéz vetekedés, valamint...* – Fr. „Parce que ce n’est point ici une discussion difficile comme est l’examen de chaque dogme en particulier.” (p. 323.)
- 240.6 *s. Cypr de unitate Eccle.* – A pogány hitről megtért egyházatyának püspök korában vitája volt a pápával az eretneknek keresztelése ügyében; elveit a *De unitate Ecclesiae* című munkájában összegezte.

- 13 *hogy mit hinak* – Var. *mit hívnak*. változatban; fr. „ce qu'on appelle être hors de l'Eglise.” (p. 324.)
- 17 *szán szándékal* – másutt is így vagy *szánszándékal* ejtés utáni írás-móddal; fr. „volontairement” (p. 324); vagy *azért hogy onnét ki rekesz-tetet* – Var. ...*ki üzetet.*; fr. „ou parce que on en a été chassé.” (p. 324.)
- 25 *a hit tagadok.* – Var. *a hitt tagadok*; fr. „les Apostats” (p. 325).
- 31 *Ezek a szavai.* – Fr. „Ce passage de S. Paul...” (p. 325.)
- 241.26 *Az is bizonyos hogy.* – Fr. „Il n'est pas moins certain que...”
- 242.3 *s. Aug. lib de unitate Eccl.* – Ágoston Epistola ad Catholicos contra Donatistas, vulgo De unitate Ecclesiae című polemikus munkája, fr. Liv. De l'unité de l'Eglise. (p. 326.)
- 22 *hogy tsak a magok hasznokot keresik.* – Fr. „...que la plûpart cherchoient leur intérêts...” (p. 327.) Mikes az élet minden területén, az egyházi és világi tevékenységben egyaránt elitélően szólt azokról, akik „csak a maguk hasznát” keresik; ez a szemlélet jellemző a levélíró és fordító munkáira.
- 243.2 *s. Aug. epist 119 ad janu. epist 209. ad felicia* – Ágoston episztoláiból, Ad Januarium és Ad Felician; fr. Lettre 55. ou 119. à Janvier és Lettre 208. ou 209. à Felicie. (p. 328.)
- 4 *kel meg olvasni.* – Néhány sor fordítása elmaradt a felelet végéről (fr. p. 328). A margószöveg is megrövidült; íme, az utóbbi episztolához írt jellemzés: „Cette lettre est parfaitement belle, et doit être luë par ceux qui sont scandalisez de la mauvaise vie des Catholiques, Pasteurs ou autres.” (p. 328.)
- 5 *ez a szó Catholica.*... *E görög szó. mely térszen közönségest.* – Fr. „Que veut dire le mot de Catholique? – C'est un mot grec qui veut dire Universel.” (p. 328.) A. m. egyetemes, általános.
- 14 *s Aug. ad Deo gratias epist 49. qu. 2.* – Ágoston Epistola 102. alias 49. ad Deo Gratias, quaest. 2. n. 12.
- 25 *mondgya szent Péter.* – Utána kimaradt egy kérdés-felelet. (p. 329.)
- 244.1 *s. Aug. epist. 80. ad Hesychium. c. 12.* – Ágoston Epistola 199. alias 80. ad Hesychium. (p. 329.) Utána beírás a variáns kéziratában: *heja vagyon* – vö. ott a 837. sz. lapolji szövegkritikai jegyz. Mikes a felelet 2. pontjának hiányát jelzi.
- 26 *Magyarázat* – Fr. „Explication” (p. 330), második bekezdése hiányzik a variánsból; a fordító utólag meg is jegyezte: *it még heja vagyon.* – Vö. a 840. sz. lapolji szövegkritikai jegyz.
- 27 *a montanisták, manicheusok, ariánusok, nestorianusok. pelagiánusok.* – Alább, a 10. artikulusban jellemzi őket.
- 245.1 *Tert. Contr. praxeam lib prescrip. c 17.* – Tertullianus Contra v. Adversus Praxeam című, 213 után keletkezett polemikus műve.
- 11 *lib. Contr. epist. fundam* – Ágoston: Contra Epistolam Manichaei quam vocant fundamenti c. 4. n. 5.

- 14 *Miért nevezed...* – „Pourquoi l’Eglise est-elle appelée Apostolique?” (p. 330.) A tárgyas francia kérdést Mikes dialogizálja.
- 246.14 *Mitsoda értelemel...* – „En quel sens...” (p. 331.) A variánsban K. *Micsoda értelemel...* kérdés elé utólag beírva: *it héja van* – vö. a 844. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes az előző felelet végéről hiányzó mondatra utal itt.
- 25 *sine interruptione* – Fr. „sans aucune interruption” (p. 332).
- 247.10 *a mely nagy káromkodás.* – Fr. „ce qui est un blasphème”. (p. 332.)
- 12 *Halgasuk meg figyelmeteségel...* – Fr. „Voici comme parle S. Augustin sur ce sujet.” (p. 332.)
- 248.2 *s. Aug. lib 3. contr Cresconium Cap 18.* – Ágoston *Contra Cresconium* (fr. Liv. 3. contre Cresconius, p.333) című munkája, benne a donatisták elleni polémia visszhangja; az *Ad Cresconium grammaticum partis Donati libri IV* 399–406 között keletkezett.
- 4 *per successionem,* – Fr. „par une succession non interrompuë,” (p. 333).
- 249.18 *Ezek az emlékezetre méltó szavai...* – Fr. „Ce beau passage de S. Augustin...” (p. 335.) A bekezdés befejező mondata elmaradt.
- 22 *Tertull. de praescript. Cap. 20. 22. 23.* – Tertullianus *De praescriptionibus contra Haereticos* című, 200 körül írt munkája.
- 250.11 *s. Aug. epist. 162. ad Glórium. et Eleusium. num. 16.* – Ágoston: *Epistola 43. alias 162. ad Glorium Eleusium*, fr. *Lettre 43. ou 162. à Glorius et Eleusius. nomb. 16.* (p. 336.)
- 29 *szent Bernárd lib. 2. de consideratione. c. 8.* – Szt. Bernát *De consideratione* című műve a pápai kormányzat elveinek kódexe.
- 251.6 *...sem kételkednek.* – A francia mondat befejező része elmaradt: „depuis que Blondel (Blondellus) a fait voir qu’ils sont incontestables.” (p. 337.)
- 11 *s. Cypr. epist 52. et 55.* – Cyprianus: *Epistola 52. alias 55. ad Antonian.* (p. 338.)
- 11 *s. Hier. epist. 67 ad damas.* – Hieronymus: *Epistola 67. ad Damasum.*
- 11 *Conc. nice.* – Niceai concilium (325). *Conc. Constantinop.* (381)
- 11 *Conc. Calced.* – Calcedoni zsinat (451). *Conc. in Trullo.* (680 et 681).
- 12 *praerogativával, jurisdictional.* – Fr. „...à prééminence, et à la jurisdiction de leurs predecesseurs.” (p. 338.) Latinos-franciás terminológiával.
- 53.11 *imé meg más felelet. a melyet nem lehet tagadni.* – Fr. „Voici une seconde réponse qui est sans réplique.” (p. 340.)
- 21 *Calvinus maga meg valya.* – A latin margószöveg alatt a francia kiadásban: „Ce sont les termes de Calvin dans une de ses Lettres.” (p. 341.) Az 1725-ös latin kiadásban: „Epist. Calvini ad Melancthonem scripta 4. Decemb. 1552.” (p. 338.)
- 30 *világ végiig.* – A variáns kéziratában törölt beírás: *<héja van>* – vö.

- a 891. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes jelezte a hiányt, de nem pótolta; a főszövegből is hiányzik a folytatás (p. 341), mintegy egész lapnyi francia szöveg fordítása. A kimaradt részben az eretnekmozgalmakról (protestánsok, valdensek, albigensek, szakadárok) van szó.
- 254.16 *lib. 2 contr. parmeni. Cap 2. num 15* – Ágoston Contra epistolam Parmeniani libri III című, donatisták elleni polemikus műve 399–406-ból.
- 21 *el válaszokat.* – A bekezdés eddigi részét összevonással fordította Mikes. *A tellyeségel láthato dolog...* – fr. „il est visible qu'il ne s'agit là nullement...” (p. 343.)
- 32 *ahoz a meg szeplősítet. és bálványozo babiloniához* – Fr. „avec cette Babylone prostituée et idolatre” (p. 343).
- 255.16 *Az egyeség* – Var. *Az edgyeség.*; fr. „L'Unité” (p. 344).
- 21 *Ángliaban* – Var. *angliában vagyon...* Mikes előtte elhagyta a néhány sornyi francia példát: „Nous avons vu qu'en France les Calvinistes communicuoient avec les Lutheriens...” (p. 344.) ...*nintsen tehát egyeség köztök.* – Ezután elmaradt egy fél lapnyi bekezdés a francia szövegből (p. 345).
- 27 *ugyan abban is eset.* – Utána hiányzik egy rövid részlet a bekezdés végéig (fr. 345).
- 256.1 *a Calvinistak ezt magok meg vallyák.* – A variánsból ez hiányzik a bekezdés végéig.
- 7 *Hát a Görögök el válaszok ellen mit lehet mondani.?* – Fr. „Pouvez-vous combattre aussi fortement la separation des Grecs?” (p. 346.) Mikes önállósuló kifejezéssel fordítja a francia dialogizáló kérdést.
- 16 *a lugdunumi. és a Florenciai közönséges gyűlésben* – Fr. „dans les Conciles Generaux de Lyon et de Florence,” (p. 346); lat. „Photius... in Synodis oecumenicis Lugdunensi et Florentina,” (p. 342.)
- 34 *ysmaticusok..* – Var. *scysmathicusok*; fr. „Schismatiques” (p. 347); lat. „Schismaticae” (p. 342). A variánsban a következő két bekezdés nincs meg.
- 257.4 *egy más közöt.* – Itt is hiányzik néhány sor a bekezdés végéig (p. 347).
- 258.28 *Elegendő bőséggel beszéllettünk...* – Var. *bövséggel*; fr. „Nous nous sommes un peu étendus sur la matiere...” (p. 350.) Összegező értekező fordulat a hosszúra nyúlt artikus végén.
- 259.10 *s. Aug. de symb. lib. 1. cap. 6.* – Ágoston De Symbolo ad Cathecumenos című munkája.
- 260.2 *veszthesen ell.* – Utána utólagos beírás a variáns kéziratában: *it heja vagyon* – vö. ott a 914. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes két kérdés és felelet hiányát jelzi itt.
- 9 *lib de utilitate jejun. Cap 10.* – Ágoston De utilitate jejunii című traktátusa.

- 29 *hogy őket el veszések.* – A felelet második felét Mikes kissé összevon-
ta, azután elhagyta a következő kérdés-feleletet (fr. p. 352).
- 261.15 *a veszedelem követi.* – Utána későbbi beírás a variánsban: *héja van*
– vö. a 922. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes ismét egy kérdés-fele-
let hiányát jelzi a 8. artikulus végén. De hiányzik utána a 9. *Art.* jelzése
és címe is, valamint az első két kérdés-felelet (p. 353). Így a 9. artikulus
a variáns kéziratában össze van olvasztva a 8. artikulus szövegével.
- 262.5 *lib. de utilitate credendi cap. 14. s. Aug. epist. 56. ad Diosco. epist. 222.*
ad Consentium. – Ágoston *De utilitate credendi* liber című, 391–396-ból
való polemikus műve és episztolái: Epistola 118. ad Dioscor. alias 56.
c. 5. n. 32. és Epistola 120. alias 222. ad Consentium. c. 13. n. 13.
A variánsban a lerövidített felelet mellől az utalások elmaradtak.
- 20 *lib. de Carn. Jesu Christ cap. 5.* – Tertullianus: *Liber De Carne*
Christi.
- 263.6 *nintsen is...* – A hat pontba foglalt felelet első mondata csak a
variánsban van meg; fr. „Pour plusieurs raisons importantes, qui toutes
contribuent à la gloire et à l’avantage de l’Eglise.” (p. 355.)
- 25 *erről még bővebben fogunk beszélni.* – A variáns kéziratában utána
utólagos bejegyzés: *heja van* – vö. a 926. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
Mikes első fordításában elhagyta a „Magyarázat”-ot; fr. „Explication
de cette dernière raison.” (p. 355–356.)
265. *10 Articulus.* – Var. *9 Articulus*; eltérő számozás az előbbi (8. és 9.
artikulus) összevonása miatt, de tartalmi egyezés a variáns kéziratának
alább jelzett hiányai mellett.
- 14 *tsak a leg nevezetesebbeket hozom elé.* – Az értekező prózára jellemző
stílusfordulat a hosszúra nyúló válasz bevezetéseként; fr. „Il seroit trop
long de les marquer toutes en détail. Nous nous contenterons de
raporter siecle par siecle les plus considerables et leurs principales
erreurs...” (p. 357.)
- 266.6 *s. justin. Apolog. 2.* – Iustinus (kb. 100–165?) mártír, egyházatya, a
görög apologetikus–filozofikus irodalom egyik korai főbb képviselője;
ún. második polemikus apológiáját – *Altercatio Jasonis et Papisci* – a
császárhoz írta (*Apologia ad Antonium*), vö. róla Mikes ÖM IV. 747.
- 7 *Tertull. lib. de anima C. 50.* – Tertullianus *De anima* című, 211 körül
írt apologetikus könyve.
- 9 *...azok se meg nem halnak, se meg nem vénülnek.* – Fr. „comme de
perseverer ceux qui le recevroient, de la mort et de la vieillesse.” (p. 358.)
Mikes Simon mágust ironizáló önálló átültetése.
- 13 *de a nem bizonyos* – Fr. „Mais cela n’est pas assez prouvé.” (p. 358.)
- 267.1 *szent Ireneus.* – már idézett *Adversus Haereses* című munkájában.
- 1 *szent kelemen Alexandriai pap.* – S. Clemens Alexandrinus
(145?–217?), Titus Flavius Clemens *Stromata libri VII* (a VIII. töredé-
kes) dogmatikus művére utal a francia szöveg (p. 358). Az 1725-ös első

- latin kiadás ezzel végzi az „első saeculum”-ot, ami utólagos szerkezeti igazításra vall. A hivatkozás után mindkét kéziratban kimaradt a gnosztikusok, valentiniánusok, marcioniták rövid jellemzése (pl. 359–360); a francia szöveg szerint is unalmas volna ezek felsorolása, mivel korábbi eretnkségek felújításáról van szó. A gnosztikusoknál például Krisztus isteni mivoltának tagadása, megtűzdelve különféle tévtanokkal s pogány hiedelmekkel. Ellenük írtak még Tertullianus, Justinus, Epiphanius etc. (p. 360), a fr. kiadásban műveik külön felsorolása nélkül; a latin kiadásban oldalakon keresztül (pl. 363–372) idézve ezeket és másokat is. Csak a montanistákkal foglalkozik bővebben.
- ³ *a phrygiai montanus.* – Fr. „Montan, Phrygien de nation” (p. 360).
- ¹⁴ *E rettentő nagy példa.* – Fr. „Exemple terrible des excès où peut tomber l’esprit le plus éclairé...” (p. 361.) Ettől kezdve a bekezdés végéig kimaradt a variáns kéziratában a befejező részlet.
- ²⁰ *Eusébius fel teszi.* – Fr. a *Historia Ecclesiastica* című művére is utal (p. 361). A főszöveg kéziratából ezután kimaradt a francia szöveg utolsó bekezdése.
- ²⁶ *szent Corneliust.* – Cornelius pápa, 251–252 között. A karthágói Novatus v. Novatianus eretnkségére vonatkozó két bekezdést Mikes megrövidítette (fr. p. 361–362); a francia szöveg olaszországi, afrikai zsinatokra s a niceai zsinatra hivatkozik. Ezután kimaradt a következő két bekezdés, a szentháromság-tagadó sabellianusok jellemzése, továbbá Paulus Samosatenus antiochiai püspök elítélt tanainak leírása (fr. p. 362–363). S folytatódik a manicheusok (manisták) és origenisták rövidített bekezdéseivel.
- ^{269.4} *egy nagy uri Aszonyt. és gazdagot...* – Fr. „une femme de qualité tres-riche nommée Lucille” (p. 365).
- ²³ *reájok rohanának.* – A tovább folytatódó mintegy másfél oldalnyi francia szövegből Mikes csak a római zsinatot említő mondatot tartotta meg (p. 366–367).
- ^{270.9} *Nicéában 325-ben.* – A variánsban utána későbbi beírás: *it heja van* – vö. ott a 953. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes az eretnekek elleni auktorok névsorát utólag bővítette, de a kiadáshoz viszonyítva névsoruk így sem teljes, a bekezdés szövegét is összevonta (fr. p. 368). Majd a folytatólag következő macedonistákra, messalianusokra, luciferistákra, apollinaristákra, priscillianistákra, jovinianistákra stb. vonatkozó lapokat (p. 369–374) elhagyta. A latin kiadás egész idézetanyagot közül az auktorokból (p. 395–409).
- Pelagius és Celestius előtt elmaradt Vigilantius, a barcelonai eretnek pap tanainak elmondása, aki kétségbe vonta a relikviák és a szentek tiszteletének egyházi tanítását, s tagadta, hogy a szerzetesi szüzesség és a cölibátus erényesebb volna a házasságnál (fr. p. 374).
- ²⁸ *első Celestinus pápa* – 422-től 432-ig; a variánsban az ephesusi zsinat-

hoz beírta az évszámot is: *Anno. 431*. Ezzel zárja is az „V. saeculum”-ot, mintegy harmadára csökkentve az eddigi francia szöveget (pl. 374–379). A kiadásban folytatódó részt (p. 379–382) pedig teljesen elhagyta a fordító. Sőt, a következő, „VI. saeculum” is kimaradt; talán azért, mert főleg a Nestorianus-követőkről van szó a viszonylag rövidre szabott fejezetben.

- 271.1 *A VII saeculumban.* – Mikes ezt a részt is felénél kevesebbre csökkentette; a paulicianusokkal nem foglalkozik, mivel a kiadás is új néven megjelenő manicheusoknak tartja őket (fr. p. 384).
- 12 *Mahumet... imit amot ki szedegetet vallását.,* – Fr. „...l'impie Mahomet Cyrenéen de nation... forma la secte des Mahometanes, dont les dogmes sont un composé monstrueux du Judaïsme, du Christianisme, des heresies anciennes, et de mille imaginations extravagantes.” (p. 385.) Mohamedről és vallásáról vö. még Mikes ÖM I. 740, 757–779 és a 7, 179–192. lev. és jegyz. II. 133, 950; III. 990, 1060.
- 17 *A VIII saeculumban* – Mintegy felére összevonva; az utolsó bekezdés (p. 386) a nestorianusok tanainak fölélesztőiről teljesen elmaradt.
- 22 *Leo Görög Császár* – Leo (Isaurus) Imperator.
- 25 *második Gergely pápa,* – (715–731) Szent Gergely.
- 272.1 *A IX saeculumban.* – Az egyoldalyira terjedő első bekezdéseket (p. 386–387) Mikes elhagyta; a továbbiakat felére vonta össze (p. 387–389).
- 2 *Photius...* – Fr. „...étoit nevue de S. Therasius Patriarche de Constantinople” (p. 387).
- 9 *Első Nicolaus pápa* – I. Miklós (858–867).
- 25 *Leo. a Basilius fia,* – Fr. „Leon le Sage” (p. 389); lat. „Leo sapiens”.
- 28 *Scotiai Janos... Carolus Calvus alat.* – Fr. „Jean Scot, du tems de l'Empereur Charles le Chauve” (p. 389); lat. „Carolus Calvus” (p. 433), Kopasz Károly, II. Károly (840–877) római császár (875–877).
- 30 *A Tizedik saeculumban semi uj eretnekek nem támadának* – Var. *A tizedik saeculumban semmi ujj eretnekek...*; fr. „Le dixième siecle n'a produit aucune nouvelle Secte.” (p. 389.) Nincs belőle külön rész a kiadásban sem.
- 273.1 *A XI saeculumban.* – Az újmanicheusokról szóló első bekezdések (fr. p. 389–390) a kéziratban elmaradtak; a Cerularius-szal kapcsolatos két bekezdés kissé össze lett vonva.
- 20 *Kilentzedik leo pápa* – IX. Szent Leó (1048–1054).
- 24 *Monomachus CSászár.* – Fr. „l'Empereur Constantin, surnommé Monomachus” (p. 391).
- 274.6 *A XIII saeculumban.* – A XII. kimaradt. *Az Albigensek.* – lényegében róluk (Pierre de Bruis, Henri Moine Apostat) és Arnaud de Bresse, Pierre Abélard, Gilbert de la Porrée, „les Vaudois” eretnek tanairól szól, a valdensesk és albigenesek mozgalmát ismerteti az elmaradt „XII. saeculum”-ban tárgyalt anyag (pl. 391–394); tanulmányozásukra a

meaux-i püspök, Bossuet Histoire des variations című összefoglalását ajánlja a szerző.

- 9 *Circum Celliones.* – Var. *Circum celliones*; fr. „des Circoncellions d’Allemagne” (p. 394), lat. „Circumcelliones” (p. 438). A század hatvanas éveiben feltűnt donatista tanokat felújító szektaként ismerteti a Mikes által elhagyott francia szöveg.
- 23 *német országban is el hatának* – Fr. „La Secte passa d’Italie en Allemagne et en Hongrie; où elle fut renouvelée le siecle suivant, l’an 1349.” (p. 396.) Forrása anyagát a fordító kb. egynegyedére vonta össze.
- 24 *A XIV saeculumban.* – *A Turlupinusok* összevont jellemzése után kimaradt a „lullisták” (Raimundus Lullus) ismertetése (p. 397).
- 275.3 *Joannes viclavus Anglus pap.* – Var. *Joanes viclavus anglus pap*; fr. „Jean Viclef Anglois, Prêtre et Curé dans la Diocese de Lincoln” (p. 398); lat. „Johannes Wiclef Anglus in dioecesi Lincolnensi Ecclesiae Parochiales Rector.” (p. 441.) Mikes fordítása a francia szövegnek kb. egyharmada.
- 12 *A XV saeculumban.* – A fordításban az első bekezdés fele maradt meg a mintegy harmadára csökkentett francia szövegből (p. 398).
- 20 *Ezt a lutheránusok. és a Calvenisták Martyrnak tarttyák.* – A variánsban ez a mondat nincs meg; fr. „Les Lutheriens et les Calvinistes le regardent comme un de leur heros, et le traitent même de Martyr.” (p. 398.) A Husz Jánosra vonatkozó sorok inentől elmaradtak, elhagyva tanítványának, „Jerôme de Prague” („Hieronymus Pragensis”) említését is (p. 399).
- 22 *A XVI saeculumban.* – A rövide fogott fejezet megfelel a francia szövegnek; ennek felsorolása: „Le seizième siecle a été fertile en heretiques, Luther, Carlostad, Zuingle, Oecolompade, Melancthon, Bucer, Osiandre, Brentius, les Anabaptistes, Calvin, les Antitrinitaires, les Sociniens, etc.” (p. 399.) A sociniánusok Socinus Laelius és Socinus Faustus tanait valló szentháromságtagadók.
- 31 *Nem szollunk... azokat mindenek tudgyák* – Fr. „Nous ne parlons pas des erreurs enseignées ou renouvelées dans le dix-septième siecle; la memoire en est trop recente.” (p. 399.)

Zolnai azt írta régebben, hogy Mikes fordítása, ill. Pouget szövege nem követi a tévtanokat a tridentin zsinaton túl (1925. 31), s így a janzenisták sem kerülnek ide. A korai kiadásokban valóban az íment idézett mondattal zárul a XVI. századi etetnekségek sora. A szerző azonban később jónak látta kibővíteni szövegét, ami az indexre kerülő káté írójának védekezéseként is felfogható, hiszen ismerteti az elítélt janzenista alaptételeket.

Íme, a tartózkodó hangú kérdés, amely folytatólag következik a kibővített francia s a latin kiadásokban: „D. Dites-nous au moins

quelque chose sur les cinq fameuses Propositions de Jansenius, dont on parle depuis si longtems, et sur quoi on répand chaque jour un si grand nombre d'écrits?" (1714. p. 193.) Az első latin nyelvű kiadásban is: „I. Dic tamen, quaeso, pauca saltem de quinque famosissimis Jansenii Propositionibus, de quibus ab annis plus quam sexaginta quaestio est, de quibus tot editi sunt edunturque etiamnum hinc inde libri. Quid id rei est?" (1725. p. 442.)

Pouget tárgyalagosnak mondható, a kérdés rövid összefoglalását tartalmazó válasza a janzenizmus történetére vonatkozó ismereteken túl pontosan leírja az öt janzenista tételt, majd híven idézi az egyes propozíciókkal kapcsolatos elítélő egyházi álláspontot. Ezután felsorolja az elítélő bullákat X. Incétől (1653) XI. Kelemenig (1705), ami arra vall, hogy Pouget kiegészítése még az Unigenitus bulla (1713) előtt történhetett. Erre engednek következtetni a szerző befejező mondatai is.

„R. Jansenius, Docteur & Professeur de l'Écriture Sainte en la Faculté de Théologie de Louvain, & ensuite Evêque d'Ypre, composa plusieurs Ouvrages qu'il soumit au saint Siege par son testament. Après sa mort parut l'Ouvrage qu'il avoit composé sur la Grace intitulé, *Augustinus*. Ce Livre n'eut pas plutôt été rendu public, qu'il s'éleva de grands troubles à l'occasion de cet ouvrage, dans lequel la plupart des Théologiens Scholastiques sont fort maltraités. Quatre-vingt cinq Evêques de France écrivirent sur cela au Pape Innocent X. & lui demandèrent son jugement sur cinq Dogmes ou Propositions de ce Livre, qui étoient la matière des plus vives contestations. Voici ces Propositions.

1. *Quelques Commandemens de Dieu sont impossibles aux hommes justes, lors même qu'ils veulent & s'efforcent de les accomplir, selon les forces qu'ils ont présentes ; & la Grace qui les leur rendroit possibles, leur manque.*

2. *Dans l'état de la nature corrompue on ne résiste jamais à la Grace intérieure.*

3. *Pour mériter & démériter dans l'état de la nature corrompue, la liberté qui exclut la nécessité n'est pas requise en l'homme, mais la liberté qui exclut la contrainte suffit.*

4. *Les Semipelagiens admettoient la nécessité de la grace intérieure prévenante pour chaque action en particulier, même pour le commencement de la Foi : & ils étoient hérétiques, en ce qu'ils vouloient que cette grace fût telle, que la volonté humaine pût lui résister ou lui obéir.*

5. *C'est donner dans l'erreur des Semipelagiens que de dire, que Jésus-Christ est mort, ou qu'il a répandu son Sang généralement pour tous les hommes.*

Le Pape ayant examiné cette affaire, après avoir fait tenir sur cela un grand nombre de Congrégations, rendit enfin une Constitution le

dernier du mois de May l'an 1653. par laquelle il qualifie ainsi chacune de ces Propositions.

Nous déclarons la première, Quelques Commandemens, &c. téméraire, impie, blasphématoire, condamnée d'Anathême & hérétique, & comme telle nous la condamnons.

Nous déclarons la seconde, Dans l'état, &c. hérétique, & comme telle nous la condamnons.

Nous déclarons la troisième, Pour meriter, &c. hérétique, & comme telle nous la condamnons.

Nous déclarons la quatrième, Les Semipelagiens, &c. fausse & hérétique, & comme telle nous la condamnons.

Nous déclarons la cinquième, C'est donner, &c. fausse, téméraire, scandaleuse ; & en ce sens, que Jesus-Christ soit mort pour le salut seulement des Prédestinés; nous la déclarons impie, blasphématoire, outrageante, dérogeante à la bonté de Dieu, & hérétique, & comme telle nous la condamnons.

Ce Pape ajoûte qu'il ne prétend pas approuver les autres opinions du Livre de Jansenius.

Alexandre VII. Successeur d'Innocent X. donna une nouvelle Constitution le 16. d'Octobre 1656. par laquelle en confirmant celle de son Prédécesseur, il déclara que les cinq Propositions étoient tirées du Livre de Jansenius intitulé, *Augustinus*, & qu'elles avoient été condamnées dans le sens de l'Auteur. Et il défendit la lecture de ce Livre. Par une autre Constitution du 15. Fevrier 1664. il ordonna la signature d'un Formulaire qu'il dressa sur cette matiere.

Ce Formulaire fut suivi de nouveaux troubles, qui furent apaisés sous le Pontificat de Clement IX. l'an 1669. Ils ont ensuite été réveillés, premierement dans les Païs-Bas, ensuite en France. Pour finir les troubles des Païs-Bas, le Pape Innocent XII. par deux Brefs, l'un du 6. Fevrier 1694. l'autre du 24. Novembre 1696. adressés aux Evêques des Païs-Bas, déclara que quand Alexandre VII. avoit dit que les cinq Propositions avoient été condamnées dans le sens de Jansenius, il avoit entendu le sens de ces Propositions qui se presente d'abord à l'esprit dans la lecture de ce Livre ; il confirma toutes les Constitutions de ses Prédécesseurs sur cette matiere, & il défendit de traiter personne de Janseniste s'il n'étoit atteint & convaincu d'avoir enseigné quelqu'unes des cinq Propositions.

Pour finir les derniers troubles excités en France, Clement XI. a publié une Constitution nouvelle le 16. Juillet 1705. dans laquelle il rappelle tout ce qui a été décidé sur cette matiere par ses Prédécesseurs, dont il insere les Constitutions dans la sienne : il les confirme & renouvelle, & declare de plus, *Que par le silence respectueux on ne satisfait point à l'obéissance qui est dûë aux Constitutions Apostoliques susdites :*

mais que le sens de Jansenius condamné dans les cinq Propositions, & que les termes, dont elles sont composées, portent d'eux-mêmes, doit être non seulement de bouche, mais aussi de coeur rejeté & condamné comme hérétique par tous les fidèles Chrétiens ; & qu'on ne peut licitement signer le Formulaire dans un autre esprit, dans une autre disposition, ou dans un autre sentiment ; de manière que ceux qui penseront, tiendront, prêcheront, enseigneront, ou assureront, soit de vive voix, soit par écrit le contraire sur toutes ces choses, ou sur quelques-unes d'entre-elles, seront soumis comme Transgresseurs des susdites Constitutions Apostoliques à toutes & chacune des peines qui y sont portées.

Le Clergé de France a accepté solennellement toutes ces Constitutions du saint Siege ; & il n'y a point aujourd'hui d'Evêque en France, ni dans aucun autre Royaume Catholique, qui ne se soit soumis à ces Décisions. Chaque Fidele est par consequent obligé à s'y soumettre de coeur & de bouche." (1714. p. 193–195.)

276. *11 Articulus – Var. 10 Articulus*, de tartalmuk egyezik, vö. a 982. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 19 *a különös embereknek* – fr. „des particuliers” (p.400), ti. az egyes embereknek. Előbb s alább elmaradtak a margóutalások.
- 24 *Belső suhajtozásival.* – Fr. „Par les gemissemens secrets...” (p. 401.)
- 277.21 *a mint már ezt bővön meg mondtuk* – Fr. „comme nous l'avons montré...” (p. 402.) A franciában folytatódó három sor elmaradt.
- 12 Articulus – Var. 11 Articulus.* Vö. a 987. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 278.15 *és különösön minden emberel.*, – Fr. „et à chaque homme en particulier” (p. 403).
- 35 *a mint már azt meg bizonyítottuk ide fellyeb* – Fr. „comme nous l'avons prouvé ci-dessus.” (p.403.) Az ismétlés elkerülését szolgáló értekező fordulat.
279. *13 Articulus – Var. 12 Articulus.* Vö. a 994. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 8 *hi bennünket.* – Var. *hiv...*
- 280.3 *A bűnnek botsánattya...* – Előtte kimaradt egy rövid bekezdés (fr. p. 405). S a folytatódó bekezdést Mikes erősen összevonta. A hiányt jelezte a variáns kéziratában: *héja vagon*, vö. a 997. és 998.sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 16 *eről bővebben fogunk szollani ezután.* – Fr. „...comme nous l'expliquerons dans la suite de cet Ouvrage.” (p. 406.)
- 23 *...adta,* – A variánsban ezután későbbi beírás: *heja van*, vö. a 1001. és 1002. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 281.7 *a püspökök apapokal.* – Utána későbbi beírás a variánsban: *heja vagon* vö. az 1005. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Elmaradt a Magyarátat „Explication” (p. 407).

- 29 *vagy attol el tiltotta* – Folytatólag kimaradt egy rövid bekezdés (fr. p. 407).
- 282.9 *...vagyon ragasztva*. – A variánsban utána későbbi beírás: *héja*; vö. az 1008. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet hiányát jelzi; fr. „En conferant le Baptême et les autres Sacremens, ausquels la remission des pechez est attachée.” (p. 408.)
- 10 *a mint ide fellyeb mondád* – Fr. „comme on vient de le dire” (p. 408).
- 23 *s. Aug. lib. 1. 2. 3. Contr. epist petili* – Ágoston Contra litteras Petiliani című polemikus munkája 399–406-ból.; a donatisták vádjai elleni viszhang tükröződik benne.
- 24 *a valóságos Anyának*. – Utána hiányzik egy kérdés-felelet (fr. p. 409).
- 283.8 *Calvinus azt mérte tanítani, hogy...* – Var. *Cálvinus azt mérte tanítani...*; fr. „Calvin a osé enseigner que...” (p. 409.) Kálvin János (1509–1564).
- 284.3 *conc. Trid. sess 6. de justifica cap 7.* – Conc. Trident. De Justificatione, 13. Jan. 1547.
- 13 *ellenünk vetetteknek* – Ezzel végződik a válasz 1. pontja; a 2. pont hiányát a variáns utólagos beírása mutatja: *hejavan*; vö. ott az 1015. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes később sem pótolta. De a zárójeles értekező jellegű mondatot leírta: *Mind ezeket bővebben meg fogjuk magyarázni...*; fr. „Nous expliquerons plus en détail ce qui regard la remission des pechez...” (p. 411.)
- 14 Articulus* – Var. *13. Articulus*. Vö. az 1016. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 24 *Azt tudgyuk hogy ...* – Fr. „1. Nous çavons certainement qu'elle arrivera pour chacun de nous. 2. Nous...” (p.412.) A francia válasz hat pontból áll; Mikes a pontokra osztást elhagyta. A felelet végén van még egy megjegyzés: „Nous expliquerons toutes ces choses en détail dans la suite de cet Ouvrage.”
- 286.8 *az emberek között* – Utána kimaradt egy pár soros bekezdés (fr. p. 413).
- 18 *meg romlot gondolat*. – Itt utólagos beírás a variáns kéziratában: *heja vagon*; (vö. ott az 1026. és 1029. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a második átdolgozáskor is meghagyta a következő bekezdés kissé összevont szövegét (fr. p. 414).
288. *15 Articulus*. – Var. *14. Articulus*. Vö. az 1038. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- A különösön valo Itéletről*. – Fr. „Du Jugement particulier.” (p. 416.)
- 15 *...mértéke szerént*. – A franciához képest (p. 417) némi összevonással fordított bekezdés.
- 24 *Kitsoda lészen a bíró.? – Var. kicsoda lészen az itélő bíró?* Fr. „Qui est-ce qui fait la fonction de Juge?” (p. 417.)

- 290.2 *lelkek üsméretéhez.* – Alatta a variáns kéziratában utólag beírva: *it egy kérdés heja*; vö. az 1048. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 16 *Articulus* – Var. 15 *Articulus*. Vö. az 1049. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
292. 17 *Articulus* – Var. 16 *Articulus* Vö. az 1055. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 294.8 *Grotius. dissert de Ant ch. 3 vol.* – Hugo van Grotius [de Groot] (1583–1645); fr. „Voiez Grotius dans la Dissertation sur l’Antechrist, au Tome 3. de ses Ouvres Theologiques.” (p. 424.) Lat. „in Append. ad interpret. locorum N. T. quae de Antichristo agunt, aut agere putantur. Oper. Tom. 3, pag. 475.” (p. 475.) Alatta s a következő kérdés-feleletnél bőséggel felsorolt margóutalások maradtak el.
- 25 *mint egy lepedő vagon szemek előtt, hogy...* – Fr. „ils ont pour ainsi dire un voile devant les yeux, qui les empêche de voir...” (p. 425.)
- 295 18 *Articulus* – Var. 17 *Articulus*.
- 4 *valamint a hangos trombitáknak szavait,* – Fr. „comme le son éclatant d’une trompette, et à cette voix tous les morts ressusciteront en un instant, en un clin d’oeil.” (p. 426.)
- 23 *Tertull. lib de resurect carnis* – Tertullianus De resurrectione carnis című 211 körül keletkezett műve.
- 296.19 *a szent Atyák ezen meg nem egyeznek.*, – Fr. „Les sentimens des Peres et des Theologiens, ne sont pas uniformes sur ce point.” (p. 428.) A végén a fordító utólagos bejegyzése: *heja vagon*; vö. az 1067. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a folytatólag következő kérdés-felelet hiányát jelzi.
297. 19 *Articulus* – Var. 18. *Articulus*.
- 298.17 *Hogy meg nagyobittsa.* – Var. *Hogy meg szaporittsa*. Fr. „Pour augmenter...” (p. 430.) *Vagynak olyan vétkek.* – Var. *Vannak olyan...*
- 23 *egy Eretnekség kezdő,* – Fr. „Un Heresiarque...” (p. 430.)
- 299.6 *...a jó tselekedet* – Var. *a jó cselekedet*. Utána elmaradt a francia bekezdés befejező, hatsornyi része (p. 431).
- 20 *Articulus* – Var. 19 *Articulus*.
- 300.10 *...tsak világ végén lesz meg.* – A variánsban itt a lap alján töredékes beírások és fohász: *...Istenem mindenem rolanfi susánna*; vö. az 1085. és 1825. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Lorántffy Zsuzsanna (1600?–1660) I. Rákóczi Györgyné; vö. róla Szilágyi Sándor: Lorántffy Zsuzsanna. Történelmi család- és jellemrajz. Pest 1872. Esze Tamás: L. Zs. arcképe. Az Ut V/1952. 3. sz. (XVII. századi olajfestmény és más képei a Történelmi Képcsarnokban.) Nem derül ki, hogy milyen összefüggésben írogatta le Mikes a református erdélyi fejedelemszony nevét a variáns kézírata egyes lapjainak alsó részére. Ismerte talán kegyességi könyvecskéjét? Vö. Moses es az Prophetak, az az: Az igaz keresztényi vallasnak negyven öt ágazatinak szent Irásbeli gyözhetheten

- bizonságh-tétele. Mellyek nagy részént az Fejedelmi Méltosággal tündöklő Erdélyi Fejedelem Aszszonytul Lorantffi Susannatul másoknak jo példa adásával, az szent Irásnak gyakor olvasása között ki zedegettetnek, és az után megh bövítettvén, az idvességre ohajtozokhoz valo buzgoságból közönségessé téttetenk. Luk. 16. 29. Vagyon Mosesek és Prophetájok, halgassák azokat. (RMK I. 716. Fejérváratul 1641.) A mikesi beírások imaszzerű jellege utalhat ilyen esetleges összefüggésre.
- 19 *mind egyek lesznek véle.* – Var. ...*edgyek lesznek véle.* Utána későbbi beírás: *it egy nehány kérdés heja.* Vö. az 1087. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 21 *A gyönyörűség patakának... gyönyörűség helyének,* – Fr. „Un torrent de plaisirs... Le Paradis, c'est à dire lieu de délices” (p. 433).
- 301.8 *az ötet szeretőknek.* – Utána kimaradt egy kérdés-felelet (fr. p. 434). *örökké dűtsérik.* – Var. *örökké dicsérik.* Utána beírás: *heja;* vö. a variánsban az 1088. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. A főszövegből is hiányzik egy újabb kérdés-felelet (p. 434).
- 20 *...külömbözése.* – A variáns kéziratában utólagos beírás: *heja;* vö. az 1090. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 32 *az Élők könyvében.* – Fr. „en un mot tous ceux qui ne sont pas écrits au Livre de Vie...” (p. 435.)
302. *21 Articulus* – Var. *20 Articulus.*
- 303.11 *...a szent irás azt nyilván nem tanította.* – Fr. „c'est que l'écriture sainte ne decide nulle part, et sur qui l'Eglise n'a rien prononcé.” (p. 437.)
- 15 *A büntetés holmiben nem lészen egyaránsu.* – Fr. „La punition sera inégale en quelque chose par rapport à l'inégalité des pechez.” (p. 437.) A francia válasz szövege kb. felére rövidítve; a variánsban alatta beírás: *a magyarázatot ide kel le irni.* Vö. az 1099. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikesnél az „Explication” (p. 438) a későbbi átdolgozásban is elmaradt.
- 31 *...keresztényül kel élni.* – A francia válasz folytatólag kiemeli: „c'est ce que nous expliquerons dans toute la seconde partie de cet Ouvrage.” (p. 438.)
- 35 *adgya azt meg nekünk.* – Ez a válasz is folytatódik a szerző megjegyzésével: „Nous l'avons prouvé ci devant au commencement de cette premiere Partie, et nous en parlerons encore au Traité de la grace, au commencement de la troisiéme.” (p. 438.) A fordításban a válaszok kissé összevontak az artikulus végéig.
304. *22 Articulus.* – Var. *21 Articulus.* A francia kiadás ezt nem jelzi artikullussal: „Conclusion de cette premiere Partie.” (p. 439.) Alatta pedig: „Du Symbole des Apôtres, qui est comme l'abregé et la recapitulation de tout ce qui a été dit jusqu'ici.”
- 16 *Hiszek egy minden hato Istenben, ...* – Fr. „Je croi en Dieu...” (p.

- 440.) Lat. „Credo in Deum...” (p. 500.) Az „Apostoli symbolum”-ot az Egyház külön is terjesztette, pl. Credo in Deum. Hiszek egy Istenben, avagy Keresztyeni Tudománynak Első Része a 'Hitről es a' tizenkét Agazatíró. Mellyet Deákul irt Jesus Társaságából-való P. Witfelt Peter: Most pedig az Méltóságos Egri Püspök Szegedi Ferencz Urunk ö Nagysága akarattýából és költségéből Magyarrá fordított: Csak ebbül is, minden Hitbéli Versengéseknek elégendő meg-fejtése lévén. Cassau 1671. (RMK I. 1111.)
- 306.5 *Vagyoné... – Var. Nincsené... Fr. „L'Eglise n'a-t-elle point...” (p. 441.)*
- 22 *Ezt a vallas tételt meg lehet látni ennek az első szakasznak a végén. – A francia és latin kiadásban viszont itt következik a „Profession de Foi, dressée sur les decisions du Concile de Trente par le Pape Pie IV.” (p. 442–447.)*
- 23 *Articulus. – Var. 22 Articulus. Ez is Mikes önálló artikulus-számozása. Tartalma a francia kiadás „Tome deuxième Seconde Partie” bevezető fejezete. Címét is innen vette: „Où l'on explique comment il faut vivre sur la terre pour arriver à la vie éternelle, pour laquelle les hommes ont été créés.” Utána: *Tsak rövideden a keresztyéni életről. Fr. „Idée générale de la vie Chrétienne.” (t. II. p. 1.)**
- 28 *akristus tanításával. – Utána kimaradt egy rövid kérdés-felelet (fr. t. II. p. 1–2).*
- 307.14 *a rosz kívánságokhoz. – Utána a variánsban későbbi beírás: heja van; vö. az 1118. sz. lapolji szövegkritikai jegyz. Mikes több utólagos kiegészítő bejegyzést is tett itt a kéziratban. A fenti hiányjelzés a következő felelet végére, ill. folytatására vonatkozhat: *mondgya szent jános. Fr. „c'est-à-dire que tout ce que le monde a de corrompu, se réduit à ces trois chefs.” (t. II. p. 2.)**
- 20 *Az érzékenységbéli gyönyörűségekhez... – Fr. „C'est l'attachement aux plaisirs des sens, la sensualité.” (t. II. p. 2.)*
- 31 *Rosz kívánságnak. – Fr. „La cupidité ou la concupiscence.” (t. II. p. 3.)*
- 308.7 *teremtettünk. – Var. teremtetünk.*
- 15 *rakaszkodunk – Var. ragaszkodunk, nem ejtés utáni változatban.*
- 21 *ezt a négy dolgot a második könyvben meg magyarázunk. – A variánsban, ahol Mikes nem jelzi a „második könyvet”, így: *ezt a négy dolgot ide aláb bővebben meg magyarázunk. Fr. „Nous allons expliquer ces quatre choses en détail en quatre Sections.” (t. II. p. 4.) A francia szerző a margón számos olvasnivalót ajánl a keresztyén erkölcsben elmélyülni akaróknak: „Ceux qui veulent étudier à fond la Morale chrétienne, doivent lire avec soin l'Ecriture sainte, et sur tout le Nouveau Testament; les Conciles pour en prendre l'esprit; les Peres de l'Eglise... les Auteurs modernes... les Theologiens qui...”**

309. *Masodik könyv* – Var. *Második könyv*, utólagos beírás a sorközbe. A következő alcím: *A melyben meg magyarázzák, hogy...*, későbbi beírás a főszövegben: vö. előbb a 23. artikulus alcímét (fr. t. II. p. 1).
Első Rész – Var. folytatólagos számozással: *Nyolczadik Rész*.
A vétkekről közönségesen – Fr. „Des pechez en general.” (t. II. p. 5.) „Sectioniere.”
- 9 *tsak a rosz kívánság a gyükere ennek ahárom rosz kívánságnak.* – Var. *csak a rosz kívánság agyükere ennek a három rosz kezdetnek*. Fr. „et la cupidité est toujours la racine de ces trois principes de tout mal.” (t. II. p. 5.) A kéziratban elmaradt néhány auktorutalás.
- 310.13 *két féle. eredendő. és tselekedendő* – Fr. „Il y en a de deux sortes; l'originel et l'actuel.” (t. II. p. 6.)
- 15 *mint Ádámnak fiai.* – A kiadásban utána zárójeles megjegyzés: „(Nous en avons parlé dans la premiere partie de cet Ouvrage.)” (t. II. p. 6.)
- 21 *akarattal... szánszándékal* – Fr. „volontairement... est volontaire dans son principe.” (t. II. p. 7.)
- 311.27 *de nem szán szándékal.* – Fr. „on n'y manque en matiere importante qu'avec un consentement imparfait.” (t. II. p. 8.) Utána kimaradt egy kérdés-felelet mindkét kéziratban.
- 312.15 *a melyeket hét fő vétkeknek nevezik.* – Var. *amelyeket hétt fő vétkeknek nevezik*. Fr. „qu'on nomme les sept pechez capitaux.” (t. II. p. 10.) Vonatkozó névmás után Mikes prózájában általános a tárgyas igeragozás; lehet erdélyiesség is, de a jelenség nem korlátozódik erdélyi szerzőkre, vö. Mikes ÖM I. 3. lev. jegyz. 412; II. 942; III. 980; IV. 734.
- 18 *a resttség.* – Var. *areszttség*. Fr. „la paresse” (t. II. p. 10.) A következő két kérdés-felelet után hiányzik a 3. artikulus befejező kérdése és a válasz (fr. t. II. p. 10).
313. *II Rész* – Var. *Kilenczedik Rész*; Fr. „Chapitre II.” (t. II. p. 11.)
Különösön a vétkekről – Fr. „Des péchez en particulier.” (t. II. p. 11.) A. m. külön-külön, egyenként.
- 7 *E leg elsöb, leg nagyob...* – Var. *E legg elsőbb, legg nagyobb...* A felelet után a főszövegben kimaradt a magyarázó szöveg előtt a variánsban meglevő: *Magyarázat*.
- 14 *bé szivárkozik.* – Var. *bé szijja magát*. Fr. „Parce qu'il se glisse même dans les vertus...” (t. II. p. 11.)
- 15 *s Greg. moral. in jób lib 34. cap 18* – Nagy Szent Gergely, 35 Libri moralium o Expositio in librum Job.
- 314.18 *a vallás ellen levő új dolgokon való kapás.* – Fr. „L'amour des nouveutez dans les matieres de Religion.” (t. II. p. 13.)
- 26 *magunkot meg vessük.* – A francia kiadásban a folytatódó mondatban Szent Bernátnak az alázatosságról szóló traktátusára is hivatkozik

- a szerző (t. II. p. 13). A kéziratban még egy rövid kis bekezdés is lemaradt.
- 315.25 *s Greg. pastoral. pars. I.* – Nagy Szent Gergely, Liber regulae pastoralis a góg legyőzéséről és az alázatosságról. Ez a téma (l'orgueil – superbia, ill. l'humilité – humilitas) a vallomásíró Rákóczi is sokat foglalkoztatta; Pouget katekizmusa a fejedelem olvasmánya is volt.
- 28 *Az alázatóság tselekeszi...* – A bekezdés közepén összevonás a francia szöveghez képest (t. II. p. 15).
- 317.11 *nagyob része a keresztyéneknek a fősvénységért vesz el.* – Var. ...*vész el.* Fr. „La plupart des Chrétiens se perdent par l'avarice.” (t. II. p. 17.) Mikes más olvasmányában és fordításaiban is (pl. ÖM II. 945; III. 1096; IV. 754). találkozunk ilyen moralista társadalomkritikai nézetekkel.
- 19 *nem olyan sobrákok...* – Fr. „et qu'on n'est pas d'une menage sordide...” (t. II. p. 17., ti. piszkos, zsugori módon él.) A *sobrák* szó első előfordulása Mikesnél. NySz Zsobrák, sobrák. Czuczor–Fogarasi: A magyar nyelv szótára. Pest 1870. V. 584, 1275 (fősvény, zsugori; koldus jelentéssel). Kniezsa István: A magyar nyelv szláv jövevényszavai. Bp. 1955. I. 580.
- 318.11 *Mitsoda orvosága vagyon a fősvénységnek?* – Fr. „Quels sont les remedes de l'avarice, et les moiens de parvenir au detachment necessaire à tout Chrétien?” (t. II. p. 19.) Előtte két kérdés-felelet kimaradt a kéziratban.
- 21 *a midön beszélnek, énekelnek, olvasnak, irnak, vagy halgatnak tisztátalan dolgokat... a táncz, a roszt könyvek olvasása* – Fr. „Quand on dit ou qu'on chante, qu'on lit sans nécessité, qu'on écrit, qu'on peint, ou qu'on écoute avec plaisir des choses deshonnêtes... La frequentation des personnes d'un sexe different, les spectacles profanes, les danses, la lecture des mauvais livres comme sont les Comédies, les Romans, etc. tout cela conduit à l'impureté.” (t. II. p. 19–20.) A hozzá ajánlott olvasmányok: „Voiez le Traité de la Comedie de Monseigneur le Prince de Conti, et celui qui est au 2. Tome des Essais de Morale, la Lettre sur les spectacles, imprimée à la fin du dernier Tome du même Ouvrage. Voiez aussi le Traité de S. Charles contre les danses.” A témakörhöz vö. Mikes ÖM II. 956; III. 1056; IV. 743–745. Elsősorban a szerelmi tematikával kapcsolatos szép irodalmi műfajokat, a festészetet, a színházat és a táncot kárhoztatja a francia szerző; Mikes kissé hiányosan adja elő ezeket.
- 319.20 *és az örökkévalóságrol.* – Utána elmaradt az utolsó kérdés-felelet a kéziratban (fr. t. II. p. 21), bibliai és auktori utalásokkal együtt.
- 24 *Hogy meg mutasam...* – Fr. „Pour faire comprendre que l'amour du boir et du manger peut aussi être juste et raisonnable.” (t. II. p. 21.) Mikes személyessé teszi a személytelen francia célhatározó mondatot.

- 320.1 *Mikor vétkeznek atorkoságal?* – Előtte kimaradt egy kérdés-felelet (fr. t. II. p. 21). *kényeségből.* – fr. „par sensualité” (t. II. p. 22).
- 5 *6. mikor a böjtöt meg szegik.* – Fr. „6. Quand on mange des viandes defendues. 7. Quand on rompt des jeunes commandez.” (t. II. p. 22.) Mikes fordításában összevonva.
- 7 *A részegség.* – Utána kimaradt egy rövid kérdés-felelet a kéziratban: „D. Qu'est-ce que s' enivrer? R. C'est boire jusqu'à perdre la raison.” (t. II. p. 22.)
- 16 *a torkosoknak. ahasok az Istenek* – Fr. „les gourmans n'ont pas d'autre Dieu que leur ventre” (t. II. p. 22), bibliai eredetű szólás; Káldinál: „...kiknek istenek a'has” (Phil. 3, 18).
- 18 *Tertull. lib de jejun s. Leo de jejun.* – Tertullianus: De Jejuniis adversus Psychicos c. 3. és Szent Leó: Sermo 12. de Junio X mensis 2.
- 321.4 *Miért mondád...* – A franciában két fogalom szerepel a kérdésben: „Pourquoi dites-vous que la sensualité et l'avarice sont aussi quelquefois les causes de l'envie?” (t. II. p. 23.)
- 6 *s. Basil hom. 11 de invid.* – Basilius (Basil), Nagy Szent Vazul (329?–379) a négy nagy keleti egyházatyák egyike; idézett műve Homilia II. de Invidia, vö. róla Mikes ÖM II. 943.
- 13 *s Cypr. tract de invid.* – Cyprianus. Fr. „S. Cyprien: Traité De la jalousie et de l'envie.” (t. II. p. 24.) A latin kiadás itt De Zelo et livore címmel idézi (1725. p. 560).
- 27 *Mitsoda a harag?* – Mikes tömör fordításához vö. a fr. választ: „C'est une émotion dereglée de l'ame qui nous porte à rejeter avec violence ce qui nous déplaît.” (t. II. p. 24.) Utána még van három sor, de a fordító elhagyta.
- 322.5 *Buzgóságnak zelus. joan 2 15* – Fr. „Elle s'appelle zele.” (t. II. p. 25.) Lat. „Haec autem ira dicitur zelus.” (1725. p. 565.) A bibliai utalásban: „Zelus domus tuae comedit me.” (János 2,17.)
- 10 *mértéktelenség.* – Fr. „la sensualité” (p. 25); *fösvénység.* A variánsban utána beírás: *héja vagon;* vö. az 1197. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a felelet folytatásának megszakadását, továbbá két kérdés-felelet hiányát jelzi a variáns kéziratában.
- 323.1 *meg türköztetésin* – Fr. „Quand on n'a pas soin de la reprimer.” (t. II. p. 26.) A mikesi kifejezés francia változataihoz vö. ÖM III. 995; IV. 742, 761. A Magyar Tájszótárban Szinnyi József háromszéki, udvarhelyszéki, kalotaszegi adatokkal igazolja.
- 7 *A Resttségről. Mitsoda a resztség?* – Mikes mindkét változatot használja. *Mit kel tselekedni hogy el lehesen kerülni a resttséget?* Előtte hiányzik egy kérdés-felelet (fr. t. II. p. 27). *a munkát kel szeretni; mindenkor foglalatoságnal kel lenni,* ... A választ a fordító mintegy felére vonta össze. A resttség („la paresse”) sokat foglalkoztatja a rodos-

- tói levélíró és fordítót, vö. Mikes ÖM I. 33. lev. és 480. l. jegyz.; III. 1026; IV. 741. Egy könyvet is lefordított erről a témaköréről: Antoine Courtin *Traité de la paresse, ou l'art de bien employer le temps...* (Paris 1667) című művét: *Az idő jóll el töltésének Módgya Mindenféle rendben* (é. n.). OSZK Quart. Hung. 1091.
324. *Első Rész – Var. Tizedik Rész.* Fr. „Section seconde.” és „Chapitre premier.” (t. II. p. 29.)
- 325.2 *Theologalis. és moralis.* – Fr. „Les vertus qu'on nomme Théologiques, et les vertus qu'on nomme Morales.” (t. II. p. 29.) Lat. „virtutes. aliae dicuntur Theologicae, morales aliae.” (1725. p. 574.)
...munkálodunk. – Utána elmaradt egy kérdés-felelet (fr. t. II. p. 30).
- 327.25 *Mitsoda a szent irás?* – Fölötte kimaradt egy rövid „Magyarázat” („Explication”, t. II. p. 32).
- 328.13 *mondgya szent Hillarius.* – Szent Hilarius (IV. sz.) poitiers-i püspök 350-ben, egyházdoktor, szentírás-magyarázatok és polemikus írások szerzője, itt a Liber I, II. ad Constantium. címűre utal. *nintsen, és nem volt eretnek, aki nem vette volna eretnokségit aszent írásokból.* – A francia szerző a bibliaolvasás korábbi propagálásával szemben itt megszorítást tesz, *az együgyűek és a tudatlanok, felkészületlenek „különös”,* vagyis egyéni magyarázata lehetetlen. Hilarius fenti nyilatkozatára Zolnai Béla megjegyzi, hogy ez is igazolja az Egyház aggodalmait a szabad bibliaolvasással szemben. „A Szentírásra hivatkozó, bibliaolvasást propagáló janzenisták – eretnek-üldöző buzgalmukban – nem vették észre, hogy maguk is eretnek-módszert követnek...” 1937. 25.) Megjegyzendő, hogy Pouget megnyilatkozásai nem azonosíthatók feltétlenül a janzenista állásponttal.
- 329.7 *mind az originalis könyveket, mind azoknak fordításit,* – A variánsban ettől kezdve kimaradt a felelet végéig folytatódó rész a Szentírás fordításával kapcsolatos hibákról; *azt láttuk minden nap hogy az irás fordítottok vétének fordításokban.* – Fr. „On voit tous les jours qu'on reproche à des Traducteurs d'avoir mal traduit.” (t. II. p. 34.)
- 28 *az új keresztyének, a reszketők. és a fanaticusok...* – Fr. „Qui empêchera les Anabatistes, les Trembleurs, et tous les fanatiques du monde d'avoir la même prétention?” (t. II. p. 35.) Az anabaptizmus (ujrake-resztelő) népi reformirányzat; a „quakereket” fordították „trembleurs”-nek *Zuinglusnak...* – Ulrich Zwingli (1484–1531).
- 330.19 *Canon. görög szó lévén, szabot rendet teszen.* – Fr. „Car le mot de Canon est un mot grec qui veut dire Régle.” S folytatólag, ami kimaradt: „Par ce que le Catalogue de ces Livres est inséré dans plusieurs Canons de l'Eglise.” (t. II. p. 36.)
- 331.9 *és a Makabeusok két könyvei.* – Ezután még fr. „sans parler de la Genese, de l'Exode, et des Nombres qui sont aussi des Livres presque

entierement historiques; mais qu'on met ordinairement au nombre des Livres de la Loi." (t. II. p. 37.)

- 10 *A Ditséretnek könyvei*, – Fr. „Les Livres de Louange et de Morale” (t. II. p. 38).
- 332.19 *nintsenek fel téve, a mi azokban meg vagyon irva... – Var. nincsen meg irva. és ami azokban meg vagyon irva, nem...* Fr. „qui n’y sont point écrites: et nous ne pouvons savoir le vrai sens de celles qui y sont écrites, ...” (t. II. p. 40.)
- 333.11 *Tertull libr. de corona milit. Cap 3.* – Tertullianus De corona militis (211) című, alább még néhányszor említett munkája.
- 11 *s. basil. de spiritu sancto cap 27* – Nagy Szent Vazul De Spiritu Sancto című, alábbiakban is idézett műve.
- 334.23 *...a traditiot halgatni.* – Utána beírás a variáns kéziratában: *héja*; vö. ott az 1250. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet hiányát jelzi; de a főszövegben is elmaradt valami az előbbi felelet befejezéséből: fr. „Nous pourrions rapporter plusieurs autres exemples semblables. Ceux-ci suffisent.” (t. II. p. 42.)
- 337.9 *s. Aug. lib. 2. de doctrina christiana Cap 8.* – Ágoston szentírás-magyarázata 398-ból, De doctrina christiana libri IV, még néhányzori további utalással.
- 23 *ezeokról bővebben szollunk másut.* – Fr. „Nous le prouverons en detail de chacune de ces choses.” Zárójeles értekező utalás a francia válasz végén (t. II. p. 45).
- 24 *valamely vetekedés...* – Fr. „quand il s’éleve quelque contestation...” (t. II. p. 45.)
- 338.13 *Concilium generale*, – A Magyarázat alapvető kérdésről szóló, hosszadalmas fejtegetéseit a fordító kissé összevonta. A dolog lényegét Zolnai úgy látja, hogy Pouget „itt is szembehelyezkedik a római állásponttal”. Szerinte a szerző „az Egyházzal gallikán fölfogással nyilatkozik és a pápa csalhatatlansága helyett arról beszél, hogy az »Egyház infallibilis« ... a concilium – mint az egész Egyház képviselője – csalhatatlan... Ha beveszi az Anyaszentegyház... Másszóval még a zsinatok határozataihoz is szükséges – nem csak a pápai jóváhagyás, hanem – a consensus Ecclesiae. Erre vonatkozólag azt tartja Pouget, és ebben megegyezik valamennyi gallikán szerzővel, hogy az egész világon meg kell kérdezni a püspökök véleményét.” *Az első a, hogy öszve kel gyüteni az egész világon lévő püspököket, ...* (1937. 24.)
A latin kiadás áttekintést ad a sokat emlegetett conciliumokról, a görög és a latin egyházi zsinatokról. (1725. p. 590.)

„Concilia Generalia Graecorum.

Anno Christi. 325. Nicaenum, sub Silvestro Papa.

381. Constantinopolitanum primum, sub Damaso.

431. Ephesinum, sub Caelestino I.
 451. Chalcedonense, sub Leone I.
 553. Constantinopolitanum II. sub Vigilio.
 680. Constantinopolitanum III. sub Agathone.
 787. Nicaenum II. sub Adriano I.
 869. Constantinopolitanum IV. sub Adriano II. Concilia Generalia Latinorum.
 1122. Lateranense I. sub Calixto II.
 1139. Lateranense II. sub Innocentio II.
 1179. Lateranense II. sub Alexandro III.
 1215. Lateranense IV. sub Innocentio IV.
 1245. Lugdunense I. sub Innocentio IV.
 1274. Lugdunense II. sub Gregorio X.
 1311. Viennense, sub Clemente V.
 1409. Pisanum, sub Alexandro V.
 1414. Constantiense, sub Johannaë XXIII.
 1431. Basileense, sub Eugenio IV.
 1439. Florentinum, sub Julio et Leone X.
 1512. Lateranense V. sub Julio et Leone X.
 1545. Tridentinum, sub Paolo III. Julio III. et Pio IV.”

Ezután rövid összefoglalót ad az egyes zsinatok összehívásának okairól, a vita tárgyáról és a zsinati határozatról (1725. p. 590–591).

- 341.7 *Mit kellesék tselekedni az olyan dologban amelyről semit nem végezet az Anyaszent egy ház., és a melyen meg nem egyeznek a theologusok? – Fr. „Quel est le parti qu’il faut prendre dans les choses sur lesquelles l’Eglise n’a rien décidé, et où les sentimens des Theologiens sont partages?” (t. II. p. 50.) Pouget katekizmusának keletkezési idejét tekintve, számos időszere és régebbi probléma merülhetett föl a kátéíró szövegezési gyakorlata közben is, amelyek megfogalmazása megfontolást igényelt. Zolnai a janzenizmus szemszögéből igyekszik jellemezni a szerző magatartását. „Szól Pouget az olyan teológiai vitákról is, amikre vonatkozólag az »Anyaszentegyház« még nem tett végzést. Itt is elárulja magát. Tudvalevő, hogy az appellánsok a pápai bullával szemben egyetemes zsinat összehívását követelték, amely majd dönt a janzenizmus ügyében. Pouget elvi alapon és általánosságban szól a kontraverziákról és megengedi, hogy addig, amíg az »Egyház« döntést nem tesz, azt az értelmezést válasszuk, »amelyik legigazabbnak látszik lenni«. Arra a föl nem tett, de latensül jelenlevő kérdésre pedig, hogy mi történjék az Egyházon belül maradó janzenistákkal, Pouget így válaszol Mikes szavaiban: »Meg kell a békességet tartani azokkal, kik az iránt a dolog iránt más értelemben vannak... A szükséges dolgokban egyezség legyen, a kétségesben szabadság.« És »a janzenista szerző*

- ezúttal szintén Szent Ágostonra hivatkozik...» (1937. 25.) Íme, a francia válasz második fele: „L'autre, de conserver la paix et la charité avec les personnes, qui sur ces matieres ont un autre sentimens que le nôtre. Car rien ne doit être plus precieux à un Chrétien que la charité. Unité dans les choses necessaires; liberté dans les choses douteuses; charité dans les unes et dans les autres.” (t. II. p. 50.)
- 344.17 *érdemiért.* – Utána kimaradt egy kérdés-felelet a kéziratban (fr. t. II. p. 54), amely a keresztvetés módját írja le.
- 30 *a mester emberek. a munkások., a munkájok előtt. és annak végén. mikor a kapun ki megyünk...* – Ez föltehetőleg Mikes bővítése, mert nincs meg a variánsban, sem a francia kiadásban (t. II. p. 55).
- 345.11 *égben kiálto vakmerőségel* – Fr. „Ils n'ont pû l'abolir que par une témérité oriente, qui seule est une preuve...” (t. II. p. 56.)
- 23 *...valamely ördögségeket mivelvén.* – Fr. „faisant un jour quelque operation magique, et aiant été saisi de fraieur” (t. II. p. 56). A továbbiakban Mikes összevonta a példákkal elnyújtott magyarázó szöveget; a francia szerző is ezzel végzi: „il seroit trop long d'en faire ici le Catalogue.” (t. II. p. 57.)
- 347.23 *Mitsoda a másban valo bizás?* – Var. *Mitsoda más valamiben vetni areménséget?* Fr. „Qu'est-ce qu'esperer en autre chose qu'en Dieu?” (t. II. p. 58.) Vö. a főszövegben a 828. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 350.14 *Epist 29. ad. s. Hier. cap 3.* – Ágoston, Epistola 167. alias 29. ad Hieronymum.
- 352.7 *hogy ha pedig tsak szoval. mondgyuk...* – Ez már a következő, a fordító által elhagyott kérdésre adott felelet (t. II. p. 64).
- 353.15 *Mert a magunkhoz valo szeretet a, hogy...* – Var. *Mert magunkot szeretni. annyi mint ha...* Fr. „Parceque s'aimer soi-même c'est vouloir être heureux, et...” (t. II. p. 66.)
- 354.22 *szent Agoston sok helyt szépen beszél erről munkaiban* – Fr. „S. Augustin explique cette verité d'une maniere admirable dans plusieurs endroits de ses Ouvrages.” (t. II. p. 67.)
- 25 *Tulajdon szeretetnek vagy roszt kívánságnak. (cupiditas.)* – Fr. „L'amour propre ou la cupidité.” (t. II. p. 68.)
- 355.4 *lehet véteni...* – Előtte kimaradt egy kérdés-felelet a kéziratban (fr. t. II. p. 68).
- 356.7 *...vétkes volna.* – Utána elmaradt egy kérdés-felelet meg a *Magyarázat* (fr. t. II. p. 69–70).
- 357.15 *rabokot váltani.* – Fr. „Racheter les captifs.” (t. II. p. 71.) A. m. kiváltani. A válasz után elmaradt egy rövid befejező, útbaigazító bekezdés (t. II. p. 72).
- 28 *adcz.* – Var. *adsz.*, jav. *adcz*-ből; vö. az 1349. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.

- 358.12 *s. Aug. epist. 121 ad probam cap 6.* – Ágoston, Epistola 130. alias 121. ad Probam, c. 6.
- 18 *mikor nagy drágaság. nagy éhség...* – Ez már a következő, a fordító által elhagyott kérdésre adott válasz rövidítve (fr. t. II. p. 73).
- 29 *...vétenek.* – A variánsban alatta beírás: *heja vagyon*; vö. az 1353. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet hiányát jelzi, amelyet az újabb fordításban pótol.
- 359.6 *boszu állást kérne ellenünk* – Mikes utána elhagyta a „Magyarázat”-ot; „Explication de cette derniere condition.” (t. II. p. 74.) A főszöveg és a variáns utalásain kívül a kiadás más példázatokra is fölhívja az olvasó figyelmét.
- 28 *hogy hasznos lehesen.* – Utána hiányzik egy kérdés-felelet a kéziratban (fr. t. II. p. 76).
- 361.27 *ha botsánatot kér.* – Kissé összevont válasz a megbocsátásról (fr. t. II. p. 79).
- 362.25 *mind ezeket okoságal kel kormányozni.* – A *Magyarázat* folytatása, mintegy a fele elmaradt. (fr. t. II. p. 80).
- 363.11 *vagy a közönséges jót illetné.* – Utána beírás a variáns kéziratában: *héja vagyon*; vö. az 1372. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes itt elhagyta a *Magyarázatot*, amelyet később pótol az újabb fordításban.
- 22 *a szeretet meg tarttsák...* – Ti. a szeretetet...; „a szeretet” ebben a mondatban ragtalan tárgyként is felfogható.
364. *A keresztyéni jó erkölcsökről a melyeket nevezik moralisoknak.* – Fr. „Des Vertus Chrétiennes qu'on nomme Morales.” (t. II. p. 82.) Lat. „De Virtutibus Christianis, quae Morales appellantur.” (1725. p. 650.) Tulajdonképpen a keresztyéni erényekről van szó, amelyeket erkölcsöknek neveznek. *A négy Cardinalis jó erkölcsökről.* Fr. „Des quatre Vertus Cardinales.”
- 15 *s. Aug. epist 52 ad macedo cap 4* – Ágoston, Epistola 155. alias 52. ad Macedonium; *lib 6. de Musica Cap 13.* A szerző a *Disciplinarum libri* enciklopédikus művében foglalkozott a szabad művészetekkel; rendszerezte benne a grammatika, retorika, dialektika, asztrológia, aritmetika, geometria, zene tananyagát. A zenéről szóló részt – *De Musica libri VI* – Milanóban írta 387-ben.
- 365.1 *tekénttyük. azokban.* – A variánsban alatta beírás: *heja van*; vö. az 1377. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet hiányát jelzi utólag (fr. t. II. p. 83.), de az új fordításban pótolta.
- 13 *és magunknak.* – A válasz további, befejező része (fr. t. II. p. 84.) a fordításban elmaradt.
- 366.9 *helyesen valo okoskodás. (recta ratio.)* – Fr. „La raison, c'est-à-dire la rectitude du raisonnement.” (t. II. p. 85.) Lat. „Ratio, id est, recta ratiocinatio.” (1725. p. 658.) A francia szövegben egyébként 9 pont van; Mikes a negyediket elhagyta, s így nála 8 lett.

- 16 *a világi dolgokban.* – A fordító a 9 pontból álló francia választ erősen összevonta (fr. t. II. p. 85.)
- 17 *Mellyek azok a jó erkölcsök a melyek a mértékletlenséget követik?* – A variánsban helyesen: *mértékleteséget*; fr. „Quelles sont les vertus qui sont une suite de la temperance, et qui y ont raport?” (t. II. p. 86.)
- 21 *a beszédben való meg türköztetés.* – Fr. „Le silence et la retenue dans les paroles.” (t. II. p. 86.) Mikes a 8 pontból álló francia feleletet tömörítette.
- 367.5 *A nemesi természet,* – Fr. „La grandeur d’ame,” (t. II. p. 86.)
- 368.2 *...és a kegyesség* – Mikes válasza megfelel a 6 pontos francia feleletnek (t. II. p. 87).
I Rész – Var. *Tizen ötödik Rész.* Fr. „Section troisieme.” És „Chapitre premier.” (t. II. p. 89.)
- 370.14 *tsak ezen versekel...* Fr. „par les rimes suivantes” (t. II. p. 91–92.) Íme a francia „versek”:
- ”1. Un seul Dieu tu adoreras et aimeras parfaitement.
 2. Dieu en vain tu ne jureras ni autre chose pareillement.
 3. Le Dimanches tu garderas en servant Dieu devotement.
 4. Tes Pere et Mere honoreras afin que vives longuement.
 5. Homicide point ne feras de fait ni volontairement.
 6. Luxurieux point ne feras de corps ni de consentement.
 7. Le bien d’autri tu ne prendras ne retiendras à ton escient.
 8. Faux témoignage ne diras ni mentiras aucunement.
 9. L’oeuvre de chair ne desireras qu’en mariage seulement.
 10. Les biens d’autri ne convoiteras pour les avoir injustement.”
- 372.2 *a felebarátot tekéntik.* – Utána elmaradt egy kérdés-felelet a fordításban (fr. t. II. p. 94).
- 7 *s. Aug. lib. de natura et de gracia Cap 43* – Ágoston De natura et gratia liber című, 411–418-ból származó polemikus műve a pelagiánusok ellen.
- 16 *ki hoztalak tégedet. etc.* – Mikes nem folytatja, mert pár lappal előbb már leírta ezt a szöveget, a francia megismétli (t. II. p. 94).
- 373.13 *és teremőnknek.* – Utána kimaradt egy kérdés-felelet a kéziratban (fr. t. II. p. 95).
- 22 *Epist 120 ad honorat cap 18.* – Ágoston, Epistola 140. alias 120. ad Honoratum.
- 374.7 *mind a két részivel.* – A két pontból álló francia felelet összevonása (t. II. p. 97).
- 16 *az olyan tiszteletet.* – A variáns kéziratában utána beírás: *egy kérdés héja.* Vö. az 1403. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Fr. „Pourquoi sont-ils

- menteurs et hypocrites?" (t. II. p. 97.) A főszövegben: *Miért két színűek, és hazugok?* – A variánsban a felelet is hiányzik.
- 375.4 *ide felyeb.* – Var. *ide fellyeb*; Mikes utána elhagyott egy kérdés-feleletet (fr. t. II. p. 98). mindkét kéziratban.
- 29 *szent pal szerént* – Mikes kissé összevonta a *bálványozásra* adott feleletet (fr. t. II. p. 99–100).
- 376.14 *Conc. Trid. sess 25. Cap 3. de invoca sanct.* – Conc. Trident. Sessio 25. Cap. 3. de invocatione sanctorum.
- 377.1 *Egy formában...* – Var. *Edgy képpen*; fr. „de la même maniere” (t. II. p. 101). A felelet befejező mondata nincs meg a variánsban.
- 378.22 *ha hozzájuk folyamodunk.* – Utána két mondat elmaradt a fordításban a francia válaszból (t. II. p. 103).
- 379.4 *s Aug. lib. de cura mort. Cap 16.* – Ágoston, De cura pro mortuis.
- 11 *s. basil. discurs supr 40 mart.* – Discours, ill. Homiliae 20. sur les 40 Martyrs; s. *Chrys. hom 45 supr. s. Melec.* – Chrysostomus, Homiliae 45. de S. Meletio. A francia (t. II. p. 104–105) és a latin (1725. p. 682–685) kiadásban jóval bővebb auctoritással.
- 380.1 *Miért tisztelik a szentségeket?* – Fr. „Pourquoi honore-t-on les Reliques des Saints?” (t. II. p. 105.) Az első kérdésben a *szentek réliquiáit* birtokos jelzős szerkezettel fordította.
- 7 *Az Isten őrizen.* – Fr. „A Dieu ne plaise” (t. II. p. 106).
- 18 *szent Agoston... a gyónásiban.* – Ez az utolsó mondat már az erősen szelektált, zsúfolt margóutalásokból került a szövegbe. Ágoston Vallo-másai (Confessiones) a szerző előszeretettel idézett forrásai közé tartozik. Mikes más fordításaiban is találkozott vele. pl. ÖM IV. 735, 774.
- 381.29 *...lehet látni képeket.* – Kissé összevont válasz a kiadás szövegéhez képest (fr. t. II. p. 108).
- 383.19 *az ilyen áitatoságokrol.* – A variánsban utána későbbi beírás: *héja vagyon*; vö. az 1436. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes itt az ágostoni bekezdés és utalás hiányát jelzi.
- 20 *Epist. 137. ad Cleric. et ad popu. Hippo. n. 3.* – Epistola 78. alias 137. ad Clerum et ad populum Hypponensem. Utána elmaradt egy kérdés-felelet a főszövegben is (fr. t. II. p. 111).
- 384.3 *s. Ambr de s. Helen* – Szent Ambrus, De S. Helena, in Oratio de obitu Theodosii.
- 33 *...lenni felölle.* – A variánsban alatta beírás: *héja vagyon*; vö. az 1438. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a későbbi fordításban pótolta egy kérdés-felelet hiányát.
- 385.15 *a kristus képít.* – A francia szöveg még néhány sorral folytatódik, s mellette bőséges margószöveg és utalás van (t. II. p. 113).
- a Czinteremeket.* – Fr. „Cimetieres” (t. II. p. 114.), Erdélyben a templom körüli temetőket „coemeterium”-nak hívták; Mikes *Leveles-könyvében* is: *tzinteremben* (43. lev.) ÖM I. 505.

- 386.19 *vagy az alomnak hisznek* – Utána kimaradt egy kérdés a varázslás és babonáság különböző módjairól (fr. t. II. p. 115).
- Az 1. artikulus utolsó kérdése előtt a variánsban ez áll: *Az imádságra. ezután fogunk szollani.* – A francia kiadásban erről bővebben: „Nous parlerons de la Priere, et de tout ce qui y a raport dans la troisiéme partie de cet Ouvrage. Ce que nous disons...” (t. II. p. 116.)
- 388.24 *Euseb. lib 13. de praepa Evang. cap 7.* – Eusebius De praeparatione evangelica libri V című, apologetikus szentírás-magyarázata.
- 26 *Theodoretus ad Graec. lib 8.* – Theodoretus, Lib. 8. ad Graecos.
- 389.29 *simplex, vagy solemnis.* – Fr. „simples, ou solonnels” (t. II. p. 119.) Lat. „votum... simplex, vel solemne” (1725. p. 711).
- 390.13 *az én maradékim* – Fr. „mes heritiers” (t. II. p. 119).
- 392.20 *az ígasság meg bizonyítására.* – A francia szöveg még pár sorral folytatódik (t. II. p. 122).
- 393.7 *az ilyen esküvés igen nagy vétek.* – Utána elmaradt egy kérdés-felelet a francia szöveghez viszonyítva (t. II. p. 123).
- 10 *s. Hier. in Cap. 4. jerem* – Hieronymus, In Cap. 4. Jeremiae.
- meg akarnák is tartani.* – Utána itt is kimaradt egy kérdés-felelet a
- 11 kéziratban (t. II. p. 123.)
- 15 *s. Basil. epist 2 ad. Amphiloichium cap 29.* – Basilius, Epistola 2. canonica ad Amphiloichium.
- 19 *s. Aug. Contr. mendacium Cap 19* – Ágoston, *Contra Mendacium ad Consentium.*
- 394.11 *az ország törvénye is azt hagyja hogy a káromkodnak a nyelvét ki vonják.* – Bizonyos összevonással fejezi be a franciához képest (t. II. p. 124.); franciaországi törvényről van szó.
- 24 *In. catechism conc. Trid.* – Catechismus ex decreto Concilii Tridentini, 1566.
- 395.2 *...meg szünék a teremtéstől.* – Fr. „le jour auquel Dieu cessa de produire de nouvelles créatures.” (t. II. p. 125.) Utána kimaradt egy kérdés-felelet a kéziratban.
- 21 *ebben egészen meg egyeznek velünk a protestánsok* – Fr. „les Protestans en conviennent avec nous: le fait n'est pas contesté.” (t. II. p. 126.)
- 25 *s. Aug. Apolog. 2. s. Leo. epist 81. ad dioscor Episcop. Alexand* – A nem bővített francia kiadásban: „Voiez le Serm. 167. de l'App. du 4. Tome de S. Aug. n. 2. Saint Leon Lettre 11. ou 81. à Dioscore Evêque d'Alexandrie, chap. 1. etc.” (t. II. p. 127.) A bővítettben: „Voy. S. Justin, Apolog. 2. n. 86. et suiv. S. Leon...” (1714. p. 291.) Lat. „S. Justinus, Apolog. 2. n. 86. etc. S. Leo, Epistola 11. alias 81. ad Dioscorum Alexandrinum c. 1.” (1725. p. 720.) Az utóbbi az alexandriai püspöki szék betöltése körüli vitával kapcsolatos.
- 396.6 *Mit értesz a szolgálat béli munkán?* – Fr. „Qu'appellez-vous oeuvres serviles?” (t. II. p. 127.)

- 397.11 *jo könyvet kel olvasni*, – Fr. „...lire de bons livres” (t. II. p. 129.)
Erről más fordításában is szól Mikes: *A jó könyvek olvasásáról*. ÖM IV. 743.
- 17 *...és más illetlen mulattságokban töltik el*. – A három pontos francia válasz némi összevonással (t. II. p. 129).
- 399.9 *a fő Ispányokhoz*. – NySz: Ispán; fő-ispán. Mikes *Leveleskönyvében* is *-ny-nyel* írja (19. lev.).
- 16 *Mitsoda a szolgálóknak kötelességek az urokhoz?* – Előtte elmaradt egy kérdés-felelet a kéziratban; fr. „Quels sont les devoirs des pauvres à l'égard des riches?” (t. II. p. 132).
- 20 *az Mester embereknek. munkásoknak* – Fr. „des artisans” (t. II. p. 132.)
- 27 *A szívesen való szeretet*. – Fr. „L'amour et la cordialité.” (t. II. p. 132.) A szintén rövid hétpontos francia válasz tömörítése.
- 400.9 *érettek imádkozanak* – Megfelel a hét pontba szedett francia felelet szövegének. A variáns kéziratában utána beírás: *héja vagyon*; vö. ott az 1503. sz. lapolji szövegkritikai jegyz. Mikes két kérdés-felelet hiányát jelzi; későbbi fordításában pótolta.
- 25 *s. Aug. epist. 50. ad bonif.* – Ágoston, Epistola 185. alias 50. ad Bonifacium, seu Libro de correctione Donatistarum ad Bonifacium. c. I. n. 1.
- 30 *tselédihez, és a munkás emberekhez?* – Fr. „envers leurs serviteurs ou ouvriers?” (t. II. p. 134.) A hatpontos francia választ Mikes szintén tömören, de pontok jelzése nélkül fordítja; előbb s alább is többször jár el így, pl. a következő feleletnél is.
- 401.18 *s. Ambr. de Benedict patriarch. Cap 1.* – Szent Ambrus, Liber de Benedictionibus Patriarcharum.
- 19 *igért Isten a sidoknak*. – Utána elmaradt egy kérdés-felelet a kéziratban (fr. t. II. p. 135).
- 402.17 *kik ezeket mivelik*. – A variánsban utána későbbi beírás: *héja vagyon*; vö. ott az 1512. sz. lapolji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet hiányát jelzi itt, de a második átdolgozásban pótolta.
- 28 *Tertul. lib. de vela virg. Cap 9.* – Tertullianus, De velandis virginibus.
- 403.24 *...meg botránkoztatni*. – A variáns kéziratában utána beírás: *héja vagyon*; vö. az 1521. sz. lapolji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet hiányát jelzi utólag; a későbbi fordításban megvan.
- 404.10 *a tántz, a rossz könyvek, az énekek*. – Vö. erről előbb is a 277. sz. lapolji szövegkritikai jegyz. Mikes kissé megrövidítette a francia szöveget: „L'oisiveté, la vie molle et sensuelle, la gourmandise, les danses, les spectacles profanes, la lecture des Livres deshonnêtes, les chansons mondaines, le luxe ou l'immodestie des habits, la vaine parure, le fard, les mouches, ou d'autres ornemens superflus, qui ne sont mis que pour plaire au monde, la fréquentation trop familiere des personnes de

- l'autre sexe." (t. II. p. 139.) L. még *A rosz könyvekről*. Mikes ÖM IV. 743.
- 19 *a helytelen szeretettől*. – Utána kimaradt egy kérdés-felelet a kéziratban (fr. t. II. p. 139).
- 405.3 *...arosz kívánságot* – A variánsban utólagos beírás: *heja vagyon*; vö. ott az 1525. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes két kérdés-felelet hiányát jelzi; ezeket későbbi fordításában pótolta.
- 9 *s. Cypr. lib. de virg.* – Cyprianus, De habitu virginum, amelyben szerény öltözködésre, imaéletre inti a szüzeket.
- 406.1 *és minden féle renden lévők között kevesen vannak olyanok...* – Moralista társadalomkritika.
- 14 *mikor monopoliumot tsinálnak* – Ötpontos francia válasz tömörítő fordítása (t. II. p. 142).
- 17 *drágán adhasa el*. – A variánsban utána beírás: *heja vagyon*; vö. az 1535. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a „monopolium” magyarázatát későbbi fordításában kiegészíti, de a francia értekező szöveget így is csak összevontan adja (t. II. p. 142–143).
- 28 *hogy a szegényekkel igazágtalanul bánnyanak*. – A variáns kéziratában utána bejegyzés: *heja vagyon*; vö. az 1537. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a négyponos válasz kissé összevont befejezését későbbi fordításában megtoldotta, s pótolta a vele kapcsolatos kérdés-feleletet is (fr. t. II. p. 143).
- 31 *Mit hisz huzás vonásnak?* – Fr. „Qu'appelez-vous faire concussion?” (t. II. p. 143.) A variánsban előbb *Mit hívsz...*
- 408.7 *Az usora meg vagyone tiltva?* – A francia válasz jobban részletezi a törvényeket: „par la Loi naturelle, par la Loi Divine, par la Loi Ecclesiastique, et par les Loix Civiles.” Még egy magyarázó bekezdést fűz hozzá, továbbá antik s klasszikus szerzőktől, Platónótól a XVII. századi törvényekig, egészen III. Henrik idejéig hosszasan ismerteti az erre vonatkozó egyházi és állami rendelkezéseket (t. II. p. 145–146). A latin kiadás bőven idéz is belőlük (1725. p. 751–762).
- 409.2 *és bizonytalan dolgok miat*. – Mikes elhagyta az uszora kölcsönről szóló terjedelmes magyarázat felét (fr. t. II. p. 147–148).
- 9 *akár mely szép szint adgyunk is az usorázásnak az emberek előtt. de az Istent meg nem lehet tsalni*. – A moralista intelem után Mikes két kérdés-feleletet elhagyott a francia szövegből (t. II. p. 148–149).
- 25 *hogy kié lehetet*. – A kéziratban a 6. pont elmaradt (fr. t. II. p. 149).
- 411.9 *mihent abban modunk lészen*. – Utána hiányzik egy kérdés-felelet a kéziratban (fr. t. II. p. 152).
- 12 *maradékinak*. – Ezt követőleg itt is hiányzik egy kérdés-felelet a franciához képest (t. II. p. 152.)
- 17 *értelmes emberektől kel tanátsot kérni*. – Fr. „Il est bon de consulter sur cela l'Evêque...” (t. II. p. 152.)

- 19 *más képen vétkeznek.* – Utána hiányzik egy kérdés-felelet a kéziratban (fr. t. II. p. 153).
- 412.15 *szabadé némelykor hazudni?* – A kategorikus tilalommal szemben vö. Mikes megnyilatkozását *Leveleskönyvében: nem örömet hazudnék. a szükség sem hozza magával.* (30. lev. 1719.) Rákóczi Vallomásaiban foglalkozik a kényszerű hazugság nem ritka voltával s okaival.
- 18 *valamely két értelmű szokál.* – Fr. „en se servant d'équivoques, ou de restrictions mentales.” (t. II. p. 154.) Mikes kissé összevonta a felelet végét.
- 31 *restrictio mentalisnak, elme szorításnak,* – A variánsban még nem próbálta meg, hogy franciáról latinra tett kifejezésnek magyar fordítását adja.
- 31 *s. Aug. de mendacio. Cap 3.* – Ágoston moralista pasztorális műve, De mendacio liber, a 391–396-os évekből. A *Magyarázat* után kimaradt egy kérdés-felelet a kéziratban (fr. t. II. p. 155).
- 413.9 *a mely gyalázattýára lenne.* – Var. *gyalázattýára igyekezík.* Fr. „...qui tend à le diffamer.” (t. II. p. 156.) *rágalmazás... káromlás... ember szollás.* – Fr. „la detraction... la calomnie... la medisance” (t. II. p. 156). Ebbe a témakörbe tartozik Mikesnek *A szó hordásról* készült írása, ÖM III. 556 és 1062. Rákóczi halála után róla is bántó megszólással beszéltek *a hamis atyafiak* (116–124. lev.), amiről *Leveleskönyvében* hónapokon keresztül panaszkodott.
- 414.1 *s Hier. epist 2. a nepoti* – Hieronymus, Epistola 34. alias 2. ad Nepotianum, levélformában írt nekrológ.
- 10 *bestelen hirt* – Fr. „des calomnies” (t. II. p. 157).
- 16 *minden jó uton modon.* – Fr. „par toutes les voies legitimes et possibles” (t. II. p. 157).
- 415.4 *szines. és mód nélkül valo* – Fr. „C'est une louange fausse ou outrée” (t. II. p. 158).
- 6 *s. Hier. lib 1. Contr. pelagia* – Hieronymus, Contra Pelagianos.
- 13 *a melynek helyes oka nintsen.* – Utána két kérdés-felelet hiányzik a kéziratban a francia kiadáshoz képest (t. II. p. 158–159).
- 416.3 *sokszor a hamiság. irigység. a felebaráti szeretetnek palásttya alá veszi magát* – Var. *...veszik magokat.* Fr. „Mais peut arriver tres-souvent que la malignité se couvre d'un voile de charité et de nécessité. Il faut s'en défier.” (t. II. p. 160.) Utána elmaradt két kérdés-felelet a kéziratban.
- 417.5 *de söt még érdemet okoz.* – Ezután is elmaradt két kérdés-felelet a fordításban. (fr. t. II. p. 162).
- 28 *A kalmárok, kereskedők.* – Fr. „Les Marchands...” (t. II. p. 163.) Róluk többször szólt a fordító a francia szerző példázatai nyomán.
- 29 *A hadi emberek...nem ahaza jóváért, hanem...* – Ezt az alap gondola-

- tot Mikes szötte a feleletbe (vö. fr. t. II. p. 163), amelynek végéről egy mondatot elhagyott.
- 418.11 *gazdagságnak szeretetétől.* – A variánsban utána hiányzik a következő kérdés-felelet.
419. *XII Rész – Var. Huszon ötödik Rész.* Fr. „Section quatrieme.” És „Chapitre premier.” (t. II. p. 165.)
- 26 *Mit hoz ki ebből?* – Fr. „Que concluez-vous de là?” (t. II. p. 166.)
- 421.27 *ezen versekel...* – Fr. „On exprime ordinairement ces six Commandemens par ces Rimes.” (t. II. p. 168.)
- 29 „1. Les Fêtes tu sanctifieras en servant Dieu devotement.
2. Les Dimanches la Messe ouiras et Fêtes de commandement.
3. Tous tes pechez confesseras à tout le moins une fois l’an.
4. Ton Createur recevras au moins à Pâques humblement.
5. Quatretems, Vigiles, jeûneras, et le Carême entierement.
6. Vendredi chair ne mangeras, ni Samedi pareillement.”
- 422.15 *A szolgálát béli munkát...* – Fr. „S’abstenir d’oeuvres serviles” (t. II. p. 169). A válasz végéről elmaradt a 3. pont.
- 423.19 *a dolog meg volt tiltva.* – Mikes a feleletet mintegy felére vonta össze (vö. fr. t. II. p. 170).
- 426.19 *s. Ambr serm. 2. de virgini* – Szent Ambrus, Sermo 2. de virginibus, moralista-aszketikus traktátusainak (De virginitate, De institutione virginis, Exhortatio virginitatis etc.) témaköréből.
- 428.12 *...el fogadására készittse.* – A válasz végéről elmaradt egy rövid „Explication” (t. II. p. 176).
- 429.24 *a mit akristus meg vetett.* – A *Magyarázat* két francia bekezdés erős összevonása (t. II. p. 178).
- 25 *Miért mondanak három Misét karácson napján?* – Vö. Mikes *Leveleskönyvében* fölített kérdését: *mikor kezdődöt. a szokás. három misét mondani karácson éttzakáján...* (79. lev.) ÖM I. 605.
- 432.5 *Igen is. mert...* – A variánsban helyesen: *Igen is. nem. mert;* fr. „Non. Car il étoit la sainteté même.” (t. II. p. 181.)
- 433.16 *Nap keleti pogány filosofusok.* – Fr. „C’étoit des Philosophes Gentils du país de l’Orient. On les nomme communément des Rois; quoiqu’on ne sçache pas positivement quelle étoit leur condition: mais il y a lieu de croire qu’ils étoient grands Seigneurs...” (t. II. p. 183.)
- 24 *szent Leo pápa azt tarttya...* – Nagy Szent Leo, Sermo 30. in Epiphany. solemn. 1. cap. 2.; *de azt bizonyosan nem tudhatni.* – „Fr. „Mais on ne sçait sur cela rien de bien certain.” (t. II. p. 184.)
- 27 *A Mi tettzet némely aucthoroknak irni...* – Vö. a variáns fogalmazását is; fr. „Ce que quelques Auteurs se sont donnez la liberté d’écrire

- sur le nom des Mages, est fort incertain. Il vaut mieux avouer que nous ne le savons pas.” (t. II. p. 184.)
- 434.12 *Magyarázat* – Fr. „Réflexion sur cette réponse.” (t. II. p. 184.)
A kéziratban a 3. pont és egy befejező zárójeles bekezdés elmaradt a *jelenti a szenvedést.* (7. artikulus utolsó mondata) után (fr. t. II. p. 186).
- 435.5 *s. Aug. serm. 199. de epiphan. – s. Bern. serm. 3. de epiph. – Ágoston és Bernát, Sermo de Epiphania.*
- 436.28 *s. Bern. serm. de purifi. – Szent Bernát, Sermo de Purificatione.*
- 437.3 *A törvény azt hagyta...* – A kéziratban erősen összevont a válasz a francia szöveghez képest (t. II. p. 188).
- 8 *s. Aug. qu. 40 in levit – Ágoston, Questiones evangeliorum libri II in Leviticum, szentírás-magyarázat a 399–406-os évekből.*
- 438.5 *ölében vivén az ő szentséges Fiát* – Utána elmaradt egy kérdés-felelet a kéziratban (vö. fr. t. II. p. 190).
- 439.9 *aköz nép* – Fr. „le petit peuple” (t. II. p. 191).
- 440.2 *halálának érdeme által.* – A variánsban utána elmaradt a befejező kérdés-felelet; Mikes utólag jelezte: *heja vagyon*; vö. az 1650. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 13 *egész éttzaka sokat szenvede.* – Utána hiányzik egy kérdés-felelet a kéziratban (vö. fr. t. II. p. 193).
- 441.5 *a szokás végtire törvényé vált* – A *Magyarázat* fordítása összevont a franciához képest (t. II. p. 193–194).
- 13 *Miért járják a templomokat nagy pénteken?* – A franciában itt csütörtök áll: „Pourquoi visite-t-on les Eglises le Jeudi saint?” (t. II. p. 194.) A válasz után kimaradt egy kérdés-felelet a kéziratban (t. II. p. 195).
- 30 *és vasár napokon mondanak* – Kétpontos francia válaszból összevont fordítás (t. II. p. 195).
- 442.20 *A három matutinum alatt. miért...* – Előtte kimaradt egy ezzel kapcsolatos kérdés-felelet (vö. fr. t. II. p. 196) az esti ceremóniák („Nocturnes” v. „Matines”) elnevezéséről.
- 443.18 *...mikor a kristust meg fogák.* – A kéziratban utána elmaradt egy kérdés-felelet, fr. „Pourquoi éteint-on les lampes à la fin du Cantique Benedictus?” (t. II. p. 198–199.)
- 444.4 *tsak annyira ne menyen. hogy meg engedgyék a templomban való székeket, és padokat el törni a gyermekeknek* – Fr. „...jusqu’à laisser rompre les bancs des Eglises par les enfans.” (t. II. p. 200.) Gyakorlati figyelmeztetés, hogy nem kell a zörgetést túlzásba vinni.
- 11 Articulus. Husvét napjáról. – Var. 11. Articulus Husvét Napjáról.* A francia kiadásban ez a 12. artikulus: „12. De la Fête de Pâques.” (t. II. p. 206.) A kiadás 11. artikulusa mindkét kéziratból hiányzik; „11. Du Samedi saint.” (t. II. p. 201–205.)
- 445.9 *Tsak épen a mi nyelvünken hívják husvétnak, azért hogy már szabad*

- hust enni ezen a napon.* – Ez a mondat Mikes magyar vonatkozású betoldása a fordításba. A további szöveg a francia kiadásban már a Mikes által nem jelzett „Explication”-ba tartozik (t. II. p. 206), amely a zsidó hűsvétra utaló rövid válasz után következik.
- 18 *tisztelik... meg győzte az ördögököt... fel szabadított,... meg mentet... meg nyitotta.* – Var. *szentelik... meg győzé az ördögöt,... meg mente... meg nyitá...;* vö. e bekezdés fogalmazását a variánsban.
- 24 *Miért üllik ezt az Innepet... – Var. Miért illik ezt az innepet... Mikes mindkét változatot használja.*
- 447.6 *serm. s. Aug. s. leoni. s. Chryst. s. Bern. de Ascens. 9. ch.* – Ágoston, Sermo 261. in die Ascensionis Domini; Nagy Szent Leó, Sermo 71. de Ascensione Domini; Chrysostomus, Sermo in Ascensionem Domini; Szt. Bernát, Sermo 2. in feste Ascensionis.
- 24 *minden féle nyelveken kezdének szollani... – Fr. „Alors ils reçurent le don de parler de toutes sortes de langues...” (t. II. p. 210.); ki ki a maga nyelvén... – fr. „parler la langue de son país”.*
- 1 *s. Aug. serm. de pentec.* – Ágoston, Sermo 266. in vigiliis Pentecostes.
- 449.3 *és végezte el az ő munkáját.* – Utána elmaradt egy mondat a fordításban (vö. fr. t. II. p. 211).
- 24 *Negyedik Orbán pápa – 1261–1264 között.*
- 450.2 *Baronius de an. 1004. etc.* – Baronius, Caesar (1538–1607), kardinális Annales Ecclesiastiques v. Annales Ecclesiastici a Christo nato ad annum 1198. 12 vol. Vö. róla Mikes ÖM III. 1023.
- 13 *melyeket nekünk adot.* – A variánsban utána hiányjelzés: *héja va-gyon;* vö. ott az 1690. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a hiányzó kérdés-feleletet későbbi fordításában sem pótolta (vö. fr. t. II. p. 213).
- 20 *Theodoret lib 8. de Martyr.* – Theodoretus, Sermo 8. de Martyribus.
- 24 *Bulla Grave nimis. sixt 4. pap. anno 1483.* – IV. Sixtus pápa (1471–1484) constitutiója; a latin kiadás a későbbi pápai bullákat is felsorolja 1661-ig. (1725. p. 880–884).
- 451.23 *...erről a kérdésről nem végezet.* – Fr. „Mais l’Eglise n’a pas encore decidé cette question.” (t. II. p. 215.) Az ezt követő fejtegetést a fordító mintegy felére rövidítette.
- 452.21 *Bellarmin. de Cult sanctr. lib 3. Cap 16.* – Roberto Bellarmino (1542–1621) kardinális, az ellenreformáció egyik legerélyesebb jezsuita teológiai alakja; tagja volt a Ratio Studiorum utolsó revízióját elvégző római bizottságnak. Lat. „Controversiae de Cultu Sanctorum (de festis Sanctorum)”, fr. „Bellarmin du culte des Saints” (t. II. p. 216).
- 453.1 *Isten ilyen gondolatol.* – Vö. a főszövegben az 1065. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes az *Isten <olygon> ilyen...* törlés után elfelejtette föléje írni javítását. A variánsban más fogalmazásban; fr. „A Dieu ne plaise que nous aions une telle pensée.” (t. II. p. 216.) Isten óvjon... vagy Isten őrizz...

- 24 *s. Bern. serm. de nativitat B. v. – serm. de Assump B. v. – Szent Bernát, Sermo de nativitate és Sermo de Assumptione Beatae virginis Mariae.*
- 454.26 *mivel szent István király. a magyar nemzetet gondviselése alá ajánlotta. – Mikes magyar vonatkozású betoldása a fordításba; a kiadás szövegében itt francia összefüggés utal a *procesiók* ceremóniájára. „C'est dans cette vue qu'on fait par toute la France une Procession solennelle le jour de l'Assomption, pour satisfaire au voeu de Louis XIII. qui mit le Roiaume sous la protection de la Sainte Vierge.” (t. II. p. 218.)*
- 455.11 *Mert az Angyalok. – A fordító kissé összevonta a négyponos francia választ (t. II. p. 219).*
- 15 *s. Bern. serm de fest s. Mich. – Szent Bernát, Sermo I. in festo S. Michaëlis, n. 5.; serm de nativ. joan bapt. – In Nativitate S. Joann. Baptist. Sermo. I. n. 3.*
- 456.26 *kik hozzája menének. – Az utána következő kérdés-felelet nincs meg a variáns kéziratában.*
- 457.8 *eledele tsak sáskából állot – Mikes mintegy felére rövidítette a francia választ (t. II. p. 222).*
- 10 *Miképen holt meg... – Var. Miképpen hala meg; fr. „Comment Saint Jean mourut-il?” (t. II. p. 222.)*
- 28 *s. Aug serm s. leo. s. Bern. de fest Apost – Ágoston, Nagy Szt. Leó, Bernát, Sermones de festo Apostolorum.*
- 458.8 *serm s. Greg nazian s Chrys. s. Aug. de fest martyr. – Nazianzi Szent Gergely (329?–390), Chrysostomus, Ágoston, Sermones és Homeliae de festo Martyrorum.*
- 11 *A szent püspökök innepein... – Erre külön kérdés volt a francia kiadásban (t. II. p. 224).*
- 27 *serm s. Greg. nazian. s. Chryst s. Aug de virg. – Az auktorok munkái a De sancta virginitate témakörből.*
- 459.17 *az egész boldog lelkekért. – Az 5 pontos francia válasz összevonása: (t. II. p. 226).*
- 22 *az egész szentekél – Utána kimaradt egy kérdés-felelet a fordításban (vö. fr. t. II. p. 226).*
- 28 *s. Bern. serm de fest omni. sanct – Szent Bernát, Sermo I. in festo omnium Sanctorum, n. 1.*
- 460.3 *3 dik Gergely Pápa – Ez az évszámot jelző mondat nincs meg a francia kiadásokban, a latinban sem fordul elő; III. Szent Gergely (731–741) pápa.*
- 17 *a kristus Jesus. – A variánsban utána beírás: heja vagyon; vö. ott az 1731. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a későbbi fordításban kiegészítette a Magyarázat szövegét.*
- 462.2 *akiknek arra szükségük volna. – A francia magyarázó szöveg után a kéziratban kimaradt egy kérdés-felelet (t. II. p. 229).*

- 14 ez az *innep 998 esztendőben rendeltet* – Ez is a fordító betoldása, mint az előző artikulus végén beírt évszám.
- 463.4 a *fő köfarago... a fő áts mester* – Fr. „l'Architecte... l'Architecte” (t. II. p. 230), Mikes kétféleképpen fordítja. A *Magyarázat* végén, a *mint szent pál mondgya*. előtti részt (t. II. p. 231) a fordító összevonta.
- 27 a *minden hatonak* – A variánsban utána beírás: *heja vagon*; vö. ott az 1740. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes itt két kérdés-felelet hiányát jelzi; későbbi fordításában csak a *Miért szentelik...* kezdetű kérdést pótolta (fr. t. II. p. 231).
- 26 s. *Aug. serm. 336. s. Bern. serm. 1. de dedic.* – Ágoston, Sermo 336. et 337., Bernát, Sermo 1. de Dedicacione Ecclesiae. Az ágostoni részlet Mikes több fordításában is előfordul: *it égess. it vági. it kinez engemet...* ÖM III. 359, 493 és 1034, 1053; Rákóczi Vallomásaiában is.
- 464.21 *itt vágjon. egészen nyomorgason, tsak...* – Fr. „...qu'il coupe, qu'il taille, qu'il brule, qu'il afflige...” (t. II. p. 233.).
- 465.16 *Miképen kel jelen lenni a szent Misén?* – Ez a kérdés-felelet a francia kiadásban a következő kérdés után áll (t. II. p. 234).
- 466.5 *meg nem gátollya.* – A variáns kéziratában utána beírás: *heja vagon*; vö. ott az 1749.sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes hiányjelzése a következő kérdés-felelet utánra vonatkozik, mert a jelzett helyen nincs hiány; *el mulattya.* – Var. *el mulattják.* Ezután mindkét kéziratban hiányzik egy kérdés-felelet a francia kiadáshoz viszonyítva (t. II. p. 235).
- 10 *Conc. sardi Can 14* – Concilium Sardicense anno 347. A kiadás végig felsorolja az erre vonatkozó zsinatokat és rendelkezéseket a XVII. század közepéig (t. II. p. 235).
- 17 *pásztorok oktatásin.* – Var. *a pásztorjok oktatásin.* Utána ismét hiányzik egy kérdés-felelet a hívek oktatásáról (t. II. p. 236).
- 26 *hogy halálosan vétkezhetik.* – A variánsban alatta beírás: *heja vagon*; vö. az 1753. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet hiányát pótolta a főszövegben.
- 467.3 *a husvétii Communióra valo készület légyen.* – Utána két ezzel kapcsolatos kérdés elmaradt a francia kiadáshoz viszonyítva (t. II. p. 237–238).
- 6 *ezt olyan hivekről értem, a kiknek...* – A francia kiadásban ezzel kezdődik az „Explication” (t. II. p. 238), amely Mikesnél nincs külön jelezve; a variáns szövege itt rövidített.
- 19 *egy szer* – Var. *edgy szer*; fr. „une fois” (t. II. p. 239).
- 22 *tsak az egyszerire kötelez minket.* – Utána elmaradt egy kérdés-felelet (fr. t. II. p. 239) mindkét kéziratból.
- 468.12 *A Parochialis templomban.* – Utána kimaradt egy kérdés-felelet (fr. t. II. p. 240) a kéziratban.

- 15 *vagy ha jobban kezd lenni.* – Rövidített válasz a francia szöveghez képest (t. II. p. 240).
- 21 *kik ahoz elegendő képen nem készültek.* – A francia kiadásban eddig tart a Mikes által föltett kérdésre adott felelet. A folytatás már egy, a fordító által elhagyott („Que doit faire le penitent en ce cas là?” t. II. p. 240) kérdésre adott válasz.
- 469.3 *s. Cypr. lib. de orat. Dom.* – Cyprianus, De oratione dominica; fr. „S. Cyprien, Livre de l’Oraison Dominicale” (t. II. p. 241), a „Pater noster” magyarázása.
- 15 *napjában tsak egyszer kel enni.* – Utána elmaradt egy kérdés-felelet a kéziratban a tiltott húsfélékről (fr. t. II. p. 242).
- 23 *szent Pál itt...* – Ezzel kezdődik a francia kiadásban az „Explication” szövege (t. II. p. 242), amelyet a fordító nem emel ki a *Magyarázat* jelölésével. A tulajdonképpeni felelet néhány soros francia szövegét Mikes elhagyta.
- 470.23 *s. Bern. serm. 3 de quadra* – Szent Bernát, Sermo 3. de Quadragesima (Jejunia Quadragesimae).
- 31 *meg tartván a szokást a hol vannak.* – A variánsban a hárompontos francia válasz (t. II. p. 244) utolsó sorait részletezi a fordító.
- 471.20 *senki el nem kerülheti.* – Utána elmaradt egy kérdés-felelet a fordításban. (fr. t. II. p. 245).
- 31 *s. basil. s. chryst. s. leo. s. Aug. de jejun.* – Basilios, Homelia I. de Jejunio; Chrysostomus, Homelia de Jejunio et Eleemosyna; Nagy Szt. Leó, Sermo de Jejunio (Quadragesimae); Ágoston, Tractatus de utilitate jejunii, Sermo de Jejunio.
- 33 *a melyért a bűjtöt meg kel szegni.* – A 6 pontból álló francia válasz erős összevonása (t. II. p. 246).
- 472.9 *...hamvas szeredának?* – Hamvazószerdának?
- 473.1 *a husvétii Communionora kel készülni.* – Utána elmaradt egy kérdés-felelet a prédikáció hallgatásáról (fr. t. II. p. 248).
A kantorok. és a vigiliákrol. – Fr. „Du jeüne des Quatretems et des Vigiles.” (t. II. p. 249.) A böjtrendelésről vö. Mikes *Leveleskönyvében* föltett kérdését (79. lev.) ÖM I.605.
- 25 *minden harmadik holnapban valo böjtök.* – Fr. „...de trois en trois mois, les Mercredi, Vendredi et Samedi d’une même semaine.” (t. II. p. 249.)
- 474.16 *Mitsoda elmével...* – Ez a kérdés-felelet a variánsban nincs meg.
- 17 *a mint ide fellyeb meg mondok.* Fr. „que nous venons d’expliquer,” (t. II. p. 250).
- 33 *Miért nem virasztanak mostanában...* – Előtte és utána elmaradt egy-egy kérdés-felelet a kéziratban (fr. t. II. p. 250–251).
- 475.20 *Sokan vannak olyanok...* – Ez a bekezdés a variánsban *Magyarázat* alá kiemelve; a kiadásban ez így nincs meg, a fordító önálló betoldásá-

- nak látszik az alább elhagyott kérdés-feleletekből s egy „Explication”-ból.
- 28 *Miért tarttyák némely helyeken...* – Ez s a következő kérdés-felelet nincs meg a variáns kéziratában.
- 476.1 *s. Aug. epist. 86. ad Casulan.* – Fr. „Lettre 36. ou 86. à Casulan” (t. II. p. 252). Lat. „Epistola 36. alias 86. ad Casul.” (1725. p. 971.)
- 3 *Vannaké meg más böjti napok.* – Ez a kérdés-felelet a XVII. rész 3. artikulusa végéről (fr. t. II. p. 251) elmaradt kérdés-felelettel azonos tartalmú.
- 20 *az országban a melyben vagon.* – Vö. a variáns eltérő fogalmazását. Mikes az alább elmaradt öt kérdés-feleletből (fr. t. II. p. 252–254) szötte bele a válaszbba befejező sorait. A variáns *processio*kkal kapcsolatos utalása is megvan a francia kiadás egyik elhagyott válaszában. („Nous parlerons ailleurs des Processions.”)
- Ennek az Első Szakasznak bé fejezése* – Fr. „Conclusion de cette Seconde Partie.” (t. II. p. 254.)
- 478.5 *s. Bern. serm ecce nos reliquimus omnia* – Szent Bernát, Sermo in Evangelium. „Ecce nos...”
- 479.16 *A parantsolat hogy a... A parantsolat hogy ne...* – E két bekezdés sorrendje a variánsban felel meg a francia kiadás szövegének (t. II. p. 257). Az összefoglaló rész egyébként a forrásszöveg gondos, kihagyások és összevonások nélküli tolmácsolása.
480. *Vége Az Első Szakasznak* – Fr. „Fin du second Tome.” (t. II. p. 258.)
A Tridentinumi Conciliumnak. symbolumja. 4. Pius Papa alatt. – A francia kiadásban a „premier tome” végén, vö. a 268. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a „premier tome” és „second tome”-ből álló Első szakasz végére tette át. „Profession de Foi, dressée sur les decisions du Concile de Trente par le Pape Pie IV.” (t. I. p. 442.) IV. Pius (1559–1565), V. Pius (1566–1572) pápa. A latin kiadásban: „Formula Professionis Fidei Catholicae, Apostolicae, et Romanae, edita jussu Pii IV. ex decretis sacri Concilii Tridentini excerpta.” (1725. p. 501.)
- 481.22 *Ez a Nicaeai symbolum. A mi következik a Tridentinumi Conciliumé.* – Az útbaigazító megjegyzés a francia kiadás margóján olvasható (t. I. p. 443).
- 483.26 *életem fottáig.* – Var. *életemnek fogytáig.*
- 33 *Azoknak kik vallást tesznek a szent Évangyéliumra kel tenni kezeket* – Ez is a francia margószöveg értelme: „Ceux qui font cette Profession de Foi, disent ces dernieres paroles en touchant le saint Livre des Evangiles. C'est pour cela que ces paroles sont ajoutées.” (t. I. p. 447.) Ezzel végződik a „premier tome” illetve a kézirat első szakasza.

485. *Második Szakasz. Harmadik könyv.* – A variánsban itt a „könyv” jelzése nélkül; alább utólagos beírással.

A fedőlap belsejére ragasztott papíron a következő, feltehetően Mikestől származó bejegyzés található:

<i>Ing</i>	1
<i>kendő</i>	1
<i>servit</i>	1
<i>kaptza</i>	2 [?tintafoltos]
<i>Lepedő</i>	1
<i>parna haj</i>	1

Alatta Mikes írása: *pro aris et focis*

A fedőlapot követő első számozatlan levél rectóján különféle Mikes-bejegyzések, tollpróbaszerű tollvonások és beírások vannak, a mellékelt fotokópia szerinti elrendezésben:

*hoszu mentének 9 es fel s [tinta- aborért 3 tal 30 pa
kis mentének 4 és fel sing folt.] hamallokk 8. pa
harkányinak 911 tall.*

14 es ½

32

-----[Tintafolt.]

256

az utolso gazeta XXIX

85.

85

30

64

15

21

42

5

1

miben ditsekedel pór és

hamu2

20

285.40

--.5-7-5. 1

qu qui nescitis Deum et

vigilate et orate

In te Dom

In nom ut non intrebis

resurexit sicut dixit

Corporis misterium sang.

sanctus Deus Agios vexila

regis prodeunt

Pange lingua gloriosa Cor

fulget por

non lavabis mihi in Aeternum

sinon lavevo te non habebis Mimonis

M É

Inte do Részeges embernek üres az erszénye

<meri> nem bányá tsak tele. legyen. a gégéje

Vexila regis prodeunt fulget

Crucis Misteri [Tintafolt.]
 Misere, mei Deus secundum magnam misericord
 ne fait pas à autrui
 Mn In omnibus

ceque vous
 non nobis domine
 non no
 nomen Domini
 in vanum
 Mmn
 Miserere
 Mes Deus
 E En Istenem

A levél versóján szerzői bejegyzések vannak a szövegben is megtalálható hivatkozások listaszerű felsorolásával:

S. Aug de utilitate credendi hier in Cap. 3 ad titum
Ambr lib 9. in luca. Chrys. homil. in 2 Corin
Aug de bono perseverantiae Cypr serm de lapsis
tract <in> 2 in joan Aug de Catechizand rudibus
hier in C. 16 Matth S. Aug tract. 9. in 1 joan
Aug contr epist. fundam Chrys hom 2. in 1 ad tit
Conc <tolans? tolens> toletan Aug in ps. 32
Cyril. hieroso Catechis tart de spectaculi praescript Aug de. vel in
<genes> [? törlés vagy tintafolt]

Az utalások listájához vö. az *Első Szakasz*t tartalmazó kéziratkötet 1b levelén tett csaknem egyező szerzői bejegyzéseket a variáns I. 1. sz. lapalji szövegkritikai jegyzete előtt.

A lap alján beírások: *nazianzenus* és a jobb alsó sarokban *tagadhatatlan*.

A következő számozatlan levél rectóján nehezen olvasható kétsoros latin töredékszöveg van; idegen kéz írása: „[?] ik. Ecetra Ergo m nunt sunt: Recipe qesumus Qesiti date [?]”

A versón, a lap tetején Mikes beírása található: *Rettegek és félek oh en Istenem, mert te utárod a bűnösöket, mind azon által tele vagyok örömel mert te meg holtál abűnösökért.*

A *Második Szakasz* címlapjára vö. a variáns némileg eltérő fogalmazását; a variánsban az utolsó mondat nincs meg a későbbi átdolgozásban, sem a francia kiadásban. Az *Első Szakasz* címlapja hasonlóképpen különbözik a főszövegben és a variáns kéziratában.

A 2a levél felső szélére beragasztott *Harmadik könyv* külön címlapja szövege szerint egyezik a 3a levélen az *Első Rész* fölötti folyóírású címszöveggel. A kiadásban is az utóbbi szerkezeti elhelyezésben található, nagyobb betűtípussal: „Instructions generales, en forme de Cate-

chisme, Troisième Partie.” S folytatólag alatta a szöveggel azonos betűtípussal: „Qui contient les moiens par l’usage desquels les hommes peuvent mener sur la terre la vie qu’il faut y mener pour arriver à la vie éternelle.” Vö. a variáns eltérő fogalmazását is.

488. *Első Rész A kegyelemről. Első Articulus* – A francia kiadás szerkezeti tagolásában ez a „Section première” bevezető fejezete: „Chapitre préliminaire. De la Grace.” (t. III. p. 1–14.)
- 5 *Mit térszen ez a szó kegyelem. Gratia?* – Fr. „Que veut dire le mot de Grace?” (t. III. p. 2.) A kérdésnek nagy teológiai irodalma van; az egyházatyáktól a Tridentinumig sokat foglalkoztak vele. A jezsuitáknak s a római Egyháznak a janzenistákkal folytatott vitájában az isteni malaszttal összefüggő problematika (bűnbeesés, megigazulás, predestináció, üdvözülés) a polémiák gyújtópontjába került. Zolnai elsősorban a Mikes-levelek (54. lev. stb.) és Rákóczi Vallomásai, meditációi kapcsán értekezik róla. A fejedelem és kamarása franciaországi tartózkodása alatt (1713–1717) a kegyelem tana a vallomásíró szerint is „materia hodie plurimum agitata” (Confessio... Bp. 1876. 379), az akkori évek legtöbbet vitatott kérdése volt. Az elitélő pápai bullákkal kísért hosszadalmas vita arra vezethető vissza, hogy Jansenius Augustinus c. (1640) posztumusz munkájában – a hivatalos egyházi álláspont szerint – tévesen magyarázta Ágoston kegyelemtanát. (Mikes ÖM I. 533; II. 946; Zolnai, Rákóczi, az író. Rákóczi- emlékkönyv I. Bp. 1935. 301, 308–310; uő, Nouvelle Revue de Hongrie 1935. I. 366–367; uő, 1937. 23–24.) A kegyelemre vonatkozó kérdés kényes teológiai természetével magyarázható, hogy Pouget a folio alakú latin kiadásban mintegy húszoldalnyi forrásapparátust kapcsol az egysoros kérdés-felelethez. (1725. t. II. 1–23.)
- 9 *Vagyoné egy néhány féle kegyelem?* – Fr. „Y a-t-il plusieurs sortes de graces?” (t. III. p. 2.) A fogalom értelmezéséhez vö. a francia kiadás Mikes által elhagyott magyarázó szövegét: „Les Theologiens modernes se servent ordinairement du mot de *grace suffisante*, pour signifier ce que les Anciens entendoient par le mot de *grace excitante*. C’est pour cela que nous mettons que les *graces excitantes* sont aussi nommées *suffisantes*.” (t. III. p. 2.) A válasz szerint van: „graces naturelles et surnaturelles; graces d’interieures et d’exterieures; grace habituelle, graces actuelles. Enfin les graces actuelles sont ou excitantes au bien, qu’on nomme aussi suffisantes, ou efficaces pour le faire le bien.”
- 489.35 *halya de magyarázás nélkül* – Hallja... A felelet után két kérdés-felelet hiányzik a kéziratból; a variánsból csak a kiadáshoz képest a második (fr t. III. p. 3–4).
- 490.26 *Mitsoda az efficax kegyelem?* – Fr. „Qu’est-ce que la *grace efficace*?” S a válasz: „C’est une grace actuelle qui nous excite au bien et nous le fait faire.” (t. III. p. 5.) Mikes itt is elhagyta a szerző fontos margószéli

magyarázatát: „On peut voir plus en détail toutes ces definitions et les questions qui y ont raport, dans les Livres qui traitent à fond de ces matieres. Notre but n'est pas d'entrer dans ces discussions; et ces Livres sont assez connus.” Az óvatos megjegyzés a kérdés vitás voltára utal. A latin kiadásban bőven részletezi ezeket a forrásokat, a kérdéshez hatalmas apparátust kapcsolva (1725. p. 46–69).

Zolnai joggal fejtegeti, hogy „a kegyelem fajait beható analízissel tárgyalja Pouget. Maga a gratia efficax magyarázata így hangzik Mikes ártatlan szövegezésében: *olyan actualis kegyelem, mely a jóra indít és azt meg is tselekedtetni velünk*. Pouget itt Szent Ágoston Vallomásaira és a De Gratia-könyvére hivatkozik. Az akaratszabadságot nem tagadja a káté: *de ezt a szabadságot igen meg gyengítette a véték, és azoltától fogvást mindnyájan hajlandok vagyunk a rosszra... gyakorta történik hogy ellene állunk a kegyelemnek, ez föltételezi az ellenállhatatlan kegyelem, a gratia efficax létezését.*” (1925. 31–32.) Mindez, folytatja Zolnai, szükségképpen a predestináció-tan felé vezet... Vö. itt alább.

491.2 *A hit ágazattya hogy...* – Fr. „C'est un article de Foi, que...” (t. III. p. 5.) A válasz végéről mindkét kéziratban elmaradt néhány sor a kiadáshoz képest. Mikes a variánsban jelzi: *heja vagyon*; vö. ott a 17. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.

12 *Ez olyan kérdés...* – Megoldatlan vitakérdés: „C'est une question sur laquelle les sentimens des Théologiens Catholiques sont partagez. L'Eglise n'a rien décidé sur cela.” (t. III. p. 5.)

21 *hogy ötlet miveltesse.* – Fr. „pour le faire agir...” (t. III. p. 6.)

492. *s. Aug. lib. de correct. et de gratia.* – Fr. „Saint Aug. Livre De la correction et de la grace, ch. 11.” A latin kiadás idéz is belőle, „De corrept. et gratia, cap. 11, 12.” (t. II. p. 73.)

493.9 *s. Aug. epist 107 ad vital.* – Ágoston, Epistola 217. alias 107. ad Vitalem.

21 *s. Aug. de dono perseveran. Cap 12* – Ágoston, De dono perseverantiae című polemikus könyve a pelagiánusok ellen a 419–430-as évekből.

495.1 *s. Celestin epist 1. cap 12.* – I. (Szent) Celestinus pápa (422–432) Episztoláiból.

496.4 *Mitsoda a haszna...* – Ez a kérdés-felelet nincs meg a variáns kéziratában. Mikes jelzi a hiányt: *heja*; vö. ott a 30. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.

15 *Ezen aközönségesen valo akaraton kívül. hogy... nem is adgya min-dennek üdvezítő kegyelmit... Az Isten annak adgya... közönségesen minden kegyelmit a kinek akarja...* E gondolatokhoz Zolnai előbb idézett tanulmányában reflexiókat fűz. „A gyötrő kérdést Pouget is fölveti: Ha mindnyájan eredendő bűnnel születünk, miért irgalmasabb Isten némelyekkel, mint másokkal? Feleletet nem az ész, csak a hit adhat erre: *Oh! ember te kitsoda vagy... mondgya szent Pál... és hogy*

a végig meg maradando kegyelemel. az Isten senkinek sem tartozik. mondgya a tridentinumi Concilium. A Montpellier-i tan szerint tehát az ember játékszer az Isten kezében, mint a görög Végzet tragikus hősei. Kegyelem nélkül semmit sem tehetünk, de nem mindenki kapja a cselekedtető kegyelmet, hogy üdvözülhessen...” (1925. 32.) S jóllehet a kátéíró hangsúlyozza a kegyelemről, hogy az el nem veszi az embernek szabadságát, Pouget az isteni mindenhatóságra célozva inti a malaszt rejtélyébe tekintőket, mondván, hogy a minket nem illet hogy az Istennek ez iránt valo titkait vizsgáljuk.

- 497.17 s. Aug. epist 105 ad sixt – Ágoston, Epistola 194. alias 105. ad Sixtum, cap. 7. n. 32.
- 499.16 Azok a kik bővebben... – Fr. „Ceux qui veulent étudier plus à fond les matieres de la grace, peuvent...” Ez már a kiadás vonatkozó margószövege (t. III. p. 14), amelyet Mikes szokás szerint erősen lerövidített. A kisformátumú francia kiadásban az egész bevezető rész mindössze 14 oldal; a nagy folio alakú latin kiadásban ugyanez 192!
- 19 InnoCentius 1. Bonifacius 2. – I. InnoCentius (402–417) (Ince) és II. Bonifacius (530–532) pápa Episztoláira utal.
II. Rész. – Var. Második Rész. Fr. „Section première.” És „Chapitre premier.” (t. III. p. 15.)
- 500.4 noha mi azt nem láttyuk. – Utána kimaradt egy kérdés-felelet (fr. t. III. p. 15) a kéziratban.
- 22 K A szenttségek nem szerezneké... K A magok erejeből okozáké... – A variánsban ez a két kérdés-felelet hiányzik. A fordító utólagos jelzése: heja vagyon; vö. a 42. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 501.15 ő adhat aláthato jelnek. – Vö. a variáns fogalmazási változatát; lelki szükségéiről tenne. – Utána Mikes bejegyzése a variánsban: heja; 46. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 502.6 Mitsoda szándékban... – A variáns kéziratában ez a kérdés-felelet nincs meg, vö. Mikes jelzését: heja vagyon; vö. 48. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 9 és hogy kegyelemben legyen. – Utána a főszövegben is hiányzik egy kérdés-felelet (t. III. p. 18).
- 23 K Az Anyaszent egyház miért... – A variánsban hiányzik; Mikes jelzése: heja vagyon; vö. 50. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 28 kik a szenttségeket veszik. – Utána itt is hiányzik a kiadás (t. III. p. 19) befejező kérdés-felelete.
- 503.3 Mit térsen eza szó baptismus? – Fr. „Que veut dire le mot de Batême?” (t. III. p. 19.) Lat. „Quid sibi vult ea vox Baptismus?” (1725. t. II. p. 195.)
- 21 s. Aug. lib 2. de merit et de remissi peccator.. Cap 28. – Ágoston, De peccatorum meritis et remissione et de baptismo parvulorum ad Marcellinum, libri III című, a pelagiánusok ellen írt polemikus műve 411–418-ból.

- 504.1 *Ugy hogy az Isten...* – Vö. a variánsban a válasz eltérő fogalmazását. Az ezt követő kérdés-felelet nincs meg a variáns kéziratában; a fordító jelezte is *hejavagyon*; vö. ott az 55. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 8 *s. Aug. lib 3. contr pelagi Cap 3.* – Ágoston, *Contra duas epistolas pelagianorum*, libri IV című polemikus munkája 420-ból.
- 16 *hogy ez a föld néki szakmivetésül lenne, és hogy it. bujdosásban...* *élyn.* – Mikes néhány sor összevonásával fordította a válasznak ezt a vallásos és világi szemléletéhez simuló részletet.
- 505.8 *a kristusnak örökös társaivá.* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon*; vö. az 59. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes itteni jelzése téves lehet, mert sem a főszövegben, sem a kiadáshoz képest ezen a helyen nincs hiány.
- 21 *Három szor* – Fr. „Trois fois” (t. III. p. 23.)
- 506.7 *s. Cypr. epist 76. ad magnum* – Cyprianus, *Epistola 69. alias 76. ad Magnum.*
- 9 *a mártásal valo keresztelés... vizet öntenek annak fejére. akit keresztelnek* – Utána elmaradt a helyi szokásra vonatkozó francia utalás: „Il faut sur ce point s'en tenir dans la pratique à l'usage des Eglises où l'on se trouve.” (t. III. p. 23.)
- 29 *tsak tsinált viz ne legyen.* – Fr. „toute eau qui n'est point faite par l'artifice des hommes.” (t. III. p. 24.)
- 508.19 *Conc. trid. sess 24. de refor. matrim. Cap 2* – Az új tridentinumi előírásból, *De reformatione matrimonii.*
- 25 *A szent írás mondgyaé...* – Előtte elmaradt a *Magyarázatot* követő első kérdés-felelet (fr. t. III. p. 26).
- 30 *Mítsoda helyen kel keresztelni?* – Ez a befejező kérdés-felelet nincs meg a variánsban; Mikes jelezte a hiányt: *héja vagyon*; vö. a 74. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 509.7 *Ha valaki nem születendik* – Lat. „nisi quis renatus fuerit etc.” (1725. t. II. p. 202.) Fr. „Si quelqu'un n'est regeneré etc.” (t. III. p. 27.)
- 12 *s. Cypr. epist 59 ad fidum* – Cyprianus, *Epistola 64. alias 59. ad Fidum.*
- 24 *ez iránt bizonyost nem tudunk. a theologusok is ez iránt egy másal meg nem egyeznek* – A szerző módszeréhez híven itt is előadja: „L'écriture sainte ne le dit pas nettement. La Tradition n'est pas bien claire sur ce point; et c'est une question sur laquelle les sentimens des Théologiens sont partagez.” (t. III. p. 28.)
- 510.15 *omnium mitissimam.* – Előtte bejegyzés a variáns rövidített szövegében: *heja vagyon*; vö. a 80. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 512.20 *Mit kel tudni...* – Előtte kimaradt egy kérdés-felelet a keresztiszülökről (t. III. p. 32); a variánsban is.

- 514.1 *Miért fuval reája a pap? – Var. fu reája; fr. „Pourquoi le Prêtre souffle-t-il sur eux?”* (t. III. p. 34.)
- 29 *Miért exorcizállya... – Fr. „Pourquoi fait-on sur eux tant d'exorcismes?”* (t. III. p. 35.) „Exorcisme” a. m. ördögűzés, exorcizálás. Utána kimaradt egy ezzel kapcsolatos kérdés-felelet.
- 515.2 *s. Aug. lib. 1. de nupt. et de concupis. Cap 9 – Ágoston De nuptiis et concupiscentia ad Valerium comitem, libri II című, pelagiánusok elleni polemikus műve 419–430-ból.*
- 4 *Magyarázat – Fr. „Explication”* (t. III. p. 36), a franciához képest kissé rövidített.
- 24 *Azt a gyermek helyet mondgyák el. – A válasz mintegy felére rövidítve a francia kiadáshoz képest* (t. III. p. 37).
- 517.25 *s. Cyrill. hierosoli. catechis 2. – Jeruzsálemi Szent Cyrill (315?–386) püspök 348-tól háromszor volt száműzetésben; legfontosabb munkája Catechismusa, oktatások teológiai, történeti, liturgiai, archeológiai kérdésekről (Catechesi).*
- 518.5 *Hiszem agyermekek azt nem kérhetik – Fr. „Mais les enfans ne peuvent pas le demander?”* (t. III. p. 40.)
- 13 *Magyarázat – A variánsban eredetileg mintegy felére rövidítve.*
- 519.25 *ugy világoskodgyék... – A variáns és a kiadás csak jelzi (Máté 5, 16) a bibliai szöveget, amelyet a fordító Káldi alapján idéz is.*
- 520.3 *akik pedig erről bővebben akarnak tudni, – Fr. „Ceux qui veulent approfondir ce qui regarde les Ceremonies du Batême, peuvent consulter l'Ouvrage de Joseph Vicecomes ou Visconti, intitulé, Observations...”* (t. III. p. 42.) Mikes a margószövegből fűzte hozzá.
- 17 *Honnét tudgyuk... – Előtte kimaradt egy kérdés-felelet a kiadáshoz viszonyítva (fr. t. III. p. 43). A fölített kérdésre adott válaszába Mikes bevonja a következő (elhagyott) kérdés feleletét is (t. III. p. 43), idéz a bibliai passzusból, amelyet a kiadás és a variáns csak jelez.*
- 521.9 *Szent pál eszerént... – A fordító beolvasztotta a feleletbe a következő (szintén elhagyott) kérdésre adott lerövidített választ is (fr. t. III. p. 44).*
- 12 *s. Cypr. epist 70. ad janua. – Cyprianus, Epistola 70. ad Januarium.*
- 22 *s. Aug lib 2 contr. epist petilia. Cap 104. – Ágoston Contra litteras Petilianii című, 399–406-ból való polemikus írása a donatisták vádjai ellen.*
- 522.15 *Neveli és tekéletesé tészí... – Fr. „En augmentant et perfectionnant en nous la charité.”* (t. III. p. 45.) A határozós francia mondat szerkezetet Mikes igés alakkal ülteti át: *neveli* a. m. növeli.
- 24 *s. Aug... lib de agone Christiano Cap 13 – De agone christiano liber című, 398-ból származó moralista és pasztorális célzatú könyve.*
- 24 *s. Aug. lib. 1. de serm. Domini. in mont. Cap 4. – De sermone Domini in monte, libri II az Újszövetségről szóló szentírás-magyarázat a 391–396-os évekből.*

- 523.25 *s. Cypr. epist 73* – Cyprianus, Epistola 73. ad Jubaianum.
- 26 *s. Hier. dialog contr. luciferia* – Hieronymus Dialogus adversus luciferianos című polemikus írása.
- 27 *s. Innoc 1 epist ad Decentium Sess 7. Can 3.* – I. Szent Ince (402–417) pápa polemikus tartalmú jeles episztoláriumából.
- 524.6 *és meg nem bémáltattak.* – Utána elmaradt egy kérdés-felelet a kéziratban (fr. t. III. p. 47).
- 13 *s. Greg. lib 3. epist 9. ad janua.* – Nagy Szent Gergely, libri 3. Epistola 9. ad Januarium circa finem.
- 33 *éhomra kel azt fel venni.* – Fr. „Il est à propos d'être à jeûn.” (t. III. p. 49.)
- 525.11 *pontifical. rom.* – Pontificale Romanum. Fr. „Voiez le Pontifical Romain.” (t. III. p. 50.)
- 13 *Chrisma...* – Fr. „Chrême”, lat. „chrisma”, a. m. kenet.
- 27 *jó illattyát.* – A mondat befejező része nincs meg a variánsban.
- 526.16 *a békeséges türésben nagyon* – A befejező pár sor hiányzik a variáns kéziratában.
- 19 *Igen is lehet, és...* – A válasz kissé összevont a franciához képest (t. III. p. 51).
- 527.16 *az oltáron áldoztatik,* – A variánsban fölötte utólagos beírás: *heja nagyon*; vö. a 136. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a franciához képest (t. III. p. 52) kissé összevont szövegre utalhat itt. Az aláhúzott szavak s kifejezések sorrendje a variánsban eltérő; a kiadás sorrendjét a főszövegé követi.
- 528.26 *A kristus pogását álda meg, az az kovásztalan kenyeret.* – Fr. „...prit du pain azyme. c'est-à-dire du pain sans levain.” (t. III. p. 54.)
- 529.21 *Cardinalis Bona liturg. lib 1. Cap 22* – Giovanni (Joannes) Bona (1609–1674) kardinális De rebus liturgicis (1671) című, alább csaknem harmincszor idézett kézikönyve. Kegyeességi könyveit Rákóczi rodostói könyvtárában is olvasták.
- 24 *ez iránt a Catholicus theologusok egymással meg nem egyeznek* – Fr. „...les sentiments des Theologiens Catholiques sont partagez là-dessus.” (t. III. p. 55.)
- 27 *s. Cypr. epist 63 ad caecilium* – Fr. „à Caecilium”; lat. „ad Coecilium”.
- 533.17 *sokan... el is hagyák ötet.* – A kiadásban alatta kiemelve: „Reflexion sur ces réponses.” (t. III. p. 60.) Mikes csak új bekezdést használ a választ követő fejtegetések elkülönítésére.
- igen kemény beszéd ...* – Fr. „c'est une parole trop dure...” (t. III. p. 60.)
- 535.1 *Hogy hogy lehessen e?* – Fr. „Comment cela se peut-il faire?” (t. III. p. 62.)
- 23 *Ez az én testemnek. bélyege.?* – Vagyis figurális értelemben, fr. „Ceci est la figure de mon Corps?” (t. III. p. 62.)

- 536.13 *a mit az Érzékenység érezhet, vagy láthat, – fr. „J’entens ce qui est aperçu par nos sens...”* (t. III. p. 63.)
- 537.15 *s. Cyril. hierosoli cateches 5. mist. – Jeruzsálemi Szent Cyrill már idézett Catechismusa, Catech. I. myst.*
- 538.17 *s. Ambr. lib 3. de spirit sancto cap 12. – Szent Ambrus De Spiritu Sancto című, 381-ből való dogmatikai traktátusa, amelyet Valentinianus római császár idősebbik fiának, Grazianusnak, a nyugatrómai birodalom császárának (370–383) ajánlott.*
- 19 *s. Chrys. lib 6. de sacerdo. cap 4. – Chrysostomus, De sacerdotio libri VI, egyik legszebb dialógusa; a szerző alább is idézi néhányszor.*
- 23 *a theodorus Beza könyviből. – Theodor (Theodorus) Beza, Caena Domini (fr. „Cène du Seigneur”).*
- 539.1 *Tertul. ad suam Conjugem. lib 2. Cap 5. – Tertullianus, Lib. 2. ad uxorem.*
- 2 *s. Cypr lib de lapsis. – Cyprianus, Tractatus de lapsis című, alább is idézett írása.*
- 8 *s. Hier. lib 4. ad rusti. – Hieronymus mintegy másfélszáz levélből álló episztoláriumból, Epistola 95. alias 4. ad Rusticum de S. Exuperio.*
- 541.4 *ugy mint mások.? – Var. valamint mások.? – Utána beírás: heja vagyon; vö. a 182. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. L. még a 184. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. is, valamint a variáns szövegét.*
- 20 *meg szelősítése. – A variánsban utána későbbi beírás: heja vagyon; vö. a 187. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a második átdolgozásban kiegészítette a szentírási részlettel.*
- 542.8 *a menyegzői ruha, – A variánsban utána beírás: heja; vö. a 189. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a fordítást később kibővítette.*
- 8 *s. Aug... serm. 251. de peniten. – Ágoston. Sermo 251. de poenitentia, alias 50. ex Homil.*
- 543.27 *a gyakorta való Communiorol. – Fr. „De la frequente Communion.” (t. III. p. 73.) Egyes janzenisták túlzásba vitték a szent communiora való előkészületet, s voltak, akik hónapokig nem érezték méltónak magukat az áldozásra. Mindez ellenkezett a jezsuita barokk valláspropagandájával. Antoine Arnauld De la Fréquente Communion où les Sentimens des Pères, des Papes et des Conciles, touchant l’usage des sacremens de Pénitence et d’Eucharistie, sont fidèlement exposez... (Paris 1643) című munkája indexre került; ez egyébként megvolt Rákóczi rodostói könyvtárában. Zolnai, 1926. 23; uő, 1924. 84–88. A témáról a fordító és a fejedelem más munkákban is olvasható (Mikes ÖM II. 960; III. 1055). Pouget a mérsékelt álláspont képviselőjének látszik, erősen differenciál a kevés vagy sok áldozás kérdésében. Forrásaiban Arnauld vitát kiváltó művére nem hivatkozik.*
- Miért mondád... – Előtte kimaradt egy, a bocsánatos bűnnel kapcsolatos kérdés-felelet (fr. t. III. p. 73).*

- 28 *Miképen kel a Communiohoz járulni?* – Mikes *Leveleskönyvében* említi: *aminap a fejdelem arról beszélgetet. hogy micsoda nagy buzgósággal kel bé venni a communiot...* (31. lev.) Rákóczi könyvtárában voltak ilyen olvasmányok, s ő maga is foglalkozott e témával: „Aspirationes Aspiraciones contemplatives avant et après la sainte communion.” (Confessio... Aspiraciones. Bp. 1876. 417.) A janzenizmus gyakorlatában különösen nagy szerepet játszott a kommunióra, az áldozásra való felkészülés. (Mikes ÖM I. 476.) Pouget óva int az elstett penitenciától és a tökéletlen áldozástól; a vétkeseknek mindaddig tartózkodást és bűnbánatot ajánl, amíg meg nem jobbítják életüket. Vö. Zolnai, 1925. *Traité de l'amour de Dieu, Introduction à la vie devote* című kegyességi írásai.
- 31.
- 544.12 *s. Basil lib 1. de bapt Cap 3* – Szent Vazul, *Lib. 1. de Baptismo.*
- 20 *s. franc. sales epist. 18. lib 2.* – S. François de Sales, Szalézi Szent Ferenc (1567–1622) genfi püspök, egyházdoktor; episztoláriuma mintegy kétezer levélre terjed. Más munkái: Philothea című imakönyve,
- 545.1 *a nyomoruság volna.* – Utána elmaradt egy kérdés-felelet (fr. t. III. p. 74) a kéziratban.
- 17 *talám még másut is lehet ez a szokás.* – Mikes megjegyzése; a kiadás itt franciaországi példák („l'Abbaie de Cluni et celle de Saint Denis”) felsorolásába kezd (t. III. p. 75), amelyet a fordító elhagyott.
- 22 *vagy is tsak az egy szín alatt.* – A variáns fogalmazása pontosabb; a franciában is: „Il étoit permis aux Fideles de communier sous les deux especes, ou sous une seule.” (t. III. p. 76.)
- 546.5 *Evagrius lib 4. de hist Eccles Cap 36.* – Evagrius Scolasticus (536?–600). *Historia ecclesiastica, libri VI.*
- 13 *paulinus de vita s. Ambr.* – Paulinus (Paolino di Milano, Szent Ambrosus titkára), *De Vita S. Ambrosii (422?)* című életrajzi írása.
- 547.10 *luther de Captivitate. babilonica tsinált könyvében...* – Luther (1483–1546), *De captivitate Babylonica*, fr. „Luther dans son Livre De la captivité de Babylone...” (t. III. p. 78.)
- 26 *ejendi... ijandgya* – Káldinál „észi... iszsa” (1. Cor. 11, 27), fr. „Celui qui mangera de ce pain, OU boira (cet OU est à remarquer)...” (t. III. p. 78.)
- 548.23 *Magyarázat* – Az első bekezdés vége kissé összevont a franciához (t. III. p. 80) képest.
- 550.8 *s. Aug. epist 106. ad paulinum.* – Ágoston, *Epistola 180. alias 106. ad Paulinum.*
- 551.3 *...ezekre vigyázni.* – Ez után, a *Rész* végén elmaradt egy zárójeles rövid magyarázó bekezdés (fr. t. III. p. 83).
- 24 *s Aug hom 27.* – Ágoston, *Sermo 352. alias 27. inter Homil. 50.; epist. 108. ad seleucian.* – *Epistola 265. alias 108. ad Seleucian.*

- 552.14 *s. Aug. serm 393.* – Sermo 393. alias 41. ex Homil. 50. cap. 4. n. 9.
- 553.25 *s. Cypr. epist 54 ad cornel. pontif.* – Cyprianus, Epistola 57. alias 54 ad Cornel. PP.; fr. „Lettre au Pape Corneille.”
- 554.3 *Az olyan keresztyén... – A variánsban e kérdés-felelet némileg összevont fogalmazásban készült. Utána mindkét kéziratban hiányzik egy kérdés-felelet a kiadáshoz (fr. t. III. p. 87) képest.*
- 24 *szükségese ahoz járulni... – A variánsban a kérdés előtt utólagos beírás: heja; vö. a 232. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes későbbi fordításában sem pótolta.*
- 557.11 *de azt fel gerjeszti, és a jóra viszi.* – Fr. „...mais qui l'excite et le porte au bien...” (t. III. p. 91.) Vö. a variáns eltérő fogalmazását és mondat-szerkesztését; a főszövegben folytatódó két bekezdés a variáns kéziratában nincs meg, vö. a 244. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. *heja vagy*on jelzését, amely a következő kérdés-felelet hiányára is utal.
- 558.13 *s. Aug. epist 245 ad Anasta* – Fr. „Voiez saint Aug. Lettre 144. ou 145 à Anastase.” (t. III. p. 93.)
- 559.5 *a tőhöz... tő – Mikes Leveleskönyvében is így írja. NySz Tű, tő, töt. Vö. a 2. lev. ÖM I. 411.*
- 560.11 *s. Aug hom. 41.* – Ágoston homiliái a négy evangéliumról, 416–417-ből; Sermo 393. alias Hom. 41. ex Homil. 50.
- 24 *Tartozunké el kerülni... – Előtte kimaradt egy kérdés-felelet a kiadáshoz (fr. t. III. p. 95) képest.*
- 561.8 *...mind ezek magok avétekre vivő alkalmatoságok* – A francia szerző bővebben részletezi: „Les figures ou peintures lascives et indecentes, la lecture des mauvais Livres, la frequentation trop familiere de personnes de differens sexe, l'assistance au Bal, aux Comedies, à l'Opera, le jeu immodéré, etc. toutes ces choses sont par elles-mêmes occasion de peché.” (t. III. p. 96.) A második bekezdést Mikes kb. felére rövidítette; elmaradt a kereskedő, a bankár, az uzsorás bűnre vezető lehetőségeinek felsorolása.
- 562.10 *...a tanátsán kel járni.* – Kissé összevont válasz a francia szöveghez képest (t. III. p. 97).
- 17 *s Chrys. hom. 9. in epist. ad hebr.* – Chrysostomus, Homilia 9. in Epist. ad Hebreos in morali.
- 563.11 *s. Hyer. epist 1 ad Heliodorum* – Hieronymus, Epistola 5. alias 1. ad Heliodorum.
- 11 *s. Ambr. lib I. de penitencia.* – Szent Ambrus, De penitencia című dogmatikus traktátusa. Az utalások után a variánsban későbbi beírás: *heja vagy*on; vö. a 265. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes két kérdés-felelet elmaradását jelzi, de utólag nem pótolta.
- 564.3 *mikor egy vak, más vakot vezet. mind a ketten... – A bibliai közmondás változataira vö. Mikes más fordításait, ÖM II. 964; III. 1073; IV. 740; és Leveleskönyvét (62. lev.).*

- 16 *akinek a doktori süveget meg adták.* – Fr. „...on ne se repose pas sur ce qu'un Medecin a reçu le bonnet de Docteur.” (t. III. p. 100.) Innen folytatólag kissé összevont a válasz a kiadáshoz képest.
- 25 *s Greg. pastoral. pars 1. Cap. 1.* – Nagy Szent Gergely, Regula pastoralis v. Liber regulae pastoralis, 591-ből.
- 33 *oktatása alá kel magunkot vetni.* – Utána kimaradt egy kérdés-felelet (fr. t. III. p. 101) mindkét kéziratban.
- 565.18 *Instruc. s. Carl pro Confes.* – S. Carol. Eccles. Mediol. Tom. 1. act. part. 4.; Instructiones Confess. Poenit.; Fr. „Instructions pour les Confesseurs.”
- 567.15 *mint ha azt gazdagtól lopták volna* – A példázattal végződő válasz után kimaradt (fr. t. III. p. 104) egy kérdés-felelet a kéziratban.
- 569.14 *és nagy vétek.* – A variánsban utána beírás: *heja*; vö. a 285. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes későbbi fordításában kiigazította a válasz befejezését.
- 30 *amely irtoztato vétek* – A variáns kéziratában utána beírás: *heja vagon*; vö. a 287. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet hiányát jelzi.
- 570.13 *életekről valo gyonást* – Fr. „une bonne confession generale”; Rákóczi is tett ilyent Grosbois-ban a kamalduliaknál 1715-ben.
- 15 *...a gyontato paptol.* – A válasz kissé összevont a kiadáshoz (fr. t. III. p. 109) képest. Utána egy kérdés-felelet is elmaradt.
- 20 *vagy deakul, vagy magyarul.* – Fr. „il faut dire en latin ou en français...” (p. 109.) A válasz végén beírás a variánsban: *heja vagon*; vö. a 290. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet hiányát jelzi ezzel.
- 571.6 *Tertull. lib de penit. Cap 8. 9.* – Tertullianus, De poenitentia című, csak itt idézett műve.
- 6 *s. Aug. hom. 5* – Ágoston, Sermo 351. alias 50. inter Homil. 50.
- 573.21 *dög halálal...* – Var. *dög halál által*; fr. „par une peste de trois jours.” (t. III. p. 113.)
- 575.8 *nyilván... különösön* – Fr. „publiquement... la penitence secrette” (t. III. p. 115), nyilvánosan és magányosan.
- 20 *siroknak... halgatoknak... le boruloknak... jelen lévőeknek...* – Fr. „des Pleurans... Ecoutez... Prosternez... Consistans” (t. III. p. 115).
- 576.29 *és gyakorta imádkoztak.* – Mintegy felére összevont válasz a franciához (t. III. p. 117) képest. Utána elmaradt a következő kérdés, a fordító ennek feleletét is az előbbihez kapcsolta, új bekezdésben: *A mi pedig azt tekénti...*
- 577.1 *a Theologusok magok között meg nem egyeznek, némellyek...* Fr. „Les sentimens des Theologiens sont partagez sur cette question; ce n'est point ici le lieu de les approfondir. Cela grossiroit trop cet Ouvrage.

- Nous nous contenterons de dire, que..." (t. III. p. 117.) Az ilyen értekező sorok Mikesnél általában elmaradnak.
- 578.1 *és súlyos penitentiákat* – A válasz első bekezdése kissé rövidített a kétpontos francia felelethez (t. III. p. 118) képest.
- 13 *a penitentiát a vétekhez intézni.* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon*; vö. a 322. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a következő kérdés-felelet hiányát jelzi.
- 26 *Conc trid, sess 14. Can 8. et Can* – A sérült margóutalás a variánsban: *Can. 8. et Can. 17.* A francia kiadásban is (t. III. p. 118).
- 580.4 *Gratianus in fine decret* – Gratianus, bolognai kamalduli szerzetes Decretum (1139–1142) című egyházi törvénygyűjteménye a 2. lateráni zsinat után; korábbi elnevezése: *Corpus iuris canonici*.
- 5 *most is követik.* – Utána elmaradt egy kérdés-felelet, amelyben Pouget megmondja, hogy az alábbi „*Extrait abregé des Canons penitentiaux*” az *Instructions de S. Charles aux Confesseurs imprimées par ordre du Clergé de France* (t. III. p. 121) című nyomtatványból való.
- 19 *Azért hogy nyilván káromkodot.* – Mikes kissé összevonta a bekezdést, a végéről néhány sor (t. III. p. 122) elmaradt.
- 581.12 *Azért hogy őket meg ütötte,* – E kánon után kimaradt egy kétsoros kánon (fr. t. III. p. 123) a szülők elűzése miatti penitenciáról.
- 19 *Azért hogy papot meg ölt.* – E kánon előtt is kimaradt egy a saját plébánosukon gúnyolódókról (fr. t. III. p. 23).
- 22 *hogy idéetlen szüllyön.,* – Fr. „*Pour s'être procuré l'avortement*” (t. III. p. 124).
- 28 *Azért hogy szán szándékal...* – E kánon után kettő kimaradt a bérgyilkosságról és a párbajról (fr. t. III. p. 124).
- 582.3 *történetből* – Fr. „*par accident*” (t. III. p. 124), véletlenül.
- 583.3 *Azért hogy ha valamely nagy dolgot lopot el,* – E kánon előtt hiányzik kettő, a tized megfizetésének visszautasításáról és az ispotályból történő lopásról (fr. t. III. p. 125), utána egy az éjszakai betörésről (fr. t. III. p. 126).
- 20 *Azért hogy egy házas aszonyal...* – E kánon után kettő elmaradt, a leány, az özvegy s a házasember viszonyáról, ill. a házasságtörőről (fr. t. III. p. 126).
- 26 *Azért hogy természet ellen valo vétket...* – Előtte és utána is elmaradt egy kánon (t. III. p. 126).
- 584.3 *Azért hogy embert szollot.* – Utána elmaradt két ezzel kapcsolatos kánon (fr. p. III. p. 127).
- 5 *Azért hogy egy aszony férfiu köntösben...* – E kánon után kettő (fr. t. III. p. 127) elmaradt. Az utolsó kánon kissé összevonta a franciához (t. III. p. 128) képest.
- 585.2 *eről már szollottunk az első szakaszban.* – Utána kimaradt egy kérdés-felelet (fr. t. III. p. 129) a kéziratban.

- 12 *a melyet agostato pap ad.* – A variánsban utána utólagos beírás: *heja vagyon*; vö. a 349. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 586.12 *senki meg nem halgattya könyörgésit.* – A variáns kéziratában utána későbbi beírás: *heja vagyon*; vö. a 354. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a befejező kérdés-felelet hiányát jelzi itt.
- 22 *a ninivé béliek példájokból.* – A francia szöveg még folytatódik kb. tizenkét sorral (t. III. p. 131) a válasz befejezéséig.
- 587.25 *s. Chrys. hom. 3. in epist ad philipp. et hom. 21. in Act.* – Chrysostomus, Homilia 3. in Epist. ad Philippenienses in morali, et Hom. 21. in Acta Apostolorum.
- 27 *ezt a purgátoriumra értik* – A 4. pont (fr. t. III. p. 133) elmaradt, ennek folytatása a következő bekezdés.
- 588.1 *nézd meg az ide fellyeb Citalt... szent Agoston kéri...* – Ez margószöveg a kiadásban (fr. t. III. p. 134); több utalás elmaradt.
- 12 *s. Basil. Cap. 9. in Isai.* – Basilios, In Cap. 9. Isaias, circa finem. *Tertull. de Monogam. Cap 10.* – Tertullianus, De Monogamia (212–222 körül).
- 23 *Euseb lib 4. de vita Constanti cap 71* – Eusebius, De vita Constantini, valójában biográfiai jellemzés.
- 23 *s. Hier. epist 26 ad pammachium* – Hieronymus, Epistola 54. alias 26. ad Pammachium.
- 591.15 *Tertull. ad Martyres Cap 1 et lib de pudicitia Cap ult* – Tertullianus, Lib. ad Martyres; Lib. de Pudicitia cap. 21. in fine.
- 15 *s Cypr. epist 54 ad Corne.* – Cyprianus, Epistola 57. alias 54. ad Cornelium pontif.
- 592.12 *Indulgentiájának segítségire.* – Utána elmaradt egy ezzel összefüggő kérdés-felelet (fr. t. III. p. 139) a kéziratban.
19 Articulus Az Indulgentiákról – Fr. „§. 19. Suite de la doctrine des Indulgences.” (t. III. p. 139.) Az első kérdés-felelet hiányzik.
- 16 *negyven napot,* – A variánsban fölötte beírás: *heja vagyon*; vö. a 373. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes ismeri a „jubilaumot”, 1750 januárjában írja: *e jubileum esztendő. szent esztendő, bár a szent péter templomában mehetnének...* (179. lev. ÖM I. 757.)
- 593.2 *Bonifacius octavus* – VIII. Bonifác pápa (1294–1303).
temérdeki sok szarándok – Fr. „les chemins étoient pleins de Pele-rins” (t. III. p. 140).
- 12 *Clemens sextus.* – VI. Kelemen pápa (1342–1352).
- 19 *sixtus 4dik* – IV Sixtus (1471–1484).
- 20 *Második Pál* – II. Pál (1464–1471).
- 21 *Grégorius undecimus* – XI. Gergely pápa (1370–1378).
- 595.12 *hozánk illetvén akristus elégtételét, és ...* – Vö. a variáns fogalmazását, ahol Mikes jelzi az összevont válasz hiányát a kiadáshoz (fr. t. III.

- p. 143) képest; vö. a 385. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. *heja* bejegyzését.
- 19 *meg léssen oldozva* – A variánsban utána beírás: *heja* *vagy*on; vö. a 386. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes az elmaradt befejező mondat, s a következő két kérdés-felelet hiányát jelzi, a második a főszövegből is hiányzik.
- 596.11 *...végben vitele alatt adatik.* – Utána elmaradt a kiadás szerinti „§. 20. Suite de la doctrine des Indulgences.” artikuluss címe, s azt követőleg az első három kérdés-felelet (fr. t. III. p. 144–145), ill. az első kérdés-felelet a kéziratban az összevont artikuluss végére került.
- 19 *Hanem abban áll. hogy...* – A válasznak ez a folytatódó bekezdése a már elhagyott, s a kiadásban következő (fr. t. III. p. 146) szintén elmaradt két kérdés-felelet összevonásából jött létre.
597. *20 Articuluss Az Absolutiorol.* – Fr. „§. 21. De l’absolution, et du pouvoir de remettre les pechez, accordé aux Prêtres.” (t. III. p. 147.) A számozásban mutatkozó eltérés a kéziratban az előbbi két artikuluss összevonásának következménye.
- 598.4 *s. Cypr. contr novat* – A Cyprianusnak tulajdonított *Contra Novatianum* című polemikus munka.
- 599.4 *az árnyék és a valóság között.* – Fr. „entre la verité et la figure” (t. III. p. 149).
- 601.4 *még attól el nem távozik.* – Utána hiányzik két kérdés-felelet (fr. t. III. p. 151).
- 34 *az olyan lány gyóntató papok. a kik fel oldozák abünöst, midön meg kellene kötözni.* – A „confesseurs lâches” témája összefügg a büntudat, megigazulás, penitencia kérdéskörével, mely heves polémia tárgyává vált a jezsuiták és janzenisták között. Zolnai szerint Pouget „a gyónási rigorizmus teljes gyakorlatát magáévá teszi”. Hangsúlyozza, hogy a gyóntatói praxis kérdése jellemző és „csakis a janzenista korra jellemző, amikor közügy és irodalmi téma volt, hogy a feloldozást mikor kell elhalasztani, és amikor a Port-Royal hívei nyilvánosan könnyű feloldozással, laza morállal vádolták a jezsuitákat”. (1937. 23.) Rákóczi is ezért hibáztatja gyóntatóit Vallomásaiban. Megjegyzendő, hogy Pouget különleges esetekre utalva helyesli a gyóntatók rigorizmusát.
- 604.3 *Hány féle a Censura? vagy a büntetés.* – Előtte négy kérdés-felelet (fr. t. III. p. 156–157) maradt ki a kéziratban.
- 25 *Tartozunké el kerülni azokat, kik...* – Előtte és utána kimaradt egy kérdés-felelet (fr. t. III. p. 159).
- 605.16 *ezt rövideden ezen deák versel...* – Előtte a hétpontos francia szöveg (t. III. p. 160) fordítása erősen összevont.
- 606.11 *...beszélhetnek vele.* – Var. *véle*. Utána beírás: *heja* *vagy*on; vö. a 421. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes két kérdés-felelet hiányát jelzi.
- 31 *fel oldoztassanak* – A variánsban alatta utólagos beírás: *heja* *vagy*on;

- vö. a 422. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes később sem fordította le a hiányzó két rövid befejező bekezdést (fr. t. III. p. 162). A kéziratban ezzel végződik a *VI. Rész*, a kiadásban még három artikus következnek: „25. Des Monitoires. 26. De la Suspense. 27. De l'interdit.” (t. III. p. 162–168.)
607. *VII Rész – Var. 7. Rész.* Fr. „Chapitre VI.” (t. III. p. 168.)
- 610.8 *Az Attyafiai között inkább vigyázon a szegényekre* – A 8. és 9. pont erős rövidítéssel készült; a francia szövegben szó van a szegény rokonokról tudni nem akaró gazdagokról is (t. III. p. 172). A kiadás 11. pontja, amely a monostoroknak szánt hagyatékról szól (t. III. p. 173), elmaradt.
- 612.1 *A traditiobol tudgyuk...* – Előtte kimaradt egy pár soros bekezdés (fr. t. III. p. 175) a kéziratban.
- 613.18 *atesti orvoságot hasznosá teheti.* – Ez a válasz is, mint a megelőzőek, a francia kiadáshoz képest (t. III. p. 178) kissé összevont.
- 614.5 *a theologusok sem egyeznek meg ez iránt,* – A válasz után elmaradt egy kérdés-felelet (fr. t. III. p. 179).
- 28 *Igen is jó. és hasznos hogy ha ameg lehet* – Rövidített válasz; utána hiányzik egy kérdés-felelet (fr. t. III. p. 180).
- 615.4 *a viaticumot az utolso kenet előtt adgyák fel.* – A válasz franciaországi vonatkozású további része, valamint egy kérdés-felelet (fr. t. III. p. 180–181) szintén hiányzik a kéziratban.
616. *VIII Rész – Var. 8. Rész.* Fr. „Chapitre VII.” (t. III. p. 182.)
- 12 *melyet ád ez a látható jel* – A variánsban utána beírás: *hejavagyon*; vö. a 447. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet hiányát jelzi, későbbi kéziratában pótolta.
- 16 *s. Ambr de digni sacerd cap 5.* – Szent Ambrus, *Lib. de dignitate Sacerdotii*.
- 617.8 *...akarták tulajdonítani azt a hatalmot.* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon*; vö. a 452. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy-egy kérdés-felelet hiányára utal; a főszövegben megvan.
- 20 *...a három utolsot nagynak.* – Utána hiányzik egy kérdés-felelet (fr. t. III. p. 184) a kéziratban.
- 24 *s. Epiph. heres 25* – Szent Epiphanius (?–403) ciprusi metropolita polemikus iratai: *Adversus omnes haereses*, libri III, 375–377 között.
- 24 *s. Aug. lib de heres.* – Ágoston, *De haeresibus* című, polemikus könyve a 419–430-ból.
- 24 *In epistolis s. Ignat Mart in 1 saeculo.* – Szent Ignatius Martyr, *Epistolae ad Smyrnaeos, ad Ephesios, ad Tarsenses, ad Antiocheneos* etc.
- 25 *hogy ezt az igazságot tagadá.* – Utána két kérdés-felelet (fr. t. III. p. 185) maradt el.
- 618.3 *a többit az Anyaszent egy ház rendelte* – Utána beírás a variánsban:

- heja vagyon; vö. a 454. sz. lapolji szövegkritikai jegyz. Mikes a válasz befejezése, több kérdés-felelet s a *Magyarázat* hiányát jelzi.
- 5 s. *Cornel. epist ad. fabium Antioch.* – Szent Cornelius, Epistola ad Fabium, fr. „S. Corneille Epître à Fabius d’Antioche.”
- 5 s. *Cypr. epist 24. ad optat sub diac.* – Cyprianus, Epistola 29. alias 24. ad Optat Subdiaconum.
- 10 *nem tekintik úgy mint szentségeket* – Utána a főszövegben is hiányzik egy kérdés-felelet a francia kiadáshoz (t. III. p. 186) képest.
- 619.2 a *Diaconusok könyveségire rendelték.* – A franciához képest (t. III. p. 187) kissé összevont válasz.
- 13 *nem követheti annak hivatallyát.* – Ez a válasz is rövidített (fr. t. III. p. 187).
- 620.2 *és akik. tellyeségel tudatlanok.* – Utána elmaradt egy rövid „Explication” (fr. t. III. p. 188).
- 7 *...vakok, sánták. vagy görbék.* – E rövidített válasz után csak az „Explication” (fr. t. III. p. 189) kiemelése maradt el, szövege új bekezdésbe került a kéziratban.
- 16 *F Azok. akik nem a törvény szerént valo házaságban lettenek.* – Var. *F. Azok., akiknek apjok. és anyyok, nem a törvény szerént valo házaságban éltenek;* vö. a 460. sz. lapolji szövegkritikai jegyz., valamint Mikes javítását is; fr. „Ceux qui ne sont pas nez en legitime mariage.” (t. III. p. 189).
- 21 *...a szabot rend szerént.* – A mintegy tízoros francia válasz (t. III. p. 189) lerövidítése; *vagy azok kik adoságban vannak* – Mikes ezt a választ is jól összevonta, a variánsban jelezte is, vö. a 462. sz. lapolji szövegkritikai jegyz.
- 30 *Mit értesz ezen a szón bigamia?* – A válasz után elmaradt egy szintén ezzel kapcsolatos kérdés-felelet (fr. t. III. p. 190).
- 621.17 *az eretnekségben valo részesülés.* – A hét pontos francia válasz (t. III. p. 191) tömörítése után elmaradt két kérdés-felelet is.
- 21 *minden egy házi szolgálatot félben kel hagyni.* – Utána hiányzik a befejező kérdés-felelet (fr. t. III. p. 192); Mikes a variánsban nem jelzi.
- 623.4 *...hivatattak erre a rendre?* – A variánsban utána későbbi beírás: *heja vagyon;* vö. a 466. sz. lapolji szövegkritikai jegyz. Itt nincs hiány, de alább van: *Melyek azok a vétkek.? Vö. var. 468. sz. lapolji szövegkritikai jegyz.; heja vagyon* – Mikes későbbi bejegyzése az utolsó válasz hiányos voltát is jelzi: *heja vagyon* – 470. sz. lapolji szövegkritikai jegyz.
- 626.8 *Közönségesen azt tarttyák...* – Összevont válasz; Mikes a következő *Magyarázat* („Explication”, t. III. p. 198) szövegét is kb. felére rövidítette le.
- 25 *Hány esztendös korában...* – Előtte kimaradt egy kérdés-felelet (fr. t. III. p. 199), utána pedig az „Explication” (t. III. p. 200). Erre

- vonatkozhat a következő kérdésnél tett beírás a variánsban: *héja vagyon*; vö. a 477. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 627.5 *meg tiltot mulattságokat el kerüli.* – Vö. a variáns eltérő fogalmazását és Mikes hiányjelzését: *heja vagyon*; 478. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. A válasz után mindkét kéziratban hiányzik egy kérdés-felelet (fr. t. III. p. 201).
- 19 *Magyarázat.* – A variánsban a kiemelés hiányzik, de szövege megvan, kissé összevontan, mint a főszövegben; a végén: *...az egy házi jóságokrol.* Mikes jelzése: *heja vagyon*; vö. a 482. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. (fr. t. III. p. 202).
- 628.13 *ezeket jól kel vegben vini.* – A fordító a választ erősen megrövidítette; a kiadásban következő hét kérdés-felelet (fr. t. III. p. 203–205) elmaradt.
- 21 *...magának hizelkedik.* – Utána szintén elmaradt egy kérdés-felelet (t. III. p. 206) a kéziratban.
- 629.3 *számot kel adni Istennek* – A franciához képest (t. III. p. 206) kissé összevont a válasz szövege.
A simoniárol. – Utána elmaradt az első kérdés-felelet (fr. t. III. p. 206) mindkét kéziratban. *Mitsoda a simonia?* – A válaszban folytatólag elmaradt négy rövidebb bekezdés (t. III. p. 207).
- 23 *Példának okáért...* – Ezzel kezdődik a francia kiadásban az „Explication” magyarázó szövege (t. III. p. 208), de Mikes nem írta ki a *Magyarázatot*. A végén *simoniát tselekedtem* után a variánsban beírás: *heja*; vö. a 491. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes három kérdés-felelet hiányát jelzi; a harmadik a főszövegben megvan.
- 630.23 *a papi hivataltol el tiltathatik,* – A kiadásban még öt kérdés-felelet van az artikulus végéig (fr. t. III. p. 211–212).
7 Articulus – Var. *7 articulus* és utólagos beírás *héja*; vö. a 496. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes itt alább a variáns utólag beírt kérdését előzőleg jelölte: *heja vagyon*; vö. a 497. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 631.17 *a mi meg marad adgya aszegényeknek.* – A kiadásban utána következő kérdés-felelet (fr. t. III. p. 213) nincs meg a kéziratban.
- 632.3 *...és a szent Atyák kárhoztattyák.* – Utána még van egy kérdés-felelet a kiadásban (fr. t. III. p. 214).
- 4 *Melyek az egy házi also rendek?* – A válasz után két kérdés-felelet hiányzik a kiadáshoz (fr. t. III. p. 214). képest.
- 11 *Mitsoda akapusnak hivatalya.?* – A válasz után elmaradt egy kérdés-felelet a „kapus” jó tulajdonságairól (fr. t. III. p. 215).
- 21 *Mitsoda az olvasonak hivatalya?* – A válasz végéről elmaradt: „3. Les Lecteurs peuvent faire le Catechisme aux enfans dans l’Eglise.” (fr. t. III. p. 216.) Utána itt is elmaradt az „olvasó” erényeinek leírása;

- hasonlóképpen alább az „exorcista” és „acolytha” erényeire vonatkozó kérdés-felelet (fr. t. III. p. 217).
- 27 *Pontifi. rom. ad lector* – Pontificale Romano in admonitione Lectoris; fr. „Pontifical Romain, avertissement aux Lecteurs.” Liturgikus kézikönyv a püspöki ceremóniák formuláinak gyűjteményével (1596), új kiad. 1644., 1752.
- 634.2 *mint az aláb valo egy házi szolgálknak.* – Utána elmaradt az „Explication” (t. III. p. 218).
- 8 *a Görög, és a Deák Anyaszent egy háznak szokása.* – A válasz (fr. t. III. p. 219). lerövidítésével elmaradt a görög katolikus egyházi szokások bizonyos eltérő vonásainak leírása.
- 8 *Can. 27. Aposto justini Impe. lib 45.* – Fr. „Can. 27. Apostolique l’Empereur Justinien Liv. 45. ch. de...” és Justinianus Imperator Novella 22.
- 24 *s. Ambr. lib 1 de offic.* – Szent Ambrus, De officiis ministrorum című traktátusa első kísérlet volt a keresztény etika összefoglalására.
- 25 *és uj szokást vettek bé.* – Utána elmaradt egy kérdés-felelet (fr. t. III. p. 220).
635. *10 Articulus* – Ez már a kiadás 11. artikulusa; a kéziratban előtte elmaradt: „§. 10. Du titre de Benefice ou de Patrimoine necessaire pour être ordonné Soudiacre.” (t. III. p. 221–223).
- 22 *...ajándékokot a nép kezéből el vegye.* – A nyolcpontos francia válasz (fr. t. III. p. 224). végének lerövidítésével.
- 636.17 *ők is osztogatták az alamisnát.* – A kiadásban ez is nyolcpontos válasz (fr. t. III. p. 225), Mikes lerövidítette.
- 637.19 *A ki ...bővebben akar tudni. szükséges hogy olvassa...* – Ez már margószöveg (fr. t. III. p. 226).
638. *11 Articulus* – Ez a kiadás 13. artikulusának felel meg, mivel a kéziratban nincs meg a „§. 12. Explication des principales ceremonies de l’Ordination.” (t. III. p. 227–232).
- 5 *Magyarázat* – Ez az „Explication” nincs meg ebben a kiadásban a kérdés-felelet (fr. t. III. p. 233) után; a bővítettben (1714) és a latinban (1725. p. 496) megvan.
- 28 *Meg akarja az által mutatni...* – A kétpontos francia válasz (t. III. p. 233) összevonása.
- 640.4 *a melyet holtig örömel kel viselni.* – Az utána következő kérdés-felelet (fr. t. III. p. 235) csak a variánsban van meg: *Mitsoda az evangyeliumi terh viselés?* A főszövegből talán véletlenül maradt ki.
- 25 *...a püspöki szolgálattában.* – A variánsban utána beírás: *hejavygyon*; vö. az 539. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes itt a válasz hiányos voltát jelzi; a kiadásban van még egy bekezdés (fr. t. III. p. 236), de ez a másik kéziratba sem került bele.
- 642.10 *a ki ötet vezérellye.* – Var. *a ki ötet vezesse.* Fr. „...pour le conduire” (t. III. p. 237).

- 643.13 *mind abban ami őket tekénti.* – A variánsban a válasz elején szerzői bejegyzés: *heja vagyon*; vö. az 549. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes az egyoldalnyi francia választ (t. III. p. 239) összevonta, s később sem bővítette.
645. 13 *Articulus* – „§. 15. De l'état Religieux.” (fr. t. III. p. 242).
- 29 *s. Athan. in vita st Ant.* – Athanasius, In vita S. Anton., fr. „S. Athanase dans la vie de S. Antoine.”
- 646.8 *Tsudálatos életet éltenek.* – Erősen rövidített válasz, egy ágostoni részlet (fr. t. III. p. 244) elhagyásával.
- 647.1 *Miképen lehesen magát...* – E kérdés előtt öt kérdés-felelet van még a kiadásban a monostorokról (fr. t. III. p. 245–247); a rövidített válasz után is elmaradt négy kérdés-felelet (fr. t. III. p. 248–250) lefordítása.
- 26 *mitsoda különbözés vagyon alengyel. és a magyar köntös között, ...a magyarok mitsoda formájú köntöst viseltenek és mostanában. mitsoda különbözöt viselnek,* – A magyar vonatkozás és összehasonlítás Mikes betoldása; Kürty akkor figyelt föl rá, amikor számba vette a rodostói író fordításainak ilyen magyar vonatkozású elemeit (1906–1907. 30).
648. IX *Rész* – Var. 9 *dik. Rész.* – Fr. „Chapitre VIII.” (t. III. p. 252).
- 22 *Midön atórvény szerent vagyon.* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon*; vö. az 569. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes több kérdés-felelet hiányát jelzi.
- 649.4 *K szabad volt mind azon által. a sidoknak. el válni...* – A kérdés előtt a főszövegben is hiányzik egy kérdés-felelet, a válasz után ismét egy kérdés-felelet a francia kiadáshoz képest (t. III. p. 253).
- 19 *meláncton, és bucerus,* – Philipp Melanchton (1497–1560) és Martin Bucer (1491–1551).
- 21 *Hassiai landgrávnak. philipusnak* – Fr. „Philippe Landgrave de Hesse”; lat. Philippus Lantgravius Hassiae.; az *első feleségének meg életeben.* – (Margareta de Saal, 1539., 1540.) A variánsban utána az iménti kérdés-felelet előtt elmaradt kérdés olvasható: *Egy aszszonynak. leheté egy néhány férjet tartani?* A főszövegben nincs meg.
- 650.5 *s. Ambr. lib 1. de Abrah. Cap 7.* – Szent Ambrus, De Abraham libri II, bibliamagyarázó traktátusa.
- 5 *s. Aug. lib. de bono matrimo. Cap 18.* – Ágoston De Bono matrimonio, De Bono conjugii című erkölcsstanító könyve; fr. „S. Augustin., Livre Du bien du mariage.”
- 19 *ez életben valo nyomoruságokban..* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon*; vö. az 570. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes itt két kérdés-felelet (t. III. p. 255) hiányára utal, de későbbi kéziratában sem pótolta.
- 651.12 *és az aszszonyak az ő férjivel.* – A nyolcpontos francia válasz (t. III. p. 256) végének némi rövidítésével.
- 22 *nezd meg mit mondanak ez iránt atheologusok.* – Ez már margószöveg: „Voiez les Theologiens sur cette question, Maldonat, Estius, Sylvi-

us, Juénin, etc.” (t. III. p. 257.) A latin kiadás műveket is megjelöl a még vitatott kérdéshez: „Joan. Maldon. Societ. Jesu Presbyt. Tract. de Sacram. de Matrimon. quaest. I. – Guil. Estius in Lib. 4. Sentent. Distinct. 26. §. 10. – Franc. Sylv. in suppl. ad 3. part. D. Thomae Quaest. 42. art. 1. – Gasp. Juenin Orator. Gallic. Presbyt. Comment. hist. et dogmat. de Sacram. Dissert. duodecim. cap. 2. Quaest. 3.” (1725. p. 525–526.) J. Maldonat (1533–1583) teológus és szentírás-magyarázó, megbízták a Vulgata revíziójával (1580 után). Van Est, Willem Estius (1542–1613) bibliamagyarázó. Franciscus Sylvius (François du Bois) műve, Commentarii in totam primam partem S. Thomae Aquitanis. Antverpiae 1693. 4 vol.

- 652.14 *13 az el ragadás.* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon*; vö. az 576. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes később pótolta a hiányzó kérdés-felelet fordítását.
- 21 *Ezeket az akadályokat rend szerént ezen deák versekel...* – Ez már a margószövegben: „On exprime ordinairement ces empêchemens par les vers Latins suivans pour aider la memoire.” (t. III. p. 258).
- 653.4 *péternek... Ersokot... Ilonának...* – A francia nevek: „Pierre... Therese... Catherine...” (t. III. p. 258).
- 14 *akor semire valóé az ő házasa?* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon*; vö. az 578. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a kérdés-felelet összevonására utalhat, mert a kiadásban (fr. t. III. p. 259) mindegyik bővebb.
- 654.10 *Mit értesz az Atyafiségért való akadályon?* – A válasz után elmaradt egy kérdés-felelet (fr. t. III. p. 260) ennek részletezéséről.
- 656.30 *...ahitetlenekél való szövetségért* – Utána elmaradt egy kérdés-felelet a kiadáshoz képest (fr. t. III. p. 264).
- 657.24 *viszá tér agazda házához.* – A válasz után két kérdés-felelet (fr. t. III. p. 265) hiányzik a kéziratban.
- 33 *mivel anagy vétek volna* – Utána kimaradt egy kérdés-felelet a „l’empêchement d’impuissance” akadályáról (fr. t. III. p. 266).
- 658.1 *Mit értesz a lopva házasaért való akadályon?* – Fr. „Qu’entendez-vous par l’empêchement de clandestinité?” (t. III. p. 266.)
- 660.20 *Miben áll az eljedzésnek akadalya?* – Fr. „En quoi consiste l’empêchement des fiançailles?” (t. III. p. 270). Előtte kimaradt egy kérdés-felelet a fejedelmi tilalomról.
- 661.10 *minek utána fogadást tett volna meg házasodot?* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon*; vö. a 605. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes az előtte hiányzó kérdés-felelet (fr. t. III. p. 271) fordítását az artikulus végére tette későbbi kéziratában.
- 14 *...és penitentiát tartani.* – A kétpontos francia válasz (fr. t. III. p. 271) erős összevonása.

- 662.8 *Hogy kel készülni a házassághoz.?* – Előtte kimaradt egy kérdés-felelet (t. III. p. 272) a kéziratban.
- 20 *nagy keserűségeket fognak meg kostolni.* – Fr. „ils se préparent eux-mêmes bien des amertumes pour la suite de leur vie.” (fr. t. III. p. 273). Utána elmaradt egy kérdés-felelet: hogyan kell a jegyeseknek viselkedniök az esküvő napjáig?
- 663.10 *de egyenlő akaratból.* – Rövidített válasz a zsinati és franciaországi egyházi rendelkezésről szóló sorok (fr. t. III. p. 274) elhagyásával.
- 664.1 *az egy másnak való nem szenvedés.* – Fr. „le manque de support” (t. III. p. 275) nehézkes fordítása.
- 30 *valamint keresztyén Aszszonyokhoz illik.* – Ez és a következő válasz is tömörebb a franciánál (t. III. p. 277).
- 665.30 *magokat bé avatassák.* – A hárompontos francia válasz (t. III. p. 278) összevonásával.
- 666.21 *egyedül kel őket hálatni* – A nyolcpontos francia válasz (t. III. p. 279) rövidítésével. A következő két kérdés után a variánsban *heja vagyon* beírások, vö. a 620. és 622. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes az egyiknél ötpontos, az utóbbinál tizenegy pontos francia választ (t. III. p. 280–281) vont össze. Az utolsó kérdés-felelet (t. III. p. 282) a családi javak elosztásáról elmaradt. A gyermeknevelés témájához vö. a 27. lev. Mikes ÖM I. 469–470.
- 667.13 *s. Aug. serm 51. de sanctis.* – Ágoston, Sermo 94. alias 51. de Sanctis.
- 668.2 *...mert a kevélyeké tenné.* – A nyolcpontos francia válasz (t. III. p. 283) összevonása; kisebb rövidítés van a befejező válaszban is a kiadás kétpontos szövegéhez képest.
- X Rész.* – Var. 10 Rész Fr. „Section seconde. Qui traite de la Priere, et de ce qui y a a raport. Chapitre premier.” (t. III. Ss. p. 3.) Mivel itt a lapszámozás a 3. könyvön belül újrakezdődik, a továbbiakban a t. III. Ss. p. jelzést alkalmazzuk a „Section seconde” megkülönböztetésére.
- 669.5 *mikor valaki magánosan imádkozik.* – A válasz befejező rövid bekezdése a „la Priere publique”-ről (t. III. Ss. p. 4) a kéziratban elmaradt.
- 670.2 *és amimagunk szükségeinkből* – A rövid ötpontos francia válasz (t. III. Ss. p. 6) tömörítése a végének összevonásával.
- 12 *Magyarázat.* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon*; vö. a 640. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a variáns magyarázó szövegét folytatva, későbbi kéziratában kiegészítette azt; de a kiadáshoz képest (t. III. Ss. p. 8) a végét itt is rövidítette. A variánsban a *Magyarázat* vége *tészi erdemesé imádságinkot* utánaa beírás: *heja vagyon*; vö. a 645. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes itt a következő kérdés-felelet hiányát jelzi.
- 672.27 *az Isten igéjében való részesülés. etc.* – A variánsban utána beírás: *heja*

vagy; vö. a 650. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes később folytatta e bekezdés fordítását.

- 674.7 az *Apostolok és a régi hívek.* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon* – vö. a 653. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet hiányát jelzi, a főszövegben megvan.
- 675.4 az *imádság haszontalan akárhozattaknak.* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon*; vö. a 655. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes két kérdés-felelet hiányát jelzi; később lefordította őket.
- 4 *Articulus. Az Imádságnak hasznairol.* – Fr. „§. 4. Effets de la Priere.” (t. III. Ss. p. 12). Ez az artikulusszám nincs meg a variánsban; ettől kezdve eltérő a főszöveg és a variáns artikulusszámozása ebben a részben.
- 676.20 ...*de sött meg fel gerjeszti.* – Erre utalva hivatkozik Zolnai (1924. 94) a káté gyanús helyeinek szorgalmas kijegyzőjére (Colonia, 1731. 201): *az ilyen bűnös még imádságával is ingerli. az Istent.* Egyébként a kérdés: *Miért gerjeszti fel az Isten haragját az olyannak imádsága a ki nem akar penitentiát tartani?* után a variánsban tett beírás: *heja vagyon* (vö. a 660. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.) ezúttal a későbbi fordítás hiányára vonatkozhat, mert az összevetés szerint a variáns válasza bővebb. Az általunk használt kiadásban az ötsoros válasz *a midőn el nem akarják hagyni avétket, amelyel ötet ingerlik.* (t. III. Ss. p. 14) mondatral zárul. A válasz további része, amely a bővített (pl. 1714. p. 498) kiadás új bekezdésében folytatódik, a főszövegben jobban, a variánsban kevésbé összevontan.
- 677.22 ...*amiket bizonyos ók alatt kel kérni?* – A kérdés után a variánsban beírás: *heja vagyon*; vö. a 668. sz. lapalji szövegkritikai jegyz., valamint a válasz fogalmazási eltérését.
- 679.24 és a *kétszínűeket követik.* – Var. *hipocritákat követik.* Fr. „c'est imiter... les hypocrites” (t. III. Ss. p. 17).
- 25 *vétkeinknek sulyos terhe alatt* – A variánsban alatta utólagos beírás: *heja vagyon*; vö. a 678. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes az elmaradt két kérdés-felelet hiányára utal.
- 680.14 és *imádságinkot meg halgattya.* – A variánsban utána beírás: *hejava-gyon*; vö. a 680. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet és a *Magyarázat* elmaradására utal itt.
- 681.20 *hogy ha ahoz nem készülnek.* – Utána beírás a variánsban: *heja vagyon*; vö. a 681. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes itt három rövid kérdés-felelet hiányát jelzi.
- 682.13 *hogy jól imádkozhasunk.* – Ez a kérdés-felelet sincs meg a variánsban.
- 15 *Mitsoda ók viszen minket arra...* – Előtte elmaradt egy kérdés-felelet, a válasz pedig kissé összevont a nyolcpontos francia szöveghez képest (t. III. Ss. p. 21).
- 683.1 *Miért kel mindenkor imádkozni.?* – Fr. „Pourquoi devons-nous ne

- nous lasser jamais de prier?" (t. III. Ss. p. 22.) A francia kérdés magyaros fordítása.
- 23 *olyan formában amint kéri.* – A variánsban beírás: *heja vagy*; vö. a 684. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes az elhagyott *Magyarázat* kiemelésére utal a folytatódó, mindkét kéziratban kissé rövidített szövegénél.
- 684.17 *ebből azt kel ki hozni.* – Fr. „Nous devons conclure de là...” (t. III. Ss. p. 24.) A franciához képest némileg összevont válasz.
- 685.1 *s Aug. lib 2. ad simplicia num. qu. 4.* – Fr. „Livre I. à Simplicien”; lat. „Lib. 2. ad Simplician. quaest. 4.”
686. *10 Articulus. Az időről, napról. és oráról. amelyeket az imádságban kel tölteni.* – Fr. „§. 10. Des temps, jours, et heures qui doivent être employez à la Priere.” (t. III. Ss. p. 26.) Ez az artikulus sincs meg a variánsban; vö. a fordító beírását a var. 9 *Articulusa* fölött: *heja vagyon*; 702. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 17 *Az imádságban kellene foglalni...* – Előtte elmaradt egy bekezdés (t. III. Ss. p. 26) fordítása.
- 688.23 *Régenten ahivek minden nap...* – Ez a bekezdés kissé összevont, a következő rövidebb (t. III. Ss. p. 29) elmaradt.
- 27 *s. Hier. epist 7. ad laetam.* – Hieronymus, Epistola 57. alias 7. ad Laetam.
689. *11 Articulus.* – Ennek felel meg a variánsban a 9 *Articulus*.
- 23 *jó az iránt. holmire vigyázni.* – Ez a kissé rövidített francia válasz 5. pontja (t. III. Ss. p. 31).
- 690.6 *Vagyoné még valami más is...* – Előtte elmaradt két kérdés-felelet (t. III. Ss. p. 31–32) a kiadáshoz képest.
- 19 *mert az ellenkezőnek a keresztyéni alázatosággal.* – A hétpontos francia válasz (t. III. Ss. p. 32–33) bizonyos összevonásával, s a margószöveg ajánlott irodalmának elhagyásával. A variáns lapalji bejegyzéséhez – *Istenem mindenem loránfi susánna* – l. a 709. sz. lapalji szövegkritikai jegyz., vö. az első szakasz 1085. sz. jegyz. is. Alább pedig a 902. sz. jegyz.
- XI Rész – Var. 11 Rész Fr. „Chapitre II.”* (t. III. Ss. p. 33.)
- 694.8 *s. Ambr. in Cain. et Abel.* – Szent Ambrus, Lib. 2. de Cain et Abel, cap. 6., szentírás-magyarázó traktátus.
- 695.2 *lehet elmélkedni a tudatlanoknak is.* – A variánsban alatta beírás: *heja vagyon*; vö. a 726. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet hiányát jelzi.
- 696.21 *amint már meg mondotuk, ugy mint.* – Ettől kezdve már a következő (elhagyott) kérdésre adott felelet (t. III. Ss. p. 41) idevonása.
- 697.1 *vannak még, más szép sok imádságos könyvek is.* – Összefoglaló rövidítése a francia válasznak (t. III. Ss. p. 41–42). Mikesnek is volt imakönyve; a levélíró hosszadalmas vakoskodása után írta 1754 no-

- vemberében: *ma az innepem napján az imádságos könyvnek hasznát vehettem.* (193. lev.) ÖM I. 286.
- 698.18 7. *de szabadíts meg minket agonsztol Amen.* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon*; vö. a 737. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes hiányjelzése egy, a kiadásban következő (t. III. Ss. p. 44), a fordításban elhagyott magyarázó bekezdésre vonatkozhat; a fordító ezt a későbbi kéziratban sem pótolta.
- 699.3 *Hogy irgalmaságát vehesük.* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon*; vö. a 740. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a kétpontos francia válasz (t. III. Ss. p. 44) összevonására utalhat itt.
- 17 *lako helyét.*, – A variánsban utána beírás: *héja*; vö. a 742. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a későbbi fordításban pótolta a hiányzó mondatot.
- 700.8 *és abban végig meg maradgyanak.* – A hétpontos francia válasz (t. III. Ss. p. 46) némi összevonása.
- 23 *F Hogy ha azt penitentzia tarto...* – A variánsban a rövidített felelet elé beírva: *héja*; vö. a 746. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 30 *...szenteltessek meg a neved?* – A variáns kéziratában beírás: *heja*; 747. sz. lapalji szövegkritikai jegyz., vö. a két fogalmazás változatát; hiány csak a fölötte levő válasznál volt, talán oda is szánta Mikes.
- 701.16 *egyedül győzedelmeskedgyék.* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon*; vö. a 752. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet (t. III. Ss. p. 48) hiányát jelzi.
- 702.24 *és annak kötelességeit betölttsük.* – Az erősen összevont válaszhoz hiányjelzés a variánsban: *héja*; vö. a 756. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet elmaradására (t. III. Ss. p. 50) is utal vele. A *be-* igekötős alak szokatlan, alább is *bé tölthesük...*, az előbbinél bizonyára elmaradt az ékezet.
- 704.25 *parantsolati alá vettyük magunkot.* – A variánsban utána elmaradt a folytatódó bekezdés.
- 706.22 *s. Chrys. hom. de providentia.* – Chrysostomus, De providentia Dei, lib. 1.
- 707.19 *az első keresztyének eszerént tselekedtenek.* – A kissé összevont válasz után a variánsban beírás: *heja vagyon*; vö. a 775. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet hiányát jelzi.
- 708.3 *kik nekünk tartoznak* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon*; vö. a 776. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes az elmaradt „Explication” (t. III. Ss. p. 57–58) hiányát jelzi, de nem pótolta később sem.
- 10 *...penitentzia tartás által,* – A variáns kéziratában fölötte beírás: *heja*; vö. a 777. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes később kibővítette ezt a bekezdést.
- 709.16 *Tert. lib de orat. Cap 10.* – Tertullianus, Lib. de Oratione.
- 21 *de amagok iteletekre. és...* – A variánsban fölötte beírás: *héja va-*

- gyon; vö. a 786. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a második átdolgozáskor fogalmazásban is átalakította a felelet szövegét. A variáns kéziratában a válasz végére is beírta: *héja vagyon*; 787. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes két kérdés-felelet (t. III. Ss. p. 61) elmaradását jelzi vele; erre utalhat a 788. sz. jegyz. alatti *hejavaygon* beírás is, mert itt alább nincs hiány.
- 710.27 2. *mikor mást...* – A variánsban fölötté beírás: *heja*; 791. sz. lapalji szövegkritikai jegyz., vö. a fogalmazási különbséget.
- 713.11 *hogy meg botsátassanak. néked.* – Utána mindkét kéziratban elmaradt egy kérdés-felelet (t. III. Ss. p. 65).
- 714.26 *Hogy az Amen mit téssen.* – Fr. „Explication de ce mot *Amen*.” (t. III. Ss. p. 68.) A variánsban ki is van emelve; a főszövegben nincs. Fölötté mindkét kéziratban elmaradt egy kérdés-felelet.
- 715.12 *...a népet ara oktadni.* – A hárompontos francia válasz végének (t. III. Ss. p. 69) összevonásával.
- 718.2 *az el esésünk veszedelmeseb.* – A variánsban alatta beírás: *heja vagyon*; vö. a 816. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes két kérdés-felelet hiányát jelzi.
719. *Az Angelusrol.* – Fr. „Explication de l’Angelus.” (t. III. Ss. p. 74.) *Mire rendeltet ez a szokás hogy harangoznak...* – Mikesnek van egy harangozással kapcsolatos kérdése *Leveleskönyvében: régi szokásé a harangozás a templomokban.* (80. lev.), *harang szot hallani a templomokban igen régi dolog. mert még az ötödik saeculumnak az elein kezdették a harang szot hallani,* (80. lev.).
- 3 *Ez a jó szokás arra rendeltetet...* – Az ötpontos francia válasz rövidített fordítása. *Az imádság pedig e.* – Fr. „Voici cette Priere.” (p. 74.)
- 19 *Imádság* – „Prions”, „Oremus”.
- 720.2 *a melyet jó. és hasznos követni.* – A variánsban utána elmaradt a két befejező kérdés-felelet.
- aközönségesen valo imádság* – Fr. „les Prieres publiques” (t. III. Ss. p. 76); *a közönséges nyelv* – fr. „le langage vulgaire”.
- 20 *Noha adeák nyelv...* – A variánsban e 2. pont eleje rövidebb; a vége pedig a következő kérdésre adott feleletből van megtoldva.
- 721.16 *mert az élő nyelvek szüntelen változnak, és egy nemzetnek a nyelve, száz esztendő mulva már más,* – Vö. a variáns fogalmazását is; fr. „Parceque les langues vivantes changent sans cesse, et que le langage d’un peuple n’est pas le même au bout de cent ans. Dans ces changements continuels...” (t. III. Ss. p. 77.) Nyelvtörténeti értékű megfigyelések a „vulgáris” nyelvek, a nemzeti nyelvek fejlődéséről. A szerző a franciaországi nyelvjárásokat is például hozza föl arra, hogy egy országban belül is több nyelvi változat élhet. A protestánsoknak is sok bajuk van a bibliafordítások nyelvezetével. A genfi francia *Bibliának* például olyan régi a nyelve, hogy alig lehet megérteni (t. III. Ss. p. 78).

- 21 *adeák nyelv az egész Romai birodalomban közönséges nyelv volt.* – Innen a 4. pontig Mikes kombinációjának látszik, támaszkodva Bona kardinális idézett De rebus liturgicis lib. I. cap. 5. című munkájára is.
- 722.21 *magyar országban, és Erdélyben hány féle képen beszélnek, lehetőleg ügy fordítani alyturgiát magyarul.* – Ritka mikesi megnyilatkozás hazai nyelvi megfigyeléseiről, melyek leírására Pouget francia analógiái ösztönözték.
- 723.28 *idegen nyelven... a közönséges nyelven.* – Fr. „le langage inconnu... dans le langage du país” (t. III. Ss. p. 79); a válasz fordítása kissé összevont.
- 724.12 *az idegen nyelv, amelyet senki nem érti, épületire nem lehet* – Fr. „un langage inconnu que personne ne peut expliquer, ne peut être d’aucune édification.” (t. III. Ss. p. 80.) Utána elmaradt a francia bekezdés végének fordítása. *Mind ezekből ki tettik...* – A befejező bekezdés is rövidített a franciához képest.
- 725.7 *vagy azért hogy a szokás volt az országban.* – Fr. „ou sur ce qui étoit en usage dans la vie civile.” (t. III. Ss. p. 82.)
- 21 *...hogy a pogányok meg tértenek.? – Pogány szokások az Anyaszentegyházban; a levélíró is foglalkozik vele: a keresztényeknél sok pogány szokás maradt meg* (78. lev. Mikes ÖM I. 601.)
- 726.7 *hogy belső képen emeljük fel szívünket az Istenhez,* – A francia válasz (t. III. Ss. p. 83) erős rövidítése.
- 18 *tsak a szívet is néki szenteltyék* – Mikes itt is jól lerövidítette a francia választ (t. III. Ss. p. 84). A szerző a bensőséges, személyes áhítat vallásos kultuszát hirdeti.
- 25 *s. Hier. in Cap 8. Zaka és contr. vigilan.* – Hieronymus, In cap. VIII. Zachariae, szentíráskommentár; Contra vigilantium polemikus mű.
- 727.16 *s. paulinus hymnus 3. de s. faeli* – Ft. „S. Paulin, Hymne 3. sur S. Felix.” Lat. „S. Paulin, Poëm. 14. alais 18. de S. Felic. natal. 3. vers. 98.” S. Paulin de Bordeaux (353?–431) nolai püspök.
- 18 *Miért tartanak égő lámpást...* – Előtte három kérdés-felelet maradt el a kéziratban a francia kiadásból (t. III. Ss. p. 86).
- 728.29 *és a kristusal kel könyörögni.* – A válasz középső részét (t. III. Ss. p. 88) a fordító erősen összevonta.
- 729.5 *Miért füstölök meg ahol testeket. és...* – Előtte két kérdés-felelet (t. III. Ss. p. 89) hiányzik a kéziratban.
- 27 *se arnyék. se figura.* – Fr. „ni ombres ni figures” (t. III. Ss. p. 90).
- 731.4 *anemzeteknek szokási.* – Fr. „Les mœurs des peuples” (t. III. Ss. p. 91). A válasz mindkét bekezdésében rövidített a fordító; a variánsban a befejező sorokat elhagyta.
- 732.15 *Az a szokás hogy orgonálynak a templomokban régi szokásé.? – A levélíró Mikes hasonló kérdést tesz föl Leveleskönyvében: mioltátol*

- fogyást. hallanak orgona szót. atemplomokban.*(79. lev.), *erre az a felelet, hogy...* Mikes ÖM I. 143–144., 605.
- 23 *Igen halkal, modoson. és sietés nélkül kel énekelni, ugy...* – Fr. „Il faut chanter gravement, modestement, sans précipitation...” (t. III. Ss. p. 94.) Az ötpontos francia válasz összevonása. Az utolsó előtti kérdés-felelet a templomi zenei eszközök használatáról elmaradt.
- 735.31 *Minek nevezik azt. amit...* – Előtte kimaradt egy kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 98–99) a kéziratokból.
- 35 *K Miért mondd.*... – A variánsban fölötte beírás: *heja vagyon*; vö. a 905. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes több kérdés-felelet hiányát jelzi. A főszövegben előtte két kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 100–101) hiányzik.
- 736.22 *tégyen eleget érettek. az ő igaságának.* – Az ötpontos francia válaszból összevont felelet végén beírás a variánsban: *heja vagyon*; vö. a 911. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 102) hiányára utal itt.
- 737.25 *4. Az emberek meg szokták az Istent bántani.* – A variánsban elmaradt 4. ponthoz vö. a *heja vagyon* és kereszttel jelölt utólagos beírást, 914. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 738.13 *mind lelki segítséget vehesünk.* – Utána kimaradt egy kérdés-felelet (t. III. Ss. p. 104–105) a kéziratokban.
- 741.8 *a kinek kapuját vérivel nyitotta meg nekik.* – A fordító a válasz középső részét (fr. t. III. Ss. p. 108) kissé összevonta.
4. *Articulus.* – Ez a kiadás 5. artikulusának felel meg, mivel kimaradt a „§. 4. Explication plus particuliere des Sacrifices des Juifs.” (t. III. Ss. p. 109–116.)
- 742.6 *s. Hier. epist ad marcellam.* – Hieronymus, Epistola 44. alis 17. Paul. et Eustoch. ad Marcellam.
- 743.6 *3. Melkisedek király volt.* – Ez a kiadásban a 4. pont; a 3. (fr. t. III. Ss. p. 119) a fordításban elmaradt.
- 24 *de azokat el hagyta.* – Az utolsó bekezdés kissé összevont a franciához (t. III. Ss. p. 120) képest.
- 746.4 *Jerusalem kivül.* – Utána néhány sor (fr. t. III. Ss. p. 123) elmaradt.
- 30 *akristus meg öletéséért.* – A variánsban utána beírás: *héjavaygon*; vö. a 954. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes jelzése a 7. pont (fr. t. III. Ss. p. 125) elmaradására utal.
- 747.1 *a Zemlye lisztnék* – Fr. „de la fleur de farine” (t. III. Ss. p. 127).
- 9 *ő előtte nem lehettek kedvesek,* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon*; vö. a 956. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet hiányát jelzi. A főszövegben következő terjedelmes kérdés a hosszú válasszal a kiadásban valamivel előbb, az iménti hétpontos válasz (fr. t. III. Ss. p. 125) után következik.
- 748.7 *a mellyet az uj törvényben ajánlotta* – Ez a bekezdés kissé rövidített.

- 750.3 *hogy a vérit ki onttya akerezsten.* – A variánsban utána beírás: *heja vagon*; vö. a 964. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet hiányát jelzi, de másik kéziratában sem pótolta.
- 6 *a miket láttunk a régi áldozatokban.?* – Utána beírás a variánsban: *hejavagyon*; vö. a 965. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes hiányjelzése a felelet első bekezdésének erős összevonására vonatkozik (t. III. Ss. p. 129–130).
- 752.19 *valosagos áldozatot jelentették.* – A variánsban utána beírás: *hejavagyon*; vö. a 972. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a hosszú válaszon erősen rövidített; a 2. pont elején a kiadásban van még egy lapnyi bekezdés és hivatkozás (fr. t. III. Ss. p. 133), a lefordított rész után pedig mintegy kétlapnyi szöveg (fr. t. III. Ss. p. 135–136).
- 753.13 *...ajánlya Istennek ezt a Bárányt.* – A 4. pont (fr. t. III. Ss. p. 137) befejező része kissé rövidített.
- 754.3 *Ezekhez azt is hozája adom., hogy...* – Ez a kiadásban már a 2. pont (fr. t. III. Ss. p. 138), a fordító rövidítve az elsőhöz kapcsolta.
- 18 *3 Erről az egész szent Atyák...* – A francia kiadásban ez már az 5. pont (t. III. Ss. p. 139); a kéziratban elmaradt forrásának 4. pontja.
- 21 *szent optatus lib 6. Contra donat.* – S. Optat v. Optatus, Lib. 6. de Donatist. schismate adversus Parmenianum.
- 755.16 *Némellyek azt gondolták...* – A kiadás szövegéhez képest (fr. t. III. Ss. p. 141) kissé rövidített válasz.
- 757.11 *tsak egy áldozat.* – A variánsban utána beírás: *hejavagyon*; vö. a 988. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes jelzése a bekezdés rövidített voltára, a következő, később megtoldott bekezdés összevonására, s az utolsó két bekezdés (fr. t. III. Ss. p. 143–144) elhagyására utal; ez utóbbiakat nem fordította le később sem.
- 758.25 *mindenik a hívek közül aki jelen vagon.* – A variánsban alatta beírás: *hejavagyon*; vö. a 994. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a *Magyarázat* („Explication”, t. III. Ss. p. 145) erősen összevont szövegére utal, de később sem bővítette.
- 761.15 *akristus testét és vérét ajánlyák.* – A 2. pont (fr. t. III. Ss. p. 149) vége erősen rövidített.
- 762.1 *Magyarázat – „Explication”* (fr. t. III. Ss. p. 151) a bevezető sorok elhagyásával.
- 765.5 *s. Cypr epist 66.* – Cyprianus, Epistola 1. alias 66. ad Clerum et plebem Furnit.
- 766.19 *s Ambr oratio funeb. de valentin.* – ... *orat de fide resurecti.* – Szent Ambrus, Oratio funebris de Valentiniano II. – De fide resurrectionis lib. 2. dogmatikai traktátus 378–381-ből.
- 26 *Constitutiones Apost lib 8 Cap 42.* – S. Clemens seu Auctor Const. Apostol. lib. 8.
- 26 *Amalarius lib 3 de offic Ecclesiast* – Fortunatus Amalarius de Metz,

- nagy erudícióval rendelkező liturgista és archeológus, Charlemagne konstantinápolyi követe, treviri püspök (809–814), *De divinis Ecclesiae Officiis*, libri IV.
- 767.19 *Abban hogy nem követik... mivel más képen azt nem tselekednék.* – Mindkét bekezdés kissé összevont a kiadás (fr. t. III. Ss. p. 157–158) szövegéhez képest.
- 768.25 *Tertull. lib de persecutione Cap 14.* – Tertullianus, *De fuga in persecutione* (212–222), utolsó írásai közül.
- 769.23 *és lelki képen... és valóságos Aldozat.* – Mindkét esetben utána beírás a variánsban: *heja vagyon*; vö. az 1038. és az 1040. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes később bővítette az utóbbi bekezdést.
- 770.11 *Az Apostolok rend szerént...* – A válasz kissé összevont a kiadáshoz képest (t. III. Ss. p. 162). Hasonlóképpen a *Constantinus Császár építet vala egyet...* kezdetű alábbi válasz is.
- 771.16 *hogy ha öt minden jó rendben vagyoné.* – A hatpontos francia válasz vége (t. III. Ss. p. 163) ötre csökkentve.
- 772.4 *szent Athanásius... epist ad solita.* – Athanasius, *Lettre aux Solitaires* v. *Epistola ad solitarios*.
- 6 *tsak kö öltáron szabad áldozatot tenni* – Ez a válasz (t. III. Ss. p. 164) is valamivel rövidebb lett a fordításban.
- 18 *a martyrok temetésin.* – A válasz befejező része összevont a franciához képest (t. III. Ss. p. 165).
- 22 *A Görög templomban...* – Ez a válasz két francia bekezdés (t. III. Ss. p. 165–166) összevonása.
- 773.9 *venerabilis Beda... hist lib 5 Cap 11* – Beda Venerabilis v. Le venerable Bède (672–3?–731), szent és egyházdoktor; grammatikai kommentárjai és didaktikai munkái, kozmográfiai értekezései mellett a legjelentősebb műve *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (731-ig) című összefoglalása.
- 23 *A régi időkben...* – A terjedelmes válasz közepét (fr. t. III. Ss. p. 167) a fordító összevonta.
- 775.6 *kik az ánglicana liturgiát követik.* – A válasz első felének (fr. t. III. Ss. p. 168) bizonyos rövidítésével.
- 15 *és más közönséges napokra valo.* – Az összevont válasz után elmaradt egy terjedelmes kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 169–171) az egyházi öltözékek „titokzatos” jegyeivel kapcsolatosan.
- 776.12 *A Görögöknél most is szokásban vagyon...* – Ez már a jól összevont francia válasz (t. III. Ss. p. 172–174) elhagyott 3. pontjának rövidített utolsó bekezdése.
- 778.27 *a ki ötet fel szentelte.* – A variánsban alatta beírás: *heja vagyon*; vö. az 1061. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes későbbi kéziratában megtoldotta a rövidített szöveget. A variánsban a lap alján beírás: *ma*

- szent Mátyás – vö. az 1064. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mátyás napja február 24.
- 779.23 *hajnaltól fogvást délig lehet misét mondani.* – A válasz összevont és elhagyott (fr. t. III. Ss. p. 178–179) bekezdések kombinációja. Utána elmaradt egy kérdés-felelet a mise bemutatásának idejéről.
- 780.28 *igazán valo penitentzia tartásokal.* – A terjedelmes, két és fél oldalas francia válasz (fr. t. III. Ss. p. 180–182) helyenként erős összevonása.
- 782.1 *Miért monddá azt, hogy...* – Az előtte levő s a hozzá tartozó válasz (fr. t. III. Ss. p. 183–184) egyaránt rövidített.
- 783.11 *Azt már meg mondtuk, hogy* – A francia bekezdés (t. III. Ss. p. 185) tömörített fordítása.
- 28 *a pap és a nép közöt – Magyarázat* – Mind a válasz, mind a magyarázó szöveg (fr. t. III. Ss. p. 186–187) erősen rövidített.
- 785.4 *és tselekeszi ahazugságot.* – A válasz első fele (fr. t. III. Ss. p. 188) kissé összevont.
- 5 *Mi foglaltatik a Catechuménusok miséjiben?* – A válasz (fr. t. III. Ss. p. 188) címszószerűen rövidített.
- 15 *a melyek igen szépek, és régiek.* – Mikes kissé összevont válaszához a francia szerző további magyarázatot ígér: „Nous les expliquerons toutes.” (t. III. Ss. p. 189.)
- 786.7 *hogy szent Ambrus a misét úgy mondotta.* – A fordító a liturgiák változatairól szóló hosszú válaszból (fr. t. III. Ss. p. 190–191) csak az elejét és a végét tartotta meg.
- 21 Articulus A szent Mise Imádságinak. és Cérémoniáinak, betü szerént valo magyarázattya.* – Fr. „§. 22. Explication litterale des Prieres et des Ceremonies de la Messe. Ce qu'il faut faire pour entrer dans l'esprit de ces Prieres, et de ces Ceremonies.” (t. III. Ss. p. 191.) A leg-hosszabb artikus. Az első kérdés-felelet a fordításban hiányzik.
- 17 *apap és a község* – Fr. „le Prêtre et le peuple” (t. III. Ss. p. 192).
- 788.9 *Miért nem mondyák ezt a soltárt.* – Előtte elmaradt egy kérdés-felelet arról, hogy miért mondja a pap és a ministráns felváltva a szoltárt (fr. t. III. Ss. p. 194). A föltett kérdésre adott választ a fordító jól összevonta.
- 20 *a segrestyében* – Mikes *Leveleskönyvében* is (33. lev.) így írja. NySz: Sekrestye.
- 790.5 *Ezután a nép mondyta.* – Előtte Pouget megjegyezte, hogy a „Confiteor”-t régebbi változatban is mondják (fr. t. III. Ss. p. 197).
- 17 *et misericors Dominus Amen* – A variánsban utána beírás: *hejavygon*; vö. az 1106. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet hiányát jelzi, későbbi kéziratában pótolta.
- 19 *különösön* – Fr. „alternativement” (t. III. Ss. p. 198).
- 791.4 *hogy esedezenek érettünk* – A variánsban utána beírás: *hejavygon*;

- vö. az 1109. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes a franciához (t. III. Ss. p. 198) képest összevont választ később sem bővítette.
- 5 ...*a melyeket...a melyét vervén* – a mellüket..., a mellét; az 1~11 helyén jelentkező palatalizáció (ly) Mikes más kézírataiban is megfigyelhető.
- 792.1 *Oremus – Imádkozunk.* – Fr. „Prions.” Imádkozunk; könyörögjünk!
- 795.13 *Micrologus Cap 9.* – De Ecclesiasticis observationibus, autoris incerti Opus, e tomo 10. Bibliothecae Patrum Hittorpii, Paris 1624.
- 24 *Ez a lelki magyarázat igen jó, és...* – Előtte kimaradt egy hasonló bekezdés a fenti allegória értelmezéséről. (fr. t. III. Ss. p. 204).
- 796.22 *ambár a nyelvek különbözének is.* – A kiadásban a szerző külön bekezdést szentel a héber, görög, latin nyelvű együttes kérdésének (fr. t. III. Ss. p. 206).
- 797.11 *ő néki is kel énekleni, vagy mondani, de...* – A francia válasz (t. III. Ss. p. 207) tömörített fordítása.
- 799.5 *fel emelye szívét az Istenhez.* – A francia válasz (t. III. Ss. p. 209) lényegét megőrző összevont fordítás.
- 800.7 *ezt az értelmet adták leg először ennek a szonak Collecta* – A francia válasz rövid 2. pontja, ill. az azt követő „Explication”, továbbá az utána levő kérdés-felelet (t. III. Ss. p. 211–212) a fordításban elmaradt. A befejező kérdésre adott válasz is rövidített.
- 801.3 *A Graduale után énekelik...* – A fordító a tömörített válasszal összevont egy „Explication”-t (fr. t. III. Ss. p. 213–214), de a kéttapos francia szövegből csak e bekezdésre valót tartott meg.
- 31 *Miért teszi az oltár közepire...* – Előtte van még egy kérdés-felelet a kiadásban (fr. t. III. Ss. p. 216).
- 802.16 *Mikor a Diaconus...* – Előtte is elmaradt egy kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 216).
- 33 *és mindenkor szivekben hordozák.* – Ez, s a következő válasz is (fr. t. III. Ss. p. 217) némileg összevont a végén; a befejező kérdés-felelet elmaradt.
- 803.4 *8. A hivek Miséje. A Credo.* – Ez a kiadásban „IX. Messe des Fideles. Recitation du Symbôle.” (t. III. Ss. p. 221.) Mikes elhagyta: „VIII. Prône.” (fr. t. III. Ss. p. 218–220.)
- 6 *A Credon, már az előtt...* – A fordító a tömör választ összevonta a lerövidített „Explication” (fr. t. III. Ss. p. 211) szövegével.
- 805.17 *Angliában, kik az...* – A *Magyarázat* előtte való része (fr. t. III. Ss. p. 224) a fordításban rövidített.
- 25 *szent Henricus Császár Romában...* – Az esetre a francia kiadás nem utal, de a margójegyzetét: „le P.Mabillon, Commentaire sur l'Ordre Romain. n. 6.” (p. III. Ss. p. 224) a latin kiadás nemcsak jelzi: „Dom. Mabillon. M. B. Comment. in Ordin. Rom. art. 6. n. 3. pag.”, hanem

idézi is; ebben van szó Henricus I. Imperator római látogatásáról (1725. p. 840). A válasz után a befejező kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 224) elmaradt a fordításban.

- 806.9 *Mit tsinál azután a pap.?* – A variánsban utána beírás: *héja vagyon*; vö. az 1173. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes az összevont válaszra utal, de a néhány sorral bővebb francia szöveget (t. III. Ss. p. 225) később sem fordította le.
- 807.6 *anép... ajánlya a kenyeret és abort.* – A *Magyarázat* második része rövidített, a két bekezdés (fr. t. III. Ss. p. 226–227) elmaradt. Az utána következő öt kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 227–228) nincs meg a fordításban.
- 11 *Mit tsinál apap azután. hogy...* – Ez a francia kiadásban a „XI. Offrande faite à Dieu par le Prêtre.” első kérdése. A címszerű kiemelés a kéziratban elmaradt.
- 14 *meg füstöli, az ajándékokot. és az oltárt.* – A kiadásban utána „Explication” (fr. t. III. Ss. p. 229), a variánsban is *Magyarázat*, amelynek szövegét Mikes később bővítette, de címjelzését elhagyta.
- 809.20 *A halottak miséjekor pedig...* – Ez már a következő (elhagyott)
- 811.28 kérdésre adott rövidített válasz.
- Mit kel anépnek tselekedni...* – A fordító az imádság és a füstölés kapcsán föltett két kérdés-felelet szövegéből (fr. t. III. Ss. p. 235) egyet szerkesztett.
- 812.1 *10. A pap az ujaít mosa, suscipe sancta Trinitas.* – Az előző kihagyás és a fenti összevonás következtében a kézirat számozása kettővel eltér a kiadástól: „XII. Lavement des doigts. Suscipe...” (t. III. Ss. p. 235.)
- 814.16 *...emlékezetire ajánlya?* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon* – vö. az 1211. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes bizonyos hiányokra utal a válaszbán, amelyet összevont az elmaradt hosszú „Explication”
- 25 (fr. t. III. Ss. p. 239–241) némely szövegrészével.
- Azt már másut meg mondtuk.* – A válasz alábbi része eltér a kiadás szövegétől (fr. t. III. Ss. p. 242). A végén elmaradt még egy kérdés-felelet (t. III. Ss. p. 243).
- 816.33 *Ennek sok féle okát adgyák.* – A fordító bevonta a válaszbba a jól megrövidített, de nem jelzett „Explication” (fr. t. III. Ss. p. 245–246)
- 817.22 szövegét is.
- hogy anép felelhese az Ament* – Utána elmaradt egy fél oldalnyi
- 819.1 „Explication” (fr. t. III. Ss. p. 247).
- Benedictus qui venit etc.* – Fr. „Beni soit celui qui vient...” (t. III. Ss. p. 250.) Ez a bekezdés erősen összevont, akárcsak a következő kérdésre adott válasz (vö. t. III. Ss. p. 251).
- 821.23 *...és kel imádkozni különösön.* – A hatpontos francia válasz összevonása a 3. elhagyásával; a 6. után még két rövid bekezdés (t. III. Ss. p. 254) is elmaradt. A befejező kérdésre adott válasz rövidített.

- 824.12 *Mitsoda a lelki értelme ennek az imádságnak?* – Előtte elmaradt egy kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 258) a latin-magyar szöveg után.
- 18 *A ki mélyebben akarja meg tudni...* – Ez már margószöveg, de a bővebb irodalomból csak az ágostoni utalás maradt meg.
- 825.26 *Ebből az okból olvasák...* – Előtte kimaradt négy bekezdés francia szöveg (t. III. Ss. p. 260–262) lefordítása.
- 826.29 *A husvéti, és apünködsi hetekben...* – Ez a bekezdés nincs meg ebben a kiadásban, csak a bővítettben (1714. p. 610).
- 827.5 *Azt már láttuk másut hogy...* – A fordító ezt a választ (fr. t. III. Ss. p. 264) kb. a felére vonta össze.
- 828.5 *Mind ezek aszók,* – A válasz kezdősora után eltér a kiadás (fr. t. III. Ss. p. 266–267) szövegétől.
- 829.29 *...akristus testét, és vérét.* – Utána elmaradt a befejező kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 268).
- 33 *Meg szenteli akenyeret és abort.* – Rövidített lényegi válasz a több soros franciához képest (vö. t. III. Ss. p. 268).
- 830.8 *s. Ambr. de sacramentis lib. 4. Cap. 4.* – Fr. „Voiez S. Ambr. ou Auctor du Liv. des Sacremens...” (t. III. Ss. p. 268.)
- 30 *és nem ok nélkül rendeltet* – Mind ez, mind a következő kérdésre adott válasz (fr. t. III. Ss. p. 270–271) rövidített a kéziratban.
- 831.15 *Mit kel anépnek tselekedni...* – Előtte elmaradt egy hasonló kérdés (fr. t. III. Ss. p. 271) a „consecratio” alatti imádságról.
- 832.16 *Ezek a szok...* – A hatpontos francia válasz (t. III. Ss. p. 272–274) összevonása.
- 835.6 *...erről a három áldozatrol.* – Utána még két kérdés-felelet van a kiadásban (fr. t. III. Ss. p. 277–278).
- 27 *Ennek az imádságnak az értelme...* – A válasz erős összevonással készült a föltett, s a következő (de elhagyott) kérdés több bekezdésből álló szövegéből (fr. t. III. Ss. p. 279–281).
- 837.22 *némelyeket közüllök.* – A második pont szövegének (fr. t. III. Ss. p. 282) eleje rövidített.
- 838.4 *amint már ezt meg bizonyítottuk másut.* – Utána elmaradt egy kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 283) arról, hogy mit kell a népnek tennie a „Memento des Morts” alatt.
- 839.14 *apublicanus példájára.* – A variánsban utána beírás: *heja vagon*; vö. az 1304. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 285–286) hiányát jelzi, de később sem pótolta.
- 840.22 *ahol veszük akristusnak...* – Alatta beírás a variánsban: *heja vagon*; vö. az 1310. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes egy kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 288) elmaradását jelzi; későbbi kéziratában sincs meg.
- 841.9 *F Az által meg mutattya...* – A fordító az *F* elé beírta: *heja vagon* – vö. az 1313. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes itt is egy kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 289) hiányára utal, de ezt sem pótolta később.

- 842.19 *Miért mondgya apap...* – Előtte kimaradt egy „Miatyánk”-kal („Oraison Dominicale”) kapcsolatos kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 292).
- 843.12 *a Corporale alá teszi apap.* – A válasz összevont a franciához (t. III. Ss. p. 293) képest.
- 844.13 *a nép feleli... a pap feleli...* – Ez egy kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 294) összevonása.
- 845.16 *Mellyek azok.* – Előtte van még egy kb. tízsoros bekezdés a kiadásban (fr. t. III. Ss. p. 296).
- 846.16 *abékeséget akristus nevében.* – Utána elmaradt egy kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 297).
- 848.15 *három keresztet tsinál az osttyával.* – Utána van még egy franciaországi vonatkozású bekezdés a kiadásban (fr. t. III. Ss. p. 300).
- 849.5 *...meg szentelitet bort.* – Utána elmaradt kb. kétlapnyi szöveg erről a témáról (fr. t. III. Ss. p. 301–303).
- 15 *Ez a szó it teheti...* – Fr. „Ce mot se peut prendre ici pour la réunion...” (t. III. Ss. p. 303.) Mikes a kétpontos francia választ összevonta.
- 851.14 *Miért adgyák abékeségnek tsokját...* – Előtte kimaradt egy kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 306).
- 21 *Magyarázat.* – Szövege kissé összevont a kiadáshoz képest; az „Explication”-t követő utolsó előtti kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 307) hiányzik a kéziratban.
- 852.7 *27 A Communio.* – Fr. „XXIX. Communion du Prêtre.” (t. III. Ss. p. 308.)
- 855.2 *...lehet imádni a kristust.* – Utána elmaradt a bekezdés fele a francia kiadásból (t. III. Ss. p. 312).
- 17 *lib 8. de Const Apost Cap 13.* – S. Clemens I. Romanus, seu Auctor Constitutionum Apostolicarum, t. I. Paris 1671.
- 20 *aleg régieb liturgiák erről emlékeznek* – Összevont szövegű válasz (fr. t. III. Ss. p. 312–313).
- 856.29 *...és minden követheti.* – A hosszú válasz utolsó bekezdése (fr. t. III. Ss. p. 314) kissé rövidített.
- 857.19 *hogy valaki ahoz töröllye száját.* – Erősen összevont válasz az „abrosz” („la nappe” v. „le linge”) rendeltetéséről (fr. t. III. Ss. p. 316).
- 26 *a hol a Communiorol szollottunk* – Rövidített válasz az utaló sorok
- 858.13 (fr. t. III. Ss. p. 316) elhagyásával.
hogy a misének hamaréb vége lehesen. – Var. *vége legyen.* Fr. „pour abreguer le Service que la multitude des Communians rendoit fort long.”
- 23 (t. III. Ss. p. 317.) A folytatódó kb. tízornyi szöveg fordítása hiányzik.
hogy mondhattya tehát... hogy ha még nem Communicalt, – A *Magyarázat* befejező gondolatát az „Explication” (fr. t. III. Ss. p. 318) még kb. egy oldalon keresztül folytatja.

- 28 *E nem oly régi szokás, mivel...* – A válasz első bekezdését (fr. t. III. Ss. p. 319) a fordító erősen megrövidítette.
- 860.10 *Az oltárnak jobb felére megyen.* – A „postcommunió”-val kapcsolatos válasz (fr. t. III. Ss. p. 322) összevonásával.
- 29 *töredelmes szível.* – A folytatódó bekezdés, kb. egy lapnyi szöveg (fr. t. III. Ss. p. 322–323) fordítása hiányzik.
- 861.9 *Aldgyuk az urat.* – A válasz végének (fr. t. III. Ss. p. 324) összevonásával.
- 23 *Régenten ez nem így volt, hanem...* – A „Chartusianusok” szertartásbeli szokásától a válasz (fr. t. III. Ss. p. 325–326) rövidített.
863. *XVII Rész Az ördög üzéről, és a szentelésről* – Fr. Chapitre VIII. „Des Exorcismes et des Benedictions.” (t. III. Ss. p. 327.)
- 9 *Miért exorcizálják az érzékenység nélkül való teremtet állatokat?* – Fr. „Pourquoi exorcise-t-on les créatures inanimées?” (t. III. Ss. p. 328.)
- 864.28 *Ennek a szónak sok féle értelme vagon.* – Az 1. pont kivételével a fordításban jól összevont az értelmezés francia szövege (t. III. Ss. p. 330–331).
- 866.10 *Pontifi et rituale* – Fr. „Voiez le Pontifical et le Rituel.” (t. III. Ss. p. 332.) Lat. „In Pontificali Romano p. 384–388.” (1725. 893.) A hozzá kapcsolódó válasz szövege (fr. t. III. Ss. p. 332–333) rövidített.
- 868.10 *erről még bővebben fogunk szollani másut.* – Var. *...fogunk szollani mikor a szentelt vizről szolunk;* vö. az 1405. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Fr. „Nous expliquerons cela plus amplement en parlant de l'Eau-benite.” (t. III. Ss. p. 335.)
- 19 *Azt már egy néhány helyt meg mondtuk hogy...* – Fr. „Nous avons déjà dit plus d'une fois que...” (t. III. Ss. p. 335.) Az ismétlődések és a hosszadalmas magyarázatok elkerülését célzó értekező fordulatokat a szerző gyakrabban, a fordító ritkábban használja.
- 869.22 *Először azt mondtam... Azután azt mondtam, hogy...* – Az első bekezdés jobban, a második kevésbé rövidített (fr. t. III. Ss. p. 337–338).
- 872.21 *sacramen s. Grego. ordo rom.* – Sacrament. S. Gregor. M. Feria v. in coena Domini. Ordo Romanus I. n. 30. etc.
- 873.14 *13 János pápa* – XIII. János (965–972).
- 26 *A harangot meg keni... hét szer,* – A 2. pont eleje kissé rövidített, a többi csaknem teljes (fr. t. III. Ss. p. 342–343); a következő két allegorikus értelmezésnek (p. 344., 346) csak a 4. pontja rövidített a kéziratban.
- 876.24 *Régenten csak apapok harangoztak,* – Jól összevont válasz a franciához (t. III. Ss. p. 347–348) képest.
- A templomszentelés ceremóniájának latin szoltárszövegeit a kiadás csak franciául adja; a latin kiadás természetesen latinul. Mikes a magyar mellett latinul is idézi őket.
- 883.27 *hogy ha fáradságát érzi.* – Az első kérdésre adott hosszú részletező

- választ (fr. t. III. Ss. p. 348–358) Mikes néhány kissé rövidített bekezdés kivételével csaknem teljesen lefordította.
- 884.2 *s. Athanas. in Apolog. ad Imp. Constantium.* – Fr. „Voiez S. Athanase en son Apologie à l'Empereur Constance.” (t. III. Ss. p. 358.) Lat. „ad Imperat. Constantin. Apolog.” (1725. p. 905.)
- 22 *Erre a mondására valo nézve...* – Fr. „C'est pour s'attacher à cette allegorie de S. Paul, que...” (t. III. Ss. p. 359.)
- 26 *Azt mondám hogy...* – A válasz eme utolsó bekezdése (fr. t. III. Ss. p. 359) erősen összevont. A következő két válasz is (p. 360) rövidített. A variánsban Mikes jelzi is a hiányt: *héja vagyon*; vö. az 1464. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 885.17 *Magyarázat.* – A variánsból hiányzik.
- 30 *és a keresztnek tudományát.* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon*; vö. az 1467. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes későbbi kéziratában kiegészítette.⁹
- 887.8 *Jelenti azt, hogy...* – A válaszba olvasztva találjuk az elmaradt „Explication” (fr. t. III. Ss. p. 363), a külön föl nem tüntetett *Magyarázat* rövidített szövegét is.
- 30 *Az oltár amint azt meg mondtuk...* – A kiadáshoz képest (fr. t. III. Ss. p. 364) erősen összevont válasz; a következő *Azért hogy követünk kel...* csak kissé rövidített.
- 888.10 *A püspök miért zárja...* – Előtte kimaradt egy kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 365), hogy miért énekel a nép ezalatt örömeiket.
- 23 *Az imádságokból meg láthatni...* – A válasz (t. III. Ss. p. 366) a kezdő- és befejező sorok között jól összevont.
- 32 *Azért hogy abból meg láthasuk* – A francia válasz (t. III. Ss. p. 366) végének lerövidítésével; *...a szent Háromságal.* – A variánsban utána beírás: *héja vagyon*; vö. az 1479. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 889.3 *Miért adgyák... és az oltára?* – A rövidített válaszhoz (fr. t. III. Ss. p. 367) vö. Mikes variánsban tett két bejegyzését: *heja vagyon*. 1481. és 1482. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 21 *meg láthatni...* – Ez margószöveg, amelyet a fordító a rövidített válaszhoz kapcsolt; Gemma Animae, ismeretlen XI. századi szerzőtől, lib. I. cap. 150.
- 9 Articulus A szentelt vizről.* – Ez a kiadás tizedik „§. 10. De la benediction de l'Eau, et de l'usage de l'Eau benite.” (t. III. Ss. p. 371) artikulusának felel meg, mivel a kéziratból hiányzik a kilencedik: „§. 9. De la benediction des Fonts baptismaux.” (p. 368–371.)
- 24 *Régi szokásé... a vizet meg szentelni?* – A variánsban utána beírás: *heja vagyon*; vö. az 1484. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes utalhat vele egy artikulus hiányára, de a válasz (fr. t. III. Ss. p. 371–372) rövidített voltára is.
- 890.5 *Miért szentelik meg a vizet?* – A variánsban kérdés fölé tett beírás:

- heja vagyon*; vö. az 1487. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes az előbbi hiányokra érti.
- 891.1 *Miért énekelik az 50 soltárt...* – Előtte kimaradt két kérdés-felelet (fr. t. III. Ss. p. 373) mindkét kéziratban. A válasz után is elmaradt egy kérdés-felelet (p. 374) a „l'Eglise de Montpellier”-ben élő szokásról.
- 892.9 *Zozomen. lib 5. Cap 19.* – Sozomenus, Hist. Eccles.; *Theodoret lib 3. Cap 10.* – Theodoretus, Hist. Eccles.; s. *Chrys. serm. 1. de st. babyl.* – Chrysostomus, Sermo I. de S. Babyla, quae est Hom. 58. ad populum Antioch.
- 16 *Gretzerius de proces. Eccles.* – Jacob Gretser (Gretzerus), S.J., De Catholicae Ecclesiae Processionibus librum ed. Ingolstadii 1606. in–4.
- 893.2 *Nicephorus lib 13. Cap 8.* – Nicephorus (???–829) konstantinápolyi pátriárka, birodalmi titkár a II. niceai zsinat idején (787); polemikus traktátusai, apologiái s történelmi iratai vannak. Breviarium Nicephori, Chronographia brevis.
- 894.3 *Ezekből láttyuk tehát aprocesioknak eredetit.* – Az összegezés két bekezdés (fr. t. III. Ss. p. 379) összevonása.
- 21 *és a személyeket kik azokban laknak.* – Var. *lakoznak.* Utána elmaradt a 3. pont (fr. t. III. Ss. p. 380) mindkét kéziratban.
- 31 *magok is anépel procesiot járnak.* – A válasz (fr. t. III. Ss. p. 381) végéről néhány sor fordítása elmaradt.
- 895.9 *nagy Boldog Aszony napján. mivel szent István király a Boldogságos szüz gondviselése alá ajánlotta a magyar nemzetet* – Mikes hazai vonatkozású betoldása helyén francia esemény áll: „En France la Procession de l'Assomtion est une des plus solennelles de l'année, parce que par elle on renouvelle tous les ans la memoire du vœu de Louis XIII. qui pour mettre son Roiaume sous la protection de la sainte Vierge fit établir cette Proceion dans tous les Etats.” (t. III. Ss. p. 382.)
- 12 *tsengettyük* – Fr. „des petites cloches” (t. III. Ss. p. 382).
- 896.18 *A természet szerent valo dolog...* – A több soros francia válasz (t. III. Ss. p. 384) első mondata.
- 30 *2 Rendel, és tisztéségesen kel járnai,* – A hatpontos francia válasz (t. III. Ss. p. 384–385) rövidítése a 3. és 4. pont bevonásával, az 5. és 6. pont elhagyásával; *ide s'tová nem kel tekéngetni...* – Fr. „3. ...ne point regarder de côté et d'autre, ne parler à personne sans necessité. 4. Suivre la Procession jusqu'au bout, si on le peut.” (t. III. Ss. p. 384.) A kéziratban utána elmaradt két kérdés-felelet (p. 385–386).
897. *XIX Rész – Var. 19. Rész;* Fr. Chapitre X. „Des pratiques de pure devotion.” (t. III. Ss. p. 386.) *A butsu járásrol.* – Fr. „Des pelerinages et voiaiges de pieté.”
- 898.14 *2. meg kel vizsgálni a természetet;* – Fr. „Il faut outre cela examiner son temperament...” (t. III. Ss. p. 388.) A *Magyarázat* 2. pontja rövidített.

- 20 *Sokszor történik hogy...* – Az ötpontos francia válasz (t. III. Ss. p. 389–390) összevonása.
- 899.3 *1 szükséges hogy a butsu járás...* – A francia válasz (t. III. Ss. p. 390) itt is ötpontos; Mikes három pontba vonta össze.
2. *Articulus. Az olvasorol.* – A variánsban is. Ez a kiadás harmadik artikulusanak, „§. 3. Du Chapelet.” (t. III. Ss. p. 396) felel meg, mivel a kéziratban elmaradt a „§. 2. Des Confrairies.” (p. 391–396.)
- 900.19 *most és halálunknak oráján Amen.* – Utána egy rövid bekezdés (fr. t. III. Ss. p. 398) elmaradt.
- 26 *az ilyen nem keresztyenhez, hanem sidohoz valo imádkozás.* – Var. *sidohoz illendő imádkozás.* – Fr. „Car ce seroit prier en Juif et nom pas en Chrétien.” (t. III. Ss. p. 398.)
901. *3 Articulus Olyan áitatos tselekedetekről...* – „§. 4. Des pratiques de pieté...” (t. III. Ss. p. 399.) A számozás eltérésére vö. itt feljebb.
903. *4. Articulus Hogy miért szükséges...* – A kiadásban: Chapitre XI. „De la Visite Episcopale.” (t. III. Ss. p. 402.)
- 904.5 *Fel teszem tsak rövideden.* – Fr. „Le voici en abregé.” (t. III. Ss. p. 402.)
- 20 *A deprofundist kezdik énekelni,* – Fr. „On chante le Pseume 129. De profundis...” (t. III. Ss. p. 403.)
- 32 *és a szállására megyen.* – Fr. „et il se retire.” (t. III. Ss. p. 404.)
- 905.9 *Ebből világosan ki tettzik,* – Az egyoldalnyi francia válasz (t. III. Ss. p. 405) erős összevonása.
- 20 *El kel véle mondani...* – A hatpontos válasz (fr. t. III. Ss. p. 405–406)tömörítése a fordításban; vö. a vége után a variánsban: *hejavyagon* – 1530. sz. lapalji szövegkritikai jegyz.
- 906.1 *Ennek a munkának rovideden valo bé fejezése. és sumája.* – Fr. „Conclusion et Recapitulation de tout cet Ouvrage.” Alatta: „Des choses qui rendent l’homme heureux sur la terre dans l’esperance du bonheur éternel.” (t. III. Ss. p. 406.)
- 28 *és a mi az imádsagot illeti.* – A variánsban utána beírás: *heja vagon*; vö. az 1535. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes itt *A harmadikában rövideden fel tettük...* bekezdés elmaradását jelzi.
- 907.23 *...nem leheté boldog az ember?* – A variánsban utána beírás: *héja vagon*; vö. az 1542. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes jelzése helyén nem találtunk hiányt.
- 909.13 *...meg engednek, és könyörülnek.* – A variánsban utána beírás: *héja*; 1555. sz. lapalji szövegkritikai jegyz. Mikes hiányjelzése arra vonatkozhat, hogy a kiadásban „az irgalmasok” után a „tisztaszivűek” következik, a fordításban viszont ez egygel hátrább került.
- 28 *Cornelius a lapide in Cap. 5. s. Matth.* – Fr. „Cornelius à Lapide... sur le 5. chap. de S. Matthieu.” (t. III. Ss. p. 410.) Cornelius a Lapide

- (Cornelis Cornelissen van den Saen) S. J. (1567–1637) szentíráskommentárjaiból.
910. *Adassék Ditsőség... Amen* – A befejező hálaadó fohász nincs meg a kiadásban.
2 Art a szentségek számairól. – A variáns táblájában bővebben, a kiadás szerint.
911. *hogy miben alyon...* – Var. *hogy miben állyon,*
913. *az egy házból való ki rekesztésről* – Var. *az egyeségből...*
8 Rész. 13 Art. – A variáns „Táblá”-ja itt csak *11 art.*-ot tüntet föl, de a szövegben megvan mind a 13 artikus.
914. *A hazaságnak szentséges voltáról* – Var. *szentségi voltáról.*; Fr. „Du mariage en qualité de Sacrement.”
915. *hogy mitsoda készülten...* – Var. *mitsoda állapotban...*; Fr. „Disposition où doit être celui qui prie.”
mitsoda formában... – Var. *hogy mitsoda képen...* Fr. „De la posture où il faut être pour prier.”
916. *4 Art – 10 Art* – A variáns „Táblá”-jában 9. artikus van 11. artikus helyett; a var. szövegében is hiányzik ez a két artikus.
és az orgonának szokásáról. – Var. *az orgonálásnak szokásáról*; Fr. „De l’usage du Chant, de la Musique, et des Orges.”
A külső kepen való áldozatnak kötelességéről – A variánsban a kiadás szerinti teljes címszöveggel.
917. *Hogy mitsoda készüllettel kel lenni ...* – Var. *kell jelen lenni...* Fr. „Des Dispositions avec lesquelles il faut assister à la Messe. Quelle est la meilleure maniere d’y assister.”
919. *Első Tábla* – A „Tabella temporalia”, amely az ún. „Tabella dierum liturgicorum” mintájára épül fel, nincs meg a francia kiadásban; általában a Missalék tartozéka.
923. *Harmadik Tábla* – A „három saeculumokra” feltett vasárnapi betűk között az 1700 alatt kettő, 1800 alatt egy betű jelölése tévesnek látszik; az általunk helyesnek tartott betűt a megfelelő helyen szögletes zárójelbe tettük. 1800 alatt az egyik kockában az F és G betű szerintünk fölcserélendő. Vö. a táblák fotókópiáját is.
- 4 *a szent Gergely kalendáriuma szerint,* – Mikes utalása a Gergely-naptárra, amelyet 1582-ben vezetett be XIII. Gergely pápa. Addig a Julius Caesar parancsára elrendelt naptári időszámítás volt érvényben. S mivel a caesari kalendárium kereken tíz napot késett, Gergely kiigazítása szerint 1582. okt. 4. után 15. következett.

RÉSUMÉ

A Catechismus Formájára valo közönséges Oktatasok... Catéchisme de Montpellier... a paru sous la forme du cinquième volume des Oeuvres Complètes de Kelemen Mikes (1690–1761) publiées sous les auspices du département du XVIIIe siècle de l'Institut d'Études Littéraires de l'Académie Hongroise des Sciences. L'ensemble de l'activité créatrice de Mikes en matière de traduction faite en émigration en Turquie (à Rodosto – Tekirdağ) n'a pas encore été entièrement éclairci. Son œuvre immense n'a pas encore fait l'objet du jugement des historiens de la littérature et des linguistes. Il est certain que l'examen approfondi de ses traductions jettera une lumière nouvelle sur l'image traditionnelle que l'on se fait du grand prosateur hongrois de la période littéraire avant le début de l'époque des Lumières en Hongrie.

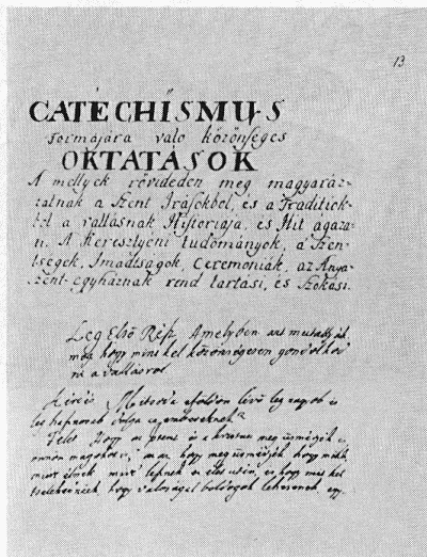
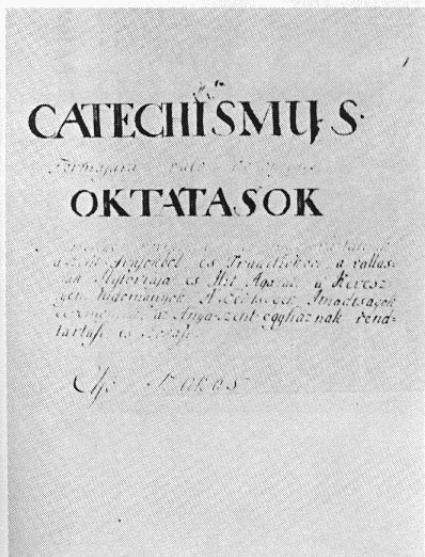
Ce cinquième volume contient le texte littéral inédit de la traduction d'après l'ordre chronologique des manuscrits de 1754 et le texte de la variante. Le texte établi par la méthode critique est accompagné de notes minutieuses en bas de page, signalant les corrections, les ratures, les surcharges, les retouches des phrases etc. L'appareil explicatif qui suit le texte contient une introduction aux notes de ce volume donnant des éclaircissements nécessaires sur l'état des manuscrits, sur la méthode suivie dans cette édition critique, sur la source française de ce remaniement en enfin sur les recherches concernant les travaux de K. Mikes. Donc, dans le Ve volume on a publié le texte de la traduction définitive: *Catechismus Formájára valo közönséges Oktatasok...1754*. Et la variante de cette traduction : *Catechismus Formájára valo közönséges. Oktatasok...1744*.

On a démontré la source de la traduction de Mikes : François-Aimé Pouget (1666–1723) – (anonyme) *Instructions générales en forme de Catéchisme, où l'on explique en abrégé par l'Écriture sainte et par la tradition, l'histoire et les dogmes de la religion, la morale chrétienne, les sacrements, les prières, les cérémonies et les usages de l'Église*. Imprimées par ordre de Messire Charles-Joachim Colbert... A l'usage des anciens et des nouveaux catholiques de son diocèse et de tout ceux qui sont chargés de leur instruction... Paris, A. Leguerrier, 1702. In-4° XX–584-et 76p. (Avec Mandement de Monseigneur l'Évêque de Montpellier, ce 2me juin 1701.) Puis dans la même année avec « Corrections et additions ». Les éditions suivantes : 1706. Paris, G. Vandive, In-4° XX–752–XXVIII p. Nouvelle édition revuë et augmentée. – 1707. Paris, N. Simart, In-4° XXI–728 p. – 1707. Paris, N. Simart, In-12° 3 vol. – 1710. Paris, N. Simart, In-4° et In-12° 3 parties en 2 vol. Etc. cf. la fin de l'introduction, l'ordre des éditions après 1710. Mikes a utilisé probablement l'une des éditions In-12° 3 vol. ou 3 parties en 2 vol. (1707, 1710,

1713, 1719, 1722) qui se trouvait dans la bibliothèque de François II Rákóczi à Rodosto. Pour éclaircir l'esprit janséniste du *Catéchisme* de Pouget, cf. D. Colonia : Bibliothèque janséniste... 1731, 201. N. Patouillet : Dictionnaire des livres jansénistes, 1752, II, 276. F. H. Reusch : Index der verbotener Bücher, 1885, II, 762. Depuis l'Index de Clément XI (Rome 1712) la congrégation de l'Index de la cour de Rome a mis à l'index les traductions italiennes, anglaises et espagnoles du *Catéchisme de Montpellier*.

Pour réaliser la publication des manuscrits inédits de K. Mikes, le rédacteur a poursuivi des recherches dans les bibliothèques étrangères, jouissant d'une bourse et de l'appui du C.N.R.S. et de celui de Collegium Hungaricum à Vienne. On prie les collègues de trouver ici l'expression de profonds remerciements.

L'édition des Œuvres Complètes de K. Mikes paraît sous les soins de la Maison d'Édition de l'Académie des Sciences de Hongrie. Le sixième et dernier volume est en préparation, et va paraître pour le 300e anniversaire de la naissance de l'écrivain.

1/a. A Catechismus négy kéziratot kötet együtt

1/b. A főszöveg Első Szakaszának címlapja

1/c. Leg Első Rész

INSTRUCTIONS
 GENERALES
 EN FORME
 DE CATECHISME,

OU L'ON EXPLIQUE EN ABREGE,
 par l'Ecriture sainte & par la Tradition,
 l'Histoire & les Dogmes de la Religion,
 la Morale Chrétienne, les Sacrements,
 les Prieres, les Ceremonies, &
 les Usages de l'Eglise,

IMPRIMEES PAR ORDRE
 DE MESSIE
 CHARLES JOACHIM COLBERT,
 EVEQUE DE MONTPELLIER.

A l'usage des anciens & des nouveaux Catholiques de son Diocèse, & de tous ceux qui sont chargés de leur instruction.
 Avec deux Catechismes abrégés, à l'usage des Enfants.

TOME PREMIER.
 A BRUSSELLE
 Chez FRANÇOIS FOPPENS, au S. Esprit.
 Avec Privilège & Approbation.

Elöl járó beszéd

Nevelő Jemi felelősközt, je minő aron illet
 emmi esküt, most a vallásunk jogszabályainak vele
 meg tanácsára, hogy ha látunk ami jótelen és
 haszontalan és más okok miatt jótelennek
 Jemi meg átalakítás és másokhoz kétségkívélben
 ked és idegenekkel vannak a hitus dogmái
 egy háttér, hogy jobban is Catholikusnak,
 ked a Catholikus kultúra jónak, meg protestans
 hitus tartandó magokban, hogy ha egy név is jón
 ma Catholikusnak vannak átvétel ked a jón
 továbbra felelősközt, és a dogmái egy hit
 tanítások, hogy ha a jón is tartandó átvétel
 ked és másokhoz vele a katekizisben, egy jón
 ked ha minő aron meg meg beszélhetünk a vallás dol
 sabban, és ha egy felelősközt jónak, egy aron
 a mely garrak láttatik és a melynek egy minő aron
 ked a vallás jón nem kel ennek a jogszabályainak

3. Elöl járó beszéd

Ennek a könyvnek Tábája

- I. Rész Az Isten mi legyen magában
1. Az Istennek az Istennek társai
2. Az Istennek az Istennek társai
3. Az Istennek az Istennek társai
4. Az Istennek az Istennek társai
5. Az Istennek az Istennek társai
6. Az Istennek az Istennek társai
7. Az Istennek az Istennek társai
8. Az Istennek az Istennek társai
9. Az Istennek az Istennek társai
10. Az Istennek az Istennek társai
11. Rész Az Istennek magában
1. Az Istennek az Istennek társai
2. Az Istennek az Istennek társai
3. Az Istennek az Istennek társai
4. Az Istennek az Istennek társai
5. Az Istennek az Istennek társai
6. Az Istennek az Istennek társai
7. Az Istennek az Istennek társai
8. Az Istennek az Istennek társai
9. Az Istennek az Istennek társai
10. Az Istennek az Istennek társai
11. Rész Az Istennek magában
1. Az Istennek az Istennek társai
2. Az Istennek az Istennek társai
3. Az Istennek az Istennek társai
4. Az Istennek az Istennek társai
5. Az Istennek az Istennek társai
6. Az Istennek az Istennek társai
7. Az Istennek az Istennek társai
8. Az Istennek az Istennek társai
9. Az Istennek az Istennek társai
10. Az Istennek az Istennek társai

CATECHISMUS

Formájára való köztönfegyver

OKTATÁSOK

Első Könyv

A helyben megmagyarázandó aradónak
nak az értekezési, kérésből és elő mondatok vég
kezeletét, hogy az a helyben elvezeték

Első Rész

Az Isten mi legyen magában

Első Fejelet

Az Istennek Istent

Kétségek. Barátságok, s egyenlő mi az Isten, hogy
vagy egy Isten

Az Istennek Istent, s az Istennek Istent, hogy Isten
lemondott annak Istent, s az Istennek Istent

CATECHISZMUS

Törményre való közönséges

OKTATÁSOK.

A melyek rövidesen még magyarizálnak az éhelt, Jézusoktól, és Traditioktól, a Kálásnak Historiája, és jut agra utti a keresztényi tudományok. A Szentszgek, Amadsi-jok, Ceremóniak, az Anya Szent-egyháznak rendtartási, és szokásai.

Második Szakasz

CATECHISZMUS

Törményre való közönséges

OKTATÁSOK

Harmadik könyv.

A melyben foglaltatnak a második, a melyből az Emberek úgy élve é-jelők, a mint kel, d érteik az ö-
rök boldogságot.

A harmadik könyv, melyben foglaltatnak a második, a melyből az Emberek úgy élve é-jelők, a mint kel, d érteik az ö-
rök boldogságot.

6/a. A Második Szakasz címlapja

6/b. Harmadik könyv

6/c. Idegen kéz írása

	A	B	C	D	E	F	G
A	A	B	C	D	E	F	G
B	B	A	D	E	F	G	C
C	C	D	A	E	F	G	B
D	D	E	F	A	B	C	G
E	E	F	G	B	A	C	D
F	F	G	B	C	D	A	E
G	G	C	B	G	D	E	A

Hogy meg legyen tudós azok mely egyenlősen hogy
 azok migis legyen a táblák melletti nagyok között

És hogy meg legyen tudós azok mely egyenlősen hogy
 azok migis legyen a táblák melletti nagyok között

NAMBNP	HETU	KEDD
1	2	3
2	3	4
3	4	5
4	5	6
5	6	7
6	7	8
7	8	9

SZERDA	ISZÓRÉK	PENTEK
1	2	3
2	3	4
3	4	5
4	5	6
5	6	7
6	7	8
7	8	9

SZOMBAT
1
2
3
4
5
6
7
8
9

Hogy meg legyen tudós azok mely egyenlősen hogy
 azok migis legyen a táblák melletti nagyok között

	1600	1700	1800
1	A	B	C
2	B	C	D
3	C	D	E
4	D	E	F
5	E	F	G
6	F	G	A
7	G	A	B
8	A	B	C
9	B	C	D
10	C	D	E
11	D	E	F
12	E	F	G
13	F	G	A
14	G	A	B
15	A	B	C
16	B	C	D
17	C	D	E
18	D	E	F
19	E	F	G
20	F	G	A
21	G	A	B
22	A	B	C
23	B	C	D
24	C	D	E
25	D	E	F
26	E	F	G
27	F	G	A
28	G	A	B
29	A	B	C
30	B	C	D
31	C	D	E
32	D	E	F
33	E	F	G
34	F	G	A
35	G	A	B
36	A	B	C
37	B	C	D
38	C	D	E
39	D	E	F
40	E	F	G
41	F	G	A
42	G	A	B
43	A	B	C
44	B	C	D
45	C	D	E
46	D	E	F
47	E	F	G
48	F	G	A
49	G	A	B
50	A	B	C
51	B	C	D
52	C	D	E
53	D	E	F
54	E	F	G
55	F	G	A
56	G	A	B
57	A	B	C
58	B	C	D
59	C	D	E
60	D	E	F
61	E	F	G
62	F	G	A
63	G	A	B
64	A	B	C
65	B	C	D
66	C	D	E
67	D	E	F
68	E	F	G
69	F	G	A
70	G	A	B
71	A	B	C
72	B	C	D
73	C	D	E
74	D	E	F
75	E	F	G
76	F	G	A
77	G	A	B
78	A	B	C
79	B	C	D
80	C	D	E
81	D	E	F
82	E	F	G
83	F	G	A
84	G	A	B
85	A	B	C
86	B	C	D
87	C	D	E
88	D	E	F
89	E	F	G
90	F	G	A
91	G	A	B
92	A	B	C
93	B	C	D
94	C	D	E
95	D	E	F
96	E	F	G
97	F	G	A
98	G	A	B
99	A	B	C
100	B	C	D

CATECHISMUS

Formájára való körönzés.

OKTATÁSOK

Mellettek röviden megmagyaráz-
tatnak, Ahent járunk a tradícióból, a-
vallásnak hit ágazati akerektényi tu-
dományok. A kerétegek smáciagok. Cere-
niak, Az Anyahentégy haznak rend tartani
és helyei, mind cikkel fűkésge meg tudni
minden kerékténynek.

Második fejelet

11/a. A Második Szakasz címlapja

Hogy *microda* kell Elui az
Emberneknek, e földön, hogy az-
vők életet el jöhövel
Harmadik könyv

Elő Rékz

A Kezelemről

Elő Articulua

Hogy mi legyen a kezelem és a hány fele.

Lehet Lehet, mi nekünk a magunk vejevel keréte
Semi elius elui földön.

Spéles Nem, mert nem fűkésge az érem kezelem is

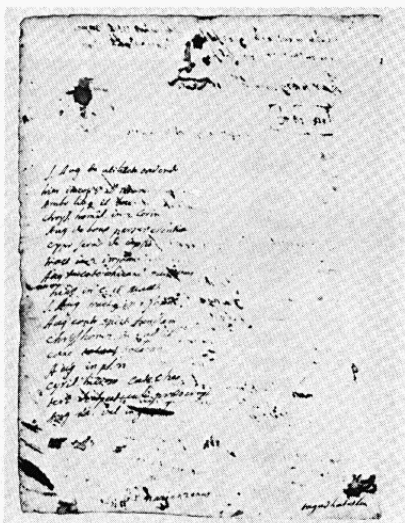
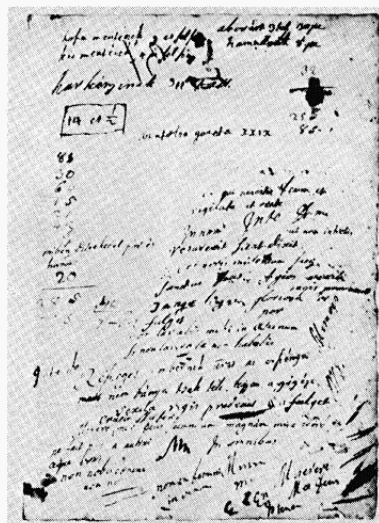
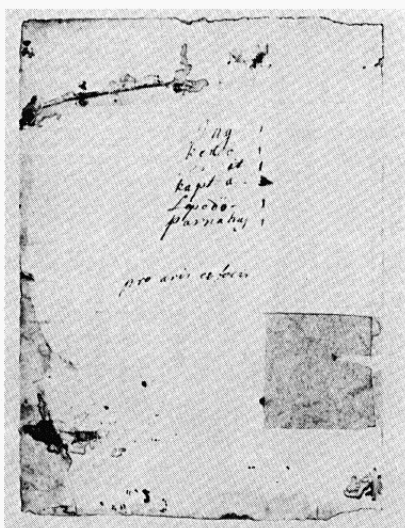
Kezelem Kezelem az a fei kezelem. Szadia

Kezelem Kezelem az a fei kezelem. Szadia

Kezelem Kezelem az a fei kezelem. Szadia

Kezelem Kezelem az a fei kezelem. Szadia

11/b. Harmadik könyv Első Rész

12/a—c. Szerzői beírások a kötéstábla belsején és az első számozatlan levélen

KÉPEK JEGYZÉKE

1. (a, b, c) A Catechismus négy kéziratot kötet (OSzK)
A főszöveg Első Szakaszának címlapja (1754, 1. recto)
Leg Első Rész (1754, 14. recto)
2. Instructions Generales... az 1722-i kiadás címlapja
3. Elöl járó beszéd (1754, 3. recto)
4. (a, b) Ennek a könyvnek Táblája (1754, 6. recto)
Első könyv (1754, 22. recto)
5. Idegen kéz javítása a kéziratban (1754, 43. verso–44. recto)
6. (a, b, c) A Második Szakasz címlapja (1754, 1. recto)
Harmadik könyv (1754, 2. recto)
Idegen kéz írása (1754, 270. verso után)
7. (a, b) Harmadik Könyv Első Rész (1754, 3. recto)
Ennek a könyvnek Táblája (1754, 284. recto)
8. (a, b, c) Időszámítási táblázatok: Első Tábla (1754, 291. recto)
Második Tábla (1754, 292. recto)
Harmadik Tábla (1754, 293. recto)
9. (a, b) A variáns Első Szakaszának címlapja (1744, 2. recto)
Szerzői beírások a variáns címlapja előtt (1744, 1. verso)
10. (a, b) Ennek a könyvnek Táblája (1744, 3. recto)
Első könyv Első Rész (1744, 12. recto)
11. (a, b) A Második Szakasz címlapja (1744, 1. recto)
Harmadik könyv Első Rész (1744, 3. recto)
12. (a, b, c) A kötéstámla belsejére ragasztott papíron szerzői beírás
Szerzői beírások az első számozatlan levél rectóján és versóján a címlap előtt (1744)
13. (a, b) Mikes beírásai: „heja vagyon” (1744, 75. verso)
Ennek a könyvnek táblája (1744, 244. recto)
14. (a, b) Szerzői javítások és Amen (1744, 243. recto)
A kéziratokban található idegen kézre valló töredék a kötéstámlától a kötéstámla belső felén, a szembevetéséről (1744)
15. Lapalji kéziratcsikok a variáns első kötetéből: 1744, 150. recto, 151. verso, 165. recto, 167. recto, 170. recto
16. Lapalji kéziratcsikok: 1744, 183. recto, 192. recto, 206. recto, 207. recto, 237. recto
17. Lapalji kéziratcsikok: 1744, 171. recto, 172. recto, 214. recto, 252. verso (felső)

18. Lapalji kéziratcsíkok a variáns második kötetéből: 1744, 6. recto, 81. recto, 82. recto, 82. verso, 96. recto, 107. recto, 116. recto
19. Lapalji kéziratcsíkok: 1744, 133. recto, 142. recto, 150. recto; 152. verso, 153. recto, 159. recto, 161. recto
20. Lapalji kéziratcsíkok: 1744, 193. recto, 198. recto, 214. recto, 217. recto, 226. verso, 227. recto, 228. recto, 234. recto

NÉVMUTATÓ

Abafi (Aigner) Lajos 1599, 1618–1620

Abélard, Pierre 1669

Abrahamides, Isacus 1610

I. és II. Adriánus (Hadrianus) 220,
1072, 1660, 1683

Agathone 1683

Ágoston, Szent (Augustinus, Augu-

stin) 32, 34–38, 40, 43, 52, 55–59,

65–66, 68–70, 72–73, 75–76, 78–80,

83, 85, 87, 90, 92–93, 95–96, 98–99,

103–104, 107–108, 122, 126, 131,

137, 141, 149, 152, 154, 160,

171–172, 178, 180–183, 194, 196,

202, 211, 214, 216–219, 221–223,

226, 230–234, 242–245, 247–251,

253–254, 259–260, 262–265, 268,

270, 280, 282–287, 289–291,

294–296, 298, 301–303, 307–308,

310–314, 316, 321, 327–328, 333,

335, 337, 341, 345, 349–354,

357–359, 364–365, 369, 371–374,

376, 378–379, 383, 386, 393,

395–396, 400–401, 407–409,

412–413, 416, 418, 424, 426, 428,

433, 435, 437, 447, 449–451, 453,

456–459, 461–464, 469, 471–472,

475–480, 491–493, 497–498,

502–504, 510–512, 515, 519,

521–523, 532–533, 538, 540–544,

546, 550–554, 558–560, 562–563,

568, 571, 585, 587–589, 609–610,

616–617, 650, 667, 670, 674–675,

677–678, 680, 683–685, 687, 694,

698, 701, 706–709, 711, 714–715,

721, 725, 730, 733–735, 739–741,

745–746, 750–751, 754–755,

757–758, 760–762, 764–766, 768,

772–773, 777, 779, 784, 814,

824–825, 827–828, 831, 834, 846,

851, 855, 871, 874, 884, 892, 894,

896–897, 902, 908, 929, 937,

939–942, 944–945, 951–956,

961–962, 964–965, 967, 970–973,

975, 977, 979, 981–983, 985–986,

988, 992–993, 995–996, 1007, 1010,

1019, 1022, 1033, 1049–1052, 1055,

1069–1070, 1074, 1078–1079,

1085–1086, 1087–1092, 1094,

1102–1103, 1112–1116, 1118–1120,

1122–1124, 1128–1129, 1132–1133,

1135–1138, 1140–1141, 1149–1150,

1153, 1155–1156, 1160, 1163–1164,

1166–1169, 1173–1174, 1178, 1181,

1183–1185, 1187–1190, 1193–1194,

1201, 1210, 1214, 1217, 1223,

1225–1226, 1229–1231, 1242–1245,

1247–1251, 1253, 1258–1259,

1262–1264, 1272–1274, 1277–1278,

1280–1281, 1287–1288, 1290–1291,

1293–1296, 1303, 1307, 1309,

1311–1313, 1316–1318, 1320,

1322–1324, 1326, 1330, 1332,

1343–1345, 1361–1362, 1366, 1382,

1390, 1403, 1405, 1411, 1413, 1415,

1420, 1423, 1429–1430, 1432, 1435,

1447, 1449–1450, 1453–1455,

1458–1459, 1461–1462, 1464–1465,

1467–1474, 1477–1478, 1481–1482,

1486, 1509, 1517–1520, 1525, 1534,

1538, 1541, 1553, 1556, 1563,

1569–1570, 1573, 1576–1577, 1581,

1601, 1618, 1622, 1646–1657,

1660–1667, 1671–1672, 1674, 1682,

1684–1689, 1691, 1693–1698, 1700,

- 1701–1705, 1707–1710, 1712, 1714,
1718, 1720, 1722
- Aland, K. 1635
- Alcuinus (Alkuin) 1601
- Alexander, Szent, Alexandria 270, 395,
1103, 1201
- Alfaric, Prosper 1635
- Altaner, B. 1635
- Amalarius, Fortunatus de Metz 1727
- Ambrus, Szent (Ambrosius) 40, 53, 75,
154, 172, 177, 233, 267, 270, 323,
384, 401, 410, 426, 453, 478, 538,
542, 546, 563, 571, 578, 587, 589,
591, 602, 616, 634, 650, 674, 694,
707, 728, 756, 766–767, 772, 786,
830, 884, 892, 902, 943, 969, 1032,
1045, 1048, 1102–1103, 1192, 1205,
1244–1245, 1262, 1313, 1326, 1338,
1344, 1347, 1355, 1378, 1390, 1420,
1444, 1465, 1473, 1477, 1487, 1521,
1563, 1569, 1577, 1601, 1618, 1647,
1651, 1655, 1662, 1687, 1689, 1692,
1700, 1707–1709, 1714, 1717–1718,
1722, 1727, 1729, 1732
- Antiochus 132–135, 138, 292, 552,
1015–1017, 1020, 1120, 1318, 1366
- Antoninus cs. 213, 220, 1069, 1072
- Apollinarius 1656
- Arnaud de Bresse 1669
- Arnauld, Antoine D'Andilly 1708
- Artner Edgár 1635
- Athanasius, Szent 53, 109, 270, 306,
345, 478, 645, 772, 884, 952, 997,
1103, 1131, 1163–1164, 1262, 1477,
1563, 1649, 1718, 1728, 1735
- Auger, E. 1602
- Augustus cs. 136, 147, 156–157, 428,
1018, 1034, 1226
- Aurelianus cs. 221, 1072
- Balasi István 1605
- Balasi Menyhárt 1605
- Barbier, A. 1614
- Bárczi Géza 1637
- Barcsai Ákos 1610
- Bardenhewer, O. 1635
- Bareille, G. 1635
- Baronius, Caesar 450, 873, 890, 1242,
1555, 1567, 1648, 1694
- Barral, P. 1634
- Barta János 1600
- Basilius cs. 272
- Batizi András 1604
- Bátori Erzsébet, Somlyai 1607
- Batthyány József 1613
- Battanyi Ferenc 1607
- Baudrillart, A. 1634
- Bauer, J. B. 1633
- Bayet, J. 1635
- Beda Venerabilis (Le venerable Bède)
773, 1478, 1728
- Bellarmino, Roberto 452, 1244, 1694
- Benczedy József 1637
- Benedek, Szent 645, 647–648, 844, 876,
1386, 1388, 1532, 1557
- Benedek Marcell 1600
- Bénichou, Paul 1635
- Benkner, Johann 1605
- Benkő Loránd 1637
- Beöthy Zsolt 1599
- Bernát, Szent (Bernard) 108, 250, 392,
435–436, 447, 453–457, 459, 464,
470, 478, 567–568, 694, 718, 996,
1092, 1198, 1231, 1233, 1245–1248,
1250, 1253, 1257, 1259, 1263, 1653,
1665, 1678, 1693–1698
- Berrár Jolán 1637
- Bethlen Kata 1604
- Beythe István 1607
- Beza, Theodor 538, 1308, 1707
- Bisztray Gyula 1600
- Black, I. 1634
- Blandrata György (Giorgio B.) 1606
- Blondel (Blondellus) 1665
- Bod Péter 1604, 1606–1607, 1610–1611
- Bona, Giovanni 529, 546, 548, 575,

- 721, 730, 732, 756, 763, 768, 770, 772–774, 776, 778, 785, 793, 800, 812, 814, 825, 830–831, 847–848, 856, 873–874, 1301, 1313, 1315, 1335, 1438, 1446–1448, 1465, 1470, 1474–1475, 1478–1482, 1487, 1493, 1498, 1507, 1518, 1522, 1535, 1542, 1555, 1706, 1725
- II. Bonifacius 499, 1278, 1348, 1576, 1703
- VIII. Bonifác 593, 1712
- Bornemisza Péter 1605
- Borsa Gedeon 1638
- Bossuet, Jacques-Bénigne 1602–1603, 1612, 1660, 1670
- Bouyer, L. 1635
- Brentius 275, 1108, 1670
- Brewer-nyomda 1610
- Bruis, Pierre de 1669
- Bucer, Martin 275, 1108, 1389, 1670, 1718
- Buchberger, M. 1634
- Buchwald, W. 1635
- Buitul György 1609
- Bultmann, R. 1635
- II. Calixtus 1683
- Canisius (Kanisius), Petrus 1602, 1607–1609, 1612–1613
- Carlostad 275, 1108, 1670
- Carol (Charles), S. 565, 599–600, 614, 1353, 1364, 1710–1711
- Cavalca, Domenico 1601
- Cawe, W. 1635
- Ceillier, R. 1635
- I. Celestinus, Szent (Celestin) 270, 495, 579, 721, 1104, 1275, 1338, 1655, 1683, 1702
- Celestius 270, 1104, 1668
- Cerularius, Michael 273, 1106, 1669
- Charlemagne (Nagy Károly) 1728
- Cheyne, T. K. 1634
- Chrysostomus (Aranyszájú Szent János) 58, 82, 97, 109, 157, 159, 161, 178, 321, 331, 334, 345, 379, 424, 447, 458, 471–472, 523–524, 538, 542–544, 562–563, 587–588, 591, 599, 612, 616–617, 622, 637, 646, 662, 665, 706, 728, 751, 754, 760, 764–765, 771, 780, 786, 892, 909, 929, 956, 975, 986, 997, 1035–1036, 1049, 1124, 1144, 1152, 1163, 1189, 1249, 1258–1259, 1312, 1326, 1345, 1347, 1352, 1362, 1366, 1369, 1380, 1387, 1399, 1401, 1429, 1444, 1462–1464, 1468, 1471, 1477, 1483, 1487, 1569, 1583, 1618, 1649, 1687, 1695, 1697, 1700, 1707, 1709, 1712, 1723
- Cicero, Marcus Tullius 1647
- Clavel teológiai doktor 1614
- Clemens Romanus 1727, 1733
- Colbert Croissy, Charles-Joachim 1613–1615, 1617, 1621, 1739
- Colbert, Jean-Baptiste 1613
- Colonia, D. 1621, 1633, 1721, 1740
- Constantinus, Flavius Valerius (Nagy Constantín) 147, 219, 221, 328, 588, 766–768, 770, 884, 890, 894, 1027, 1071, 1073, 1473–1474, 1476, 1563, 1654, 1681, 1712, 1728, 1735
- Contarini, G. 1602
- Conti, Prince de 1679
- Cornelius, Szent, Cornelius à Lapide (Cornelis Cornelissen van den Saen) 618, 909, 1102, 1319, 1366, 1583, 1668, 1715, 1737
- Courtin, Antoine 1681
- Crispoldi oratorianus 1602
- Cyprianus, Szent (Thascius Caecilius) 223, 240, 242, 251, 267, 321, 378, 405, 469, 506, 509, 514, 521, 523, 529, 539, 541, 543, 546, 553–555, 571, 577–578, 591, 595, 598–599, 602, 618, 633, 680, 683, 699–701, 742, 754, 764–765, 768, 771,

- 808–809, 871, 929, 1074, 1083, 1085,
1092, 1102, 1144, 1189, 1283, 1285,
1290, 1294, 1296, 1301, 1308, 1311,
1313, 1319–1321, 1332, 1337–1338,
1347, 1350, 1352–1353, 1355, 1377,
1423–1424, 1455, 1464, 1471, 1474,
1477, 1505, 1509, 1553, 1618,
1661–1663, 1665, 1680, 1690, 1697,
1700, 1704–1707, 1709, 1712–1713,
1715, 1727
- Cyryll, Szent, Alexandriai 53, 102, 270,
376, 540, 544, 952, 991, 1028, 1104,
1309, 1311, 1649, 1654, 1700
- Cyryll, Szent, Jeruzsálemi 517, 537,
540, 588, 754, 812, 929, 1292, 1306,
1309, 1507, 1601, 1705, 1707
- Cyrus, I. Kürosz
- Czarnecki, Z. J. 1635
- Csüry Bálint 1637
- Damas, St. J. (Damascenus, Johannes)
103, 685, 718, 991, 1416, 1652, 1682
- Dárius 132, 1015
- Dávid 160, 172, 185, 194, 556, 694, 891,
1045, 1152, 1653, 1321, 1334, 1415,
1420, 1488, 1568
- Decius cs. 221, 1072
- Deme László 1637
- Desmolets, P. N. 1614
- Dévai Bíró Mátyás 1604
- Dézi Lajos 1599
- Didot-Frères, M. M. Firmin 1614
- Dietenberger, J. 1601
- Diocletianus cs. 221, 1072
- Domitianus cs. 220, 1071
- Dufour, Xavier L. 1635
- Duplacy, J. 1635
- Ellbogen, I. 1634
- Engels, Friedrich 1636
- Epiphanius, Szent 268, 617, 1102,
1668, 1714
- Eródi Béla 1599
- Estius, Guil. (Van Est Willem) 651,
1391, 1718–1719
- Esze Tamás 1675
- Eusebius, Caesareai 221, 267, 333, 381,
598, 726, 766–768, 770, 884, 897,
1153, 1190–1191, 1195, 1313, 1443,
1473–1474, 1476, 1563, 1573, 1660,
1668, 1688, 1712
- Evagrius Scolasticus 546, 1313, 1708
- Fábián Pál 1637
- Farkas Lajos 1594–1596, 1599
- Fekete Mihály 1635
- Félegyházi Tamás 1607
- I. Ferdinánd 1607
- Filo (Philo, Philon) 139, 159, 1021,
1123, 1143, 1229, 1654
- Fleury, Claude 1603, 1612, 1660
- Fogarasi István 1610
- Foppens, Fr. 1617
- Foulquié, P. 1634
- Friderik, Palatinus elector 1609
- Friedrich, G. 1635
- Fulgentius, Szent 270
- II. Fülöp 132, 1015, 1653
- Galerius cs. 221, 1072
- Gallianus cs. 221, 1072
- Gálos Rezső 1600
- Gálszécsi István 1603–1604
- Gasson, J.-B. (Cardinal de Noailles)
1613–1614
- Gazier, A. 1636
- Gecse Gusztáv 1635
- George, A. 1635
- Gergely, Nagy Szent 48, 75, 95, 104,
141, 186, 313–315, 318, 381, 524,
561, 563–564, 576, 599, 623, 626,
645, 768, 772, 872, 923, 948, 969,
985, 992, 1023, 1137–1139, 1141,

- 1191, 1297, 1325–1327, 1335, 1353, 1371, 1387, 1474, 1477, 1554, 1648, 1651, 1654, 1678–1679, 1706, 1709, 1734
- II. Gergely, Szent 271, 1105, 1669
- III. Gergely, Szent 460, 1250, 1695
- X. Gergely 1683
- XI. Gergely 593, 1349, 1712
- XIII. Gergely 1738
- Gergely József 1636
- Gerson, J. 1601
- Gilbert de la Porrée 1669
- Göbl, P. 1636
- Gratianus (bolognai) 580, 584, 1342, 1711
- Grelst, P. 1635
- Grete, Georges 1634
- Gretser (Gretzerus), Jacob 892, 1569, 1736
- Grotius, Hugo van 294, 1121, 1675
- Guillet, J. 1635
- III. Gyula (Julius) 1683
- Hagen, M. 1634
- Hardy, G. 1636
- Harnack, A. 1634
- Hastings, J. 1633
- Hegyí József 1603
- Heidet, L. 1636
- Hellopoeus, Valentinus (Szikszai Hellopoeus Bálint) 1606
- Heltai Gáspár 1604–1605
- Heltai nyomda 1606, 1610–1611
- Henri Moine Apostat 1669
- I. Henricus, Szent (Imperator) 805, 1502, 1730–1731
- III. Henrik 1690
- Hergenröther, J. 1635
- Hérissant, C. 1617
- Hervay Ferenc 1638
- Héárd Abbé 1636
- Hieronymus (Hyeronimus), Szent Jeromos (Sophronius Eusebius) 51, 53, 82, 88, 104, 115, 126, 138, 148, 154–155, 167, 240, 251, 266, 268, 270, 289, 333, 345, 350, 379, 393, 414–415, 450, 523–524, 539, 543, 562–563, 587–588, 599, 602, 616–617, 622, 634, 637, 688, 707, 726–727, 742, 754, 772, 884, 897, 929, 979, 993, 1001, 1010, 1020, 1028, 1032–1033, 1083, 1092, 1101–1102, 1104, 1153, 1163–1164, 1167, 1189, 1199, 1243, 1296, 1308, 1326, 1344–1345, 1353, 1355, 1369, 1378, 1380, 1443, 1455, 1477, 1563, 1573, 1618, 1648, 1651–1654, 1665, 1688, 1691, 1706–1707, 1709, 1712, 1722, 1725–1726
- Hieronymus Pragensis (Jerôme de Prague) 1670
- Hilarius, Szent 270, 328, 379, 1150, 1189, 1681
- Hofer, M. 1614
- Hofhalter, Raphael 1607
- Hohlweg, A. 1635
- Holbach, P. H. 1636
- Holl Béla 1638
- Honterus (Honter), Johannes 1605
- Hopp Lajos 1600
- Hrabanus Maurus 1601
- Hunger, Johannes Henricus 1609
- Husz János 275, 549, 1107, 1315, 1670
- Huszár Dávid 1606
- Ignác, Szent 154, 272, 333, 617, 1033, 1105, 1153, 1366, 1655, 1714
- Imre Antal 1599
- I. Ince, Szent 499, 523–524, 612, 1278, 1296, 1362, 1703, 1706
- II. Ince 1683
- III. Ince 635, 1378
- IV. Ince 1683
- X. Ince 1671–1672
- XII. Ince 1672
- Irenaeus (Eirenaios), Szent 68, 90, 96,

- 251, 256, 267, 333, 529, 751, 754,
771, 963, 986, 1092, 1096, 1101,
1153, 1301, 1462, 1464, 1477, 1650,
1667
- I. István király, Szent 454, 895, 1246,
1571, 1695, 1736
- I. János király (Szapolyai) 1606
- XIII. János 873, 1555, 1683, 1734
- Jansenius, Cornelius 1671–1673, 1701
- IV. Jenő (Eugenius) 1683
- Jeremiás 129, 134, 331, 378, 393, 734,
1013, 1016, 1045, 1152, 1188, 1199
- Jóri János 1636
- Josephus, Flavius 137–139, 145, 215,
1021, 1654, 1660
- Jöcher, C. G. 1634
- Juenin, G. (orator Gallic.) 1719
- Juliánus apostata 221, 345, 892, 1073,
1163, 1569, 1660
- Julius, gróf (Salm) 1605
- Julius Caesar, Caius 1738
- Justinianus 1378, 1717
- Justinus, Szent (martyr) 465–466, 529,
539, 542, 634, 754, 764, 768, 785,
808, 1101, 1254, 1284, 1301, 1308,
1464, 1471, 1474, 1487, 1505,
1667–1668, 1688
- Káldi György 1594, 1612, 1631,
1636–1637, 1642–1643, 1650, 1652,
1654–1656, 1658–1660, 1663, 1680,
1705, 1708
- Kalt, E. 1633
- Kálvin (Calvinus) János 253, 275, 283,
329, 450, 754, 871, 1094, 1107–1108,
1113, 1150, 1242, 1464, 1472, 1553,
1606–1607, 1611, 1665, 1670, 1674
- Kamellis, Jo. Josifa de 1609
- Kanapa, J. 1636
- Károli (Károlyi) Gáspár 1612,
1636–1637
- II. (Kopasz) Károly (Carolus Calvus)
272, 1106, 1669
- III. Károly 1657
- Kaulen, Fr. 1635
- Käfer István 1638
- Kelecsényi Á. 1638
- V. Kelemen 1683
- VI. Kelemen 593, 1348, 1712
- IX. Kelemen 1672
- XI. Kelemen 1614, 1671–1672, 1740
- Kelemen, Szent, Alexandriai (Titus
Flavius Clemens) 267, 333, 1101,
1153, 1667
- Kelemen József 1651
- Kénosi Tözsér János 1610
- Keresztúri Kristóf 1608
- Király György 1600
- Kiss Ignác 1637
- Kittel, G. 1635
- Klaniczay Tibor 1600, 1638
- Klatzkin, I. 1634
- Klauser, Th. 1634
- Kmita Andrásné 1611
- Kniezsa István 1637
- Koelde, Dietrich 1601
- Kollonich Lipót 1608–1609
- Kont, I. 1620
- Kopcsányi Pap Márton 1608
- Köpeczi Béla 1600
- Kornicky János 1609
- Kosidowski, Z. 1636
- Kriveljov, I. 1636
- Kroll, W. 1634
- Kulcsár István 1599
- Kun Sámuel 1599, 1619
- Kürosz (Cyrus) 130–131, 1013–1014
- Kürty Menyhért 1600, 1620, 1718
- Labriolle, Pierre de 1636
- Lacan, M. F. 1635
- Lactancius, Lucius Coelius Firmianus
221, 345, 1163, 1660
- La Fontaine, Jean de 1613–1614
- XIII. Lajos 1695, 1736
- Lakatos György 1635

- Lantgravius, Philippus Hassiae 649, 1389, 1718
 Latreille, A. 1636
 Ledesma, J. 1602
 Leguerrier, A. 1615, 1739
 I. Leo (Isaurus) Imperator 152, 182, 271, 1051, 1105, 1655, 1669
 Leo, Nagy Szent 152, 178, 180, 182, 194, 320, 379, 395, 433, 447, 457, 471–472, 474, 521, 545, 577, 756, 963, 1049–1051, 1054, 1143, 1189, 1201, 1230, 1248, 1258–1260, 1294, 1313, 1332, 1337, 1465, 1650, 1655, 1657–1658, 1680, 1683, 1688, 1692, 1694–1695, 1697
 IX. Leo 273, 1106, 1669
 X. Leo 1683
 Levada, J. 1636
 Lipsiai Pál 1609
 Lorántffy (Loránfi) Zsuzsanna, I. Rákóczi Györgyné 1267, 1417, 1461, 1520, 1597, 1675–1676
 Lukinich Imre 1638
 Lullus, Raimundus 1670
 Luther Márton 754, 871, 1108, 1150–1151, 1314, 1389, 1464, 1472, 1553, 1602, 1604, 1606, 1610–1611, 1670, 1708
 Lyczey, J. 1611

 Mabillon, Jean 1622, 1730
 Madácsy László 1600
 Madarász Márton 1610
 Majláth Béla 1608
 Maldonat, Joan 651, 1391, 1718–1719
 Mangenot, E. 1634
 Mantskovit Bálint 1605
 Marcus Aurelius 220, 1072
 Marx, Karl 1635–1636
 Mátrai László 1635–1636
 Maximianus 221, 1072
 Maximinus 221, 1072
 Melanchton, Philipp 275, 1108, 1389, 1606, 1665, 1670, 1718
 Melius Juhász Péter 1606
 Micrologus 795–796, 1494, 1730
 Migne, J. P. 1636
 I. Miklós (Nicolaus) 272, 1105, 1669
 Mikulics Károly 1599
 Mohamed (Mahumet) 271, 1104, 1669
 Molnár Gergely 1606
 Monomachus (Empereur Constantin) 273, 1106, 1669
 Montanus (phrygiai) 1101, 1668
 Montesquieu, Charles de Secondat 1614
 Montrocher, Guido di 1601
 Moricca, U. 1636

 Nagy Ferenc 1635
 O. Nagy Gábor 1637
 Nagy Sándor 132, 139, 1015, 1021, 1653
 Nádasi Ferenc 1606
 Nazianzi Szent Gergely 345, 458, 514, 622, 637, 754, 846, 929, 1163, 1189, 1249, 1380, 1464, 1534, 1660, 1695
 Négyesy László 1599
 Némethi Ferenc 1606
 Néro 220, 1071
 Nestorius 270, 1104
 Nicephorus 893, 1570, 1736
 Nicole, Pierre 1662
 Nyssai Szent Gergely 381, 576, 772, 1191, 1336, 1477, 1601

 Oecolampadus (Oecolompade) 275, 1108, 1670
 Oláh Miklós 1607
 Optat (Optatus) St. 754, 1464, 1477, 1727
 Oravetz Vera 1636
 IV. Orbán 449, 1242, 1694
 Origenes (Adamantius) 567, 612, 986, 1102, 1189, 1652
 Osiandre 275, 1108, 1670

- Pál, Szent (Paul) 40, 54, 61, 66, 70, 81, 85, 99, 101, 108, 110, 116, 140, 148, 155, 159, 182, 185, 191, 194–199, 200–203, 205–206, 208, 216, 224, 226–227, 229, 235, 239–242, 246–248, 279, 281, 283, 285, 296, 310, 314–315, 318, 320, 331, 333, 345, 351, 369, 371, 375, 377, 379, 403, 405, 421, 423, 430–432, 463, 469–470, 494, 497, 518, 521, 528, 535, 541, 547, 574, 587, 591, 593, 616, 623, 637, 649–650, 659, 685, 690, 696–698, 723–724, 740–743, 745, 748, 752, 759, 762, 764, 770–771, 789, 800, 813–814, 829, 834, 839, 846, 863, 865–867, 871, 874, 884–885, 900, 943, 958, 962, 965–966, 977, 988, 997, 1001, 1005, 1010, 1022–1023, 1036, 1054–1058, 1060–1063, 1065, 1069, 1075–1076, 1079, 1084–1085, 1088–1089, 1099, 1112–1113, 1115, 1123, 1134, 1138, 1141, 1152–1153, 1157, 1162, 1164, 1167–1168, 1181–1183, 1186, 1188–1189, 1200, 1207, 1214, 1221, 1223, 1227, 1229, 1257, 1274, 1276–1277, 1294, 1300, 1305, 1309, 1314, 1334, 1348, 1379–1380, 1389, 1397, 1400, 1417, 1421–1423, 1440–1441, 1454–1456, 1458, 1462, 1467, 1470–1471, 1476–1477, 1490, 1508, 1520, 1525, 1529, 1534, 1538, 1547, 1549–1550, 1553, 1556, 1563, 1572, 1575, 1632, 1658, 1660, 1664, 1687, 1696–1697, 1702, 1705, 1735
- II. Pál 593, 1349, 1712
- III. Pál 1683
- Palladius 772, 1477
- Papp Endre 1599, 1619
- Patouillet, N. 1622, 1634, 1740
- Paulinus, Szent (Paulin de Bordeaux nolai püspök) 727, 1195, 1444, 1725
- Paulinus (Paolino di Milano) 846, 1313, 1316, 1469, 1534, 1708
- Pázmány Péter 1621
- Péczeli (Pécseli) Király Imre 1610
- Pelagius 270, 1104, 1668
- Pernot, H. 1636
- Petau, P. 1648
- Petrik Géza 1608–1609, 1612, 1638
- Photius 272, 1105, 1666, 1669
- Pintér Jenő 1600
- Pirot, L. 1634
- IV. Pius 1595, 1620, 1677, 1683, 1698
- V. Pius 861, 1545, 1602, 1698
- Plaignard, C. és L. 1616–1617
- Platón 1690
- Plehanov, G. V. 1636
- Polgár Ladislaus 1633
- Pompejus, Gn. Magnus 136, 1018
- Possevin, A. 1602
- Pouget, François-Aimé 1600–1601, 1612–1617, 1619–1622, 1643, 1646–1653, 1670–1671, 1679, 1681–1683, 1701–1703, 1707–1708, 1711, 1713, 1725, 1729, 1739–1740
- Préclin, E. 1636
- Prinz, O. 1635
- Probst, F. 1636
- Pruno, Jan 1606
- Ptolomeus 132, 138, 1015
- Pulszky Ferenc 1599, 1618, 1623
- Quesnel, Pasquier 1621
- Rác Endre 1637
- II. Rákóczi Ferenc 1598, 1603, 1612–1613, 1618, 1622, 1642–1643, 1649, 1679, 1691, 1696, 1701, 1706–1708, 1710, 1713, 1740
- Rauscher, Hieronymus 1605
- Réau, Louis 1634
- Reicke, B. 1633
- Reusch, F. H. 1603, 1622, 1635, 1740

- Révay József 1654, 1660
 Richelieu Armand-Jean du Plessis de 1602
 Riedl Frigyes 1600
 Riess, R. 1636
 Rost, L. 1633
 Ruinart, Dom Thieri 1660
- Saint-Beuve, Charles-Augustin 1636
 Saint-Jean, Raymond 1634
 Salézi (Salesius) Szent Ferenc 544, 1312, 1707
 Salián 1648
 Samosatenus, Paulus 1668
 III. Sándor 1683
 V. Sándor 1683
 VII. Sándor 1672
 Sauli, S. A. 1602
 Saussure, César de 1621
 Savonarola, Girolamo 1601
 Schmalz, Valentinus 1610
 Schmaus, M. 1637
 Seleucus 132–134, 1015, 1017
 Serédi János 1606
 Severus 221, 1072
 Siderius János 1607, 1609
 Silvester pápa 1682
 Simart, Nicolaus 1614–1617, 1739
 Simon Endre 1635
 Simonyi Zsigmond 1637
 Sischovicz, Matthias 1611
 IV. Sixtus 593, 1349, 1694, 1712
 Skóciai János 272, 1105–1106, 1669
 Socinus, Faustus 1670
 Socinus, Laelius 1670
 Somogyi Péter 1606
 Sophronius 271, 1104
 Soto, Domenico de 1602
 Sozomenus (Zozomen) 1736
 Sótér István 1600
 Stegmüller, Fr. 1634
 Stephanus, Henricus 1611
 Swadli Mihál 1611
- Sylvius, Franciscus (François du Bois) 651, 1391, 1718–1719
- Szabó Ferenc 1635
 Szabó Károly 1637–1638
 Szabó T. Attila 1637
 Szabó Zoltán 1637
 Szárászi Ferenc 1607, 1609–1610
 Szarvas Gábor 1637
 Szathmári István 1637
 Széchényi György 1609
 Szegedi Ferenc 1677
 Székely István 1604
 Szenci Molnár Albert 1607
 Szentgyörgyi Péter 1605
 Szentiványi Dezső 1637
 Szilágyi Sándor 1638, 1675
 Szinnyi József 1637, 1599, 1680
 Szörényi Andor 1637
 Szttripszky Hiador 1638
 Szunyog, Franciscus 1609
- Tamás, Aquinói Szent 168, 187, 314, 351, 391–392, 471, 473, 479–480, 549–550, 556, 1042, 1138, 1168, 1197–1198, 1257, 1259, 1263–1264, 1315–1316, 1321, 1656, 1719
- Tekeli Sebestyén 1607
 Telegdi Miklós 1607–1608
 Terestyéni Ferenc 1637
- Tertullianus (Quintus Septimius Flo-
 rus) 34, 39, 88, 96, 134, 157, 177, 188, 245, 249, 255, 262, 266–267, 295, 320, 333, 337, 345, 381, 385, 402, 450, 511–512, 516, 520–521, 523, 539, 543, 546, 571, 591, 669, 685, 709, 751, 754, 764–768, 771, 929, 938, 979, 1016, 1035, 1071, 1087, 1091, 1101, 1143, 1153, 1156, 1163, 1191, 1193, 1206, 1288, 1293–1294, 1296, 1311, 1347, 1415, 1431, 1462, 1471, 1473–1474, 1477, 1601, 1618, 1646–1647, 1649, 1660, 1664–1665,

- 1667–1668, 1675, 1680, 1682, 1689,
1707, 1710, 1712, 1723, 1728
- Thaly Kálmán 1621
- Theodoretus (sziriai) 111, 388, 450,
742, 749, 892, 998, 1195, 1332, 1569,
1653, 1688, 1694, 1736
- II. Theodosius 1655
- Thiard, Henri de (de Bissy) 1614
- Thököly István 1610
- Tillemont, Sébastien Lenain de 1660
- Tokarjev, Sz. A. 1637
- Tompa József 1637
- Toncs Gusztáv 1599
- Torniel 1648
- Tótfalusi Kis Miklós 1611, 1636
- Trajanus, Marcus Ulpius 220, 1072
- Trattner-műhely 1603
- Tremellius, Immanuel 1611
- Trencsényi-Waldapfel Imre 1637
- Turzo Erzsébet 1605
- Turzó Katalin 1610
- Tyrannius, Rufinus 1601
- Ugolinus, Bl. 1635
- Usserius 1648
- Vacant, A. 1634
- Valerianus császár 221, 1072
- Vandive, G. 1615, 1739
- Várfalvi Kósa János 1610
- Varsányi István 1636
- Vásárhelyi (Marosvásárhelyi) Gergely
1608
- Vazul, Nagy Szent (Basilios, Basil) 267,
270, 321, 333, 345, 379, 393,
471–472, 516, 520, 544, 575–577,
588, 649, 665, 685, 728, 754, 779,
786, 829, 871, 1102, 1105, 1144,
1153, 1163, 1189, 1199, 1258–1259,
1293, 1312, 1335–1337, 1345, 1389,
1401, 1415, 1444, 1463, 1482, 1487,
1521, 1553, 1567, 1680, 1682,
1687–1688, 1697, 1707, 1712
- Velcsov Mártonné 1637
- Vespasianus császár 213, 1069
- Viclavus, Joannes (Jean Viclef)
274–275, 1107, 1670
- Vidas Lénárd (galgóci) 1605
- Vigilantius (barcelonai) 1668
- Vigouroux, F. 1634
- Visconti, Joseph (Vicecomes) 1705
- Vogt, K. 1634
- Wagner, Valentin 1605
- Wietzel, G. 1601
- Willaert, L. 1633
- Wissowa, G. 1634
- Witfelt Péter 1677
- Ziegler, K. 1634
- Zolnai Béla 1600, 1603, 1621–1623,
1637, 1647, 1670, 1681–1683,
1701–1702, 1707–1708, 1713, 1721
- Zorell, Fr. 1635
- Zrínyi Ilona 1605
- Zwingli (Zuingle), Ulrich 275, 329, 450,
1108, 1151, 1242, 1670, 1681

TARTALOMJEGYZÉK

Catechismus Formájára való közönséges Oktatasok 1754	
Első Szakasz	5
Elöl járó beszéd	7
Ennek a könyvnek Táblája	11
Leg Első Rész	24
Első Könyv	33
Masodik könyv	309
Második Szakasz	485
Harmadik könyv	487
Ennek a munkának rovideden való bé fejezése. és sumája	906
Ennek a könyvnek Tablája	910
[„Tabella temporalia”]	919
Variáns: Catechismus Formájára való közönséges. Oktatások 1744	925
Első Szakasz	927
Ennek a könyvnek Táblája	929
Első könyv	937
Második könyv	1133
Második. Szakasz	1269
Harmadik könyv	1270
Ennek a munkának rövideden való bé fejezése, és summája	1579
Ennek a könyvnek táblája	1584
Jegyzetek	1591
A Catechismus kiadásáról	1593
Kézirathagyomány	1594
A kéziratok sorsa	1598
Forrás- és keletkezéstörténet	1598
Forrásmű – főszöveg – variáns	1624
Mikes kézírataiban előforduló bibliai rövidítések válto- zatai	1631
Tárgyi jegyzetek	1639
Résumé	1739
Képek jegyzéke	1741
Névmutató	1743

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda főigazgatója

Felelős szerkesztő: Kormányos József

Műszaki szerkesztő: Horváth Anikó

A burkoló- és kötésterv Bogdán Hajnal munkája

Terjedelem: 52,25 (A/5) ív + 20 oldal melléklet

AK 2016 k 8689

Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (847500/08)

4/2010

ОТКА - МИКЕЉ

I-II Ara: 197,- Ft